

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

-114-

Aydın Oy

TARİH BOYUNCA TÜRK ATASÖZLERİ

AYDIN OY

TARİH BOYUNCA TÜRK ATASÖZLERİ

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

BİRİNCİ BASKI: 5000

İstanbul, Mart 1972

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TARİH BOYUNCA TÜRK ATASÖZLERİ

AYDIN OY

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI — 114

Kapak : T. ERMEN

Basıldığı Yer : Baha Matbaası, İstanbul
Telefon : 27 32 44

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	IX
Bu kitap nasıl hazırlandı?	XI
İNCELEME	XV
Atasözlerinin Nitelikleri ve Tanımlanması	1
Atasözlerine Verilen Adlar	3
Atasözlerinin Doğuşu	6
Atasözlerinin Kümelere Ayrılması	10
Toplum Hayatında Atasözleri . . .	12
Atasözlerimizde Ulusal Değerlerimiz	17
Türklük Konusunda Atasözleri	20
Atasözlerimizde Sosyal Yaşantı ve Sosyal Değerler	24
Atasözlerimizde Din	29
Atasözlerimizde Tasavvuf İzleri . . .	31
Sağlık ve Ölüm Konusunda Atasözleri	34
Ekonomi Üzerine Atasözleri	36
Atasözlerimizde Doğa (Tabiat) ve Evren (Kâinat)	39
Hayvanlarla İlgili Atasözleri	42
Atasözlerimizde At	44
Atasözlerimizde Tarım ve Hayvancılık .	46
İklim ve Halk Takvimi Üzerine Atasözleri .	50
Atasözlerinin Sanat Yönü .	53
Atasözlerinin Edebiyattaki Yeri .	59
Tanzimat Yazarları ve Atasözleri	64

Ulusların Benzer Atasözleri	67
Türkiye Türkçesi Dışında Türk Atasözleri .	70
Bölge Atasözleri	73
Atasözleri Atlası	76
Karşıt Kavramlı Atasözleri	78
Atasözlerindeki Kelimeler . . .	81
Atasözlerimizin Kelime Kadrosu	83
Atasözü Cümlelerinde Fiil	85
İki Cümleli Atasözleri	89
Atasözlerimizin Cümle Yapısı	91
Atasözlerinde Devrik Cümle	97
Atasözleri ve Deyimler	99
Atasözleri - Vecizeler (Özdeyişler) .	102
Atasözlerinin Değişikliğe Uğramaları	104
Atasözlerinin Kullanıştan Düşmeleri	108
Atasözlerimizin Sayısı .	110
Atasözlerinde Son Durum	112

ESKİ KAYNAKLARIMIZDA ATASÖZLERİ

Orhun Anıtlarında Atasözleri .	117
Uygur Türkçesi Dönemi Atasözleri	119
Divan-ü Lûgat-it Türk'teki Savlar	122
Kutadgu Bilig ve Atasözleri .	155
Atebetül Hakayık'ta Atasözleri .	157
Dede Korkut Kitabı'nda Atasözleri	162
Hikâyelerde Geçen Atasözleri	166
Berlin Kral Kütüphanesi Oğuznamesi'nde Atasözleri	168
Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde Atasözleri .	171
Kabusname Çevirisinde Atasözleri	173
Bibliothèque Nationale'deki Türk Atasözleri Yazması	180
Kitab-ı Atalar (Fatih Kitaplığı Yazması) Atasözleri	185
Megiser'in Gramerinde Türk Atasözleri	216

TÜRKİYE TÜRKÇESİ DIŞINDA TÜRK ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

Türkmence Atasözlerinden Örnekler .	225
Altay Türkleri'nin Atasözleri .	228
Sagay Atasözleri . . .	230
Kıpçak Türkçesi Atasözleri .	231
Nogay Atasözlerinden Örnekler	234
Çağatay (Özbek) Türkçesi Atasözlerinden Örnekler	239

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE GÜNÜMÜZDE KULLANILAN ATASÖZLERİ	243
SÖZLÜK .	329
ATASÖZLERİ BİBLİYOGRAFYASI	353

Ö N S Ö Z

Hemen hemen hepimizin çocukluk anılarını büyüklerimizden dinlediğimiz masalların yanısıra çevremizdekilerden işittiğimiz atasözleri de süslemektedir. Masallarla ilgimiz, çocukluk dönemini gerilerde bıraktıktan sonra biter fakat atasözleri bütün hayatımız boyunca bizi bırakmaz. Onları kullanmadan, onları duymadan geçirdiğimiz gün pek yok gibidir.

Atalarımızın görüş, öğüt ve düşüncelerini kısa fakat o ölçüde de özlü bir anlatımla veren atasözleri, folklorumuzun, halk kültürünün en önemli ürünlerinden biridir. Onlardaki görüş, öğüt ve düşünceler; yüzyıllar boyu süren denemelerden, yapılan gözlemlerden ve hayat okulundan kazanılan öğrenimden elde edilmiştir.

Üzerinde defalarca durulmuş, hakkında pek çok eser verilmiş ve inceleme yapılmış bir konu olan atasözleri; davranışlarımıza, duygularımıza ve düşüncelerimize çeki düzen verir ve yön kazandırır.

Toplumlari ve kişileri yöneten yasaların, din kurallarının, gelenek ve görenek-

lerin, örf ve âdetlerin yanında atasözlerinin de önemli bir yeri vardır.

Halk edebiyatının sözlü geleneği içinde yüzyıllar öncesinden günümüze dek yaşayagelen atasözleri, diğer folklor ürünlerinde olduğu gibi, zamanla derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir.

Bu alanda, daha önceden yazılmış bulunan her kitap, konuya değişik açılardan eğilmiştir. Bu kitapta, önceki yayınların eğilmedikleri noktalar ele alınmakta, dağınık kalmış bulunan çalışmalar bir araya getirilmekte, okurlar için belli ölçüler içinde derli toplu ve yeterli açıklamalarda bulunmaktadır.

B u k i t a p n a s ı l h a z ı r l a n d ı ?

On beş yıla yaklaşan uzun ve sürekli bir çalışmanın sonunda hazırlanmış bulunan bu kitapta şu ana bölümler yer alıyor:

1 — İnceleme, 2 — Eski Kaynaklarımızda Atasözleri, 3 — Türkiye Türkçesi Dışında Türk Atasözlerinden Örnekler, 4 — Türkiye Türkçesi İle Günümüzde Kullanılan Atasözleri, 5 — Sözlük, 6 — Atasözleri Bibliyografyası.

İnceleme bölümünde, atasözleri üzerinde daha önceden yapılmış bulunan çalışmalar bir araya getirildi. Böylece konu ile ilgili olan fakat dağınık kalmış bulunan bilgi, görüş, araştırma ve denemeler toplandı. Bilinen ve konu üzerinde daha önceden söylenmiş olanları tekrarlamak yerine, onların ayrı maddelerde fakat birbirlerini bütünleyecek şekilde yer almalarına çaba gösterildi. Yeri geldikçe, söz düştükçe hangi kaynaklardan yararlanıldığı da ayrıca belirtildi. Bu arada daha önceden üzerlerinde hiç durulmamış olan yönler de ele alındı. Yeni görüşler ve bulgular ile inceleme alanı olabildiği ölçüde geniş tutuldu.

Önceki yayınlarda pek söz konusu edilmeyen, üzerlerinde ya pek az durulmuş ya da hiç durulmamış olan noktalar da inceleme alanı içine alındı.

Atasözlerinin doğuşu, atasözlerinde tasavvuf izleri, toplum hayatında atasözleri, atasözlerinde kelime kadrosu, atasözlerimizin kullanıştan düşmeleri ve değişikliğe uğramaları, atasözleri atlası gibi konular ilk kez, bir bütünlük göstererek bu kitapta ele alınmış ve incelenmiştir.

İncelemenin diğer bölümlerinde de konu, daha önceki kaynaklardan ayrı bir yol tutularak değişik görüş açılarından ele alınmakta ve değerlendirilmeğe çalışılmaktadır.

Eski Kaynaklarımızda Atasözleri bölümünde Türk Dili Tarihi'nin Türkiye Türkçesi yönünden gelişimine uygun bir yol izlenerek, önemli dönemlerde ve önemli eserlerde kullanılan atasözleri kronolojik sıra gözetilerek verildi.

Divan-ü Lûgat-it Türk'teki savlar harf sırasına kondu ve önceki çalışmalar okuma yönünden gözden geçirildi. Atebetü'l Hakayık'ta yer alan atasözleri, ilk olarak bu kitapta sunulmaktadır. Daha önceden de üzerinde çalışma yaptığımız Dede Korkut Kitabı'ndaki atasözlerini yeniden ve biraz daha geniş ölçülerle ele aldık. Kitab-ı Atalar adlı yazmada yer alan atasözleri de harf sırasına konularak sunuldu. Velet İzbudak'ın çalışmalarından ayrı bir yol tutuldu ve

okuma yönünden beliren ayrılıklara işaret edildi. Megiser'in gramerinde yer alan atasözlerinden bir kısmı da öbür bölümlerde yapıldığı gibi harf sırasına konuldu.

Kitabın üçüncü ana bölümünde, Türkiye dışındaki Türk lehçe ve şivelerinde yaşayan atasözlerimiz hakkında bir fikir vermek üzere, özellikle Türkiye'de kullanılan atasözlerine çok benzeyenlerden örnekler alındı. Böylece, bundan sonra konuya bu yönden eğilecek olanlar için bir ön çalışmada bulunuldu.

Günümüzde Türkiye Türkçesi ile kullanılmakta olan atasözlerinin dizini yapılırken, deyimlerden, özdeyişlerden, ünlü mısra ve beyitlerden sakınmak asıl amacımız oldu. Bu arada okuyucuları göz önünde tutarak en yaygın olan atasözleri, en yaygın söylenişleri ile verilmeğe çalışıldı.

Bibliyoğrafyanın, bu konuda Türkiye'de şimdiye dek üzerinde durulmamış bir zenginlikte ve sağlamlıkta olmasına özen ve titizlik gösterildi.

Türkiye Türkçesi dışı atasözleri ile eski dönemlerdeki, özellikle Uygur Türkçesi dönemindeki, atasözleri bölümlerinde ana metinlerin yetersizliği nedeniyle boşluklar oldu. Gerek buralarda, gerekse incelemede kimi bölümlerde karşılaştırmalarda bulunmak, kimi bölümlerde panoramik davranmak, kimi bölümlerde de derinlemesine durmak gibi birtakım tutarsızlıklar olduğunu biliyoruz. Bunların biraz da konularla ilgili

olduğunu belirtir, okurlarımızın hoş karşılayacaklarını umarız.

Bu kitap, özellikle, atasözlerimizi dönem dönem vermesi yönünden, kendisinden önceki yayınlardan ayrılmaktadır. Kaynaklara bağlı çalışma sırasında, en önemlilerin üzerinde durmak, en dikkate değer yönleri belirtmek yoluna gidildi.

Beni bu konuda çalışmaya yöneltmiş bulunan değerli hocam Orhan Şaik Gökay'a, yakın ilgi ve desteğini gördüğüm Cahit Öztelli'ye, dil yönünden yardımını esirgemeyen Osman F. Sertkaya'ya, yorgunluklarımı paylaşan Türkçe öğretmeni eşim Yurdanur Oy'a, yerinde eleştirileri ile beni uyaran Ömer Asım Aksoy'a çok şeyler borçluyum. Kendilerine ve kitabımın basılmasında emöği geçen ilgililere yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Aydın OY

Bahariye - İstanbul

Aralık 1971

İNCELEME

ATASÖZLERİNİN NİTELİKLERİ VE TANIMLANMASI

İnceleyenlerce, atasözlerimizin nitelikleri üzerinde ayrı ayrı durulmuş ve tanımlamalar yapılmıştır.

Burada bu görüş ve tanımlara yer veriyoruz: Ömer Asım Aksoy, atasözlerinin niteliklerine dayanarak şu tanımlı yapıyor:

“Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsemiş özsözler.” (**Atasözleri Sözlüğü, 36. sayfa, Ank. 1971, “Türk Dil Kurumu Yayını”**)

Ömer Faruk Akün, atasözlerinin niteliklerine ağırlık verdiği yazısında tanımlı daha kısa tutmuştur:

“Halk tarafından söylenen, kendi içinde kapalı bir ifadesi olan, öğretici bir muhteva ve yüksek bir şekil taşıyan söze atasözü denir.” (**Şadırvan, 28. sayı, Ekim 1949**)

Tam sayılmasalar bile ölçüye yaklaşan diğer tanımları da görelim:

“Türkçemizde atalar sözü denilen birtakım sözler vardır ki bunlar kısa, belenmesi kolay, unutulması çok vakte muhtaç, çok değerli ve düşündürücü sözlerdir ve her biri bize doğru yolu, hakikatı gösteren bir meş’aledir.” (**Osman Nuri Peremeci, Atalar Sözleri, İst. 1943, Edirne Halkevi Yayını, önsöz**)

“Atalarsözü, içine fikirler basa basa doldurulmuş birer pırlanta kutudur. Bunlar kimi şaka yollu, kimi keskin bir hiciv, bazısı biraz açık saçık, fakat hepsi de Türk ruhunun en belli vasfını teşkil eden kuvvetli sağduyunun, realist görüş ve anlayışın mahsulü şen, kıvrak vecizelerdir.” **(Hamdi Akverdi, Ülkü 16. sayı, 1941)**

“Atasözü, az kelime ile bir fikri, bir öğüdü tam ve kesin olarak anlatan ve atalardan kalma diye kabul edilen kalıplaşmış söz.” **(İnönü (Türk) Ansiklopedisi, atasözü maddesi, IV. cilt, 87. sayfa)**

“Bir fikri, bir öğüdü, mecaz yolu ile kısa ve kesin olarak anlatan, eskiden söylenegelmiş veciz sözler.” **(Meydan Larousse, I. cilt, 798. sayfa, atasözü maddesi.)**

Bu arada, birbirlerine yaklaşan başka tanımlar da yapılmıştır. İlk tanım ise Şinasi’nindir:

“Durub-ı emsal ki hikmetü’l avamdır, lisanından sâdır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder.” **(Durub-ı Emsal-i Osmaniye)**

Bütün bu tanımlar, birleştirilecek olursa atasözlerinin nitelikleri ortaya çıkar. Burada yapılmış tanımlara bir yenisini eklemek, nitelikleri madde madde sıralamak yerine, yalnızca birkaç tanımı sıralamakla yetindik. Atasözlerimizin niteliklerini bundan sonraki bölümlerde ayrı ayrı ele alacağız.

ATASÖZLERİNE VERİLEN ADLAR

Atasözleri her ulus tarafından kullanılmış ve her ulusun dilinde, tarih ve coğrafyaya göre değişen ayrı ayrı adlarla anılmıştır. Yunanca'da böyle sözlere *parabol*, Lâtince ve Fransızca'da *proverbe*, Almanca'da *sprichwört*, Farsça'da *pend* adı verilmiştir.

“Arapça'da *mesel* atalar sözü, darbü'l mesel ise böyle bir söz söylemek demektir. Fakat bu tâbir, vaktiyle dilimize doğrudan doğruya mesel mânâsına alınmış, herkesçe o mânâda söylenilip anlaşılmakta bulunmuştur.” (Tahir Olgun: Edebiyat Lûgatı. İstanbul, 1936, 18. sayfa)

“*Mesel* (Arapça çoğulu *emsâl*), aslında istikakine göre, Habeşçe *mesl*, *messâle*; Ârâmice *masla* ve İbranice *masal* gibi mukayese ve karşılaştırma ifade eder. Tâbirler mutad olarak bu şekli aldıkları için, bu kelime de sonra umumî olarak atalar sözü ve darb-ı mesel mânâsını almıştır.” (C. Brockelmann: *Mesel maddesi. İslâm Ansiklopedisi*, 8. cilt, 80. cüz, 120. sayfa)

“*Proverbe* kelimesini Türkçede karşılayan iki kelime vardır: atalarsözü ve darb-ı mesel. Atalarsözü terimi edebî osmanlıcada XV. y.y.'ın sonundan itibaren kullanılmaz olmuş, daha sonra konuşma dilinde de yerini darbı-mesel'e bırakmıştır.” (Meydan Larousse, I. cilt, 798. sayfa)

Bu arada Şinasi ve Rıza Tevfik tarafından *hikmetü'l avam* terimi de kullanılmıştır. Şinasi “Durub-ı emsâl ki hikmetü'l avamdır, lisanından sâdır olduğu bir milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder.” diyerek kendisine göre bir atasözü tanımını yapmıştır.

“Rıza Tevfik, Folklor adlı yazısında hikmet-i avam deyimiyile karşılığını verdiği folklorla yalnız atasözlerini değil bütün halk edebiyatını, yaratıcısı bilinmeyen, halkın malı olmuş söz sanatı yapıtlarını kapsadığını belirtir.” (Pertev Nailî Boratav: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul, 1969, 18. sayfa)

Atasözlerinin özel bölge adları da vardır. “İçel’de atalar sözüne *deyişet* derler.” (Sait Uğur: İçel Folkloru. 215. sayfa)

Asya’da XI. yüzyıla kadar olan dönemde ortaya konmuş Türkçe eserlerde atasözü anlamında *sav* kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. Sav, (söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şan, atasözü) anlamına gelir.

XI. yüzyılda Kutadgu Bilig’le başlayarak islâmlığın etkisiyle sav terimi yerini mesel sözüne bırakır. Mesel sözü, darb-ı mesel, durub-ı emsâl olarak özellikle Tanzimat dönemi eserlerinde kullanılmıştır.

Fakat bu arada XIV. ve XV. yüzyıllarda süren Eski Osmanlıca Dönemi metinlerinde atalar sözü deyimini daha yaygındır. Gene aynı dönemlerde Farsça’dan gelen pend sözünün kullanıldığını, pend-nâmeler yazıldığını biliyoruz. Son yüzyılda hem yazı, hem de konuşma dilinde atasözü, atalar sözü, atasözleri, atalar sözleri gibi dört ad karşımıza çıkıyor.

Batı Türkçesi alanı dışında kalan Türkler'de daha değişik adlar görülüyor. Bu adları bir listeyle verelim:

Xohoono	Yakutlar'ca,
Takmak	Tobollar'ca,
Ülgercomak	Tuvalar'ca,
Takpak	Sagaylar'ca,
Söspek	Koyballar'ca,
Makal	Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Kara-Kalpaklar, Kazanlılar, Başkurtlar ve diğer Orta-Asya Türkleri'nce,
Eskiler sözü	: Irak Türkmenleri'nce,
Makal ve nakıl	: Türkmenler'ce,
Comak ve samah	: Çuvaşlar'ca,
Kartlar sözü	: Dobruca'daki Kırım Türkleri'nce.

(Fazla bilgi için bakınız: Şükrü Elçin: Türk Dilinde Atalar Sözü. Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, I. cilt, 2. sayı, Ekim 1969)

Bugün tek bir atasözünü belirtirken çoğunlukla atasözü, bunun yanı sıra atalar sözü; küme halinde veya bütün atasözlerini belirtirken de atasözleri, bunun yanı sıra atalar sözleri dendiği görülüyor. Tek bir atasözünü belirtirken atasözü demek, küme halindeki veya bütünü anlatırken de atasözleri demek, hem dil kurallarına daha uygun olacak, hem de karışıklığı önleyecektir. Yazım (imlâ) da da bu kelimeleri, bileşik yapıda kelimeler oldukları için, bitişik yazmak gerekir:

Atasözü ve atasözleri gibi.

ATASÖZLERİNİN DOĞUŞU

Dünyadaki bütün ulusların ve ulus haline gelemeyip tarihin ilk çağlarında kavim olarak görünen bütün toplulukların atalarından kalmış sözleri vardır.

Sosyolojinin klân, fratri adını verdiği toplumlardaki insanlarına da atasözleri yol göstermiştir. Toplumlar, imparatorluk dönemlerini arkada bırakıp ulusal nitelik kazanana kadar geçen sürelerde atasözleri hem sayıca artmış, hem de biçim ve anlam gücü kazanmıştır. Artan olaylar karşısında düşünen insan kafası, bu olayları yorumlayan pek çok atasözü yaratmıştır.

Toplum niteliğini kazanmış her insan topluluğunda var olan atasözleri, insanlık tarihinin başladığı çağlara kadar uzanır. Atasözlerinin nasıl doğduğu, büyük düşüncülerin de üzerinde durdukları bir konudur.

“Aristo’ya bakılırsa, atasözleri, tarihten önce vukubulmuş büyük kargaşalıklar neticesinde inkıraz etmiş pek eski bir tefekkürün kalıntılarıdır. Atasözleri veciz oluşları ve ifadelerindeki üstünlük sayesinde bu tefekkürü tamamiyle yok olup gitmekten kurtarmış, küçük küçük parçalar halinde tesbit etmiştir. Yeni çağların filozofları, Rousseau ve Herder, daha umumî bir görüşle bakıyorlar ve atasözlerinin menşinde yaratıcı olarak toplumu görüyorlar. Bugünün araştırmacıları bu görüşü doğru bulmamaktadırlar. Diyorlar ki atasözleri topraktaki bitki gibi halkın içinden kendi kendine bitmez. Kitle kendi kendine yaratmaz; fert tarafından yaratılanı seçer, kendine mal eder. Halkın dilinde dolaşan bir ata-

sözü başlangıçta muhakkak bir fert tarafından söylenmiş, sonra onu kendi ruhuna uygun bulan halk tarafından benimsenmiştir.” (Ömer Faruk Akün: Atalar Sözüne Dair. Şadırvan, 28. sayı, Ekim 1949)

Kavim döneminden ileri geçemeyip sürekli bir tarih yaratamayan ve ulusal nitelik kazanamayan toplumlarla ilgili dil ve tarih araştırmaları da atasözleri konusunda yeni belge ve bulgular ortaya koymuştur. Yurdu-muzda uzun zaman çalışmış bulunan sümerolog S. N. Kramer, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki tabletlerde gördüğü Sümer atasözlerini “Tarih Sümer’le Başlar” adlı kitabına almış ve Sabahattin Eyüboğlu da bu atasözlerini Türkçe’ye çevirmiştir. Aşağıda birkaç örneğini vereceğimiz Sümer atasözleri için bakınız: (İlk Ata Sözleri. Yeni Ufuklar dergisi, 65. sayı, Ekim 1957)

Bir el, bir el daha ev kurulur; bir mide, bir mide daha ev yıkılır.

Evini bey gibi yapan köle gibi yaşar, evini köle gibi yapan bey gibi yaşar.

Keyfine sor evlen, aklına sor boşan.

Muazzez Çığ, gene aynı konuda kaleme aldığı ve daha zengin Sümer atasözü ile bezediği makalesinde daha geniş bilgi veriyor:

“Tevrat’ta yazılan ve menşelerinin İsrail kavmi olduğuna inanılan birçok menkıbelerin, efsanelerin, edebî motiflerin yaratıcılarının Sümerler olduğu, ancak Babil ve Asurlular vasıtasıyla İsrail’lere geçtiği anlaşıldı. Sümerler’in felsefî düşüncelerini aksettiren mitolojiler, bu edebiyata ait çok güzel misaller vermektedir. Bu edebiyatta uzun tecrübelerinin, keskin görüşlerinin mahsulü olan birçok atasözleri ve vecizeler, oldukça mühim bir yer işgal ederler. Bunlar beşeriyet tarihinde yazılı bulu-

nan en eski darbımeselleridir ki Tevrat'taki atasözleri mecmuasının bir menşei mahiyetindedirler.” (Dünyanın En Eski Atasözleri. Tarih-Coğrafya Dünyası, I. cilt, 2. sayı, Mayıs 1959)

Yapılan araştırmalarda Tevrat'taki “Süleyman'ın Meselleri” anılmaktadır. Sümerologlara göre bu sözlerin çıkış yeri Mezopotamya'dır. Süleyman'ın meselleri Mezopotamya atasözlerinin İbrani kavmine geçmiş olan biçimleridir. Tevrat'ta “Süleyman'ın Meselleri” bölümündeki sözlerin arasında o dönemler için atasözleri niteliğinde olanları bulunduğu gibi Hazreti Süleyman'ın kendi ağzından çıkmış bulunan özdeyişler de vardır. Bu noktanın unutulmaması gerekir. Atasözü niteliğinde gördüğümüz ve Türkçe'de “Karıncadan ibret al, yazdan kış karşılar” atasözümüzün karşılığı olan bir meseli örnek olarak sunalım:

“Ey tembel, karıncaya git;
Onun yollarına bak da hikmetli ol;
Onun üzerine baş,
Gözcü ve hükümdar yokken,
Yazın ekmeğini hazırlar,
Biçim zamanında yiyeceğini toplar.” (Kitab-ı Mukaddes, Süleyman'ın Meselleri, bab: 6)

Bu türlü karşılaştırmalar sonucu daha başka benzerlikler de bulunabilir. Böylece dünya dillerindeki ortak atasözlerinin birleştikleri ilk kaynaklar da öğrenilir. Ulusların atasözleri arasında böyle hem kavram hem de deyiş yönünden benzerlik gösterenleri olmuştur. Bu gibi atasözleri, karşılaştırmalı olarak incelemelere konu olmuştur. Atasözlerinin tarih ile ilgisi açıkça ortadadır.

“Atasözlerinin tarihin, geçmişin (içtimaî durum, inanışlar, örf ve âdetler, kıymet hükümleri, v.b. bakımın-

dan) bir aynası olduğunu söylemeden geçemeyeceğiz. Tarih dedik; çünkü atasözleri tarihin içinde, tarihle beraber doğmuş, onunla beraber gelişmiş ve onunla beraber zamanımıza ulaşmış ve geleceğe doğru yol almaktadır. O halde birçok yönlerden tarihi aksettirir.” (Ayhan Gök-san: **Türk Dünyası Atasözleri. Reşid Rahmeti Arat İçin, 249. sayfa, Ankara 1966**)

Aynı kaynakta birleşen ve ulusların dillerinde ortak olarak yaşayan atasözlerinin bu benzerliklerinin nedenleri üzerinde ayrıca durulabilir. Bu benzerlikler ya aynı olaylar karşısında aynı düşüncenin belirmesi gibi bir noktada toplanabilir veya daha değişik nedenlere bağlanabilir.

“Eski Yunanlılar, atasözlerini çoğunlukla Yedi Bilge’ye mal ederler ve bunları tapınaklarının alınlıklarına yazarlardı. (Delphoi’deki Apollon tapınağında *Kendi kendini tanı, Aşırılığa kaçma* v.b. atasözleri yazılıydı.) Ama sembollerle dolu yoğun bir anlatıma yönelmiş atasözleri, özellikle sözlü edebiyatın yaygın olduğu çağlarda edebî nitelik taşır veya ahlâkçı yazarların ürünü olabilir.” (Meydan Larousse, I. cilt, atasözü maddesi. 798. sayfa)

“Atasözlerinin meydana gelişi bütün halk edebiyatı çeşitlerinin meydana gelişi gibidir. Bunları ilk söyleyenler belli olmamakla beraber, güzel, manalı ve yerinde söz söylemesini beceren ve bu tür sözleri iyi ve çok bilen kimseler, herhalde, eskilerini örnek tutarak yenilerini icat etmek veya ufak tefek farklarla değiştirmek suretiyle bu sözlerin sayısını arttırmışlardır.” (İnönü (Türk) Ansiklopedisi. Atasözü maddesi, IV. cilt, 87. sayfa)

ATASÖZLERİNİN KÜMELERE AYRILMASI

Atasözleri, türlü görüş açılarından birtakım kümelere ayrılarak ele alınmıştır. Ömer Asım Aksoy, atasözlerini içindeki yargılara göre üçe ayırmıştır:

“a) Bir kısmı açıktan açığa ahlâk amacı gözetir. Düşüncelere ve tecrübelere dayanan öğütler verir: “Böyle yapınız”, “Şöyle olmayınız”, “O yola gidilmeli”, “gidilmemeli” der: *Bugünün işini yarına bırakma* gibi.

b) Bir kısım atasözleri ise açıktan açığa öğüt vermez. Derin düşünceler verimi olan hikmetleri yahut hayat olaylarının yüzyıllar boyunca nasıl sürüp gelmiş olduğunu tarafsız bir dil ile kural halinde belirtir. Bunlardan ders ve ibret alırız; birçok faydalı şeyler öğreniriz. Olgun düşünceler, büyük tecrübeler, olaylardan çıkarılan değerli kurallar bizi aydınlatıp uyandırır: *Davulun sesi uzaktan hoş gelir* gibi.

c) Atasözlerin bir kısmı da bazı âdet ve gelenekleri düsturlaştırmış olanlardır. Bunlar da kendi alanlarında kurallardır.” (Gaziantep Ağzı II. cilt, İst. 1945, 214-215. sayfalar)

İnönü (Türk) Ansiklopedisi’ne göre:

“Atasözleri başlıca üç gruba ayrılırlar: 1 — Bir öğüt veren, bir davranış yolu gösteren, hayat tecrübelerinin

sonuçlarını, tabiat olaylarından elde edilen bilgileri tesbit edenler, 2 — Basit temsilli sözler, 3 — Bir fıkraya benzeyen temsilli sözler: *“Yengece sormuşlar neden yan yan gidersin diye, serde kabadayılıklar var demiş.”* sözü gibi.” (a. g. e. IV. cilt, 87. sayfa, atasözü maddesi)

Pertev Nailî Boratav, atasözlerini 1 — Asıl atasözleri, 2 — Atalarsözü değeriinde deyimler diye önce iki bölümde toplar. Asıl atasözü dediklerini de a) Bir yargıyı, ya da bir gözlemi kapsayan atasözü, b) Fıkra edası taşıyan atasözleri diye ayırır. (100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 130. sayfa, İst. 1969)

Meydan Larousse'taki ayırımı da Boratav'ın ayırımı doğrultusunda olup verilen örneklere varıncaya kadar aralarında tıpkılık görülüyor. (Bkz: Atasözü maddesi, I. cilt, 798. sayfa)

Bunların yanısıra atasözleri bir de konularına göre kümelere ayrılarak incelenmiştir. Bu alanda pek çok yayın vardır. Kerim Yund'un **“Ağaç Orman Üzerine Atasözleri ve Açıklamaları”** ile aynı yazarın bunu izleyen kitapları, Selim Kurnaz'ın **“Konularına Göre Seçme Türk Atasözleri”** bu örnekler arasındadır.

Mustafa Nihat Özön de **“Türk Ata Sözləri”** adlı eserinin sonuna eklediği atasözleri dizinini, konularına göre atasözleri açısından hazırlamış olup inceleyicilere bu yönden büyük bir kolaylık sağlamıştır.

TOPLUM HAYATINDA ATASÖZLERİ

Atasözü kullanmadığımız yahut karşımızdaki birisinden atasözü duymadığımız gün geçmez. Günümüz gazetelerinde olaylar çok kez keskin bir anlatımla verilmek istendi mi hemen bir atasözü konuyu ya özetliyor veya yazının, haberin başlığına gelip oturuveriyor.

Ana ve babaların birçoğu evlâtlarını evlendirirken şu atasözünden güç alıyorlar: “*Evlenenle ev yapanın Allah yardımcısıdır.*” Ticarete yeni başlayan birisine, bildik ve tanıdıkları “*Korkak bezirgân ne kâr eder, ne zarar.*” diye cesaret vermeye çalışıyorlar. Günlük hayatta karşılaştığımız nice olay ve bu olaylara uygun nice atasözü bilir ve hatırlarız.

“Konuşmalarımızda bazan atasözlerine başvurmadan kendimizi alamayız. Öyle anlar olur ki insan mutlaka bir atasözü kullanmak ihtiyacını duyar. Yerinde ve zamanında kullanılmış bir atasözü karşımızdakine bir sürprizdir. Tartışmalarda çok kere atasözüne başvurmanızın sebebi budur. Tartışmada konu dağılmıştır. Fikirler etrafında bir sürü söz söylenmektedir. O sırada söylenen bir atasözü bütün fikir ve sözleri birdenbire kısa bir cümleyle toparlayıverir.” (Ö. F. Akün, *Atalar Sözüne Dair*, Şadırvan, 28. sayı, 1949)

Okullarda bütün eğitim ve öğretim çalışmalarında atasözleri önemli yer tutmaktadır. Hele dil ve edebiyat

derslerinde, kompozisyon çalışmalarında atasözleri öğretmen ve öğrenciler için akla ilk gelen konudur. Bu konuda zamanla el kitapları, kılavuzlar düzenlemeye kadar varılmıştır. Müzik derslerinde atasözlerinden yararlanarak bestelenmiş kanonlar kulak ve ruh eğitiminde rol oynamaktadır.

Eski Mezopotamya devletlerinden birini kurmuş bulunan Sümerler'in de atasözlerine öğretimde yer verdiklerini son araştırmalar ortaya çıkarmış bulunmaktadır:

“Bunların (atasözü tabletlerinin) ekserisi talebeler tarafından kopya edilmiştir ki bu bize mekteplerde atasözlerinin ayrı bir mevzu olarak okutulduğunu ve talebelerin etüt ettiğini ispat etmektedir.” **(Muazzez Çığ: Dünyanın En Eski Atasözleri, Tarih-Coğrafya Dünyası, 1. cilt, 2. sayı, Mayıs 1959)**

Atasözlerinin ilk söylenmeleri hakkında hikâyeler olduğunu bildiren Osman Nuri Peremeci, bu konuda şunları yazıyor: **(Atalar Sözleri, 7. sayfa)**

“Eski zamanlarda, kış geceleri bir yere toplanan dostlar, bazan da atasözleri söylerler ve bunların asıl hikâyelerini bilenler takdir olunmuş. Elli sene evvel (1893) Osman Pazarı'nda muallim olduğum zaman Sarı Yusuf köyünden Yirik Mehmet Efendi isimli bir zattan bu âdeti dinlemiştim. Birbirlerine şöyle sorarlarmış:

— Elifle nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun? Adın ne? Babanın adı ne? Annenin adı ne? Sabah ne yedin? Akşam ne yedin? Sevdığının adı ne? Yap darbı-meselini! Bu darbımeselin ilk söylenmesi nasıl olmuştur?

Bu suallerin yukardakilerine cevap vermek kolay ise de hikâyelerini bilmek mühimdir. Yirik Mehmet Efendi bize bu âdeti anlattı, bir iki hikâye ile de hem neşelen-

dirdi hem bize güzel vakit geçirtti idi. Bu eğlencenin Varna'da da türküler arasında yapıldığını orada gördüğüm eski adamlardan işitmişim.”

Bugün de halkımız arasında atasözleri ile ilgili hikâyeler anlatılmakta, bu gelenek sürdürülmektedir. Böyle bir hikâyeyi biz de Konya Astsubay Hazırlama Ortaokulu'nda yedek subaylığımızı öğretmen olarak yaptığımız yıllarda (1958), bir öğrencimizden duymuştuk.

Beyşehir'in Eğirler köyünden olan öğrencimiz Ali Osman Dene'nin anlattığı hikâyeyi kendi ağzından tesbit ettiğimiz şekliyle veriyoruz:

“Bir zamanlar Eğirler köyüne kar yağmış. Tam da kirezlerin alardığı bir zaman. Herkesin samanı kıştan tükendiği için yazın samansız kalakalmışlar. Senenin bahar gününde hayvanlar yeşillikte otlayacakları yerde karın yağmasıynan içerde kalmışlar. Saman da yok. Herkes ne yapacağını şaşırmış.

Bu olaydan sonra “*Sakla samanı, gelir zamanı*” atasözünün üzerine bir de “*Kiraz zamanı yaptım bu hanı*” diye eklemişler. Bu eklenen sözün manası: O yıl kış mevsimi çıkınca herkes nasıl olsa kış yok diye samanlarını satmışlar. Bu samanları adamın biri satın almış. Kiraz zamanında da kar yağdıverince bu adam ucuz aldığı samanları aynı adamlara bu sefer pahalı satmış ve kiraz zamanında bir han yaptırmış. İşte bu hanın sahibi bu atasözünü millete karşı ibret için demiş.”

Ali Osman Dene'nin anlattığı bu hikâye ile aralarında benzerlik bulunan bir olay daha var. Bir tarım uzmanı olan Bekşioğlu Şemsettin de Erzurum'da bir han kitabesinde bu atasözünü şu şekliyle okumuş olduğunu bildiriyor: *Sakla samanı gelir zamanı, sakladım samanı geldi zamanı, sattım samanı yaptım bu hanı.*”

(1001 Zirai Atasözü, Ank. 1952, 29. sayfa)

“Köylü atasözlerine çok bağlıdır. Konuşma sırasında sözüne atasözüyle başlar veya sözünün hitamında bir atasözüyle fikrini daha açık ifade etmeye çalışır. Hele dışarı çalışmalarının sona erdiği kış gecelerinde köy odasında oturulduğu zaman atasözleri sık sık duyulur.” **(Bekşioğlu Şemsettin: 1001 Ziraî Atasözü, 66. sayfa)**

Gençlik yıllarını anlatan Dehri Dilçin yazıyor:

“Çankırı’da evimize pek yakın bir kahvede fasıllar yapmakta olan âşıkları dinlemek için babamın müsaadesiyle büyük kardeşimle birlikte kahveye gitmiştik. Fasılın sonlarına doğru okunan Mir’atî ile Bedrî’nin nasihat destanları benim zevkimi okşamış ve ruhuma daha uygun gelmişti.” **(Edebiyatımızda Atasözleri, İst. 1945, X. sayfa)**

Bilindiği üzere âşıklar Anadolu’da kahvelerde karşılaşınca yarışır ve bu arada da atasözlerinden oluşan nasihat destanları söylerlerdi.

“Kırımlı Karayımlarda ve Anadolu’da İçel’de, belki başka yerlerde de bir oyun vardır: Bunda karşılıklı iki takım sıra ile atasözleri söyleşir; yenilmemek için karşı tarafın söylediği atasözünün başlangıç harfinde yeni bir atasözü bulmak gerektir. Dağarcığını tüketen takım yenilmiş sayılır.” **(Pertev Nailî Boratav: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İst. 1969, 129. sayfa. Ayrıca Meydan Larousse I. cilt, 798. sayfadaki Atasözü maddesi)**

Buraya kadar Türk toplumunda günlük hayatta atasözlerinin nerelerde nasıl kullanıldığını, atasözlerinden nasıl yararlanıldığını, bu sözlere verilen değeri, çeşitli kaynaklardan aldığımız bölümlerle vermeye çalıştık.

Batı toplumlarında atasözlerinin yerini de Meydan Larousse’dan aldığımız bölümlerden izleyelim:

“Rönesans devrinde halk, atasözlerinin dobralığı ile eskiçağın bilgeliği arasında karşılaştırmalar yapmaktan hoşlanırdı. Güzel sanatlarda da durum aynıydı. Flaman resminde atasözlerinin gerçekçi bir gözle yansıtılması (Baba Bruegel), Erasmus’un Adagiorum Chiliades’i (Eski Sözleri) Rabelais’in Pantagruel’inde gülünç atasözü derlemeleri, Cervantes’in Don Quijote’sinde Sancho’nun sözleri v.b.”

“Tiyatroda atasözü oyunlarının başlangıcı Louis XIII zamanına kadar uzanır. Önceden seçilmiş bir atasözüne dayanarak irticalen oynanan piyeslere bu ad veriliyordu. Bu oyunlarda, oyunculara sadece bir iki olay ve rolün havası önceden bildirilirdi. XVIII. y.y. da gelişme gösteren bu tür 1768’den 1781’e kadar yayımlanan Carmontelle’in atasözü oyunlariyle eğlenceli ve ince bir biçim kazandı. Ama bu türün şaheserleri Alfred de Musset’nin oyunlarıdır.” (Meydan Larousse I. cilt, 798 ve 799. sayfalar, Atasözü maddesi)

Ne kadar anlatılsa o kadar uzayacak olan bu konuda gereksiz ve bir yığın örnek ve bilgiyi bir araya getirip sıralamaktan çok, en ilginç örneklerle durumu ve konuyu belli bir sınır içinde vermeyi uygun bulduk.

ATASÖZLERİMİZDE ULUSAL DEĞERLERİMİZ

Ulusal değerler sözü ile, bir ulusun bütün tarihi boyunca hiç değişmemiş olan, üzerine titrenen varlıkları ve özellikleri belirtilmek istenir. Bu varlıklar ve özellikler, herkesin üzerinde birleşmiş olduğu duygu ve düşünceler bakımından ele alındığında Türk atasözlerinde belli motiflerle karşılaşılır.

Her ulusun bir karakteri vardır. Bu karakter - o ulusun yaşayışında, anıtlarında görüldüğü gibi - düşünce dünyasında, özellikle atasözlerinde belirir. Bundan dolayı her ulus, kendi karakterine, kendi yapısına, kendi hayat görüşüne ve huylarına uygun atasözleriyle düşünür, konuşur ve hareket etmeğe çalışır.

Yazılı kanunların olmadığı dönemlerde, kişilerin ve toplumun düşüncelerine ve yaşayışına yön veren kurallar, genellikle atasözleri olmuştur. Türk'ün karakterini, bir ölçüde Türk atasözleri belgeler, demektir.

İngilizler, politika alanında ün yapmışlardır. Yahudiler, ekonomide özelliği olan bir ulusun insanlarıdır. Türk'ün de yiğitlik, mertlik, ağırbaşlılık, sabırlılık, konukseverlik gibi erdemleri vardır.

YİĞİTLİK :

Türk, tarih boyunca hareketli bir ulus olarak görülmüştür. Büyük devletler kurmak, akınlar yapmak, ava çıkmak, gerektiğinde yurdunu savunmak gibi büyük olaylar, hareketi ve yiğitliği gerektiriyordu. Böylesi bir

yaşayış içinde olan bir ulusun atasözleri arasında, elbette ki yiğitlikle ilgili olanlar bulunacak, dahası var, sayıca çokluk gösterecektir.

Pek çok atasözümüz, alp, alp er, er ve yiğit kelimeleri ile söylenmiştir: Divan-ü Lûgat-it Türk savlarından günümüze gelinceye dek, pek çok atasözü yiğidi anlatmış, yiğidi ve yiğitliği övmüştür.

At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.

Yiğit lâkabıyla anılır.

Yiğidin malı meydandadır.

Yiğidin sözü, demirin kertiği.

Yiğit, yiğide at bağışlar.

gibi örneklerin yanısıra kitabımızın dizin bölümlerinde görülecek olan diğer atasözleri, konunun önemini ve genişliğini gösterecek niteliktedir.

MERTLİK :

Yiğitliğin yanı sıra mertlik gelir. Türk, aynı zamanda mert insan olarak ün yapmıştır. Atasözlerimiz arasında yer alan:

“Aman diyene kılıç kalkmaz”, bu yönümüzü en kesin dille anlatıyor.

AĞIRBAŞLILIK :

Ulusal yapımızda yeri olan bir yönümüz de, eskilerin diliyle vakar dediğimiz, ağırbaşlılığımızdır. Ağırbaşlılık, atasözlerimizde övgülü bir dille anlatılır:

Ağır ol, batman gelesin.

Ağırlık altın kale, hafiflik başa belâ.

Yeğniyi yel alır, ağır yerinde kalır.

Ağır yongayı yel kaldırmaz.

SABIRLILIK :

Biraz da dinin etkisiyle oluşup gelişen bu huyumuz da atasözlerimizde çokça ele alınmıştır:

Sabrın sonu selâmettir.

Sabreden derviş, muradına ermiş.

Sabır ile koruk helva olur, dut yaprağı atlas.

KONUKSEVERLİK :

Yiğitliğimiz ölçüsünde yaygın bir yönümüz de konukseverliğimizdir. Bu yönümüzle dünyada haklı bir ün kazanmış bulunuyoruz. Konukseverliğimiz, tarihimiz kadar eski bir özelliğimizdir; onun için bu konudaki atasözlerimiz de yiğitlik konusundakilerde olduğu gibi Divan-ü Lûgat-it Türk'e kadar çıkar. Bugün kullandıklarımız arasından seçtiğimiz bir iki örnek veriyoruz:

Misafir kısmeti ile gelir.

Misafir on kısmetle gelir, birini yer, dokuzunu bırakır.

Gelmek misafirin, gitmek ev sahibinin elinde.

Misafir misafir üzerine olur, ev ev üzerine olmaz.

Atasözlerimiz, konu olarak ulusal değerlerimizi yansıttıkları ölçüde, söz olarak da ulusal değerlerimizdendir. Çünkü onlarda ulusumuzun yüzyıllar boyunca süregelen bulunan damgası vardır.

Atasözleri gençliği ve genç kuşakları, halkımızın düşünce ve söyleyiş gücü ile kendi tarihimize, atalarımıza bağlar. Günün yeniliklerine ilgisiz kalacak olan çünkü kuşakları da gençliği anlamaya çağırır, dünün tecrübelerine yeni atılımlar (hamleler) eklemeğe zorlar. Böylece ulusal hayatın sürekliliğinde, kopmalara yer vermeksizin, önemli rol oynar.

Sosyolojide, ulus tanımında yer alan öğelerden ikisi dil birliği ve kültür birliğidir. Atasözleri, tanımında yer almış bulunan bu iki birliği en güçlü bir biçimde kendi bünyelerinde toplamış olmak yönünden ayrı bir değer taşırlar.

TÜRKLÜK KONUSUNDA ATASÖZLERİ

Mustafa Nihat Özön'ün "Türk Ata Sözleri" adlı kitabının birinci baskısı yayımlanınca hakkında birkaç eleştirme yazısı çıktı. Bu eleştirmelerin yöneldiği konulardan biri de kitabın 309. sayfasında sıralanmış bulunan ve Türk kelimesi ile başlayan sözlerdi. Cahit Öztelli, görüşlerini şöyle belirtiyordu:

"Türklüğe hakaret anlamı taşıyan (7444'ten 7456'ya kadar) sözler alınmamalı idi. Bunlar arasında "Türk'ün aklı sonradan gelir." "Türk ne bilir bayramı, lak lak içer ayranı", "Türk'ün bildiğini tilki bilmez." ile başka yerde bulunan "Bin Türk bir turp" acaba "Birçok yüzyıllardan süzülerek zamanımıza kadar gelmiş"ler midir? Yazarın pek benimsediği, Şinasi'nin "Bu sözler hangi milletin dilinde yaratılmış ise o milletin düşüncesini gösterir" mi? Türk düşmanı azınlıkların uydurduğu bu çeşit sözler en az elli yıldan beri unutulmuştur. Öte yandan bu sözlerdeki Türk kelimesi, bugünkü anlamında olmayıp "kaba, cahil köylü" yerindedir. Bu anlamı herkes bilemeyeceği için, hiç olmazsa eski anlam not olarak verilmeliydi." (Türk Dili, II. cilt, 13. sayı, Ekim 1952)

Aradan zaman geçti, ikinci baskısı yapılıncı Mustafa Nihat'ın bu gibi sözleri kitabına almadığını gördük. Uyarmalar yararlı olmuştu. Birkaç yıl sonra Azmi Güleç'in bir yazısı ile konu yeniden canlandı ve dikkatler

bu noktaya çevrildi. (Bkz: **Türklük Hakkında İftira Edebiyatı, Türk Düşüncesi, VI. cilt, 3. sayı, 1957**)

Yazısının bir yerinde Güleç şunları söylüyordu:

“Hakiki Türk atasözlerinde Türklüğe hakaret eden cümlelere rastlamadığımı en eski yazmalarda görüyoruz. Meselâ Türk Dil Kurumu’nun bastırdığı Velet Çelebi’nin Atalar Sözü’nde 698 sav vardır ki bunlar arasında Türklüğü tehzil eden tek bir satıra rastlanmaz.” (aynı yazı, 19. s.)

Tepkisini saygıdeğer bulduğumuz Güleç’in yanıldığı iki nokta üzerinde durmak gerekiyor:

1 — Sav dediği sözlerin o kitaptaki adı atasözüdür. Sav adı, atasözleri için kaynak olarak yalnız Divan-ü Lûgat-it Türk’tekiler için kullanılmıştır. Uygur türkçesi dönemi atasözleri de bu adla anılırdı. Oysa sözü edilen kaynak Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinden olup XV. y.y. da düzenlenmiştir.

2 — “Yazmada Türklüğü tehzil eden tek bir satıra rastlanmaz.” cümlesi de yanlış ve incelemeye dayanmadan verilmiş bir yargıdır. Adı geçen yazmada Türk kelimesi ile söylenmiş satırlar, daha doğrusu atasözleri vardır ve Mustafa Nihat Özön de sonradan kaldırdığı bu atasözlerini Velet İzbudak’ın kitap halinde inceleyip bastırdığı bu yazmadan almıştır. Üzerinde durulan sözler, Güleç’in yorumladığı gibi Türklüğe hakaret ve iftira anlamında olmayıp Öztelli’nin belirttiği gibi onlardaki Türk kelimesi doğrudan doğruya köylü anlamına gelmekteydi. Fakat sonradan kelime bu anlamını kaybedince sözler kalıp olarak yaşamasını sürdürmüş ve zamanla bir ulusu hedef alan iftira ve hakaret anlamı taşıyan sözlermiş gibi bir kavrama bürünmüştür.

Yazma ile çağdaş bir eser olan Kabusnâme çevirisinde 94. sayfada “göçgüncü Türk” sözü ile gene aynı sayfada geçen “Türklükte durmadılar, şehire düştüler” sözleri bu anlamdadır.

Milliyetçi ve Türkçü yazarlarımızın eserlerinde de ne yazık ki bu inceliğe dikkat edilmediğinden ve yanlış bir geleneğe saplanıldığından Türk kelimesi ile köylü sınıf anlatılagelmıştır. Kelimenin sonradan kazandığı anlam ile ilk anlamı, bilmeyenler için bir karışıklık yaratmıştır.

Ziya Gökalp, bu gibi sözleri ele alarak şunları yazmak zorunda kalmıştır:

“Ahmet Vefik Paşa’nın Müntehabat-ı Durub-ı Em-sal’ini açarsanız kavmî isimler hizasında birtakım münasebetsiz tavsifler görürsünüz. Şehrîlerden sâdır olan bu meseller, sahiplerinin ruhiyetine en vazîh vesikalar-dır. Bunlardan yalnız Türkler’e ait olanları naklediyo-rum.” der ve üzerinde durulan sözleri sıralar. **(Bkz: Türk-leşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, Türklüğün Başına Ge-lenler Bölümü.)**

Gökalp’in şehrîler sözünü Öztelli azınlıklar olarak belirtmiştir. Bunların arasında şehirlere yeni yerleşen Türk asıllı vatandaşlarımızın da olabileceğini düşünebi-liriz.

Bu gibi konularda gerçeği ararken tam bir fana-tizm’e düşmeden aklın ve bilimin gösterdiği yoldan yü-rümek gerekir. Nitekim daha Orhun anıtlarında “Türk budun tokurkak sen. Açsar tosık ömez sen, bir todsar açsık ömez sen.” sözü ile benzerlerini Türklüğü kötülü-yor diye değerlendirip bu sözü söyleyen Bilge Kağan ile Gültekin Kağan’ı Türklüğe iftira ediyorlar diye suçla-yamayız. Her ulus ve o ulusun büyükleri gibi sırasında

Türk toplumu ve Türk büyükleri de kendi aksaklıklarını açıkça belirtmişlerdir. Önemli olan, konuya hangi açıdan ve ne amaçla eğilmesi gerektiğini bilmektir.

Kitab-ı Atalar'daki atasözlerini verir ve açıklarken yeri geldikçe Türk kelimesinin oradaki bu özel kullanılışını notlarla belirtip zihinlerde yanlış anlamalara yol açmasını önledik. Yeni tartışmalar çıkmasın diye de konuyu böyle bir genişlikte ele almamız gerekliydi; onun için böyle bir çerçevede incelemeğe çalıştık.

ATASÖZLERİMİZDE SOSYAL YAŞANTI VE SOSYAL DEĞERLER

Arasında yaşadığımız toplumu ayakta tutan sosyal değerleri bilmek ve insan denen varlığı, sosyal yaşantısı içinde tanımak da gerekir. Bu alanda, çağdaş bilimlerin yanı sıra, halkımızın görüşlerine yer veren atasözleri de bize ışık tutar. Türk atasözleri arasında, Türk toplumunu, Türk sosyal yaşantısını ve sosyal değerlerini yansıtanlar da bulunuyor. Aile, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, görgü kuralları gibi sosyal yaşantı ile ilgili konularda, atasözlerimiz ne demektedir?

ATASÖZLERİMİZDE AİLE :

Türk ulusunun özelliklerinden birisi de devlet kurma gücüdür. Devlet kurma gücünün, aile yaşantısındaki sağlamlıkla ilgisi olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüş, Türkler sağlam aileler kurdukları için sağlam devlet kurma alışkanlığı kazanmıştır, biçiminde özetlenebilir.

Atasözlerinde aile kavramı verilirken yuva ve ev kelimeleri de kullanılmıştır. “*Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet.*” atasözü, aile ile devlet arasında ilgi kurması bakımından yukarda andığımız görüşü güçlendirir, niteliktedir. Türk atasözleri, aile yaşantısı içindeki bireylerin birbirleriyle ilişkilerini olumlu, olumsuz yönleriyle ve bütün gerçekçi yanları ile gözler önüne sererler. Ka-

dın, bu yaşantı içinde anne olarak en değerli ve kutsal-
laşmış bir varlıktır:

Ana hakkı, Tanrı hakkı.

Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyâr olmaz.

Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar.

Baba ile ilgili atasözleri çok kez babaların çocukla-
rı ile olan ilişkilerini dile getirmiştir:

Baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana.

Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır.

Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk. v.b.

Ailenin en çok düşündüğü konulardan birisi çocuk-
larının yetiştirilmesi, eğitilmesi konusudur. Ekonomik
kaygılar da bunların yanında yer alır:

*Bir baba dokuz evlâdını besler, dokuz evlât bir ba-
bayı besleyemez.*

Çocuğun yediği helâl, giydiği haram.

Kızını dövmeyen dizini döver

Çocuk düşse kalka büyür.

Kız beşikte, çeyiz sandıkta.

gibi atasözleri, hep bu karmaşık yaşantıyı dile getirirler.

Derken oğlan ya da kızın evlendirilmesi çağı gelir.
Bu kez, başka düşünce ve sorunlar sökün eder. Anne,
baba, ailenin büyükleri derin düşüncelere dalmış, arala-
rında tartışırken her ailede konuşma sırasında en çok
evlenme üzerine söylenmiş atasözlerinin kullanıldığı gö-
rülür.

Kız evlendirilir, dışarı gider. Oğlan evlendirilir, içe-
riye gelin alınır. Bu aşamada da gelin-kaynana anlaş-
mazlığı, ailenin tadını zaman zaman kaçırmaz. Atasözleri
bu iki kadın arasındaki anlaşmazlığı bütün açıklığı ile
verir:

Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan.

Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar.

Üvey evlât da önemli bir sorundur:

Üvey öz olmaz, kemha bez olmaz.

Üveye etme özünde bulursun, geline etme kızında bulursun.

Kardeşlerin davranışları da, birbirlerine karşı ilgi ya da ilgisizlikleri de atasözlerine yansımıştır:

Kardeşin büyüğü baba, küçüğü evlât yerine geçer.

Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister, ne onduğunu.

Kardeşim olsun da kanlım olsun.

Allah kardeşi kardeş yaratmış, kesesini ayrı yaratmış.

Karı koca arası davranışlar da şu atasözlerinde belirir:

Kocana göre bağla başını, harcına göre pişir aşını.

Kırk yılda bir kari sözü dinlemelidir.

AKRABALIK :

Akrabalar ve akrabalık konusunda söylenmiş atasözlerimizin çoğu olumsuz, pek azı olumlu yöndedir:

Akrabanın akrabaya ettiğini akrep etmez.

Hısım akraba ile ye iç, alışveriş etme.

Emmim dayım, hepisinden aldım payım.

Teyze ana yarısıdır, amca baba yarısıdır.

KOMŞULUK :

Komşuluk ilişkileri, komşuya verilen değer akraba-

lıktan da ileridir. Bu durum, atasözlerimizde de bütün çıplaklığı ile görülüyor:

“Komşu hakkı Tanrı hakkı.” atasözü ile *“Ev alma komşu al”* atasözü hemen hemen komşuluk ilişkilerini özetlemiş gibidir. Diğerlerini de görelim:

Komşu komşunun külüne muhtaçtır.

Komşuda pişer, bize de düşer.

Gülme komşuna gelir başına.

Komşu kızı almak kalaylı kabdan su içmek gibidir.

ARKADAŞLIK :

Arkadaşlık konusu, atasözlerimizde dost, dostluk gibi kavramlarla verilmiştir. Aslında halk ağzında da bu, böyledir:

Kişi refikinden azar.

Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun.

Dost, kara günde belli olur.

Dostun attığı taş baş yarmaz.

Dost yüzünden, düşman gözünden bellidir.

GÖRGÜ KURALLARI :

Görgü kuralları toplumsal yasalar sayılır. Atasözlerinden kimisi, bunları çoğu kez öğüt cümleleriyle açıklar:

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.

Dâvete icabet lâzımdır.

Sofrada elini, mecliste dilini kısa tut.

İki kişi konuşurken üçüncüsü sen olma.

El öpmekle ağız aşınmaz.

Eğri otur, doğru söyle.

Zamanla, sosyal yaşantı ve sosyal değerlerde de değişiklikler ve sapmalar olabilir. Bu arada her insanın kendisine özgü, kişisel görüşleri de doğabilir. Nasıl beğenmediğimiz, eleştirdiğimiz yönleri var diye içinde yaşadığımız toplumun dışına çıkamıyorsak; görüşlerimize aykırı düşünüyor ya da uymuyor diye toplumun düşüncelerinin dışına da büsbütün çıkamayız. Bir yanımızla gene de o toplumun içinde kalırız. Toplumun düşüncelerine sırt çevirmiş kişiler, bir noktada gene de toplumun kurallarına uymakta, onlara göre davranıp hareket etmektedirler. İşte atasözleri, toplumun kurallarını yaşatan, dile getiren güçlerdir. Eski bir atasözü şöyle diyor:

Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar.

ATASÖZLERİMİZDE DİN

Dinin toplumlar ve insanlar üzerinde sürekli ve büyük etkileri olmuştur. İnsanın düşünce ve duygu dünyası ile toplumun düzeni incelenirken din üzerinde de durmak gerekir. Atasözlerimiz arasında din ile ilgili olanlar, dinin yapısında bulunan kendi kurallarını değil; halk kültürünün din folkloru yönünden görüşlerini ve inanışlarını verir.

İslâmlıktan önceki çağların da izlerini taşıyan savlardan başlayıp günümüzde kullanılan atasözlerimize varıncaya dek, hemen her dönemin atasözleri arasında din ile ilgili olanlarına rastlanıyor. Pek çok atasözümüzde Allah ve Tanrı kelimeleri geçmektedir. Peygamber, Azrail, cami, mescit, imam, hoca, hacı, cemaat, âhıret, ibadet, dua, fetva, cennet, cehennem gibi din ile ilgili kelimelerle örülmüş atasözlerimiz de günlük hayatta sık sık kullandıklarımız arasındadır.

Din konusunda söylenmiş atasözlerimiz, dikkatli bir gözle incelenip değerlendirildiğinde, şu gerçekleri göz önüne serer:

Türk halkı dinine bağlıdır ve saygılıdır fakat kötü din adamları hakkında da en keskin yargılar atasözlerimizde yaşar.

Atasözlerimiz, Türk halkının yüzyıllar boyunca lâik din anlayışı içinde yaşadığını, dine körü körüne bağlan-

madığını, bu alanda da uyanık bir ulus olduğunu gösterir. Bağnazlık (taassup) ve boş inanışlar (hurâfeler) atasözlerimizde pek görülmez.

Din, en gerçekçi çizgilerle ele alınmıştır. Dinde korku yerine sevgi ve saygıya yer verilmiştir.

Din, yobaz anlayışı ile verilmeyip dünya ve âhîret arasındaki dengelemeye dikkat edilerek sunulmuştur.

Din ile ilgili görüşler, ulusal törelerle el ele vererek Türk toplumunu ayakta tutan yapıya temel olmuştur. Bu yapıda istenen insan, hem toplumun hem de dinin özlediği iyi ahlâklı insandır.

Aşağıda örnek olarak sunduğumuz atasözleri, yukardaki görüşlere açıkça tanıklık etmektedir:

Allah, bir (gümüş) kapıyı kaparsa bin (altın) kapıyı açar.

Allah ilmi dileyene, malı dilediğine verir.

Allah bir, peygamber hak; pekmez kara, yoğurt ak.

Düşmez kalkmaz bir Allah.

Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke'ye, dede dede olmaz gitmekle tekkeye.

Kul ile Allah arasına girilmez.

İbadet de gizli, kabahat da.

Cami ne kadar büyük olsa imam bildiğini okur.

Cahilin sofusu, şeytanın maskarasıdır.

İnsaf dinin yarısıdır.

İslâmın şartı beş, altıncısı insaf demişler.

Para ile iman kimde olduğu bilinmez.

ATASÖZLERİMİZDE TASAVVUF İZLERİ

Dinin katı kurallarını yumuşatıp cehennem korkusunu silerek gönüllere gerçek Tanrı aşkını yerleştiren tasavvuf, Türk halkının duygu ve düşünce dünyasında uzun zaman yaşamıştır.

Başta Yunus Emre olmak üzere birçok mutasavvıf şairimizin şiirlerinde bulduğumuz tasavvuf düşüncesi, tekke hayatı ve dervişlik gibi konular, halk edebiyatımızın masallarında, fıkralarında olduğu gibi, atasözlerinde de görülmektedir.

XV. y.y. sonlarına doğru düzenlenen Kitab-ı Atalar'da gördüğümüz iki atasözünü ele alarak konuya giriyoruz:

“İki sanan iletmez ışkı başa.” (no. 551)

Bu atasözü, tam tasavvuf kurallarından birini söylemekte olup “Vahdete ermeyen, gerçek aşkı yani Tanrı aşkını bulamaz” demektedir.

Gene aynı kaynakta no. 585'te yer alan *“Erenlerin ardı öni birdür.”* atasözü de bugüne *“Erenlerin sağı solu olmaz.”* diye gelen atasözünün ilk söyleniş biçiminden başka birşey değildir.

Abdallarla ilgili olan atasözlerimiz, tasavvuf hayatının izlerini taşımaktadırlar:

Abdal abdala çatmayınca kasnak boyna geçmez.
Abdal düğünden çocuk oyundan usanmaz.
Abdal tekke'de, hacı Mekke'de bulunur. ve diğerleri.

Bunların yanı sıra, tasavvuftan gelme sözler olduğu artık öyle bir bakışta anlaşılamayacak derecede genişip mecaz anlam kazanmış bulunan başka atasözlerimiz de bulunmaktadır.

Dervişin fikri ne ise zikri de odur.
Abdala malûm olur.
Güzele bakmak sevaptır.
Sabreden derviş, muradına ermiş.
Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.

Yeni anlamlara bürünüp mecaz yolu ile kullanılma alanları büsbütün değişmiş bulunan bu atasözlerinin üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır:

Ermişlik derecesine gelince Allah'ın her şeyi gönlüne ilham ettiği abdallar, başkalarının bilemediği birçok şeyi bilirler, keramet sahibi olurlardı. İşte bu durumu bildiren "*Abdala malûm olur.*" atasözü, artık esas anlamından ne kadar uzaklaşmıştır. Bugün biraz da takılma, ciddiye almama, önemsememe gibi durumlarda kullanılmakta bulunan bu atasözü, asıl kaynağından büsbütün ayrılmıştır.

Sürekli olarak Tanrı'sını düşünen derviş, zikr ederken "Hu!" çekerek düşüncesinde yer eden Tanrı'sını söyler. Bu durum "*Dervişin fikri ne ise zikri de odur*" atasözünde ifadesini bulmuştur. Bugün ise bu anlam gitmiş; yalınkat bir anlam, atasözünü mecaz yönünde yaşatmağa başlamıştır.

"*Güzele bakmak sevaptır.*" atasözünü ele alalım:

Güzel varlıklara baktığı zaman onlarda Hüsn-i mut-

lak'ı yani Tanrı'nın güzelliğini gören ve böylece sevap kazanan mutasavvıfın heyecanı gitmiş, yerine son çağların fizik güzelliğini ön plâna alan estetiği gelmiştir.

Ninnilerimizin başında söylenen “*Hu! Hu! Dervişler. Hak yoluna ermişler.*” tekerlemesindeki anlamı yaşatan “*Sabreden derviş, muradına ermiş.*” atasözü de kök anlamını yitirerek sadece dünya işlerinde, insanlara sabırlı olmalarını öğütleyen sığ ve dar anlamlı bir atasözü haline geldi.

Tekkelerin törelerini dile getiren “*Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.*” atasözü de aynı değişikliği göstermektedir.

Törelere, akımlara, belli dönemlere bağlı bulunan atasözlerimiz arasında tasavvufla ilgili gördüklerimiz üzerinde, Abdülbaki Gölpınarlı da durmuştur. (Bkz: **100 Soruda Tasavvuf, Gerçek Yayınevi, İst. 1961, Folkorda Tasavvuf İzleri Var mıdır? 180. sayfa.**)

SAĞLIK VE ÖLÜM KONUSUNDA ATASÖZLERİ

Folklorun üzerinde durduğu konulardan biri de sağlık ve ölümdür. Folklorda sağlık ve ölümle ilgili âdetler, inanışlar, deyişler geniş yer tutar. Türk atasözleri de bir yanları ile bu konuyu yansıtır:

Başın sağlığı, dünya varlığı.

Her işin başı sağlık.

gibi atasözleri, sağlığa verdiğimiz önemi belirtirler. “*Sağ olana her gün düğün bayram*” dır. İnsan sağ oldukça dünya nimetlerine kavuşabilir. Kitab-ı Atalar’da rastladığımız ve XV. yüzyıldan günümüze dek kullanılmış bulunan “*Baş sağ oldukça börk eksik olmaz.*” atasözü az çok bunu belirtir. “*Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.*” atasözü de biyolojik varlığımızla düşünce dünyamız arasındaki ilgiye dikkatleri çeker.

İnsanın yaşlılık dönemindeki mutluluğu, bir bakıma gençlik dönemindeki tutumuna bağlıdır. Birkaç atasözü-müz, gençlikle yaşlılığı hep sağlık açısından karşılaştırmalı bir yolla dile getirmiştir:

Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur.

Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir.

Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı.

Ağrılar, sızılar, hastalıklar sırasında bu konuda söylenmiş atasözleriyle düşünürüz ya da çevremizdekilerden bu konudaki atasözleriyle destek ve teselli buluruz.

Böyle anlarda, durumumuzu atasözlerinin doğrultusunda düşünerek değerlendirdiğimiz görülür.

İnsan hayatı, ister kısa olsun ister uzun, ölüm kaybı olacaktır. İşte ölümlle ilgili atasözlerimizden birkaç örnek:

*Az yaşa çok yaşa, âkıbet gelir başa.
Düğünsüz ev olur, ölümsüz ev olmaz.
Ecele câre olmaz.*

Bunlar ve burada ele alamayıp yalnız işaret etmekle geçtiğimiz atasözlerimiz, insanımızın ölüm karşısındaki tutum ve durumunu da çok güzel belirtirler. Ölümün atasözlerindeki yeri, böyle dar bir çerçeveye sığmaz; ayrı bir araştırmayı gerektirir. Kitabımız baskıya verilirken yayınlandığını öğendiğimiz bir eserin, konuyu bütün yönleriyle ele almış olduğunu sanıyoruz. Görüp inceleyemediğimiz bu araştırmayı anarak konuyu bağlıyoruz: (Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek: **Anadolu Folklorunda Ölüm. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayınlarından. Ankara 1971**)

EKONOMİ ÜZERİNE ATASÖZLERİ

Atasözlerimiz arasında ekonomik hayatla ilgili görüşlere yer verenler de bulunmaktadır. Bu atasözlerinin aracılığı ile Türk halkının düşünce ve tecrübeler yolu ile vardığı ilkelerin neler olduğunu anlarız. Türk ekonomisinde daha çok sözü edilen meslekler nelerdir? Alışveriş, para, borç, tutum-biriktirme-saklama, ortaklık, veresiye, mal mülk edinme gibi alanlarda atalarımızdan bize kalan görüş ve öğütler nelerdir? Bu bölümde örnekler halinde sunulacak olan atasözlerimiz, bu konulara ışık tutmaktadırlar.

SANAT VE MESLEKLER :

“*Sanat altın bileziktir.*” atasözü, sanata verilen değeri anlatıyor. Bunun yanı sıra içlerinde meslek adları geçen atasözlerimizde, toplumun o meslekte çalışanlarla ilgili görüşlerinin neler olduğunu anlarız:

Korkak bezirgân ne kâr eder, ne zarar (ziyan).

Rençber kırk yılda, tüccar kırk günde.

Acemi nalbant kürt eşeğinde dener kendini.

Altını sarrafa sor, cevahiri kuyumcuya.

Aşçının önü, kasabın sonu.

Kürkçünün kürkü olmaz, börkçünün börkü.

Meyhaneciden şahit istemişler, bozacıyı göstermiş.

Terzi kendi söküğünü dikemez.

Yarı hekim candan eder, yarı hoca dinden eder.

Berberin solumazı, tellâğın terlemezi, kahvecinin söylemezi.

PARA :

Para, her dönemde hem insanı, hem de toplumu ilgilendirmiştir. Atasözlerimizde paranın gücü, etkinliği, önemi dile getirilir:

*Akça akıl öğretir, don yürüyüş.
Akçalı adamdan dağlar korkar.
Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçadır.
Para ile iman kimde olduğu bilinmez.
Para parayı çeker.
Paranın gittiğine bakma, işinin bittiğine bak.*

gibi örnekler ve diğer atasözlerimiz, para konusunda neler düşündüğümüzü ortaya koymakta ve günümüzde de kullanılmaktadır.

BORÇ :

Borç üzerine söylenmiş atasözlerimizde borcun kötülüğü üzerinde durulur, borcun ödenmesi öğütlenir:

*Borç yiğidin kamçısıdır.
Borçlu ölmez, benzi sararır.
Bin merak (tasa, kaygı) bir borç ödemez.
Yol yürümekle, borç ödemekle tükenir.*

TUTUM — BİRİKTİRME — SAKLAMA :

Ekonominin hem en yaygın, hem de önemli olan bu kuralına atasözlerimiz de yabancı kalmamış, insanımızı bu yolda öğütleyen, uyaran sözler olarak yaşayagelmıştır:

*Bol bol yiyen, bel bel bakar.
İşten artmaz, dıştan artar.
Eskisi olmayanın yenisi olmaz.
Ak akça kara gün içindir.*

*Sakla samanı, gelir zamanı.
Gerekliyi gerekmez iken saklamalı.*

ORTAKLIK :

*Ortak malda hayır yoktur.
Ortaklık öküzden tek buzağı yeğdir.*

gibi atasözlerimiz, ortaklık hakkında edinilen acı tecrübeleri dile getirir. Nedense, ortaklık ile ilgili atasözlerimiz daha çok olumsuz yargıdır.

VERESİYE :

Veresiye, ekonominin de yerdiği bir tutumdur. Atasözlerimizde de durum değişmez; örnek olarak sıraladığımız atasözlerimizde veresiyenin iyi olmadığı açık bir dille anlatılmaktadır:

*Ödünç güle güle gider, ağlaya ağlaya gelir.
Verirsen veresiye, gidersin batasıya.
Para isteme benden, buz gibi soğurum senden.
Veresiye şarap içen iki kere sarhoş olur.*

MALK MÜLK EDİNME :

Ana para, mal mülk edinme konulu atasözlerimizdeki yargılara da bir göz atmış olalım:

*Mal adama hem dost hem düşmandır.
Mal bulunur, can bulunmaz.
Mal, malı kazanır.
Mal canın yongasıdır.
Sermayen bir yumurta ise taşa çal.*

Ekonomi ile ilgili atasözlerimizde dikkati çeken ilk özellik, etkin ekonomiden çok bireysel ekonomi ve aile ekonomisi üzerine söylenmiş olmalarıdır. Ekonominin önemli bir kolu olan tarım ve hayvancılık ile ilgili atasözlerimiz ayrı bir bölümde ele alınmıştır.

ATASÖZLERİMİZDE DOĞA (TABİAT) VE EVREN (KAİNAT)

İnsanımız, yüzyıllar boyunca, yaşadığı hayatın sonucu olarak üzerinde yaşadığı doğayı da yakından tanımak istemiş, doğayı gözlemiş ve bu konudaki düşüncelerini atasözlerine geçirmiştir.

Türk'ün yayıldığı coğrafyada dağlar, ovalar, akarsular, türlü nedenlerle ve ilişkiler kurularak atasözlerine girmiştir. Yaşama savaşı verirken silâh yapmak için kullandıkları madenleri de atalarımız, üzerinde yaşadıkları doğada bulmuşlardır.

Destanlar döneminden başlayıp Anadolu yaylâlarına yerleşinceye dek, yeşile koşmuş bulunan atalarımız için su, ova, ağaç vazgeçilmez değerlerdendi. Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Kitabı, bunların yanı sıra diğer kaynaklar; Türk ulusunun hayatında suyun, ağacın, dağların oynadığı rolü ve kazandıkları önemi, sevgiyi dile getirir. Atasözlerimiz de, doğrudan doğruya çizgiler halinde vermeseler bile, doğa ile ilgili kelimeler ve deyişlerle doludur. Doğa ile ilgili gördüğümüz atasözlerinden bir iki örnek veriyoruz:

Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış.

Dağ başından duman, insan başından yaman eksik olmaz.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Dağda gez, belde gez, insaflı elden bırakma.

*Deniz dalgasız olmaz, kapı halkasız.
Deniz suyu ne içilir, ne geçilir.
Dereyi görmeden paçaları sıvama.
Su çukurunu, yel tepesini bulur.
Sular bulanmayınca durulmaz.
Sel gider, kum kalır.
Irmak kenarına çeşme yapılmaz.*

Doğa ile ilgili atasözleri arasında ağaç ve orman üzerine söylenmiş bulunanlar, ayrıca ele alınmağa değer. “Ağaç sevgisi ve saygısı Türklerin ilk dini olan totemcilikten islâmiyete kadar daima kalbinde yaşamış, fırsat bulduğu zamanlar daima yurtlarını yeşillendirmeye kendilerine ülkü bilmişlerdir.” (Kerim Yund: **Türklerde Ağaç Medeniyeti**, 33. sayfa, Ankara 1937)

Ağaç sevgisi, en güçlü anlatımını atasözlerimizde bulmuştur. Ağaç ve orman üzerine söylenmiş bulunan atasözlerimizde ağaç kelimesi yalnız bir genel ad olarak geçmez, ağaç cinsleri de yer alır.

*Ağacın yemişini ye, kabuğunu soyma.
Ağaçtan düşen dalına sarılır.
Yaş kesen, baş keser.*

gibi örnekler bu sevginin tanıklarıdır. Ağaç ve orman üzerine söylenmiş bulunan atasözlerimizin neler olduğu, anlamları, kullanıldıkları alanlar hakkında daha geniş bilgi ve açıklama için Kerim Yund’un kitap ve yazılarını salık veririz. Kerim Yund, bu konunun en verimli yazarı ve gönül vermiş kişisidir. (Bibliyografyamızda Kerim Yund ile ilgili maddelere bakınız.)

Doğanın ötesinde gözlerini evrene çeviren atalarımız, daha çok güneş, ay, yıldız, gök kelimelerini atasözlerinde kullanmışlardır.

*Ay görmüşün yıldıza minneti (itibarı) yoktur.
Güneş balçıkla sıvanmaz.*

gibi aslında başka konuları belirtmekte kullanılan, mecaz anlamı kazanmış bulunan atasözlerimizde evrenle ilgili kelimeler de yer almıştır.

Doğa içinde yaşayan canlıları, hayvanları, yetişen ya da yetiştirilen bitkileri, burada söz konusu etmiyoruz.

HAYVANLARLA İLGİLİ ATASÖZLERİ

Atalarımız, yaşadıkları bölgelerdeki hayvanları da yakından tanımışlar; kimi yararlı, kimisi de zararlı olan bu hayvanlarla ilgili birçok atasözü söylemişlerdir.

Atasözlerimizde konu edinilen hayvanların çoğu, Türk coğrafyasının canlılarıdır. Bunlar, genellikle bozkır hayvanlarıdır. Deniz canlılarından balık, yalnız genel ad olarak, türleri pek anılmadan atasözlerine girmiştir. Bir iki atasözümüz de yengeçle ilgilidir. Avcılık, ya da çiftçilik ile ilgili kuşlar da atasözlerimizde ele alınmıştır.

Başta at, aslan, ayı, deve, koyun, keçi, tavşan, yılan gibi bozkır ikliminin yaban hayvanları ya da evcilleştirilmiş hayvanlarla ilgili pek çok atasözümüz var. Sonra kümes hayvanları ile ilgili olanlar dikkati çekiyor. Onlardan sonra, daha az oranda, karga, bülbül, leylek, akbaba, şahin gibi kuşlarla, arı ve sivrisineğin konu olduğu atasözleri sırada yer alıyor.

Atalarımız, daha çok, hayatlarına yakından girmiş bulunan hayvanlarla ilgili atasözleri söylemişler. Önce-leri avcı, bunun yanısıra çiftçi ve sürü sahibi bir ulusun düşünce dünyasında hayvanlarla ilgili pek çok atasözü söylenmiş olması son derece normaldir.

Nüfusunun büyük çoğunluğu çiftçi olan bir ulus, tarım işlerinde hayvanlardan olabildiği ölçüde yararlan-

mıştır. Öküz, inek, koyun, keçi, dana ve bunların yanısıra yetiştirdiği arı, kümesinde beslediği horoz ve tavuk, köylünün ve çiftçinin bütün hayatıdır. Gözlerini onlarla açar, kafasında ve gönlünde onlar vardır.

Dağdan odun indirirken karşısına çıkan ayı da, kışın köyüne dek sokulan kurt da, avladığı tavşan da, kümesine dadanan tilki de çoğunluğu köylü olan halkımızın düşünce dünyasına iyiden iyiye girmiştir. İşte, hayvanlarla ilgili atasözlerimizin çokluğunu hazırlayan, gerçek etken, bu yaşayış düzeni olmuştur.

Hayvanlarla ilgili atasözleri de öbür atasözlerimizin kimisinde olduğu gibi zamanla mecaz anlamı kazanmış ve “darb-ı mesel” özelliğinde temsilli atasözleri olmuşlardır. Hayvanlarla ilgili gerçek ya da mecaz anlamlı atasözlerimizden örnekleri görelim:

Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar.

Aslan yatağından bellidir.

Kurdun oğlu kurt olur.

Kurt dumanlı havayı sever.

Köpek sahibini ısırmaz.

Isıracak it dişini göstermez.

Ayının dişini görmeyen başını kabak sanır.

Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.

Eşekten doğma katır, ne hal bilir, ne hatır.

Tavşanın çıkışından, kurdun inişinden korkmalı.

Ayyar tilki art ayağından tutulur.

Tilkinin dönüp geleceği yer kürkçü dükkânıdır.

ATASÖZLERİMİZDE AT

At, atasözlerimizde diğer hayvanlara oranla daha çok ele alınmıştır. Ulusal varlığımız yönünden de at'a çok şeyler borçluyuz. Bundan dolayı, atla ilgili atasözlerini ayrı bir konu olarak ele almış bulunuyoruz.

“Tarihimizin en eski devirlerinden beri, atı, içtimâî bünyedeki her türlü kımıldanışın başlıca vasıtası olarak görüyoruz. Türk'ün gerek ferdî, gerek içtimâî hayatında seçkin bir varlık olan at, atasözlerimizde de yer almıştır. Yiğit hakkındaki atasözlerimiz kadar, at hakkındaki atasözlerimiz de bol, kuvvetli ve güzeldir. Atalarımızın yiğitle atı aynı hüküm içinde birleştiren güzel sözleri vardır.” (Hamdi Akverdi: Yiğit ve At. Ülkü, 14. sayı, 16 Nisan 1942)

Tarihimize göz atacak olursak, sürekli ve büyük devletler kurmuş olduğumuzu görürüz. Büyük olayların içinden geçerek bugüne ulaşmış bulunuyoruz. At, bu hareketli hayatın biricik canlı aracı idi. Devletler kuran, ava çıkan, sınır genişleten, akınlarda bulunan, savunma yapan Türk; üzerinde yaşadığı yurdu, coğrafyayı, doğayı da at sırtında yaşarken geniş ölçüde tanımak fırsatını bulmuş oldu. Bu canlı ve dışa dönük insanın hayatında at, büyük yer tuttu. At, Türk'ün dostu oldu, duygu ve düşünce dünyasına girdi. Bu sevgi ve ilgi, yüzyıllar boyunca sürerek günümüze dek ulaştı. At ile ilgili atasözleri de yüzyıllar boyunca yaşayarak günümüze dek geldi.

Atasözlerini kapsayan hangi kaynağı açsak, at üzerine söylenmiş atasözlerinden ikisi üçü ile karşılaşırız. Bu alanda en eski kaynak da Divan-ü Lûgat-it Türk olmaktadır.

Divan-ü Lûgat-it Türk savları içinde, bugün “*Atım tepmez, itim ısırmaz deme*” diye kullandığımız atasözünün en eski biçimi olan “*İt ısırmaz, at tepmes time.*” savı başta olmak üzere diğer savlar, hep at ile ilgili atasözlerinin eskiliğini belirtirler.

XV. yüzyıl kaynakları arasında yer alan Kitab-ı Atalar, Kabusnâme çevirisi, Bibliothèque Nationale’de ele geçen yazma ve daha önceki dönemin ürünü olan Dede Korkut Kitabı, atla ilgili atasözleri yönünden, o çağların düşüncelerini, at sevgisini ve ata duyulan ilgiyi belirtmektedirler.

Bu dönemlerle ilgili bütün atasözleri çok az söyleyiş farkları ile hemen hemen günümüze değin ulaşmış bulunmaktadır. Diğer alanlarda söylenmiş bulunan atasözleri, bu ölçüde sürekli ve uzun ömürlü görünmüyorlar.

Bugün en çok kullandığımız atasözlerinden örnekler verelim:

At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.

At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulunur, at bulunmaz.

Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli.

At üzerine neler söylendiği hakkında yapılmış iyi bir derleme, Şükrü Elçin’in Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 171. sayısında yayınlanan yazısıdır. Reşat Ekrem Koçu’nun Tarih Dünyası dergisinin II. cilt, 10. sayısında yer alan “Türk Tarih ve Edebiyatında At” başlıklı incelemesi de ayrıca görülmelidir.

ATASÖZLERİMİZDE TARIM VE HAYVANCILIK

Tarihte asker bir ulus olarak, Yahya Kemal'in deyi-miyle "ordu-millet" olarak görünmüşüz. Barış zamanla-rında ise silâhı bırakan el, sabanın başına, toprağın göğ-süne koşmuştur. Hele hele Anadolu'ya iyice yerleşildik-ten sonra, Türk insanı, toprağa adamakıllı bağlanmış, nüfusun büyük çoğunluğu, bağ, bahçe, tarla işleri ve hayvancılıkla geçimini sağlamağa koyulmuştur. Böylece bir tarım ülkesi olarak görünmüşüz.

Bu yaşayış düzenine bağlı olarak da bu konuda pek çok atasözü söylenmiştir. Hele bölge ağızlarında yaşayan atasözlerimiz arasında tarla, bağ, bahçe işleri ve hay-vancılıkla ilgili olanlar büyük çoğunluktadır.

Tarlanın, tohumun iyisi ile kötüsü, gübreleme, su-lama, hasat ve harman konuları, Türk atasözlerinde öğütler ve görüşler halinde belirtilmiştir. Bekşioğlu Şem-settin'in **"1001 Zirâi Atasözü"**, Prof. Osman Tosun ile Weneger'in **"Kuru Ziraat Esaslarının Türk Atasözleriyle İzah ve Karşılaştırılması"** adındaki eserleri, bu alanda ilk anda akla gelen kaynaklardır. Azmi Güleç'in Türk Folklor Araştırmaları dergisinde yayımlanmış bulunan yazıları da görülmelidir. Konuyla daha yakından ilgilenecek oku-yucular, yukarda adı geçen kaynaklar için bibliyograf-yamızın ilgili maddelerine bakmalıdırlar. Burada bize düşen, bu alanda söylenmiş atasözlerinden yeteri ölçüde örnekler vermek olacak.

TARLA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ :

*Bağ bayırda tarla çayırda.
Bağ çapa ister, tarla saban.
Tarlayı düz al, kadını kız al.
Tarlanın iyisi suya yakın, daha iyisi eve yakın.*

BAĞ, BAHÇE ÜZERİNE ATASÖZLERİ :

*Bağ demiş ki bak bana bakayım sana.
Bağ dua değil, çapa ister.
Bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun.
Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur.*

EKİM VE SABAN ÜZERİNE ATASÖZLERİ :

*Çiftçinin ambarı sabanın ucundadır.
Ek tohumun hasını, çekme yiyecek yasını.
Ekmeden biçilmez.
Koyuna çoban, tarlaya saban.
Sabanın tutağına yapışan el aç kalmaz.*

HASAT VE HARMAN ÜZERİNE :

*Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var
deme yoksulluğa ermeyince.
Dağ başında harman yapma savurursun yel için, sel
önünde değirmen yapma öğütürsün sel için.
Harman yel ile, düğün el ile.
Harmanı olmayanın dermanı olmaz.*

SAMAN ÜZERİNE :

Saman, harman sonunda elde edilen ürün kadar değerlidir. Saman, köylü için sarı altın değerindedir. Ertesi yıl yapacağı işlerde kullanacağı hayvanlarına uzun süren bir kış boyunca saman verecektir.

*Sakla samanı, gelir zamanı.
Zaman saman satar (Zaman satar samanı).*

DEĞİRMEN ÜZERİNE :

Ürününü toplayan çiftçi, evinin yiyeceğini kış için hazırlamak üzere buğday v.b. çuvalları ile değirmenin yolunu tutar. Bu bakımdan değirmenle ilgili atasözleri de doğmuştur:

Değirmene gelen nöbet bekler.

Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.

Değirmenden gelenden poğaça umarlar.

gibi sonradan mecaz anlamı kazanarak başka alanlarda kullanılmağa başlamış bulunan atasözlerinin ilk kökenleri, bu yaşayış düzeni olmaktadır.

Çiftçinin, “sarı kız”, “kara oğlan” gibi adlar vererek evlât gibi bağlandığı öküz ve inek de bu toprak insanlarının yaşantısında önemli yer tutmuş ve atasözlerine girmiştir:

İneğin sarısı, toprağın karası.

Alık öküze bıçak olmaz.

bu alanda ancak bir iki örnektir. Daha başkaları, kitabımızın dizin bölümlerinde verilmiştir.

Köylünün yaşayışında çift çubuk işlerinin yanında sürü besleme de yer alır. Çobana, koyun ve keçiye yer veren atasözlerimizin sayısı da az değildir:

“Keçi geberse de kuyruğunu indirmez.” gibi gözleme dayanan atasözünden başka, mecaz anlamı kazanan “Keçinin de sakalı var.” gibi örneklerden sonra koyunla ilgili olanlardan bir ikisini görelim:

“Koyun üçten, keçi beşten çoğalır.” gibi gerçek anlamını koruyan ile,

“Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler.” gibi mecaz anlamlıların yanısıra:

Koyunu güden, kurdu görür:

Çobansız koyunu kurt kapar.

Çobanın gönlü olunca tekeden yağ çıkarır.

diye söylenen ve gerçek anlamından mecaz anlamına doğru kaymış bulunan atasözlerimiz var.

Tarım alanında ağa ve ırgat düzeni ile, ilişkilerini veren atasözleri de bulunuyor:

Ağanın alnı terlemedikçe ırgadın burnu kanamaz.

Ağanın malı çıkar, uşağın canı.

Ağası güçlü olanın kulu suçlu olur.

Ağanın muradı olunca hizmetkâra ağlamak düşer.

ARICILIK :

Gelişmiş tarım kollarından biri de arıcılık olmuş, atasözlerine de yansımıştır:

Arı, bey olunca kovana üşer.

Arı kızdıranı sokar.

Arı bal alacak çiçeği bilir.

gibi gözleme dayanan atasözleri bu alanda bir iki örnek olarak hatırlanır.

Tarım ile ilgili atasözleri, daha başka yönlerden ve değişik bir yol tutularak da incelenebilir. Bunun için ayrı bir monografi çalışması gerekmektedir.

İKLİM VE HALK TAKVİMİ ÜZERİNE ATASÖZLERİ

Biraz da tarım ile yakından ilgisi olması yönünden, iklim olayları atasözlerimize genişçe oranda geçmiş konulardan biridir. Önce bu konuda söylenmiş atasözlerimizden çiftçi yaşantısı ile ilgili olanları sıralayalım:

Karakışta karlar, martta yağmaz, nisanda durmazsa değme keyfine.

Mart yağar, nisan övünür, nisan yağar, insan övünür.

Martta yağmasın, nisanda dinmesin.

Nisan yağar sap olur, mayıs yağar çeç olur.

gibi atasözleri, yağmurun nisan ayında yağmasının iyi olacağını belirtir.

Nisan yağmuru, bereketin yağmurudur.

Kar ekinin yorganıdır.

atasözü de karlı kışın ekin ile ilgisini belirtir.

Herkesi ilgilendiren ve iklim ile ilgili atasözlerinin çoğu mart ayı üzerine söylenmiştir:

Mart ayı, dert ayı.

Mart ayların çingenesiymiş.

Mart çıkmadıkça dert çıkmaz.

Mart içeri, pire dışarı.

Mart dokuzu, iki dokuzu, üç dokuzu. “Sayılı soğuk veya fırtına günleridir. Bunlar, binlerce senedir tecrübe edilmiştir. Bilgi ise tecrübeden ibarettir.” (Burhan Felek: **Mart Havası. Milliyet, 12 Mart 1971**)

Martin onundan, şubatın sonundan korkulur.

Martin yarısı kış, yarısı yaz.

Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

Buradaki atasözlerinde geçen martin dokuzu ve onu gibi deyişler, eski takvime göre olan belirlemelerdir. Bugün sayıları gitgide azalmakta bulunan eski kuşaklar, hava olayları, mevsimler hakkında düşünür ve konuşurlarken daha çok, eski takvimi ölçü alırlar. Buna bir yönü ile halk takvimi de diyebiliriz. Nitekim gene bu takvime göre söylenmiş olan:

Korkma martin kışından, kork aprilin beşinden.

Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.

atasözleri, april beşindeki soğukların, mart soğuklarından daha yaman olduğunu söylemektedir. Burhan Felek, yukarıda belirtilen yazısında april beşinin eski takvimde sitte-i sevr adı ile anıldığını, fırtınalı bir gün olduğunu yazıyor. Yaz mevsimi kısa, kış mevsimi uzun süren Anadolu coğrafyasında, insanımızı en çok düşündüren mevsim de kış olmuş, bu konudaki atasözlerinde kış üzerine öğütler, uyarmalar yer almıştır:

Kış günü, kırk türlü.

Kışın ekmeksiz, yazın gömleksiz yola çıkma.

Kışın ocak başı, yazın dağlar başı.

Kışın soba al, yazın yaba al.

Zemheride kar yağmasından, kan yağması iyi.

6 Mayıs tarihinde Anadolu'nun hemen her yerinde yaz başlangıcı olarak türlü eğlencelerle karşılanan hıdrellez gelmeden, halkımız kışın sona ermediğine inanır. Bu inanış uzun yılların tecrübelerinden elde edilmiş bir yargıdır aynı zamanda.

Nitekim: “Al kiraz üstüne kar yağar.” diye bir atasözümüz de bu durumu açıklar. Onun için:

Hıdrellezden sonra yazdır.

Bugün hıdrellez yarın yaz.

atasözleri yazın ancak hıdrellez ile başladığını belirtirler.

Yaz fakirin, kış zenginin.

Yaz garibindir.

Yazın ayransız, kışın yorgansız olmaz.

Yazın yaşa kışın taşa oturma.

gibi atasözlerinde gene de kış ile ilgili kaygılar düşünülmeden edilememiştir. Yaz, kışa hazırlanılacak olan bir mevsimdir; yan gelip yatma zamanı değildir.

Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.

Yazın başı pişenin kışın aşı pişer.

Yazın gölge kovan, kışın karnını ovar.

Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar.

gibi atasözleri, insanlara hep kışı hatırlatan, onları kış için çalışmaya çağıran atasözleridir.

Bir de günlerle, yağmur, şimşek, bulut, rüzgâr gibi hava olayları ile ilgili iklim özelliklerini veren atasözlerimizi görelim:

Lodos cehennemden, poyraz cennetten gelirmiş.

Lodos kara kor gibi, insana kar gibi dokunur.

Lodosun gözü yaşlı olur.

Sağanaklı yağmur tez geçer.

Gök ağlamayınca yer gülmez.

Şimşek çakmadan gök gürlemez.

Sabahın kızılığı akşamı kış eder, akşamın kızılığı sabahı güz eder.

Bir bulutla kış gelmez.

Benzeye benzeye yaz, benzeye benzeye kış olur.

Çağımızda, ayrı bir bilim ve uzmanlık dalı olarak kendisini kabul ettirmiş bulunan meteoroloji, zaman zaman atasözlerimizdeki bu yargıların doğrultusunda hava tahmin raporları vermektedir.

ATASÖZLERİNİN SANAT YÖNÜ

Atasözleri, diğer halk edebiyatı ürünleri gibi bağımsız bir edebiyat türü değildir. Folklorun türkü, masal, destan, koşma gibi türlerinin içinde veya günlük konuşmalarda söz arasında geçer ve kullanılırlar. Böyle olmakla birlikte sanat gücü yönünden yüksek bir özellik de kazanmış olduklarından dolayı, ayrı bir tür imiş gibi inceleme konusu olmuşlardır.

Türk halkı konuşma sırasında âhengi sever. Hem kulağa hoş gelsin diye, hem de uzun yıllar boyu unutulmadan yaşasın diye Türk halk zevki, atasözlerine de manzum özellikler kazandırmıştır. Şüphesiz bütün atasözleri manzum veya sanatlı değildir; bu durum daha çok çift cümleli atasözlerinde görülür.

İki cümleli atasözleri ile halk, sanki beyitler meydana getirmiş ve bir bakıma divan edebiyatının seçkin musarra beyitlerine farkında olmaksızın nazireler yapmış gibidir. Düşünce ve öğütler, şiir biçiminde verilirse daha kolay bellendir, uzun zaman akıllarda kalır ve kolay hatırlanır. Atasözlerinin bir kısmının manzum özellik kazanmasında işte bu psikolojik noktalar rol oynamıştır. Gene bu nedenle ayrı ayrı iki atasözü aynı hece sayısında olmaları, aynı kelimelerle bitmeleri yönünden tek bir atasözü haline getirilerek söylenmiştir. Ölçü (vezin) ve ayak (kafiye) nin yanında atasözlerimizde zengin söz sanatları da göze çarpar.

Aslında başlı başına bir çalışmayı gerektiren bu konuda belirli örnekler üzerinde kısaca durmak yoluna gidip atasözlerimizdeki söz sanatlarını, ölçü ve kafiye özelliklerini inceleyeceğiz.

Ölçü özellikleri :

Atasözlerinde, en az üç heceliden başlayıp on üç ve daha çok heceli olanlarına kadar, çok çeşitli hece ölçüsü görülür. Birer örneklerle gösterelim:

- 3 heceliler : Yaş yetmiş,
İş bitmiş.
- 4 heceliler : Dert ağlatır,
Aşk söyletir.
- 5 heceliler : Sakla samanı,
Gelir zamanı.
- 6 heceliler : Aba vakti yaba,
Yaba vakti aba.
- 7 heceliler : Ağırlık altın kale,
Hafiflik başa belâ.
- 8 heceliler : Ağaç ucuna yel değer,
Güzel kişiye söz değer.
- 9 heceliler : Anasına bak kızını al,
Kenarına bak bezini al.
- 10 heceliler : Âlim olmak istersen durma yaz,
Rençber olmak istersen durma kaz.
- 11 heceliler : Kısmet ise gelir Hint'ten, Yemen'den,
Kısmet değil ise ne gelir elden.
- 12 heceliler : Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke'ye,
Dede dede olmaz gitmekle tekkeye.
- 13 heceliler : Buğdayım var deme ambara girmeyince,
Oğlum var deme yoksulluğa ermeyince.

Sıra cümlelerden oluşan birtakım atasözümüz daha Orta Asya'da belirmeğe başlamış bulunan en eski durak olan dörtlü tempo ile söyleyişlerden izler taşırlar.

“Alma alı, sat yağızı, besle kırı, bin doruya.” gibi.

Sayıli birkaç atasözünün de aruz ölçüsünün bir iki kalıbına uyduğu görülüyor. Hemen belirtelim, bunlar aruzla söylemek gibi ön amaçla ortaya konulmuş sözler olmayıp söylendikten sonra aruza uygunluğu farkedilen örneklerdir:

Az ve ren can dan ve rir
Çok ve ren mal dan ve rir.

— . — — / — . —
Fâ i lâ tün fâ i lün

.....
Şık şı ke den nal ça dır
İş bi ti ren ak ça dır

— . . — / — . —
Müf te i lün fâ i lün

.....
Mart ka pı dan bak tı rır
Kaz ma kü rek yak tı rır

— . . — / — . —
Müf te i lün fâ i lün

Atasözlerindeki diğer sanat özelliklerine geçiyoruz:

âhenk sanatı: Bir sözün kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi, bir bakıma kulakta müzik etkisi uyandırması demektir. Genel âhenk ve taklitli âhenk diye ikiye ayrılan bu sanatın genel nitelikte olanı hemen hemen bütün atasözlerimizin esas özelliğidir. Taklitli âhengi “Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçadır.” atasözünde görürüz.

akis sanatı: Bir cümleyi tersine çevirmekle yapılan bir söz sanatıdır. “Ay ayakta çoban yatakta, ay yatakta çoban ayakta.” atasözü bu sanatın en güzel örneğidir.

alliterasyon: Bir sözde aynı hecelerin veya aynı seslerin kulağa hoş gelecek şekilde arka arkaya sıralanması demektir.

Atasözlerimizde pek zengin alliterasyon örnekleri vardır ve iç âhengi sağlayan öğelerden biri de alliterasyonlardır:

El el ile, değirmen yel ile. (l alliterasyonu)

Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar. (l, r, n alliterasyonu)

Güvenme varlığa düşersin darlığa. (r alliterasyonu)

Az verip gezdirme, çok verip azdırma. (r, z alliterasyonu)

Kaynayan kazan kapak tutmaz. (k alliterasyonu)

belâgat: Hem düzgün, hem de yerinde söz söyleme sanatıdır. Atasözlerimiz de bu özelliklere uygundur.

cinas: Söyleniş bir, anlamı ayrı kelimelerin bir sözde yer alması demektir. Bunlar kafiye ise böyle kafiye-lere cinaslı kafiye adı verilir.

“Balcının var bal tası, oduncunun var baltası” atasözümüzde (bal tası - baltası) kelimeleri cinaslıdır.

fesahat: Sözün söyleniş, anlam ve âhenk yönlerinden kusursuz olmasıdır. Atasözlerimizin birçoğu bu özellikleri gösterir.

icaz: Az sözle çok anlam vermek demektir. Böyle sözlerle veciz söz denir. Atasözlerimizin bir diğer özelliği de burada görülür.

intak: İnsanın dışında kalan canlı ve cansız varlık-

ları, bu arada özellikle hayvanları konuşturma sanatının adıdır. Masallarda ve hayvan hikâyelerinde görülen bu sanata, hayvanları konu edinen atasözlerinde de rastlanır:

(Tilkiye “Tavuk kebabı yer misin?” demişler, “Adamın güleceğini getiriyorsunuz.” demiş.) atasözü ve buna benzeyen diğerlerinde intak sanatı vardır.

kinaye: Bir sözde hem gerçek hem de mecaz anlamının aynı anda, birlikte bulunması demektir. “Can boğazdan gelir.” atasözü buna örnektir.

mecaz: Gerçek anlamı dışında söylenmiş söz demektir. İnsanların birbirlerini etkileyeceklerini belirtmek amacı ile kullanılan “Üzüm üzüme baka baka kararır.” atasözünde mecaz vardır. Asıl anlatılmak istenen üzümün kararması değildir. Pek çok atasözümüz mecaz anlamındadır.

mübalâğa: Bir şeyi anlatırken obartarak söylemeye mübalâğa denir. Atasözlerinde de sözün etkili olabilmesi için bazan bu sanata baş vurulmuştur. “Sağ olana her gün bayram.” örneğindeki gibi.

seci: Nesir cümlelerinde görülen kafiyein adıdır. “Bilinmedik aş ya karın ağrıtır ya baş” atasözünde (aş-baş) kelimeleri secilidir.

tenasüp: Anlamca birbirine uygun kelimeleri bir arada kullanmak sanatıdır. “Dereyi tepeyi sel bilir, iyiyi kötüyü el bilir.” veya “Sel gider, kum kalır.” atasözlerinde bu sanat görülüyor.

teşbih: Aralarında gerçek veya mecaz anlamı yönünden ilgi bulunan iki şeyden zayıfını, kuvvetlisine benzetmeye teşbih denir. Çok yaygın bir sanat olan teşbihe atasözlerinde de rastlanır:

“Söz gümüşse sükût altındır.” atasözü bunun en kuvvetli örneğidir.

tevriye: Gerçek veya mecaz olmak üzere birden çok anlamı olan bir kelimenin uzak anlamını kastederek söylemek demektir. “Karakış, âlemin yüzünü ağartır.” atasözünde bu sanat vardır. Kışın yağan karlar, dünyayı bembeyaz yapar derken asıl çiftçinin yüzünü güldürür demek istenmiştir.

tezat: Anlamca birbirinin tersi olan kelimeleri bir arada kullanma sanatıdır. “Gök ağlamayınca yer gülmez” atasözü tezat sanatı ile söylenmiş güzel bir örnektir. (gök-yer, ağlamak-gülmek kelimeleri ile çift tezat yapılmıştır.)

Kendiliğinden yapılmış olan bu sanatlar, atasözlerinin gücünü bir kat daha arttırmıştır. Halkımızın sanat gücünü, güzel söz söylemedeki başarısını en iyi yansıtan atasözleri, bu yönleriyle ayrıca bir değer kazanmaktadır.

ATASÖZLERİNİN EDEBİYATTAKİ YERİ

Atasözleri, edebiyatta geniş yer tutar. Dünya edebiyatında en büyük eserleri vermiş bulunan yazarlar arasında eserlerine atasözlerini geçirmiş bulunanların sayıları pek çoktur. Shakespeare'de 168 İngiliz atasözü sayılmıştır. Goethe, onları kullanmakla yetinmemiş, o yolda bazı şeyler de yazmaktan geri kalmamıştır. Cervantes, Don Quijote'sinde Sancho Panso'yu bir halk filozofu olarak bütün roman boyunca atasözleriyle konuşturmuştur. Corneille ve Racine'in tragedyalarında, zaman zaman atasözlerine yer verdiği görülmüştür. (Ömer Faruk Akün: **Atalar Sözüne Dair. Şadırvan, 28. sayı, Ekim 1949**)

“Roma'da Sezar, eylemi ve etkinliği yücelten bir eski sözler derlemesi yapmıştı: (*Ad Agendum*) Buna Zenobius ve Diagenianos'un derlemeleri, Dionysius Cato'nun *Beyitler*'i de eklenebilir. Ortaçağda, her bendi bir atasözüyle bağlanan şiir derlemeleri çok yaygındı.” (Meydan Larousse, I. cilt, 798. sayfa, atasözü maddesi)

Batıdaki duruma doğu edebiyatlarında da rastlanır. Özellikle şairler, divanlarında atasözlerini manzum hale getirerek kullanmış, pend-nâmeler ve nasihat destanları yazmışlardır.

“Türkmen klâsik edebiyatçıları diğer Türk edebiyatlarında görüldüğü gibi atasözlerinden çok faydalanmışlar ve onları kendilerine göre kullanarak veya genişleterek halka takdim etmişlerdir ki, bu zamanla halk

arasında yayılmıştır. Tabî, bu şairlerin başında büyük Mahtum Kulı gelmektedir.” (Yusuf Azmun: Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında. Reşit Rahmeti Arat İçin, Ankara 1966, 33. sayfa)

Meydan Larousse’a göre Türk edebiyatında edebî eserlere çok sayıda atasözü katma geleneği XV. yüzyıldan sonra görülmeğe başlandı. Şairlerimizin, atasözlerinden yararlanarak yazdıkları beyit ve dörtlüklerden örnekler veriyoruz:

Erişir menzil ü maksûduna âheste giden
Tîz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır.

(*Hâtemî*)

- a) Acele ile menzil alınmaz.
- b) Acele yürüyen yolda kalır.

Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rûtbe-i akli eserinde

(*Ziya Paşa*)

Adam iş başında belli olur.

Hakîr olduysa millet şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten.

(*Namık Kemal*)

Altın yere düşmekle pul olmaz. (Altın çamura düşmekle kıymetten düşmez)

Aşk ağlatır, dert söyletir insanı
Öz ağlarsa göz de ağlar demişler.

(*Figânî*)

- a) Aşk ağlatır, dert söyletir.
b) Öz ağlamayınca göz ağlamaz.

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.

(*Muhibbî: Kanunî S. Süleyman*)

Her işin başı sağlık.

Sevenin çok olur, malın çok ise
Züğürt isen seni dahi deli ederler.

(*Karacaoğlan*)

Paran varsa cümle âlem kulun, paran yoksa tımarchane yolun.

Bu konuda en geniş malzeme Dehri Dilçin'in hazırladığı "Edebiyatımızda Atasözleri" kitabında bulunmaktadır. Aydın Su tarafından hazırlanan "Açıklamalı Atasözleri" adlı kitap da yararlı olabilir.

"Şairlerimizin birçoğu manzumeleri arasında atasözlerini almak suretiyle fikirlerini kuvvetlendirmişler, şiirlerini süslemişlerdir. Milâdî onbirinci asırdan bugüne kadar geçen bin yıla yakın bir zaman içersinde gelip geçmiş şairlerimizden - pek azı müstesna - hemen hepsinin şiirlerinde atasözlerine oldukça mühim yer verilmiş ol-

duğunu görmekteyiz. Bilhassa mesnevî tarzında yazılmış olanlardan Kutadgu Bilig başta olmak üzere, siyâsetnâmeler, dinî ve ahlâkî eserler, tarihî destanlar, hikâyeler gibi eserlerde bu husus daha geniş bir şekilde göze çarpmaktadır.” (Dehri Dilçin: Edebiyatımızda Atasözleri. İst. 1945, XIX. sayfa)

Burada yeri gelmişken Divan edebiyatı ve Halk edebiyatı’nda şiirlerinde atasözlerinden en geniş ölçüde yararlanmış olan başlıca şairlerimizi ve yanları sıra eserlerinde çokça atasözüne rastlanan yazarlarımızı kronolojik bir sıra içinde verelim:

XI. yüzyıl:

Kâşgarlı Mahmut	Divan-ü Lûgat-it Türk
Yusuf Has Hacip	Kutadgu Bilig

XII. yüzyıl:

Edib Ahmed B.	
Mahmud Yükneki	Atebetü’l Hakayık

XIII. yüzyıl:

Şultan Veled	Divan-ı Türki Sultan Veled

XIV. yüzyıl:

Yunus Emre	Divan ve Risaletü’n Nushiyye

XV. yüzyıl:

Tokatlı Lûtfî (Deli Lûtfî)	Hâzih-i Münazarat (nesir)

XVI. yüzyıl:

Taşlıcalı Yahya Bey:	Gencine-i Râz
Trabzonlu Figani :	Divançe
Güvahi :	Pendnâme

XVII. yüzyıl:

Sâbit	Ramazaniyye ve diğer şiir- leri
Nâbî	Hayriyye
Nev'izâde Atâî	Sohbetü'l Ebkâr
Edirneli Hıfzı	Manzume-i Durub-ı Emsâl
Salburcuoğlu	Nasihat Destanı
Karacaoğlu	Bazı şiirleri

XVIII. yüzyıl:

Sümbülzâde Vehbî	:	Lûtfiyye-i Vehbî
Ragıp Paşa (Koca)	:	Divan
Levnî	:	Atalar Sözü destanı

XIX. yüzyıl:

Keçecizâde İzzet	
Molla	Bahar-ı Efkâr, Hazan-ı Âsâr
Ziya Paşa	Terkib-i Bend

Bundan sonraki dönemlerde Tanzimat yazarlarının atasözleri üzerinde geniş ölçüde derleme ve yararlanma çalışmaları geliyor. Yirminci yüzyıl yazarları, "Millî Edebiyat Akımı"nın geniş ve köklü etkisi sonucu olarak eserlerinde atasözlerinden daha geniş ölçüde yararlanmışlardır. Bu arada popüler romancımız Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın roman ve hikâyeleri en zengin kaynaklardır.

TANZİMAT YAZARLARI VE ATASÖZLERİ

Bizde Tanzimat'a gelinceye kadar atasözlerini toplama işiyle pek az uğraşılmıştır. Orhun anıtları, Divan-ü Lûgat-it Türk, Dede Korkut Kitabı, Kabusnâme çevirisi, Köroğlu destanı, Kerem ile Aslı hikâyesi gibi eserlerde atasözlerine rastlanmaktaysa da bu kaynaklar atasözlerini tam olarak vermekten uzaktırlar.

Saz ve divan şairlerinin manzumelerinde yer alan atasözleri de bir derleme ürünü sayılamaz. İşlendikleri için az da olsa bozulmuş oldukları bir gerçektir. Ancak halk arasında, şiirleri cönklerde toplayanlar olduğu gibi atasözlerini derleyenler de olmuştur. Bu şekilde düzenlenmiş iki yazmadan biri Fatih Ali Emirî kitaplığında, diğeri de Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır. Bu yazmalardaki atasözleri ilerki bölümlerde sunulacaktır.

Demek ki Tanzimat'a kadar atasözleri konusunda yazılmış bir kitap yoktur. Ancak Tanzimat yazarları atasözlerine büyük ilgi göstermişler, onları derlemişler ve onlardan yararlanarak eserler vermişlerdir.

Tanzimat yazarlarının atasözlerine bu ölçüde geniş ilgi duymalarının birtakım nedenleri vardır. Önce bu nedenleri kısaca belirtelim:

Bilindiği üzere Türk edebiyatında romantizmin etkili biçimde başladığı yıllar, Tanzimat edebiyatı dönemine rastlar. Romantizmin en esaslı yönlerinden biri

de folklorla geniş yer vermesidir. Bundan dolayı Türk romantizmini edebiyatta yürüten sanatçılar olarak, Tanzimat yazarları folklorumuza ve bu arada atasözlerine eğilmişlerdir.

“Tanzimat’tan sonra dili sadeleştirmek, edebiyata, halkın yararını gözeten bir öğreti aracı niteliği vermek isteyen kimi aydınlar halk kültürünün öğretici ürünleri ile ilgilenmeye başladılar. Şinasi, Ahmet Vefik Paşa gibi yazarların Türk atasözlerini derleme, inceleme ve yayınlama çabaları bu ilginin tanıklarındır.” (Pertev Naili Boratav: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 16-17. sayfalar, İst. 1969)

Atasözleriyle ilk olarak uğraşan Tanzimat yazarı Şinasi’dir. Şinasi, halk diline ve halk düşüncesine büyük değer verdiğinden atasözlerini toplayıp yayınlamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar da Şinasi’nin dili sadeleştirmedeki başarısını atasözleriyle uğraşmasına bağlar: (XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 167. sayfa, İst. 1956)

Şinasi, atasözlerini Durub-ı Emsal-i Osmaniyye adı altında kitap halinde birkaç kez bastırmıştır. Kitabının son baskısı birtakım eklemelerle Ebüzziya Tefvik tarafından hazırlanmıştır.

Şinasi ve Ebüzziya Tefvik’ten başka Ahmet Mithat Efendi ile Ahmet Vefik Paşa da atasözlerini toplayıp yayınlamışlardır. Ahmet Mithat Efendi, ayrıca atasözlerinin hangi durumda söylenebileceğini göstermek amacı ile bir de “Durub-ı Emsal-i Osmaniyye Hikemiyatının Ahkâmını Tasvir” adı altında denemeler yayınlamıştır.

Ahmet Vefik Paşa’nın Lehçe-i Osmanî adlı sözlüğünde kelimelerin açıklanması sırasında tanık olarak atasözlerinden yararlandığı görülür.

Bu çalışmaların yanı sıra Ziya Paşa ünlü Terkib-i Bend'ini atasözlerinden yararlanarak yazmıştır. Terkib-i Bend'deki birçok mısra ve beyitin atasözlerimizi karşıladıkları görölr. Hatta o kadar ki Ziya Paşa'nın bu beyit veya mısraları, dayandıkları atasözlerinden çok daha ünlüdür. Bu nokta, ayrıca bir araştırma konusu yapılabilir.

Tanzimatın ikinci dönem şair ve yazarlarından Abdülhak Hamit ile Recaizade Mahmut Ekrem de atasözlerinden yararlanmışlardır. Abdülhak Hamit, "Sabr ü Sebat" adlı manzum tiyatro eserini atasözleriyle örmüş ve Ahmet Vefik Paşa kendisine bu yüzden "Ben sana darb-ı mesel mecmuası yaz, demedim." diye takılmıştır.

Recaizade Mahmut Ekrem de "Çok Bilen Çok Yanılır" komedisinin adını bir atasözümüzden almıştır.

Edebiyatımızda halkçılık akımı, biraz da bu dönemden sonra ve Tanzimat yazarlarının çabası sürdürölerek gelişmiştir. Tanzimat yazarlarının atasözleri konusundaki çalışmaları, daha geniş ölçüler içinde "Tanzimat Yazarları ve Atasözleri" adlı incelememizde konu edinilmiştir. (Aydın Oy: Tanzimat Yazarları ve Atasözleri, Türk Dili, 93. sayı, "Türk Dil Kurumu yayını", Ank. 1959)

ULUSLARIN BENZER ATASÖZLERİ

“Aynı sosyal şartlar içinde yaşayan çeşitli ulusların içinde, aynı atasözlerinin meydana geldiği de görülür; bunlar, aynı fikirlerin, aynı buluşların ayrı ayrı dillerde ifadesidir.” (İnönü (Türk) Ansiklopedisi, IV. cilt, 87. sayfa, Atasözü maddesi)

Bu konuda Arap atasözlerini inceleyen C. Brockelmann'ın, bir makalesinde birtakım karşılaştırmalar yaptığı görülüyor:

“Ostas. Zeitschrift VIII, 66. sayfada bu hususta bilgi verilmiştir. Bunlara Fransız darb-ı mesellerine teka-bül eden birkaç Arap darb-ı meselini ilâve edelim: “*Duvarların kulağı var*”, “*Kurttan bahset kuyruğu görünsün.*”, “*Harekette bereket.*”, “*Yavaş giden çabuk varır.*”, “*Yağmurdan kaçan doluya tutulur.*”, “*Başkasına çukur kazın, içine kendi düşer.*”, “*Eldeki serçe damdaki güvercinden daha iyidir.*” (C. Brockelmann, Mesel maddesi, İslâm Ansiklopedisi, 8. cilt, 80. cüz, 122. sayfa)

Brockelmann'ın Arap ve Fransız dillerinde aynen var dediği atasözlerinin Türkçe'de de ya aynen veya yaklaşık olarak atasözü veya deyim halinde yaşadığını görüyoruz. Benzerlik, Brockelmann'ın işaret ettiği gibi iki yönlü değil, çok yönlüdür.

Dünya dillerinde atasözleri karşılaştırmaları yapılmış ve bu konuda pek çok eser verilmiştir. Bu ortak ata-

sözleri muhakkak ki başlangıçta belli bir köken (menşe)de birleşebilirler. Nitekim Sümer atasözleri ile Türk atasözleri arasında deyiş ve düşünce yönünden büyük benzerlikler göze çarpmaktadır:

“Ekmeği olsa tuzu olmaz, tuzu olsa ekmeği olmaz.”
(Sümer)

“At bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz.” (Türk)

“Terzinin koltuğu söküük olur.” (Sümer)

“Terzi kendi söküğünü dikemez.” (Türk)

“O, tilkiyi henüz yakalamadı fakat tasmaşını yapıyor.” (Sümer)

“Dereyi görmeden paçaları sıvama.” (Türk)

Birbirlerinden zaman ve yer bakımından çok uzak bulunan uluslar arasındaki bu ortak atasözlerinin benzerlik nedenleri üzerinde durulmaktadır.

“Türkçe’deki bazı atasözleri başka dillerde de aynen mevcuttur. Müşterek kullanılan bu sözlerden hangisinin asıl olduğunun tesbiti çok zordur. Meselâ bugün: *“Haydan gelen huya gider.”* şeklinde bilinen atasözü divan edebiyatındaki:

Meşhur meseldir bunu hoş sen de bilirsin

Ez bâd-ı hevâ âmed ü berbâd-ı hevâ reft.

beytinde *“Havadan gelen havaya gider.”* şeklinde ve farsça olarak kullanılır.

Şeyh Sâdi-i Şîrâzî’nin Gülistan’ında:

Âkıbet gürgzâde gürg şevd (*Kurt yavrusu en sonunda kurt olur*) şeklindeki atasözü Dede Korkut Kitabı’nda *“Aslan enügi yine aslandı.”*; Atalar Sözü kitabında *“Kurt enügi yine kurd olur.”* diye geçer. (Osman F. Sertkaya: Çukurova’da Derlenmiş Mahalli Atasözleri ve Deyimler, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XVI. cilt, 1968)

Atasözleri ve deyimleri araştırmak, uluslararası ölçüde karşılaştırmalar yapmak üzere folklor alanında *Parémiologie* adı ile yeni bir bilim dalı doğmuştur. Helsinki'de *Société de Littérature Finnoise* adlı kurumun *Proverbiu m* dergisiyle bu çalışmalarda öncülük yaptığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu konuda Türk atasözleri de ele alınacak ve çok etraflı çalışmalar sonunda dikkate değer buluşlar ortaya konacaktır.

Bibliyografyamız incelendiğinde, ulusların atasözlerini karşılaştıran, inceleyen birçok yayın adı görülecektir.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ DIŞINDA TÜRK ATASÖZLERİ

Türkiye'nin dışında daha milyonlarca Türk yaşamaktadır. Aynı dilin şive ve lehçelerini konuşan bu insanlar, kök olarak aynı kültürden gelmektedirler. Bu kültür birliği, her ne kadar, sonradan türlü iç ve dış etkenlerle ayrıcalık göstermiş ise de özdeki bütünlük bozulmamıştır.

Bundan dolayı Türk dünyasının atasözleri arasında da büyük benzerlikler ve tıpkılıklar görülür. Birbirlerine dil, kültür, coğrafya konumu, tarih boyu ilişkiler gibi birtakım açılardan büsbütün yabancı ve uzak bulunan uluslar arasında bile ortak atasözlerinin olduğu görülüyor. Türk toplumlarının atasözlerindeki bu ortaklık daha da güçlü olarak belirmektedir. Benzer ya da tıpkı atasözlerinin sayıları, ulusların benzer ya da tıpkı atasözlerine göre daha da çoktur. Bu konuda Ayhan Gökşan şöyle diyor:

“Türk dünyası atasözleri, söyleniş özelliği, kavram, fonetik, sentaks v.b. hususlarda bazan inanılmaz derecede benzerlikler gösterirken, bazan da tamamen aksi yönde bir gelişmeye şahit olunmaktadır. Benzerliklerin, daha çok coğrafi yakınlığı olan Türk boyları arasında görüldüğü bir gerçektir. Bundan da tabii bir şey olamaz. Şüphesiz bunun dışında külterel, tarihî, siyasî v.b. sebeplerin tesiri de büyük bir rol oynamaktadır. Coğrafi yakınlığın tesirine misal olarak Azerbaycan ve Irak

Türklerini alabiliriz. Bu boylarda yaşayan atasözlerinden çoğunun Türkiye Türkçesinde ve birininkinin diğerinde aynen ve pek az değişikliklerle kullanıldığını görüyoruz. Bunun dışında pek tabii olarak, ortak olmayan atasözleri de vardır.” (Türk Dünyası Atasözleri, Reşid Rahmeti Arat İçin, Ankara, 1966. 249, sayfa)

Pek kısa bile olsa bir başka açıklamaya daha göz atalım:

“Birbirlerinden çok ayrı düşmüş Türk ağızlarındaki ortak atasözlerinin aynı kaynaklardan geldiği şüphesizdir. Karakalpak: “*Zar bar, kis bar, asıkkanday ne is bar* (Yaz var, kış var, ıvecek ne iş var.)”

Azerbaycan: “*Kılıç yarası sayalar, dil yarası sayalmaz* (Bıçak yarası onulur, dil yarası onulmaz.)”

Bu örneklerde atasözlerinin yalnız fikir ve konu yönünden değil, kelime hazinesi, kelime sırası, üslûp özellikleri yönünden de ortak oldukları görülüyor. Bu, basit bir rastlantı değildir.” (Meydan Larousse I. cilt, 799. sayfa, atasözü maddesi)

Atasözleri ele alınırken üzerinde iyice durulması gereken yönlerden birisi de bu olmalıdır. Türk Dil Kurumu’nun Derleme ve Tarama Kolu bu alanda çalışmalara koyulmuş olup iki kitap da yayınlamış bulunmaktadır. Abdullah Battal Taymas’ın “**Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler**” adlı kitabı ile Müstecip Ülküsal’ın “**Dobruca’daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler**” adlı kitabı bu alanın ilk verimleridir.

Yabancı ülkelerde Türkoloji alanındaki yayınlar arasında Türk dünyası atasözlerini derleyen, inceleyen, karşılaştıran yazı ve kitap sayısı oldukça çoktur. Bizim yeni yeni eğildiğimiz bu alanda onlar çok yol almış du-

rumdadırlar. Bibliyografyamız, bu sözle inceleyecekler için geniş malzeme adı vermektedir.

İnceleme ve araştırma yolu ile konuya iyice girmemiş bulunan fakat geniş merak sahibi olan okuyucularımıza bir fikir vermek üzere kitabımızın bir bölümünü “Türkiye Türkçesi Dışında Türk Atasözlerinden Örnekler” başlığı altında hazırladık. Bu bölümde gerek Türkiye Türkçesi ile okunuşları, gerekse kendi şive özellikleri ile verilmiş biçimleri yazılı birtakım atasözleri gösterilmiştir. Seçilen atasözlerinin Türkiye Türkçesi’nde kullanılanların ya benzeri ya da tıpkısı olması ölçülerine uymağa çalıştık. Bunun için adı geçen bölüme bakılmalıdır.

BÖLGE ATASÖZLERİ

Atasözlerinden kimisi bütün yurt alanında, kimisi de belirli bölgelerde bilinir ve kullanılır. Ortak dilde yaşayan atasözlerimizin yanında bölgelerde yaşayan atasözlerimiz vardır. Şimdiye kadar yapılan derleme çalışmalarında bu iki tip atasözü birbirlerinden ayrılmaksızın birlikte sıralanmıştı. İllerimizin folkloru üzerine hazırlanmış bulunan monografilerde de az çok durum böyle olmuştur.

Türk Dil Kurumu'nun Derleme ve Tarama Kolu tarafından hazırlanan **"Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler"** kitabı ile bu karışıklık giderilmiştir. Ancak kendilerinin dışında kalan birtakım nedenler yüzünden istenen sonuca henüz tam olarak varmış sayılamayız.

Bölge atasözlerinin özellikleri nedir? Ortak dilde yaşayan atasözlerinden nasıl ayrılabilirler? Sorulara cevap arayarak konunun üzerinde duralım:

1 — Ağız özellikleri: Bu noktada, ortak dilde kullanılan atasözlerinin bölgeden bölgeye uğradığı fonetik değişikliklerden çok ve daha önemli olarak atasözlerinin içinde yer alan ve sırf o bölgede kullanılan kelimeler söz konusudur.

İçel'de kullanılan *"Ekenek olmayınca dikenek olmaz."*, Gaziantep ağzında yaşayan *"Pisiğe pisin derman demişler, eşmiş yere gömmüş."* Muğla'ya özgü olan

“*Komşu kızının bacağı gevilcenli (çilli) olur.*” atasözleri ağız özelliği gösterdiklerinden dolayı bölge atasözüdürler. “Ekenek, dikenek, pisik, gevilcen” kelimeleri bölge ağız kelimelerindendir.

2 — **Topoğrafik özellikler:** Atasözlerinin bölgesel olanlarından bir bölümü, topoğrafik özellikleri gösterirler. Eski dönemlerde de örnekleri vardır, bugün de. Hiç değilse hangi ilin sınırları içinde doğdukları, o ilin adını yaşatmalarından belli olur.

Adana’da eğlenme, eğlenirsen evlenme, evlenirsen arlanma.

Gez dünyayı, gör Konya’yı.

Dünyada Van, âhırette iman. atasözleri bu bölüme girer.

3 — **İklim özellikleri:** Tarımla uğraşan büyük bir nüfusumuz var. Dolayısıyla Türk halkının gözü bir yandan da havaya çevrilmiştir. Bağ, bahçe, tarla ile gökyüzü arasında yüzyıllar boyu süregelen gözlemlerin sonuçları, Türk atasözleriyle kurallaşmıştır.

Tekirdağ’da Yağcı köyü tarafından bulut belirince yağmur gelmek üzeredir. Kayı köyü tarafı kapalı olsa bile pek aldırış edilmez. Yağmur yoktur, aldatıcı bir karmadır. Onun için bu hava olayı “*Yağcı yağdırır, Kayı kaydırır.*” atasözü ile belirtilmiştir.

Van dolaylarında “*Bulut kalktı Muş’tan, çek elini işten*” atasözü yaşar. Aydın dolaylarında “*Bulut gider Aydın’a, bak işine kaydına.*” demişler. Bolu’da “*Bulut gider Gerede’ye, al yabanı gir odaya*” derler. Bunlar, ortak dilin atasözleri değil bölge atasözleridir.

4 — **Yaygınlık:** İçinde yaşadığımız zamanlar için pek tutarlı ve güvenilir sayılmasa bile yaygınlık gene de

gözönünde tutulması gereken bir ölçüdür. Bir atasözü-
nün yayılma alanı çok dar ise, bir ilde kullanılıp diğer-
lerinde bilinmiyorsa o gibi atasözleri de bölge atasözü sa-
yılır.

Yaygınlığın geçerli ve güvenilir bir ölçü olamayacağı-
nı söyledik. Nedenlerini kısaca belirtelim: Ulaşım kolay-
lıkları, haberleşmenin hız kazanması, kültürdeki gelişme-
ler, nüfus hareketleri gibi olaylar bölge atasözlerinden
kimilerini zamanla çok bilinir duruma getirmişlerdir.
“*Dünyada Van, âhirette iman*” atasözünü bugün Türki-
ye’de Van’lı olmayanlar da bilir. Bolu’dan geçen İstan-
bul-Ankara karayolu üzerinden yolculuk yaptıkları sıra-
da Gerede’de umulmaz soğuklarla karşılaşanlar “*Erzu-
rum’un soğuğu gelin beni Gerede’de bulun, demiş.*” ata-
sözünü de öğrenmişlerdir. Bu gibi yolcularımızın sayısı
bugün Türkiye’de on binleri aşar.

Uygarlığın ve tekniğin bu zorlamaları karşısında
kendisini korumaya çalışan halk kültürü zamanla ne
hale gelir ve bu bütünün içinde bölge atasözleri ne olur;
pek bilinmez.

ATASÖZLERİ ATLASI

Doğal coğrafya, bitki coğrafyası, ekonomik coğrafya, nüfus coğrafyası v.b. alanlarda nasıl ayrı ayrı haritalar yapılmışsa atasözleri konusunda da böyle bir atlas çalışması yapmamız gerekiyor.

Bir atasözleri atlası, atasözlerimizden hangilerinin, yurdumuzun nerelerinde kullanıldıklarını yani yayılma alanlarını açıkça belli edecektir. Gene böyle bir atlasın yardımı ile herhangi bir atasözümüzün bölge atasözü mü yoksa ortak dile giren atasözü mü olduğunu kesinlikle öğrenmiş bulunacağız. Paftalar halinde oluşacak haritalar yardımıyla atasözlerimizin hem yayılma alanları hem de sayıları iyice belirecektir.

Türk Dil Kurumu'nce yayımlanmış bulunan "Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler" kitabından 26. sayfayı açıyoruz:

"Acıkan yer ayrı (başka), acıyan yer ayrı (başka)." atasözü ile karşılaşırız. Bu atasözümüzün Adana, Afyon, Bolu, Isparta gibi birbirlerinden kilometrelerce uzakta bulunan illerimizde kullanılmakta olduğunu görüyoruz. Aynı kitaptan daha başka örnekler üzerinde duralım:

57. sayfa: *"Bağ dua değil, çapa ister."* (Aydın, Malatya, Ankara, Konya, Antalya, İçel'de kullanılıyor.)

108. sayfa: *"El uzatılan yere dil uzatılmaz."* (Antalya, Malatya, Aydın, Bolu, Tunceli'de kullanılmaktadır.)

137. sayfa: “*Her şey incelikten, insan kabalıktan kırılır.*” (Konya, Amasya, Trabzon, Sinop, Aydın, Van, Ankara, Samsun, Artvin, Malatya illerimizin atasözü olarak geçiyor.)

155. sayfa: “*Kazanmayınca kazan kaynamaz.*” (Sinop, Antalya, Ankara, Niğde, Eskişehir, Giresun, Sivas, Kastamonu, Çanakkale, Burdur sınırlarında derlenmiş.)

Buna benzer daha başka örnekler de var. İşte bu noktada iki soruya cevap aramalıyız:

1 — Bunlar ve benzerleri, acaba başka illerimizde de söylenmiyorlar mı, kullanılma alanları yalnız sayılanlar mıdır? Kurum’un çalışmalarının bu noktaya gelip gelmediğini bilmiyoruz.

2 — Bu derece yaygın alanlarda kullanıldıklarına göre örneklerdeki atasözleri ve benzerleri, bölge atasözü mü sayılmalıdır; yoksa **Türkiye Türkçesi’nin** ortak atasözleri arasında mı gösterilmelidir?

Kendi kitabımızda, bu derece yaygın olan atasözlerini ortak dil ürünlerinden saydık ve dizinimize aldık. İlk baskısında, derleyiciler için yeterli açıklamalara da yer verecek olan bir atasözleri haritası, bundan sonraki derleme ve değerlendirme çalışmalarında unutulmuş olan noktaları tamamlamada ve yanlışlar yapılmışsa bunları düzeltmede çok işe yarayacak ve gitgide daha iyiye yönelen sağlam bir kılavuz olacaktır.

KARŞIT KAVRAMLI ATASÖZLERİ

“Atasözleri arasında, birbirine karşıt görülenler çoktur, aynı şeyin iyiliğini söyleyen sözler bulunduğu gibi fenalığını söyleyenler de vardır. Bu hal, hayat olaylarını geniş olarak kavramaktan ileri gelmektedir. Çünkü, hayatta her zaman iyilik veya kötülük görülür; onun için böyle olaylar karşısında her ikisini de açıklayan sözler vardır.

Kardeş, bir insan için hayatta bir dayanak noktası olabildiği gibi, en çok zararı dokunan bir kimse de olabilir:

Kanlım olsun da kardeşim olsun veya Sen dost kazan, düşmanı anan da doğurur. sözleri bu iki çeşit kardeşi anlatır.

Avradı eri saklar, peyniri deri sözü ile *Avradı ar zapteder, er zaptetmez.* sözü aynı derecede gerçek sözlerdendir.

Böyle birbirine karşıt görünen sözlerden hangisi gerçektir. Bunun gerçekliğini göstermek için her ikisi için de birçok örnekler gösterilebilir:

Düşüne düşünme görmeli işi, sonra pişman olmamalı kişi sözü *Sirkeyi sarmısağı düşünen paça yiyemez* veya *Akıllı düşününceye kadar deli çayı geçer.* sözlerine karşıttır.

Atasözleri ne vakit, nerede kullanılır? Atasözleri, bir olay karşısında, bir durum için fikir söylenirken kullanılır. Hayat olayları sayısızdır, çeşitleri sonsuzdur; iyisi, kötüsü, beğenileni beğenilmeyeni vardır. Soğukkanlı bir gözlemcinin işi bunları formülleştirmektir. İşte atasözleri bu formüllerdir.” (Mustafa Nihat Özön: **Ata Sözləri, İst. 1956, Birkaç Söz, II-IV. sayfalar**)

Mustafa Nihat Özön’ün bu açıklamaları fransızca-
nın *s t u a t i o n* teriminde karşılığını bulur; yani her söz, söylendiği durumla yakından ilgilidir. Söz ile söylendiği ruh veya düşünce durumu arasında kopmaz bir ilgi vardır. Atasözlerini hayattan, söylendikleri durumdan sıyrarak tek başlarına kullanılan birer söz gibi düşünmek ve böyle bir açıdan yalın olarak değerlendirmeye kalkmak bizi açıklıktan uzaklaştırır, karışıklığa ve anlaşıl-mazlığa doğru götürür.

Bir bekâr, hayatından memnunsa “*Bekârlık sultanlık.*” der; yok eğer şikâyetçiyse “*Bekârlık maskaralık.*” atasözü ile duygularını dile getirir. İşte bu iki kar-
şıt atasözü, *s t u a t i o n* söz konusu olduğunda aynı derecede doğru ve gerçek sözler olarak görülür.

“Atasözleri içinde farklı zihniyetleri, farklı sosyal şartları ifade edenlerin bulunması, zamanla bunlardan yenilerinin çıktığını ve eskilerle birlikte yaşadığını gös-
terir.” (İnönü (Türk) Ansiklopedisi, IV. cilt, 87. sayfa, **Ata-sözü maddesi**)

Atasözlerinin arasında birbirinin tam tersi olanla-
rına rastlanması onların genel kural olma niteliğini de-
ğiştirmez. Bu gibi karşıt kavramlı atasözlerinin birbir-
leriyle uyuşması, birbirini tutmaz gibi görünen atasöz-
lerinin yanyana yaşaması mümkündür.

Karşıt kavramlı atasözlerinden birinin gerçeği bildirdiği, diğ erinin de ş aka veya iğ neleme yoluyla söylenmiş olduğu da unutulmamalıdır.

Atasözleri, sözlü gelenegin içinde yaş arlar. Hayata ve olaylara sımsıkı bağı ldırlar. Bu noktayı da gözönünde tutmak, atasözlerini değ erlendirmede, doç ru kullanma ve yorumlamada ş aşı maz ölçümüz olmalıdır.

ATASÖZLERİNDEKİ KELİMELER

Atasözlerimizdeki kelimeler üzerinde birkaç yönden duracağız. İlk ele alacağımız nokta, kelime sayısıdır. Atasözlerinde kısalık, düşünceyi en az kelime ile en uygun ölçüler içinde vermek şaşmaz bir kuraldır. Bu bakımdan atasözlerinde gereksiz bir kelimeye bile rastlanmaz.

Kelimelerin seçiminde ve cümledeki yerlerini bulmalarında büyük bir halk kitlesinin yüzyıllarca süren zevki ve sağduyusu söz sahibidir. Bundan dolayı bir kelimeyi çıkarıp yerine - eş anlamlısı bile olsa - başka bir kelimeyi koyamayız. Böyle yapılırsa söz, atasözü olmaktan çıkar; etkisini, güzelliğini ve gücünü kaybeder:

“Söz gümüşse sükût altındır.” atasözünü *“Söz gümüşse susmak altındır.”* biçiminde söyleyemeyiz.

Atasözlerinde kelimeler, sağlam bir örgü ile cümleyi meydana getirmişlerdir. Kelimelerden birinin bile yeri değiştirilemez.

Edat ve bağlaç türünden kelimeler ancak çok gerekli ise, atasözünün anlamını güçlendiriyorsa kullanılmışlardır. Bu durumun dışında edat ve bağlaçlara rastlanmaz.

Birtakım atasözlerinde anlam çok daha keskin bir anlatım gücüne erişirken fiillere bile ihtiyaç duyulmamıştır. Ne var ki cümlelerin en önemli ögesi olan fiil atılmış olduğu halde atasözünün anlamı tamdır:

Aba vakti yaba, yaba vakti aba.

El el ile, değirmen yel ile.

Karışık ipin buruşuk bezi. atasözleri buna örnektir.

Atasözlerinin arasında ayıp söz sayılanlar da bulunmaktadır. Hele yalnız erkeklerden oluşan topluluklarda kullanılan birçok atasözümüzde edep dışı nice kelime veya kavram vardır. Bu sosyal bir gerçektir. Yalnız ne var ki bu gibi ayıp atasözlerini kitaplarda büyük bir okur kitlesinin gözleri önüne sermek sakıncalı görülüyor, sakıncalı oluyor. Özellikle bölge ağızlarında yaşayan atasözlerimizin, ortak dildeki atasözlerine oranla ayıp sözlü veya kavramlı olanlarının sayısı daha da çoktur.

Atasözlerinde görülen yabancı asıllı kelimeler, ya okumuş kişilerin etkisiyle yerleşmiştir veya halk diline girip günlük dilin kelimeleriyle karışıp kaynaşmış olanlardır. Yukarda da belirttiğimiz üzere bunları atıp yerlerine - eş anlamlıları bile olsa - başka bir kelime kullanamıyoruz:

“Teşbihte hata olmaz” yerine *“Benzetmede yanlışlık olmaz”* diyemeyişimiz gibi.

ATASÖZLERİMİZİN KELİME KADROSU

Batı ülkelerinde, metin incelemelerinde, son yıllarda yepyeni bir metot gelişti: Bu metoda göre bir şairin veya bir yazarın, eserlerini kaç kelimeyle verdiği istatistikler çıkarılarak ortaya konuyor ve elde edilen sayılar çeşitli açılardan değerlendiriliyor. Bu noktalardan hareket edilerek şair veya yazarın hayal dünyası, düşünce alanı ve üslûbu belli oluyor. Bu metodun atasözlerimize tam ve kesin ölçülerle uygulanması çok ilgi çekici sonuçlar verecektir. Ne yazık ki atasözlerini çok değişik ve çeşitli görüş açılarından ele alıp incelemek zorunda kaldığımız böyle bir kitapta bu metodu uygulamak çok güç. Yaptığımız çalışmayı ayrı bir makalede göstermeye çalışacak ve burada çalışmamızın özetini vereceğiz:

Atasözlerimizde kullanılan isim cinsi kelimelerin çoğunluğunu hayvan, bitki ve eşya adları meydana getirmektedir. Bu hayvan ve bitkilerden çoğu bozkır coğrafyasının canlılarıdır. Türk uygarlığının bir bozkır uygarlığı olduğu artık iyice bilinen bir gerçektir. Atasözlerimiz de bu gerçeği ayrıca kanıtlamaktadırlar. At, köpek, aslan, eşek, v.b. hayvan adları ile tarla işleri ve hayvancılıkla ilgili diğer kelimelerin varlığı, bozkır uygarlığının atasözlerinde yansıyan öğeleridir.

Bu kelimelerden örülü atasözlerimiz, başlangıçta gerçek anlamlı sözler iken sonraları mecazlı anlatım gücünü kazanmışlardır. Bu noktanın da akıldan çıkarılması gerekir.

Sıfatlara gelince, ancak çok gerekli olduğu yerlerde atasözü cümlelerine girmişlerdir. Bu da atasözlerinde doğrudan doğruya tasvir ve belirlemenin olmadığını gösterir.

Zamirler, zarflar, edatlar ve bağlaçlarla ünlemler için de durum sıfatlarda olduğu gibidir. Bu grup kelimeler sıfatlardan da az kullanılmıştır.

Toparlayacak olursak atasözlerinde isim ve fiil üslûbu görülür, dememiz gerekiyor.

İslâmlığın etkisiyle din hayatı toplumu nasıl etkilemişse dinle ilgili kelimeler de düşünce ve hayal dünyamızda geniş oranda yer etmiştir. Bu grup kelimeler de atasözlerinde çokça görülmekte ve ikinci sırayı tutmaktadır.

Tarım ve hayvancılığa bağlı olarak iklim olayları da hemen hemen aynı oran ve ölçüde atasözlerinde yer tutmaktadır. Mevsimler, hava değişimleri, mevsimlere bağlı olarak ağaç, bitki ve meyvalarla ilgili atasözlerimizin sayısı da bir hayli çoktur.

Soyut kavramlı kelimeler, somut kavramlılara göre daha az sayıdadır. İlk bakışta çok ters gibi gelen bu durum aslında atasözleri için çok normaldir. Çünkü atasözlerinde soyut kavramlar, somuttan hareket edilerek benzetme ve mecaz yolu ile verilir.

Atasözlerinde kelime kadrosunun sınırını çizmek, bu sınır içinde hangi kelimelerin kaç kez tekrarlandığını bulmak, en çok kullanılmış olan kelimelerin neler olduğunu bulup çıkarmak ve bunları değerlendirmek Türk halkının dil anlayışını ve üslûbunu, giderek yapısını ve değerler sistemini de bulmak demektir. Burada özetini verdiğimiz çalışmamız da az çok bu sonuca varmıştır.

ATASÖZÜ CÜMLELERİNDE FİİL

Atasözlerimizde anlamla fiil arasında tam bir ilişki vardır. Öğütler, yargılar, kurallar, kendilerini en iyi biçimde verecek olan fiil kipleriyle anlatılmıştır. Bu bakımdan atasözü cümlelerinde fiillerde zaman kayması da hemen hemen söz konusu değildir.

Atasözlerinde fiiller önem sırasına göre şu kiplerde karşımıza çıkarlar: Geniş zaman, emir kipi, gereklilik kipi, (—miş'li geçmiş) zaman. Bunlar arasında, en çok kullanılan bu kiplerden başka istek, dilek-şart kipleri ile hikâye ve rivayet bileşik zamanları da görülür.

Kullanıştaki sıra ve önemlerine göre ilk dört kipi ele alacağız. Çünkü bunlar, atasözlerinin en karakteristik fiil kipleridir.

1 — Geniş zaman: Olumlu ve olumsuz olarak geniş zamanlı fiiller ile kurulmuş atasözlerimiz pek çoktur. Çünkü atasözlerindeki kalıcı yargıları anlatmada en elverişli kip geniş zamandır. Bu yargılar her zaman geçerlidir; bundan dolayı geniş zaman kipiyle verilmiştir. Gerek isim cümlelerinde gerekse fiil cümlelerinde yargıları tam olarak bildiren geniş zaman, olumlu ve olumsuz biçimlerdeki kullanışları ile atasözlerinde birinci sırayı almıştır:

Hıyar akçasıyla alınan eşeğin ölümü *sudandır*.
(olumlu isim c.)

İki el bir baş *içindir*. (olumlu isim c.)

Balık baştan *kokar*. (olumlu fiil c.)

Garip kuşun yuvasını Allah *yapar*. (olumlu fiil c.)

Şap ile şeker bir *değil*. (olumsuz isim c.)

Gözlüye gizli *yoktur*. (olumsuz isim c.)

Akacak kan damarda *durmaz*. (olumsuz fiil c.)

Fazla mal göz *çıkarmaz*. (olumsuz fiil c.)

2 — Emir kipi: Öğüt veren atasözü cümlelerinde fiiller emir kipindedirler. Bunların da olumlu ve olumsuz olarak iki çeşidi vardır:

Vurursan *acıt*, yedirirsen *doyur*. (olumlu)

Dost ile *ye iç*, alışveriş *etme*. (olumlu ve olumsuz)

Açı *söyletme*, toku *depretme*. (olumsuz)

Güvenme varlığa, *düşersin* darlığa. (olumsuz)

3 — Gereklilik kipi: Adı üzerinde, bu kip de bir işin gereğini belirtir, bu yönü ile de emir kipine yaklaşır. Atasözlerinde emir kipine yakın bir oranda kullanılması'nın nedeni de buradan gelir. Bu kip de olumlu ve olumsuz olarak iki türlü kullanılmıştır:

Fırsatı ganimet *bilmeli*. (olumlu)

Düşüne düşün *görmeli* işi, sonra pişman *olmamalı* kişi. (olumlu ve olumsuz bir arada)

Ne oldum *dememeli*, ne olacağım *demeli*. (olumlu ve olumsuz)

4 — (—miş'li geçmiş) zaman: Okullarımızda öğrenilen terimiyle (—miş'li geçmiş zaman) adı verilen bu kip, (öğrenilen geçmiş zaman) diye de adlandırılır. Daha yaygın olduğu için biz birinci terimle aldık. Bu kip ile, ikinci terimin belirttiği gibi, önceden olmuş bir şeyin sonradan öğrenilmesi gibi bir durum belirtilir. Bir fıkraya dayanan atasözlerimizde de, bir olay üzerine söylenmiş oldukları için, bu kip kullanılmıştır.

Bundan başka, nasihat destanlarında, pend-nâmelerde şairler, hemen her atasözünü “demişler” fiili ile bağlayıp bu kip ile sona erdirmek yolunu tutmuşlardır. Halk da atasözlerini kullanırken konuşma sırasında aynı geleneği sürdürür. Bunun sonucu olarak atasözlerini, kendi bünyelerinde olmadığı halde böyle bir fiille söyleme iyice benimsenmiştir. Sonradan eklenen “demiş, demişler” gibi fiiller, zamanla atasözlerinin asıl cümlelerinde yer alan bir kelime gibi sözün içinde yer etmiştir.

Konunun ikinci yönünü de böylece belirttikten sonra şimdi asıl gerekli noktaya dönelim. Kendi bünyesindeki fiilleri (—miş’li geçmiş zaman) kipinde olan atasözlerimize örnekler verelim:

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.

Tilkiye tavuk kebabı yer misin, demişler; adamın güleceğini getiriyorsunuz, demiş.

Bu fiil kipi, masallarımızın, halk hikâyelerimizin kipi-dir. Atasözlerimizin de bu kip ile verilenlerinin, eskiden hikâyeleri varmış ve bilenlerce bunlar da anlatılmış. Böyle birini çocukluğumuzda biz de anneannemizden dinlemiştik, hatırlıyoruz. Osman Nuri Peremeci’nin “Atalar Sözleri” adlı kitabında da bu noktaya ilişkin açıklamalar vardır.

Fiili atılmış atasözleri: Baş tarafta da belirttiğimiz gibi, diğer fiil kiplerinin üzerinde durmayıp fiili söylenmemiş atasözlerine geçiyoruz. Fiillerin söylenmemiş olması gibi bir durum, ilgili atasözünün anlamını zedelemmez. Konuyu iyi izleyen veya söylenen sözü iyi bilen birisi eksik gibi görünen cümleyi, kendisine en uygun gelen fiil ile tamamlayabilir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere bu durum, daha çok isim cümlesi ile ku-

rulmuş bulunan atasözlerimizde karşımıza çıkar. Dilbilgisinde koşaç adı verilen ve üçüncü tekil şahıslarda kullanılan (—dir) ekleri, öbür cümlelerde de asıl fiiller atılmıştır.

Analı kuzu, kınalı kuzu, (—dur.)

Bahçıvanın beli, gelinin teli (kopar.)

El ile gelen düğün bayram(—dır.) ve daha niceleri.

Bununla birlikte, sözlü gelenekte kimi zaman koşaçların söylendiği de olur.

Atasözü cümlelerinde fiil ile özne arasındaki ilgi de tamdır. Pek az atasözümüzde özne, cümlede kelime olarak yer almayıp gizli özne durumunda kalır. Bu yapıdaki atasözlerimizde fiiller, edilgen (passif) çatılı fiiller gibi kullanılmıştır.

“Yaşı at pazarında sorarlar.” örneğinde olduğu gibi.

İKİ CÜMLELİ ATASÖZLERİ

Aslında birer cümleli olan birtakım atasözlerimiz, zamanla yan yana gelerek birleşmiş ve iki cümleden oluşan tek bir atasözü haline gelmiştir. Bu birleşmede ölçü, kafiye gibi âhenk öğelerinin yanısıra anlamın daha geniş olarak verilmesi, anlamın pekiştirilmesi, karşılaştırma yolu ile söze güç kazandırma, tezatlardan yararlanma gibi durumlar da etken olmuştur. Bu nitelikteki atasözlerini daha değişik açılardan diğer bölümlerde ele alıp inceledik: (Atasözlerimizin Edebî Değeri ve Atasözlerimizin Cümle Yapısı bölümlerine bakınız.) Burada tekrarlara kapılmadan değişik açılardan konuya eğilen görüşlere yer vereceğiz:

İki cümleli atasözleri üzerine Ömer Âsım Aksoy şunları söylüyor:

“Atasözlerinin bir kısmı çifte hükümlü, çifte kuralıdır. Bunlar iki türlü olabilirler:

a) Çifte hükümden birincisi, daha açık bir gerçektir; ikincisi buna benzetilen gerçeğin formülüdür. Yani bir cümle bir teşbihin iki tarafından ibarettir; birinci cümle kendisine benzetilen, ikinci cümle de benzeyen taraftır:

*Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.
Eşek at olmaz, ciğer et olmaz.*

b) Bunlar, bir teşbihin iki tarafı değil, ayrı ayrı

iki hükümdürler. Çokları ya birbirleriyle ilgilidirler, yahut birbirlerini tamamlarlar:

Akça akıl öğedir, don yürüyüş.

Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.

(Gaziantep Ağız II. cilt, İst. 1945, 220-221. sayfalar)

Bu gibi iki cümleli atasözleri dizinlenirken yazarlar dikkatsiz davranmışlar, gereksiz yere aynı atasözünü iki ayrı yerde dizinlemişlerdir.

Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.

Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al. gibi.

Bunun sonucu olarak dizinlerdeki atasözü sayısı da kabarmıştır. Konuşma sırasında bu atasözleri çevrimli olarak kullanılabilir, yani iki türlü de söylenebilir. Fakat iş, bunları yazı ile göstermeye gelince ikisinden birini; akla, atasözünün yapısına en uygun gelen biçimini seçmeye kalır. Ne yazık ki birçok atasözü kitabında bu noktaya pek dikkat edilmemiştir. Biz, bu konuda dizinimizi yaparken aynı yanlışlığa düşmemek için gereken titizliği göstermeğe çalıştık.

ATASÖZLERİMİZİN CÜMLE YAPISI

Atasözleri üzerinde bu yönden bizden önce de duruldu. Ne var ki önceki çalışmaların çoğunda, konu ayrı ayrı açılardan ele alındığı ve incelemeler dergi sayfalarında kaldığı için bir bütünlük sağlanamadı.

Atasözlerinin bu yanı, en son İbrahim Zeki Burdurlu tarafından geniş bir araştırma ile ortaya kondu. **(Atasözlerimizin Cümle Yapısı, Türk Folklor Araştırmaları, 217. ve 219. sayılar, Ağustos ve Ekim 1967; ayrıca Türk Dili 187. ve 188. sayılar, Nisan ve Mayıs 1967)**

Burdurlu'nun yazılarında yararlı yanlar var. Yalnız, cümle inceleme metodunu bütünüyle atasözlerine uygulamış olduğundan gereksiz olan birçok nokta konuyu dağıtmış.

Bu bölümde öncekilerle kendi araştırma ve bulgularımızı ölçülü bir şekilde birleştirerek konuyu incelemekteyiz. Atasözlerimizin değişik cümle yapılarını, bunun nedenlerini ve genel dil kuralları ile olan ilgisini de vererek, yukarda belirttiğimiz dağınık görüşleri de bir bütünlük içine almağa çalıştık.

Ana karakteri bakımından Türkçe'de cümleler basit yapıdadır. Atasözlerimiz, bu özelliği en iyi gösteren örneklerdir. Atasözlerimizin üçte birinde yoğun bir anlam, güçlü bir anlatımla basit cümlelerle dile getirilmiştir:

Elçiye zeval olmaz.

Hak yerini bulur.

Taş yerinde ağırdır. gibi.

Atasözlerimiz arasında sayı çokluğu sıra cümleli olanlardan yanadır. Sıra cümleli 'atasözlerimiz tek tip olmayıp çeşitli yollardan oluşarak meydana gelmiştir:

1 — Ayrı ayrı basit cümleli iki atasözü arka arka-ya sıralanmış, iki cümleli tek bir atasözü olmuştur:

Bekâr gözü ile kız alma, gece gözü ile bez alma.

Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz. v.b.

Bu sıralamada hangi etkenlerin rol oynadığını "İki Cümleli Atasözleri" bölümünde belirttik. Sırası gelmişken burada bu etkenlerden yalnız fiil ögesini söz konusu ederek yeterince bir açıklamada bulunalım:

Yukardaki örneklerde görülen atasözleri, başlangıçta aynı fiille kurulmuş iki ayrı basit cümleli atasözü iken sonradan sıra cümleli bir atasözü haline gelmiştir.

2 — Tek bir fiille bittiği, bir basit cümle imiş gibi görüldüğü halde gizli sıra cümle diye adlandırabileceğimiz karakterde olan atasözlerimiz vardır:

Abdal tekkede, hacı Mekke'de bulunur. (Son biçim)

Abdal tekkede (bulunur), hacı Mekke'de bulunur.

(Ara biçim)

Abdal tekkede bulunur.

Hacı Mekke'de bulunur. (Ayrı ayrı ilk biçimler)

.....

Yol yürümekle, borç ödemekle tükenir. (Son biçim)

Yol yürümekle (tükenir), borç ödemekle tükenir.

(Ara biçim)

Yol yürümekle tükenir.

Borç ödemekle tükenir. (Ayrı ayrı ilk biçimler)

3 — İki basit cümleden oluşup bir gizli sıra cümle haline gelen yukardaki atasözlerimizde, birinci cümlelerin fiilleri atılmış, ikinci cümlelerin fiilleri korunmuştur. Şimdi ele aldığımız atasözlerinde ise durum tam tersinedir: Birinci cümlelerin fiilleri korunarak ikinci cümlelerin fiilleri atılmış, bir çeşit devrik sıra cümleler meydana gelmiştir:

Açın amanı olmaz, tokun imanı. (Son biçim)

Açın amanı olmaz, tokun imanı (olmaz). (Ara biçim)

Açın amanı olmaz.

Tokun imanı olmaz. (Ayrı ayrı ilk biçimler)

.....

Deniz dalgasız olmaz, kapı halkasız. (Son biçim)

Deniz dalgasız olmaz, kapı halkasız (olmaz) (Ara biçim)

Deniz dalgasız olmaz.

Kapı halkasız olmaz. (Ayrı ayrı ilk biçimler)

Birinci veya ikinci cümlelerin fiilleri atılarak kalıplaşmış bulunan atasözlerinin söz sırasında tersine kullanıldıkları da olur. Yani birinci cümle yerine ikinci cümlelerin fiili atılır, yahut ikinci cümle yerine birinci cümlelerin fiili söylenmeyebilir. Konuşma sırasında halkımızın bu noktada çok serbest davrandığı görülür. Bu ayrılık biraz da atasözlerini yazıya geçirme sırasında olmuştur.

4 — Bir yanı olumlu, bir yanı olumsuz iki ayrı basit cümle, yanyana gelerek sıra cümleli bir atasözünü meydana getirmiştir. Bu durumda karşıtlardan yarar-

lanma, karşılaştırma veya söze daha bir güç katma gibi istekler etken olmuştur:

Acıyan uyumuş, acıkan uyumamış.

Akıl veren çok, ekmek veren yok.

Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez. örnekleri gibi.

5 — Bir yanı asıl yargıyı yüklenen, diğer yanı onu pekiştiren veya açıklayan, yahut birinin devamı olan cümlelerden oluşan sıra cümleli atasözlerimiz vardır:

Aç ile arkadaş olma, yemem der de sömürür.

Deli ile çıkma yola, başa gelir türlü belâ.

Düşüne düşünme görmeli işi, sonra pişman olmamak kişi. gibi.

6 — Tam bir sıralama yolu ile ayrı ayrı basit cümlelerden oluşan sıra cümleli atasözleri:

Aç koyma hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin.

Aşk ağlatır, dert söyler. gibi.

Büyük ihtiyaç olmadıkça bağlaçlara yer verilmediğinden bağlı cümleli atasözlerimizin sayısı pek azdır.

Türkçe cümleler, genellikle bileşik cümle yapısından uzaktırlar. Atasözlerimizde dilimizin bu özelliği de kendisini açıkça gösterir. Türk halkı “Tavşanın dağa küstüğünden dağın haberi olmamış.” kavramını böyle bir bileşik cümle ile vermekten kaçınmış, bunun yerine *Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.* deyişini benimsemiştir.

Bununla birlikte içinde fiilimsiler bulunan atasözlerimiz bileşik cümle yapısında görünüyorlar ise de bu bileşik cümle hali ancak biçim yönündendir. Anlam, batı dillerinin bileşik cümlelerinde olduğu gibi karma karışık olmamış; basitliğini, açıklığını korumuştur.

Akacak kan damarda durmaz.

Tatlı tatlı yemenin acı, acı geçirmesi olur. örneklerindeki gibi.

Şartlı bileşik cümle yapısındaki atasözlerimizin sayısı da, yukarda açıkladığımız nedenlerden dolayı, azdır.

İçinde konuşmalar bulunan atasözlerinde ana cümle çoğunlukla (—miş’li geçmiş zaman) kipinde fiillerle kurulmuştur. Bu gibi atasözlerimizde örnek getirme (darb-ı mesel) özelliği görülüyor:

Terziye “Göç!” demişler; “İğnem başımda!” demiş.

“Tencere demiş “Dibim altın!”, kaşık demiş: “Ben nerdeyim?” atasözlerimizde olduğu gibi.

Sayıcı az olmakla birlikte birtakım atasözlerimiz soru cümlelerinden kurulmuştur. Soru, atasözünün ancak dışında görülen bir öge olup anlamında cevap bekleyen bir durum yerine kesin bir yargı, temel bir kavram yatmaktadır. Bu gibi atasözlerimizde anlatım, daha değişik ve etkili bir sözle verilmek istenmiştir:

Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok?

Karlar yağsa kış değil mi, kişi halini bilse hoş değil mi? atasözlerimiz bunlardandır.

Kimi atasözlerimizde ise soru ve cevap cümlelerinden oluşmuş bir konuşma havası sezilir. Bu gibi atasözlerimizde de tam bir soru ve tam bir cevap yerine değişik bir yolla verilmeğe çalışılmış bir anlam olduğu açıkça bellidir:

Yalancı kim? — İşittiğini söyleyen.

Hekim kim? — Başına gelen?

El mi yaman, bey mi yaman? — Bey yaman amma el daha yaman.

Âlemi (herkesi) nasıl bilirsin? — Kendim gibi.

Anan atan kim? — Yakın komşum.

atasözleri bu türdendir.

Atasözlerimizin cümle yapısını incelerken bir yandan da Türkçemizin cümle kurmaktaki kıvraklığını, inceliğini görmüş olduk. Türk halkı, bir tek cümle tipine bağlanmamış; **duygu, düşünce ve görüşlerine en uygun gelen cümle biçimleriyle konuşmasını** bilmiştir. Halkımızın kıvrak konuşması, hoş sohbet olması biraz da bu değişik cümle biçimlerini kullanmasından ileri gelmektedir.

ATASÖZLERİNDE DEVRİK CÜMLE

Devrik cümle, bir zamanların ünlü tartışma konularından biri olmuştu; Türkçe’de devrik cümle var mı, yok mu? Kapanmış bir konu olmakla birlikte sırf atasözlerindeki özelliklerden birini daha söz konusu etmek için dizinden örnekler alıyoruz:

Aç gözünü, açarlar gözünü.

Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü.

Besle kargayı, oysun gözünü.

Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu.

Çocuktan al haberi.

Gülme komşuna, gelir başına.

Güvenme varlığa, düşersin darlığa. v.b.

Harf sırasına göre en önlerden seçtiğimiz bu atasözlerinde cümleler hep devrik cümle niteliğindedir. Tarama ilerletilirse sayıları daha da artacak olan bu gibi atasözleri, Türkçe’de devrik cümlelerin varlığına tanıklık etmektedir. Gerçi atasözlerimizin arasında devrik cümleli olanların sayısı, kurallı cümleli olanlarına göre daha azdır, genel dilde de durum budur.

“*Gülme komşuna, gelir başına.*” atasözünü kurallı cümle ile söylemeye kalkalım: Komşuna gülme, başına gelir. Görüldüğü üzere ne sözdeki o etkileyici güç kalır, ne de söyleyişteki o akıcılık ve güzellik. Kısacası atasözü gider, yerine kupkuru bir cümle gelmiş olur. Demek ki

halkımızın dil zevki, hangi atasözlerinin kurallı cümle ile, hangilerinin devrik cümle ile söyleneceği konusunda değişmez karara varmasını hepimizden iyi bir şekilde bilmıştır.

Konuşma dilinde büsbütün değil, fakat yeri geldikçe devrik cümleye başvuruyoruz. Farkında bile olmadan aşırı heyecanlarımızı, aşırı duygularımızı devrik cümle ile belirtiyoruz. İşte atasözleri de düşüncelerimizi belirtirken heyecanlarımızın en son noktasına vardığı anlarda ağızımızdan çıkıveriyorlar. Bu bakımdan, atasözlerinin arasında birtakımının devrik cümlelerden oluşmasını olağan karşılamak gerekiyor.

ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Şinasi ile başlayan çalışmalardan bu yana atasözleri ile diğer kalıplaşmış sözler, bu arada özellikle deyimler hep bir arada, karışık olarak verildi. Bu bakımdan son zamanlarda dikkatler, bu iki tür sözü ayırmaya çevrildi. Bu alanda yayınlanan son kitap ve yazılarda ağırlık bu noktaya kaydırıldı. Deyimler ile atasözleri karşılaştırıldı, özellikleri noktasından tek tek ele alındılar.

En sağlam ölçüye, Ömer Âsım Aksoy'un hazırlamış bulunduğu **“Atasözleri ve Deyimler”** adlı kitap ile varılmış oldu. Vecihe Hatiboğlu'nun Türk Dili dergisinde yayımlanan ve geniş araştırmaya dayanan **“Atasözleri ve Deyimler”** adlı yazısı da önemli bir incelemedir.

Bu iki grup söz, bazı durumlarda karşı alana geçebiliyorlar; deyimler atasözü gibi yargı cümlesinde kullanılıyor, birtakım atasözleri de yapılarından ayrılarak deyimleşmiş gibi bir durumda karşımıza çıkıyor. Asıl karışıklığı da bu kullanışlar yaratıyor.

Çalışmaların toplandığı ağırlık noktalarını birer birer ele alarak bu iki sözün nasıl ayrılacaklarını kısaca gösterelim:

a) Şekil bakımından:

Atasözleri bir yargı, bir kural belirttiklerinden her zaman cümle halindedirler. Deyimler, yalın olarak en az iki kelimedен kuruludurlar amma söze girdiklerinde

cümle içinde yer alırlar. Atasözlerinin cümleleri ancak kendi şekilleriyle söylenebilir. Deyimler ise birçok cümle şekliyle işleklik kazanıp kullanılır duruma gelirler.

“*Ağaç yaş iken eğilir.*” atasözü yalnız bu kalıp içinde söylenebilir, başka bir cümle şekli yoktur.

“Gözleri dönmek” deyimini örnek olarak ele alalım; çok çeşitli cümleler içinde karşımıza çıkabilir:

“Gözleri döndü mü onu kimse durduramaz.”

“Gözleri dönmeyegörsün, her şeyi yapar.” v.b.

b) Fiil kipleri ve iyelik ekleri yönünden:

Atasözleri, kuruldukları kiplerin dışında bir fiil kipi ile kullanılamaz. Kelimelerinde ekler de hiç bir değişikliğe uğramaz.

“*Akacak kan damarda durmaz.*” atasözüdür. “Akacak kanımız damarda durmaz.” veya “Akacak kan damarda durmamış.” cümleleri ise atasözünden ayrılmıştır.

Deyimlere gelince; mastar halinde olan büyük çoğunluğu çeşitli fiil kipleri ile kullanılırlar. “Göze girmek” deyimi üzerinde duralım:

“Arkadaşım bugünlerde göze girmek istiyor.”

“Böyle çalışırsa göze gireceğe benziyor.” cümlelerinde olduğu gibi mastar halindeki bu deyim, çekime girerek çeşitli kiplerde kullanılıyor. Deyimin isim bölümü olan kelime de iyelik ekleri alarak çekime girebilir:

“Bak bu hareketinle gözüme girdin.”

“Öğretmenin gözüne girmek için daha çok çalışmalısın.” gibi.

c) Anlam yönünden:

Deyimlerde hiç değişmeyen bir mecaz anlamı vardır. Atasözlerinin bir kısmı gerçek, bir kısmı da mecaz anlamlıdır. Gerek atasözlerinin gerekse deyimlerin bu gizli anlamları söze girdikleri zaman daha belli hale gelirler fakat gene de büyük bir kavrama gücüne, dikkate ve az çok bir bilgiye ihtiyaç gösterirler.

Aslında, örnekleri pek zengin olan bu iki söz grubunun birbirinden nasıl ayrılacağı konusundaki ölçüler, bir iki sayfada anlatılamaz. Biz, burada, daha önceden ortaya konmuş bulunan kuralların en esaslılarını hatırlatmakla yetindik.

ATASÖZLERİ — VECİZELER (ÖZDEYİŞLER)

Okuma yazma oranı arttıkça ve buna bağlı olarak genel kültür alanı genişledikçe halk kültüründe yüksek kültürün etkileri belirmeğe başlar. Bu alışveriş ve etki ters yönde de olur.

Bu arada yüksek kültürün düşünce yapı taşlarından sayılan vecize (özdeyiş)lerin halk arasına girdiği ve atasözü imiş gibi kullanılmaya, zamanla halkın belleğinde yer tutmaya başladığı görülür.

Özdeyişlerin atasözleri arasına sızmasında, kavram, deyiş ve biçim benzerlikleri önemli ölçüde rol oynar. Hat-tâ özdeyişler aynı kavramdaki atasözlerini bile arkada bırakarak ön plâna geçip daha bilinir sözler oluverirler.

Okullarımızda atasözleri ile özdeyişlerin farklı yönleri Türkçe ve edebiyat derslerinde öğrencilere öğretilirse de bu öğreti, okul sonrası döneminde unutulur. Zamanla okul ve okuma yolu ile kazanılmış olan bu özdeyişler, öğrenim görmüş kişilerin günlük konuşmalarında yer almağa ve halk kulağına dolmaya başlar. İşte bu yolla halk arasına girmiş bulunan özdeyişlerden veya mısralardan birkaçı:

Arkadaşını söyle, kim olduğunu bileyim. (*Cervantes*)

Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz. (*Ziya Paşa*).

Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir. (*Ziya Paşa*)

Şecaat arz ederken merd-i kıpti sirkatin söyler (*Ragıp Paşa*)

Gölge etme, başka ihsan istemem. (*Diyojen*)

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. (*Muhibbî: Kanunî*)

Bir Türk dünyaya bedeldir. (*Atatürk*)

Bunlar ve bunlara benzer nice özdeyişler bugün artık halk arasında duymakta olduğumuz sözlerdir.

Bu karışıklığı ancak atasözlerini sağlam olarak dinleyen kitaplar önleyecektir. Ne yazık ki şimdiye kadar yayınlanmış bulunan kitaplarımızdan birçoğu atasözleri ile vecizeleri kesin çizgilerle ayıracakları yerde onları bir harman içinde vermek yolundan kurtulamamıştır. Konuyla yakın ilgisi bulunanlar, bu eserlerin neler olduğunu pek iyi bilirler.

Biz, dizini hazırlarken bu yanlışlığa düşmemeye büyük ölçüde dikkat ettik.

ATASÖZLERİNİN DEĞİŞİKLİĞE UĞRAMALARI

Atasözleri, ilk kullanılmaya başlandıkları dönemden bugüne kadar aynı biçimde gelmemiş; sosyal yapıya, değer yargılarına, zamana, bölgelere ve diğer etkenlere bağlı olarak değişikliğe uğramışlardır.

Atasözlerinin değişikliğe uğramalarındaki etkenleri, örnekler üzerinde durarak ayrı ayrı görelim:

I — Kalıba girerken değişikliğe uğrama:

Şinasi'nin Durub-ı Emsal-i Osmaniye'sinde "Ele işne sokmak isteyen en iptida kendine sokmalıdır." diye kayıtlı bulunan atasözü zamanla kalıba girerek "*İğneyi kendine, çuvaldızı ele batır.*" diye kesinleşmiştir.

II — Kelime değişiklikleri:

Atasözlerinin sürekli olarak yaşayanları, aynı kelimelerle bugüne kadar gelmemişlerdir. Zamanla kelimeler değişikliğe uğramıştır. Atasözlerindeki önemli değişikliklerden biri budur. Bu kelime değişikliklerinin nedenleri üzerinde duralım:

a) Dilin gelişimine bağlı kelime değişikliği:

Kitab-ı Atalar'da 57 no. da görülen "*Dost-ıla yi iç satu bazar eyleme.*" atasözü, dilin genel akış kurallarına uyarak Tanzimat döneminde Şinasi'nin eserinde (2001 no.) bugün de kullandığımız "*Dost ile ye iç alışveriş etme.*" biçimine girmiştir.

Birkaç yüz yıl önceleri “*Artık mal göz çıkarmaz.*” diye kullanılan atasözü bugünün ortak diline “*Fazla mal göz çıkarmaz.*” diye yerleşmiştir.

Aynı şekilde daha önceleri “*Ariyet ata binen tez iner.*” diye kullanılmış bulunan atasözü de bugün “*Eğreti ata binen tez iner.*” yapısındadır.

“*Komşu komşunun tütününe muhtaçtır.*” atasözündeki değişiklik tütün kelimesinin yerine kül kelimesinin geçmesiyle olmuştur. Bugün “*Komşu komşunun külüne muhtaçtır.*” demekteyiz.

b) Görgüye bağlı kelime değişikliği:

Avrat kelimesinin rahatlıkla kullanıldığı dönem ve çevrelerde “*Avradın saçı uzun olur, aklı kısa.*” diye geçen atasözü bugün artık “*Kadın kısmının saçı uzun olur, aklı kısa.*” diye kullanılmaktadır. Kadına avrat demek ayıp sayıldığından görgüye bağlı olarak atasözü de değişikliğe uğramıştır. Fakat köylerimizde gene de eskisi gibi kullanılmakta bir sakınca görülmemektedir.

c) Din ve töre ile ilgili değişiklik:

Türkler, tarihleri boyunca birçok dini benimsemişlerdir. Din kuralları Türk’ün yaşayışını ve dilini büyük ölçüde etkilemiştir. Çok dikkate değer bir atasözünde bu değişikliği görelim:

Divan-ü Lûgat-it Türk’te “*Küç ildin kirse törü tünğlüktin çıkar.*” yani güç ilden içeri girerse töre bacadan çıkar, diye bir sav vardır. Sav, Türk toplumuna törelerin hâkim olduğu dönemlerin ürünüdür. Bu dönemler gerilerde kalıp da islâmlığın şeriatçı düzeni gelince sav da değişerek “*Zor kapıdan girerse şeriat bacadan çıkar.*” atasözü haline gelmiştir.

d) Giyim kuşama bağlı kelime değişikliği:

Kimi atasözleri giyim kuşam açısından etnoğrafik yönden de ele alınabilir. Erkek giyiminde başlık olarak börk, üsküf ve fes dönemleri yaşanmıştır. Bu sırayı atasözlerinde de izleyebiliriz:

XV y.y.'da düzenlenen Kitab-ı Atalar'da: "*Kol sınısa yin içinde, baş yarılrsa börk içinde.*" diye geçen atasözü 1612'de yazılan Megiser'in gramerinde "*Baş yarılrsa üsküf içinde, kol kesilse yen içinde*" olmuştur. Tanzimat dönemi kitaplarında da "*Kol kırılır yen içinde, baş yarılır fes içinde.*" diye kayıtlıdır.

e) Uygarlığa bağlı kelime değişiklikleri:

Atasözleri, uygarlık aşamalarını da gösterirler. Avın ok yay ile yapıldığı çağlarda "*Tonuzdan bir okı esirgeme.*" diye söylenen atasözü sonraki yüzyıllarda "*Domuzdan bir kurşun esirgenmez.*" biçimine girmiştir. Önceleri "*Kanlı çökicek yol gösterici çok olur.*" diye kullanılan atasözü de "*Araba devrilince yol gösteren çok olur.*" diye değişmiştir.

f) Ağız özelliklerine bağlı değişiklikler:

Atasözlerinde en yaygın değişiklik ağız özelliklerine göre olanlardır. Aynı atasözü ayrı ayrı bölgelerde birtakım fonetik ve hattâ morfolojik özelliklerle kullanılmaktadır. Alanlar, şive ve lehçe alanı olarak genişledikçe farklar daha da büyümektedir. Bunu, Türkiye Türkçesi dışında kullanılan atasözlerini incelerken göreceğiz.

Kelime değişikliklerinin yanı sıra atasözlerinde kavram değişiklikleri de olmuştur. Atasözlerini bu bakımdan ele alıp ilk inceleyen, Necip Âsım'dır. (Bkz: **Atalar Sözü ve Osmanlı Tarihi, Bilgi Dergisi, II. cilt, 6. sayı, Nisan 1330/1914**)

Necip Asım'a göre "*At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.*" ve "*El ile gelen düğün bayram.*" gibi atasözleri toplum yapısının sağlam olduğu, yiğitliğin övüldüğü dönemlerde oluşmuştur. "*Devlet malı deniz, yemeyen domuz.*" ve "*Padişah yasağı üç gün sürer.*" gibi atasözleri de toplum çıkarlarının arkaya atılıp kişisel çıkarıcılığın alıp yürülüğü rüşvetin yaygınlaştığı, kısacası sosyal değerlerin alt üst olduğu dönemlerin ürünleridir.

Prof. Albert Bayet'nin de bu alanda bir çalışması olduğunu, yazarın atasözlerini, sosyal hayattaki çift kutuplaşmanın ifadeleri olarak gördüğünü öğreniyoruz. (Bkz: Prof. Necati Akder, Hamdullah Suphi Tanrıöver'de Milliyetçilik Fikri ve Milliyetçilik Mefkûresi. Türk Kültürü, 45. sayı, Temmuz 1966, 772-773. sayfalar.)

Kerim Yund da "Atasözlerinde Değişmeler" başlığı altında bir seri araştırma yazısı yayınlamıştır. (Bibliyografyamızda Kerim Yund ile ilgili maddelere bakılmalıdır.) Yund, bu yazılarında atasözlerinin mi türkülerle geçtiği, yoksa türkülerin mi atasözlerine yansıdığı konusunu ele almıştır. "Deh demeden yürüyen at..." diye başlayan ve birkaç türlü söylenen atasözümüz üzerinde yaptığı açıklama gerçekten ilginçtir.

Atasözlerinde sosyal yapıya bağlı olarak kavramların nasıl değiştiğini bir başka örnek üzerinde daha görelim:

Atasözleri toplum düzeninin, sosyal yapının ve bunların içinde insan karakterinin de aynasıdır. Kitab-ı Atalar'da gördüğümüz "*Toğrı söyleyene ölüm yokdur.*" atasözü ile bugün kullandığımız "*Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.*" atasözü bu değişikliğin en tipik örneğidir.

Konuya şöyle bir dokunup geçtik. Sosyoloji ve psikoloji araştırmalarında atasözleri bu noktadan çok önemli ipuçları verecektir.

ATASÖZLERİNİN KULLANIŞTAN DÜŞMELERİ

Birtakım atasözleri, zamanla güçlerini kaybederler, ya kullanılma alanları iyice daralır veya büsbütün unutulur giderler. Bu durum atasözlerinin yaşı ile ilgilidir.

Sıtma, bundan yirmi yirmi beş yıl öncesine kadar, savaşılan ve korkulan belli başlı bir hastalıktı. Halkımız, özellikle bataklık bölge köylüleri sıtmadan çok çekmişlerdi. Görüşlerini “*Sıtma, ben tuttuğumu kırk yıl sonra tanırım, demiş.*” atasözü ile özetlediler. Sıtma, gitgide korkulacak bir hastalık olmaktan çıkınca bu atasözünün de kullanılma alanı iyice daralmağa başladı. Zamanla büsbütün unutulacak veya eski dönemlerin yaşantısını dile getiren bir anı söz olarak ara sıra hatırlanacaktır.

Temel kavramı yasak ile ilgili olan bir atasözümüz, imparatorluk döneminde “*Padişah yasağı üç gün sürer.*” şeklinde kullanılmıştır. Padişahlığın kaldırılmasından sonra unutulmuş, yerini “*Devlet yasağı üç gün sürer.*”, “*Hükûmet yasağı üç gün sürer.*” veya “*Belediye yasağı üç gün sürer.*” gibi atasözlerine bırakmıştır.

“*Araba ile tavşan avlanmaz.*” temel kavramlı atasözü imparatorluk döneminde “*Osmanlı, tavşanı araba ile avlar.*” biçiminde de kullanılmıştır. Tarihin akışına uygun olarak bugün artık ikinci söyleyiş de kullanılmıyor.

Rasathanelerin kurulmadığı, meteorolojinin bilim olarak başlamadığı dönemlerde halkımız ramazan ve bay-

ramları yeni ayın görülmesi ile izler ve anlardı. İşte o dönemlerle ilgili bir atasözümüz “*Ay gör oruç tut, ay gör bayram eyle*” diye halk diline yerleşmiştir. Bu atasözü de zamanla unutulacaktır.

“*Baş başa bağlı, baş da padişaha.*” veya “*Baş başa bağlı baş da şeriata*” diye kullanılan atasözlerinin de ömürleri imparatorlukla sınırlı olmuştur. Bugün unutulmakta bulunan bu sözlere karşı “*Başın başı, başın da başı var.*” atasözü kullanılıyor.

Bütün bunların yanı sıra belli dönemlerde söylenmiş bulunsalar bile birtakım atasözleri de mecaz anlamları ağır basınca biraz daha uzun ömürlü olmuşlardır. Selânik ve Bağdat’ın elimizde olduğu yıllarda söylediklerini anladığımız atasözlerimizden bugün rahatça kullandıklarımızın sayısı oldukça fazladır: İşte bu gibi atasözlerimizden birkaçı:

Satılık ziftin olsun, Selânik’ten kel gelir.

Âşıka Bağdat sorulmaz.

Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyar olmaz.

Yanlıs hesap Bağdat’tan döner.

Bu sıraladığımız atasözlerine yakın olan birtakım deyimlerimizde de aynı özellikler bulunmaktadır.

ATASÖZLERİMİZİN SAYISI

Şinasi'nin "**Durub-ı Emsal-i Osmaniye**" sinden 1000 Temel Eser dizisinin "**Türk Atasözleri ve Deyimleri**" adlı kitabına kadar atasözlerimizi toplamış bulunan kitaplar da bir alışkanlığın sonucu olarak atasözleri diğer sözlerle birlikte verilmiştir. Deyimlerin, ünlü mısraların, özdeyişlerin, diğer kalıp sözlerin de araya girmesi nedeniyle atasözlerimizin gerçek sayısı bir türlü anlaşılamamıştır. Bütün bu sözlerin, eserlerde toplam olarak 1600 ile 15000 arasında değiştiği görülür. Türkçede sırf atasözü olarak kaç söz vardır, diye bir soru sorulsa kolay cevap verilemeyecektir.

Diğer kalıp sözlerden ayıklanırsa atasözlerimizin gerçek sayısı ne olacaktır? Bu soruya Ömer Asım Aksoy'un kitabından cevap arayalım: Aksoy, atasözlerini diğer kalıp sözlerden ayıklamış, özellikle deyimlerle atasözlerini iki ayrı dizine vermiştir. Kitabındaki atasözü sayısı 1621'dir. Aksoy'un da belirttiği gibi "şüphesiz atasözlerimizin hepsi bu kadar değildir." Tarama ve derleme noksanlığının yanı sıra bölge atasözlerinin dizin dışı bırakılması, diğer şive ve lehçe atasözlerinin dizine alınmayışı gibi nedenler dolayısıyla ağırlık bugünün ortak dilde kullanılan atasözlerine verilmiştir. Tarihî gelişim içinde belli dönemlerde kullanılmış atasözleri de düşünülürse konu büsbütün karışır. O halde birkaç soru karşısındayız demektir:

1 --- Başlangıçtan bugüne kadar kaç atasözümüz gelip geçmiştir?

2 — Bugün ortak dilde yaşayan atasözlerimizin sayısı nedir?

3 — Ortak dilden büsbütün ayrılmış tipik bölge atasözlerimizin bütünü ne kadardır?

4 — Türkçenin diğerk şive ve lehçelerinde ne kadar atasözü vardır?

5 — Bütün bunların toplamı olarak Türkçe'nin tarihi ve dil bütünlüğü içinde kaç atasözü kullanılmış veya kullanılmaktadır?

şimdilik, bu sorulara matematik kesinlikte cevaplar beklemek yersizdir. alışmalar henüz bu noktaya pek yönelememiştir. Yukarda da belirttiğimiz gibi ancak bugünkü ortak dilde kullanılan atasözleri için doğruya en yakın sayıyı verebiliriz. Kitabımızın dizininde sıralanan 2291 atasözü az çok bu bakımdan doğruya en yakın sonuçtur.

Bölge ağızlarında yaşayan atasözleri için de en güvenilir kaynak, birkaç tutarsızlık olmakla birlikte, Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı ve Ömer Asım Aksoy'un hazırladığı aynı adlı kitaptır.

XVII. yüzyıla gelinceye kadar tarih boyunca kullanılmış atasözlerimizin neler olduğı ve sayıları hakkında da kitabımızın "Eski Kaynaklarımızdaki Atasözleri" bölümü bir fikir verebilir.

alışmalar ilerleyip bütünlendike, tarama ve derleme alanları genişledikçe daha güvenilir sonuca varılabacağını düşünebiliriz.

ATASÖZLERİNDE SON DURUM

Yüksek kültürün, okul ve okuma yollarından kazanılan öğrenimin halk kültürünü geniş ölçüde etkilediğini belirtmiştik. Acaba bu durum, halk kültürünün ürün verme alanlarını daraltıp onu büsbütün bir yok olma noktasına getirecek mi, getirmeyecek mi? İşte üzerinde durulması gereken önemli sorulardan birisi de bu. Geliniz, bu soruyu atasözleri yönünden biraz daha açalım:

1 — Atasözleri, bu son durum karşısında, yalnız kitaplarda göreceğimiz, ömürlerini tamamlamış anı sözler haline mi gelecekler?

2 — Gene bu son etkilere bakarak bundan sonraki dönemlerde hiç atasözü söylenmeyecek mi? Atasözlerinin sonu mu geldi?

Aslında edebiyat sosyolojisi gibi, bizde henüz sözü bile pek az edilen bir bilim dalının cevap vermesi gereken konular bunlar. Fakat öyle derinlere gitmeden de örnekleme yolu ile bu sorulara inandırıcı cevaplar verebilecek durumdayız.

Halk ve halk kültürü hangi dönemde olursa olsun vardır ve var olacaktır. Bu, sosyolojinin değişmez kurallarından biridir. Bugün nasıl yaygın bir edebiyatın ve müziğin yanı sıra bir âşık edebiyatı ve halk müziği var ise, kendi varlıklarını hem sürdürüyor hem de bütün

topluma kabul ettiriyorsa halk düşüncesinin de genel kültürün karşısına atasözleriyle çıkmaya devam edeceği bir gerçektir.

Demek ki atasözlerinin sonu gelmemiştir .Halk düşünce dünyasının bu ürünleri zamana, yeni olaylara ve yeni durumlara uygun bir biçimde varlıklarını sürdü-receklerdir.

Burada, kendiliğinden şu noktaya varıyoruz. Peki, bugünlerde yani şu son yıllarda henüz atasözü kitaplarına bile girmemiş bulunan fakat yeni atasözleri olarak kabul edebileceğimiz sözler hangileridir?

Belki atasözü olarak değil amma atasözü olmaya aday durumda gördüğümüz birkaç sözü örnek vererek bu soruyu cevaplıyalım:

İyi malın yarısı ilân (reklâm.)

Türk gibi başla, Alman gibi bitir.

Bir kahkaha yarım kilo pirzola yerine geçer.

Zamanla anonim hale gelecek ve hiç olmazsa bir çeyrek yüzyıl sonra atasözü niteliğini tam olarak kazana-cak öylesine sözlerimiz var ki. Bunu ne bir kitap ya-zarı belirleyebilir; ne de tek tek okurlar sınıfı. Bu nok-tada da gerçek son sözü, büyük yaratıcı ve tükenmez kaynağın sahibi olan Türk halkı söyleyecektir.

ESKİ
KAYNAKLARIMIZDA
ATASÖZLERİ

ORHUN ANITLARINDA ATASÖZLERİ

Türk politikasının, kültür ve dil tarihinin bilinen ilk yazılı belgeleri, Orhun nehri dolaylarında Göktürkler çağında dikilen Orhun anıtlarıdır. Yerli ve yabancı türkologlardan bir kısmı bu anıtlar ve üzerlerindeki yazıtlar (kitabeler) üzerinde çalışmışlardır.

Bu anıtlarda geçen ve şimdilik en eski diyebileceğimiz ilk üç Türk atasözünü tesbit eden, bu atasözlerini günümüz türkçesine aktaran, atasözlerinin ne gibi bir durumda kullanılmış olduklarını açıklayan yerli türkologumuz Prof. Ahmet Caferoğlu'dur. (**Orhun Âbidelerinde Atalarsözü, Halk Bilgisi Haberleri, 1 cilt, 3. sayı, 1 Kânunusani 1930**)

Caferoğlu'nun tanıttığı bu en eski üç Türk atasözünü, Orhun anıtları üzerine Türkiye'de yayımlanmış bulunan en son kitaptan, okunuş ve bugünkü türkçeye aktarılış şekilleriyle veriyoruz:

I — *“Türk budun tokurkak sen. Açsık tosık ömez sen. Bir todsar açsık ömez sen.”* (**Muharrem Ergin: Orhun Âbideleri, 1000 Temel Eser, 50. s., Kül Tigin Âbidesi, Güney Cephesi, 8. satır**)

“Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin.”
(a. g. e. 3. s.)

“Türk budun tokurkak sen. Açsar tosık ömez sen,

bir todsar açsık ömez sen.” (a. g. e., 72. s., Bilge Kağan Âbidesi, Kuzey Cephesi, 6. satır)

“Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Acık-san, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin.” (a. g. e. 32. s.)

II — “*Toruk bukalı semiz bukalı arkada bönğser (ırakda bünğser veya arkada bilser, ırakda bilser), semiz buka toruk buka tiyin bilmez ermiş*” (a. g. e., 75. s. Tonyukuk Âbidesi - Birinci Taş - Batı cephesi, 5. ve 6. satır)

“Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş.” (a. g. e., 36. s.)

III - *Yuyka erkli tupulgalı uçuz ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz. Yuyka kalın bolsar tupulguluk alp ermiş. Yinçge yogun bolsar üzgülük alp ermiş.*” (a. g. e. 77. s. Tonyukuk Âbidesi - Birinci Taş - Güney Cephesi, 6. ve 7. satır)

“Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş. İnce yoğun olsa kırmak zor imiş.” (a. g. e. 38. s.)

UYGUR TÜRKÇESİ DÖNEMİ ATASÖZLERİ

Uygur Türkçesi, Türk dili tarihinin önemli dönemlerindendir. Böyle olmakla birlikte bugün için elimizdeki eser ve belgeler sayılıdır. Bunların arasında çoğunluğu din kitaplarıdır. Diğer önemli eserler başta Divan-ü Lûgat-it Türk ve Kutadgu Bilig olmak üzere Türkçe Turfan Metinleri yayımlarıdır.

Bu ana kaynaklara dayalı olmak üzere Uygur Türkçesi dönemi atasözleri üzerine Türkiye dışında yapılan iki çalışma vardır:

- 1 — **Le Coq, A. von: Sprichwörter und Leider aus der Gegand von Turfan, Leipzig, 1911.**
- 2 — **Ensari L. — Z. Beşir Hemmi — B. Hudaykul: Uygur El Edebiyatından Beyit, Nakkaşoğukla, Makal, Atasözü, Tapışmak, Çöçekle. Moskova, 1925, "S. S. S. R. Halklarının Özel Neşriyatı"**

Yerli kaynaklarımız arasında konumuza ışık tutan tek eser, Reşit Rahmeti Arat'ın Eski Türk Şiiri adlı kitabıdır. Bu kitabın 272-275. sayfaları arasında 14 atasözü ve bunlarla ilgili açıklamalar yer alıyor. (Uygurca atasözlerinin hangi kaynaktan alındıkları hakkında eserin ilgili bölümüne bakılmalıdır.)

Kitaba alınan atasözleri, islâm etkisi dışında kalmış olan bir Türk topluluğuna aittir. Bir tıp kitabının boş ka-

lan sayfaları arasında “yime Türk savında bar” başlığı altında sıralanmışlardır.

yime Türk savında bar

(Yine Türk atasözlerinde var.)

- 1 — *Erdemlig kişi erdini birle tüz ol*
Erdemsiz kişi etük içindeki ulyak birle tüz ol.
(Erdemli insan cevher ile birdir.
Erdemsiz insan çizme içindeki taban astarı ile birdir.)
- 2 — *Buyanlığ kişi burkanlar birle tüz ol,*
Buyansız kişi buk bakır birle tüz ol.
(İyilik yapan insan burkanlarla birdir,
İyilik yapmayan insan boş bakır ile birdir.)
- 3 *Kimning tamırı yogun bolsar kanagı yingil.*
(Kimin damarı kalın ise onun kan aldırması kolay olur.)
- 4 — *Er kutı beling suv kutı tering.*
(Yiğidin değeri korku zamanında, suyun değeri derinliğinde.)
- 5 — *Begimsinmeyük beg bolsar beltir sayu berge salur.*
Atakımsınmayuk atıg bulsar art sayu mayakayur.
(Bey olmayacak kimse bey olursa, her yol kavşağına sopa koyar. Şöhrete lâıyk olmayan kimse şöhet bulursa her dağın sırtına işaret diker.)
- 6 — *İt karı bolsar yatıp ürür.*
(İt ihtiyarlarsa yatıp ürür.)

- 7 *Koçu tağında kaplan yok, kudug suvında balık yok.*
(Koçu dağında kaplan yok, kuyu suyunda balık yok.)
- 8 *Tagda öz yok say yazıda bel yok.*
(Dağda düzlük olmaz, düzlük yerde bel olmaz.)
- 9 *Teve karı bolsar bunkal bolur.*
(Deve ihtiyarlarsa bunkal olur.)
- 10 *Ud karı bolsar murañın bolur.*
(Sığır ihtiyarlarsa murañın olur.)
- 11 *Kız karı bolsar kıçın körgü.*
(Kız ihtiyarlarsa kıçın körgü.) (?)
- 12 *Koynçılar karı bolsar irçin bolur.*
(Cariyeler ihtiyarlarsa irçin olur.)
- 13 *Er karı bolsar kerçin bolur.*
(Erkek ihtiyarlarsa kerçin olur.)
Not: Reşit Rahmeti Arat irçin ve kerçin kelimelerinin bugünkü karşılıklarının ne olduğunu vermiyor.
“Er kocarsa koç olur, karı kocarsa hiç olur.”
Bu tanık atasözümüz 12 ve 13. savların karşılığı olmaktadır.
- 14 *Yagmur yagsa kapung bolsun yabıngu kergek,*
Yavuz kişi yakın kelse abıngu kergek.
(Yağmur yağarsa kabın olsun, örtünmek gerek, kötü insan yakın gelirse gizlenmek gerek.)
Uygur dönemi atasözlerinin en zengin örneklerini, başta da belirttiğimiz gibi Divan-ü Lûgat-it Türk'te göreceğiz.

DİVAN-Ü LÛGAT-İT TÛRK' TEKİ SAVLAR

GİRİŞ

Orhun anıtları ve Uygur dönemi atasözlerinden sonra eski kaynaklarımızda üçüncü sırada Divan-ü Lûgat-it Türk'teki savlar yer alıyor.

Kâşgarlı Mahmut, araplara Türkçe'yi öğretmek üzere yazdığı ve 1074 yılında tamamladığı bu büyük eserinde her kelimeyi açıklarken o dönemin halk edebiyatı ürünlerinden geniş ölçüde yararlanmış, tanıklar getirmiştir.

Bu tanıklar arasında türlü şiirler, deyişler ve özellikle savlar geniş yer tutar. Atasözüne o dönemde sav denmekteydi. Kâşgarlı Mahmut: "Şu savda dahi gelmiştir" deyip savları ilgili kelimelere tanık gösterir.

Gerek eserin tamamı, gerekse içindeki savlar üzerinde kimlerin çalıştığını da kısaca belirtelim: Batıda C. Brockelmann, M. Hartmann ile J. Németh; bizde Fuat Köprülü, Zeki Velidî Togan, Hüseyin Namık Orkun, Kilisli Rıfat Bilge, Necip Âsım (Yazıksız), Ali Ulvi Elöve, Abdülkadir İnan, Ahmet Caferoğlu, Ferit Birtek, (Bodrumlu) Avram Galanti, Abdü'l-Ahad Nuri.

Ayrıca bu konuda bir de mezuniyet tezi vardır: **Nevin Aybars: Divan-ü Lûgat-it Türk'teki Atasözleri ve Öğütler (Transliterasyon, Tercüme, Mevzularına Göre Tasnif) 1948-1949 (İst. Ün. Ktp. Tezler Bölümü No: 1706 ve Türkiye Ens. T. 311)**

Biz bu çalışmada Ferit Birtek'in kitabından yola çıktık: **(En Eski Türk Sıvları, T. D. K. yayını, Ank. 1944)**

Birtek, sıvları konularına göre kümelenmiştir olup kitabında 291 tane sıv sıralanmıştır. Biz, bu çalışmada Birtek'in kitabında yer alan inanışlarla ilgili olanları, deyim niteliğindeki attık, tekrarlanmış sıvları aynı numarada birleştirdik. Bunun için dizinimizdeki sıv sayısı Birtek'in kitabındakinden azdır. Birtek, sıvları konularına göre kümelenme yolunu tutmuş; biz harf sırasına göre dizdik.

Sıvların okunuş ve bugünkü Türkçeye aktarılışında Birtek'ten ve Besim Atalay'ın üç ciltlik Divan-ü Lûgat-it Türk çevirisinden ve Divan-ü Lûgat-it Türk dizininden yararlandık.

Sıvlar, çevirilerin hangi cildinde ve kaçınıcı sayfasında geçiyorsa onu da belirttik: II, 323 yani II. cilt 323. sayfa gibi.

Tam bir transkripsiyonla okuyucuları yormamak için B. Atalay ile F. Birtek'in yazımlarını benimsedik. Bu noktada ikisinden ayrı ayrı yararlandığımız gibi, toptan yararlandığımız da oldu. Bazı okunuşları basitleştirebilirdik, fakat metne bağılı kalmak istediğimizden bunu yapmadık. Bu gibi noktalar açıklamalar aracılığıyla anlaşılaaktır.

Bu dizinde, sıvların altına notlar düşerek görüşlerimizi belirttik. Bu notlarda sıvların günümüz atasözleriyle benzerliklerine işaret ettik.

Çalışmamız, kendisinden önceki kaynaklara göre bu bakımlardan birtakım yenilikleri taşımaktadır.

Sıvların okunuşunda kullanılan ve bugünkü okuyuşa uymayan noktalardan en çok dikkat çekici olan üçü

üzerinde kısa bir açıklamada bulunalım: w harfi ile gösterilen sesler, bugün v sesi ile okunmaktadır. Bu sesler, Divan-ü Lûgat-it Türk'te üzerinde üç nokta bulunan vav ile yazılmıştır. Birtakım kelimelerde bugünkü geniz n' sini karşılayan ng harfleri kullanılmıştır. Bu sesler osmanlıca alfabenin sağır kefi ile gösterilmekteydi. Üçüncü ayrılık dh harfleriyle gösterilen seslerde görülecektir. Bu seslerden bir kısmı bugün y sesine dönüşmüş, bir kısmı d sesiyle yaşamaktadır.

S a v l a r

- 1 *Aç iwek tok tölek.* (I, 387)
Aç aceleci (olur), tok rahat (olur).
- 2 *Aç ne yimes tok ne times.* (I, 79)
Aç ne yemez, tok ne demez.
Not: Bu sav, bugün de atasözü olarak kullanılıyor.
- 3 *Açıgılg er şebük karımas.* (I, 147)
Varlıklı adam çabuk kocamaz.
- 4 *Adhın kişi nengi neng sanmas.* (I, 98)
Başka kişinin malı mal sayılmaz.
- 5 *Agılda oğlak togsa arıkda otı öner.* (I, 65)
Ağılda oğlak doğsa arkta (ırmakta) otu biter.
Not: Bugün "Ağılda oğlak doğsa ovada otu biter." atasözü bu savdan gelmedir.
- 6 *Agız yise göz uyadhur.* (I, 55)
Ağız yese göz utanır.
Not: Bugün de atasözü olarak geçmektedir.
- 7 *Alım kiç kalsa adhaklanur.* (I, 294)
Alacak geç kalırsa ayaklanır.

- 8 *Alımçı arslan birimçi sıçgan.* (I, 75; 409)
Alacaklı aslan, verecekli sıçan. (Alacaklı aslan, borçlu korkudan sıçan gibidir.)
- 9 — *Alın arslan tutar, küçin sıçgan (oyuk, kösgük) tutmas.* (III, 412; I, 81; II, 289)
Al (hile) ile aslan tutulur, güç ile sıçan (korkuluk) tutulmaz.
- 10 — *Alp çerigde bilge tirikde.* (I, 388)
Alp savaş düzeninde, bilgin dernekte (belli olur.)
- 11 — *Alp eriğ yawritma ıkılaç arkasın yağırtma.* (I, 139)
Alp kişiyi kötöletme, yürük atın arkasını yağrılama.
- 12 — *Alp yagıda alçak çoğıda.* (I, 41)
Alp düşman karşısında, yumuşak huylu adam kavgada (denenir).
- 13 — *Alplar birle uruşma begler birle turuşma.* (I, 182)
Alplarla vuruşma, beylere karşı gelme.
- 14 — *Anası tewlük yuwka yapar oğlı tetik koşa kapar.* (III, 33)
Anası kurnaz yufka yapar, oğlu tetik çift kapar.
- 15 — *Angduz bolsa at ölmes.* (I, 115)
Karı ağrısına iyi gelen andız adlı kök hazır olursa at ölmez.
- 16 — *Anuk (barıg) utru tutsa yokka sanmas.* (I, 68; II, 28)
Hazır olan (var olan) karşı tutulsa yok sa-

yılmaz. (İnsan, elinde hazır olanı, var olanı konuğun önüne koysa onu ağırlamamış sayılmaz.)

- 17 — *Arı kafçıtısa ısrur.* (II, 329)
Arı kızdırılırsa sokar.
- 18 — *Arpasız at eşümes arkasuz alp çerig sıyumas.* (I, 123)
Arpasız at eşemez (eşkin gidemez); arkasız alp, asker bozamaz.
- 19 — *Arslan karısa sıçgan ötin ködhezür.* (III, 263)
Aslan kocarsa sıçan deliğini gözetir.
Not: Bugün “Aslan kocayınca sıçan deliği gözetir” atasözünde yaşıyor.
- 20 *Arslan kükrese at adhakı tuşalır.* (II, 146)
Aslan kükrese atın ayağı kösteklenir.
Not: Bugün de kullanılmaktadır.
- 21 *Aş tatıgı tuz yogrın yimes.* (III, 31)
Aşın tadı tuz, çanakla yenmez.
Not: Bu savın bugünkü karşılığı “Aş tuz ile, tuz oran ile” atasözüdür.
- 22 *Aşıç ayur tüpüm altun kamaç ayur men kayda men.* (I, 52)
Tencere der dibim altın, kepçe der ben nerdeyim.
Not: Bugün de atasözü olarak kullanılmaktadır.
- 23 — *At teküzliği ay bolmas.* (I, 507)
Atın alnındaki akıtma, ay yerini tutmaz.
- 24 — *Ata oğlu ataç togar.* (II, 80)
Çocuk atasına çeker.

- 25 - *Ata tonı ogulka yarasa atasın tilemes.* (III, 87)
Ata elbisesi oğula yarasa atasını istemez.
- 26 - *Atan yüki aş bolsa açka az körünür.* (I, 75)
İğdiş edilmiş devenin yükü aş edilse aç kimseye az görünür.
- 27 - *Atası açığ almıla yese oğlının tışi kamar.* (II, 311)
Babası acı elma yese oğlunun dişi kamaşır.
Not: Küçük bir değişiklikle bugün de atasözü olarak kullanılmaktadır.
- 28 - *Atası anası açığ almıla yise oğlu kızı tışi kamar.* (III, 272)
Babası acı elma yese oğlunun dişi kamaşır.
Not: Bir önceki savın daah geniş anlamlısıdır.
- 29 - *Avcı neçe al bilse adhıg ança yol bilir.* (I, 63; I, 332)
Avcı ne kadar al (hile) bilse ayı da o kadar yol bilir.
- 30 - *Ay tolun bolsa eligin imlemes.* (I, 82; I, 288)
Ay dolun olunca elle gösterilmez.
- 31 - *Azuklğ aruk ermes.* (I, 148)
Azıklı argın değildir. (Azığı olan adam yorulmaz.)
- 32 - *Balık suwda közi taştın.* (I, 379)
Balık suda gözü dışarda.
- 33 - *Bar bakır yok altın.* (I, 360)
Var bakır, yok altın. (Elde bulunan bakır

değerinde, elde bulunmayan altın değerindedir.)

- 34 — *Barçın yamağı barçınka karış yamağı karışka.* (III, 28)
İpekli yaması ipekliye, yünlü yaması yünlÜye.
- 35 — *Bilmiş yek bilmedhük kişiden yig.* (III, 160)
Bildik şeytan, bilinmedik kişiden yeğdir.
- 36 — *Bir karga birle kış kelmes.* (II, 26)
Bir karga ile kış gelmez.
- 37 — *Bir tilkü terisin ikile soymas.* (III, 244)
Bir tilki derisi iki kez soyulmaz.
- 38 — *Bir toyın başı agrısa kamug toyın başı agrımas.* (I, 274. III, 169)
Müslüman olmayan bir din ülusunun başı agrısa bütün din ulularının başı agrımaz.
- 39 — *Birin birin ming bolur, tama tama köl bolur.* (III, 360)
Birer birer bin olur, dama dama göl olur.
- 40 — *Biş erngek tüz ermes.* (I, 121)
Beş parmak düz (bir) değil.
- 41 — *Boldaçı buzagu öküz ara belgülüg.* (I, 528)
Olacak buzağı öküzler arasında bellidir.
- 42 — *Bor bolmadhip sirke bolma.* (III, 121)
Şarap olmadan sirke olma.
- 43 — *Boş nengke idhi bolmas.* (I, 330)
Boş şeye sahip olmaz. (Boş bırakılan malın sahibi olmaz.)
- 44 — *Boşlaglansa bohsuklanur.* (II, 272)

(İnsan) kızsı yahut öğüt tutmasa eli boy-nuna bağlanır.

- 45 --- *Böri koşnısın yimes.* (III, 220)

Kurt, komşusunu yemez.

Not: Bugün de kullanılmaktadır.

- 46 --- *Börining ortak kuzgunnung yıgaç başında.* (I, 439)

Kurdunki ortak, kuzgununki ağaç başında. (Kuzgun kurdun avladığına ortak olur fakat kendi avladığını ağacın başında kendi yer.)

Not: Kitab-ı Atalar'da 659 no. lu atasözü bu sava benziyor: "Kurt bulduğu kuş-ıla, kuş bulduğu ağaç başında." Demek ki sav, XV. yüzyıla değin — çok az bir değişiklik ile gelmiştir.

- 47 --- *Bugday katında sarkaç suwalur.* (III, 240)

Buğday yanında karamuk (da) sulanır.

- 48 — *Buşmasar boz kuş tutar iwmeser ürüng kuş tutar.* (II, 12)

(Avcı) sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar.

- 49 — *Buzdan suw tamar.* (III, 123)

Buzdan su damlar.

- 50 — *Bütün ümlüg kança kolsa olturur.* (I, 224)

Bütün (sağlam) donlu nereye isterse oturur.

- 51 — *Çahşak üze ot bolmas çakrak bile uwut bolmas.* (I, 469)

Çağşak üstünde ot olmaz, kelde utanma olmaz.

- 52 -- *Çaksa tütür çalsa bîlnür.* (II, 23)
Çakmak çakılsa tüter, ateş çıkar; söz işitilse, kulağa çalınsa dilek anlaşılır, bilinir.
- 53 --- *Edhgü er süngüki erir atı kalır.* (III, 367)
İyi insanın kemiği erir adı kalır.
- 54 — *Edhgülükni suw adhakında kemiş başında tile.* (II, 112)
İyiliği su ayağına at, başında dile. (İyiliği suyun aşığına at, sen onu yukarısında bulursun.)
- 55 — *Egir bolsa er ölmes.* (I, 54)
Yanında karın ağrısı ilâcı olarak eğir bulunduran adam ölmez.
- 56 — *Elig tutgınça ot tut.* (II, 292)
Eli tutacağına, kefil olacağına ateş tut.
- 57 --- *Emgek eginde kalmas.* (I, 110)
Sıkıntı sırtta kalmaz (bir gün olur geçer.)
- 58 --- *Emiklig uragut köstekçi bolur.* (I, 153)
Emzikli kadın iştahlı olur.
- 59 — *Endik uma ewlikni ağırlar.* (I, 106)
Budala konuk ev sahibini ağırlar.
Not: Bugünkü “Ahmak (şaşkın) misafir ev sahibini ağırlar” atasözüne karşılıktır.
- 60 — *Er oğlu mungadhmaş it oğlu külermes.* (II, 84)
İnsanoğlu (devamlı) bunalmaz, (nasıl ki) it yavrusu tökezlemez.
- 61 — *Er sözi bir edher köki üç.* (II, 283)
Er sözü bir, eyer bağı üç.

- 62 — *Erdem başı tıl.* (I, 107; I, 336; III, 133)
Erdemin başı dildir. (Güzel söze değer veren bir savdır.)
- 63 — *Erdemsizden kut çertilür.* (II, 229)
Erdemsizden kut uzaklaşır.
- 64 — *Erik irini yağlıg ermegü başı kanlıg.* (I, 70)
Çalışanın dudağı yağlı, erinenin başı kanlı. (Çalışan, emeğinin karşılığında yemeğini yer, dudağı yağlı olur. Tembel, işten kaçtığı için başına vurulur, başı kanar.)
- 65 — *Erke mung tegir tag sengiringe yil tegir.* (III, 360)
İnsana bun değer, dağ başına yel değer.
Not: “Dağ başından duman, insan başından yaman eksik olmaz” atasözü bu savdan gelir.
- 66 — *Erkeç eti em bolur eçkü eti yil bolur.* (I, 95)
Erkeç eti ilâç olur, keçi eti yel olur (karında yel yapar.)
- 67 — *Ermegüke eşik art bolur.* (I, 42)
Tembele eşik yokuş olur.
- 68 — *Erngenke elig karı böz üm tikemes.* (I, 117)
Ergene elli arşın bezden don dikilmez.
- 69 — *Ersek erke tegmes iwek ewke tegmes.* (I, 104)
Er isteyen kız kocaya varamaz, acele eden (de) eve varamaz.
- 70 — *Esende iwek yok.* (I, 77)
Esende acele yok.
- 71 — *Eşyek ayur. başım bolsa sundurıda suw içgeymen.* (I, 492)

Eşek der: Başım esen olursa denizden su içeceğim.

Not: Bu savı, bugünkü “Ölme eşeğim ölme, yazın yonca bitsin de yiyessin” deyimi ile ilgili görüyoruz.

72 --- *Etli tırngaklı adhrmas.* (I, 177)

Etli tırnaklı ayrılmaz.

Not: Bugünkü “Et tırnaktan ayrılmaz” atasözü bu savdan geliyor.

73 --- *Ewdeki buzağı öküz bolmas.* (I, 446)

Evdeki buzağı öküz olmaz.

Not: Bu sav Anadolu bölge ağızlarında “Ev danası öküz olmaz” diye bugün de kullanılmaktadır.

74 --- *Ewlig todhgursa közi yolka bolur.* (II, 176)

Ev sahibi (konuğu) doyursa (konuğun) gözü yolda olur.

Not: Bu sav ile “Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır. (yolda olur)” atasözü arasında ilgi vardır.

75 --- *Han ışı bolsa katun ışı kalır.* (I, 410)

Hanın işi, buyruğu olursa kadının işi, buyurduğu kalır.

76 --- *Iş yaragında sart asığında.* (III, 13)

İş tavında, Sart (tüccar) kârında.

77 --- *It çakırı atka tegir at çakırı itka tegmes.* (I, 363)

İt çakırı ata değer, at çakırı ite değmez.

(Çakır gözlü köpek at değerindedir ama çakır gözlü at bir köpek değerinde bile değildir; çünkü iyi görmez.)

- 78 --- *It ısırmaz at tepmes time.* (I, 178)
İt ısırmaz, at tepmez deme.
Not: Bugün “Atım tepmez, itim kapmaz deme” atasözünün ilk biçimidir.
- 79 --- *Itka uwut atsa oldang yimes.* (I, 116)
Köpeğe utanma atılsa pabucun altını yemez. (Bu sav, utandırılan kimselerin kötü işleri bırakmaları için söylenirdi.)
- 80 --- *İki koçngar başı bir aşıahta pışmas.* (III, 382)
İki koç başı bir tencerede pişmez.
- 81 --- *İkki bugra igeşür otra kökegün yañçılur.* (I, 188; II, 287)
İki buğra çarpışır, ortada göksinek incinir.
- 82 - *İl kalır (kaldı) törü kalmas.* (III, 221; II, 25)
Ülke bırakılır, töre bırakılmaz.
- 83 --- *İm bilse er ölmes.* (I, 38)
İm (işaret) bilse insan ölmez.
- 84 --- *İngen ingrasa botu buzlar.* (I, 120)
Anne deve inlese yavrusu seslenir.
- 85 *İwek ewke tegmes.* (II, 19)
Acele eden eve varamaz. (69 no. lu savda da geçmişti.)
- 86 --- *İwek singek sütke tüşür.* (II, 13)
Aceleci sinek süte düşer.
- 87 --- *İzlik bolsa er öldimes (uldımas) içlik bolsa at yagırmaz.* (I, 104)
Çarık olsa adam ölmez (ayağı aşınmaz) keçe olsa at yağır olmaz.
- 88 --- *Kaçış bolsa kıya körmes.* (I, 369)
Kaçış olunca kimse kimseye dönüp bakmaz.

- 89 *Kadhaş timiş kaymaduk kadhın timiş kaymış.* (I, 403; III, 245)
Kardeş demiş ilgilenmemiş, kayın deyip ilgilenmiş.
- 90 *Kagun karma bolsa idhisi ikki eliğin tegir.* (I, 410)
Kavun yağma edilirse sahibi iki elle yakalar.
- 91 *Kal sawı kalmas kağıl bağı yazılmas.* (I, 409)
Yaşlı adamın sözü bırakılmaz, kağıl bağı çözülmez.
- 92 *Kalın bulutug tüpi sürer karangku ışığ urunç açar.* (III, 216)
Kalın bulutu tipi sürer, karanlık işi rüşvet açar.
- 93 *Kalın kaz kulavuzsuz bolmas.* (I, 487)
Çok kaz (kaz sürüsü) kılavuzsuz olmaz.
- 94 *Kalın kulan çufkasız bolmas.* (I, 424)
Yaban eşeği sürüsü kılavuzsuz olmaz.
- 95 *Kaling birse kız alır kerek bolsa kız alır.* (III, 371)
Ağırlık verilince kız alınır, gerekli olunca pahalı (da olsa) alınır.
- 96 *Kangdaş kuma urur ikdiş örü tartar.* (III, 382)
Baba bir kardeşler birbirine kıyasıya vururlar, anaları bir olanlar birbirlerine yardım ederler.
- 97 *Kanıg kan bile yumas.* (III, 66; III, 157)
Kanı kan ile yıkamazlar.
Not: Bu sav bugüne kadar gelmiştir.

98 -- *Kara bulutığ yıl açar urunç bile il açar.* (I, 354)

Kara bulutu yel açar, rüşvet ile devlet kapıları açılır.

Not: 92 no. lu savın benzeridir.

99 --- *Kara mung kelmeginçe Kara Yalga keçme.* (III, 33)

Kara bun gelmeyince Kara Yalga'yı geçme. (Kara belâ gelmedikçe çok sarp olan, her zaman karlarla örtülü bulunan Kara Yalga adındaki geçitten geçme.)

100 --- *Karga karısın kim bilir, kişi alasın kim tapar.* (I, 425)

Karganın yaşlısını kim bilir, insanın içindekini kim anlar.

101 — *Karga kazka ötgünse butı sınır.* (I, 254)

Karga kazı taklit etse ayağı kırılır.

Not: Bugünkü “Karga kekligi taklit edeyim derken yürüyüşünü şaşırmış” atasözü bu savdan gelmektedir.

102 — *Karı öküz balduka korkmas.* (III, 421)

Kart öküz baltadan korkmaz.

103 --- *Kaynar öküz keçiksiz bolmas.* (I, 390; III, 191)

Kaynayan ırmak (coşkun akarsu) geçitsiz olmaz.

104 --- *Kaz kopsa ördek kölig igenür.* (I, 104)

Kaz kalksa ördek gölü sahiplenir.

105 — *Kedhüklük ölimes küfeçlig kürimes.* (III, 256)

Kepenekli insan ıslanmaz, gemli at küremez (eşinmez).

- 106 --- *Kengeşlig bilig üdhreşür kengeşsiz bilig up-
raşur.* (I, 232)
Danışıklı bilgi güzelleşir, danışksız bilgi yıp-
ranır.
- 107 --- *Kılıç tatıksa iş yunçır er tatıksa et tunçır.*
(II, 281)
Kılıç paslanırsa iş kötüleşir, adam Tatlaşırsa
(Farslaşırsa) eti (kanı) bozulur.
- 108 --- *Kınu bilse kızıl kedher yaranu bilse yaşıl
kedher.* (I, 394; III, 20)
Kadın nazlanmayı bilirse kızıl giyer, yaran-
mayı bilirse yeşil giyer.
- 109 --- *Kırk yıka tigin bay çıgay tüzlinür.* (I, 349)
Kırk yıla değin zengin yoksul bir olur.
- 110 --- *Kış konukı ot.* (I, 332)
Kışın konuğu ateştir.
- 111 --- *Kız birle küreşme kısırak birle yarışma.* (I,
474)
Kız ile güreşme, kısırak ile yarışma (yenilir-
sin).
Not: Bu sav ile “Kadının fendi erkeği yendi”
atasözü arasında uzak bile olsa bir ilgi var.
- 112 --- *Kız kişi sawı yorıglı bolmas.* (I, 326)
Pinti adamın ünü yayılmaz.
- 113 --- *Kiçig ulugka turuşmas kırguy sungurka ka-
rışmas.* (II, 95)
Küçük büyüğe karşı duramaz, atmaca sun-
gura karşı koyamaz.
- 114 --- *Kiçigde katıglansa ulgadhu sewnür.* (II, 268)
Küçüklükte katlanılırsa büyüdüğünde sevi-
nilir.
Not: “Gençlikte taş taşı kocalıkta ye aş”
atasözünü andırıyor.

- 115 --- *Kim kür bolsa köwez bolur.* (I, 325)
Kim kabadayı olursa kurumlu olur.
- 116 --- *King ton upramas kengeşlig bilig artamas.*
(III, 358)
Geniş elbise yıpranmaz, danışıklı bilgi bozulmaz.
- 117 *Kişi alası içtin yolkı alası taştın.* (I, 91)
İnsanın alası içinde, hayvanın alası dışında.
Not: Bu sav günümüze kadar gelmiştir.
- 118 *Kişi eti tirigle tatır.* (III, 257)
İnsan eti diri iken tatlanır. (dirilikte tatlıdır.)
- 119 *Kişi sözleşü yolkı yıdhlashu.* (III, 104)
İnsan söyleşerek hayvan koklaşarak.
Not: Bu sav da az bir ayrıcalıkla günümüz atasözleri arasındadır.
- 120 *Kızlençü kelinde.* (III, 242)
Gizli şey gelinde bulunur. (Çünkü o, iyi şeyleri kocasına saklar.)
- 121 — *Konak başı sedhreki yig.* (I. 384)
Darı başının seyreği iyidir.
Not: Bugünkü “Turpun sıkından seyreği iyidir.” atasözüne karşılık.
- 122 --- *Korkmuş kişike koy başı koş körünür.* (III, 126)
Korkmuş kişiye koyun başı çift görünür.
- 123 --- *Koş kılıç kınka sığmas.* (I, 359)
Çift kılıç kına sığmaz.
- 124 --- *Kowı er kudhugka kirse yil alır.* (III, 226)
Bahtsız adam kuyuya girse yel alır (su bulamaz.)

- 125 -- *Kök temür kirü turmas.* (I, 361)
Gök demir girip durmaz (girince dokundu-
ğunu yaralar.)
- 126 --- *Kökke sagursa (sudhsa) yüzke tüşür.* (II, 81;
III, 132; III, 439)
Göge tükürülürse yüze düşer.
Not: Bu sav “Rüzgâra tüküren yüzüne tükü-
rür” atasözünün orijiniidir.
- 127 -- *Köni barır keyikning közinde adhın başı
yok.* (III, 151)
Düz giden geyiğin gözünden başka yarası
yok.
- 128 --- *Köp söğütke kuş konar körklüg kişiğe söz ke-
lir.* (I, 319)
Gür söğüde kuş konar, güzele söz gelir.
- 129 --- *Közden yırasa köngülден yeme yırar.* (III,
366)
Gözden irak olan gönülden de irak olur.
Not: Bu sav da günümüze kadar yaşayanlar-
dandır.
- 130 --- *Közegü uzun bolsa elig köymes.* (I, 448)
Küskü uzun olursa eli yakmaz.
- 131 --- *Kudhugda suw bar it burnı tegmes.* (I, 375)
Kuyuda su var, it burnu değmez.
- 132 --- *Kul yagı it böri.* (I, 336)
Kul düşman, it kurt.
- 133 --- *Kulak eşitse köngül bilir köz körse üdhik
kelir.* (I, 212)
Kulak işitirse gönül bilir, göz görürse coş-
kunluk gelir.

- 134 — *Kulan kudugka tüşse kurbaka aygır bolur.* (III, 122)
Yaban eşeği kuyuya düşse kurbağa aygır olur.
- 135 — *Kurmuş kiriş tügülmes ukrukun tag egilmes.* (III, 215)
Kurulmuş kiriş düğümlenmez, kementle dağ eğilmez.
- 136 — *Kurtga büdhik bilmes yirim tar tir.* (III, 259)
Kocamış kadın oyun bilmez, yerim dar der.
Not: Bu sav gelişerek “Oynamasını bilmeyen kız yerim dar demiş, yerini genişletmişler, yenim dar demiş” atasözü olmuştur.
- 137 — *Kurug yıgaç egilmes, kurmuş kiriş tügülmes.* (I, 198)
Kuru ağaç eğilmez, kurulmuş kiriş düğümlenmez.
- 138 — *Kuruk kaşuk agızka yaramas kurug söz kulakka yakışmas.* (I, 383)
Kuru kaşık ağza yaramaz, kuru söz kulağa yakışmaz.
- 139 — *Kuş balası kusınçig it balası ohşançig.* (III, 232)
Kuş yavrusu iğrençtir, köpek yavrusu okşanacak kadar güzeldir. (Büyüdükten sonra iş tersine döner.)
- 140 — *Kuş kanatın er atın.* (I, 34)
Kuş kanadıyle, er atıyle.
- 141 — *Kuş tuzakka meng uçun ılınur.* (III, 358)
Kuş tuzaka dane için ilinir, takılır.
Not: Bugünkü “Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz” atasözünün karşılığıdır.

- 142 --- *Kuş yawuzı sagızgan, yıgaç yawuzı azgan, yir yawuzı kazgan, budun yawuzı Barsgan.* (I, 439)
Kuşun kötüsü saksagan, ağacın kötüsü kuşburnu (yaban gülü), yerin kötüsü bataklık, halkın kötüsü Barsgan halkı.
- 143 --- *Kut belgüsi bilig.* (I, 428)
Kut belgisi bilgi. (Kutluluğun belgesi bilgisidir.)
- 144 *Kutlugka koşa yagar.* (III, 60)
Kutluya çift yağar.
- 145 ---- *Kutsuz kudhugka kirse kum yagar.* (I, 457)
Kutsuz, kuyuya girse kum yağar.
- 146 - *Kuzda kar eksümes koyda yag eksümes.* (I, 326)
Kuzeyde (kuzeye bakan yerlerde) kar eksilmez, koyunda yağ eksilmez.
- 147 *Küç ildin kirse törü tünglüktin çıkar.* (II, 18; III, 120)
Güç ilden (içeri) girerse töre bacadan çıkar.
Not: Bu sav, islâmlığın etkisiyle “Zor kapıdan girerse şariat bacadan çıkar” atasözüne dönüşmüştür.
- 148 --- *Kül ürkünçe köz ürse yiğ.* (I, 337)
Kül üflemeden köz üflemez yeğdir.
- 149 - *Kümüş künke ursa altun adhakin kelir.* (I, 165)
Gümüş güneşe bırakılırsa altın ayağıyla gelir.
- 150 --- *Künde irük yok begde kıyık yok.* (I, 70)
Güneşte yarık yok, beyde caymak yok.

- 151 --- *Künke baksa köz kamar.* (I, 340)
Güneşe bakılırsa göz kamaşır.
- 152 --- *Künining küline tegü yağı.* (III, 237)
Kumanın külüne kadar düşman. (Kuma kumaya düşmandır. Birinin külü öbürünün gözüne savrulur.)
- 153 — *Küz keligi yayın belgülüg.* (III, 160)
Güzün gelişi yazdan bellidir.
- 154 — *Küz keligi yazın belgürer.* (II, 172)
Güzün gelişi yazın belirir.
Not: Bir önceki savın az değişigidir. Her iki sava karşılık bugün “Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.” atasözü var.
- 155 --- *Muş oğlu muyavu togar.* (II, 14)
Kedi yavrusu miyavlayarak doğar.
- 156 — *Muş yakrıka tegişmes ayur kişi nengi yaraşmas.* (II, 105)
Kedi yağa erişemez der ki elin malı yaramaz.
Not: Bu sav zamanla “Kedi eremediği ciğere pis dermiş” atasözüne dönmüştür.
- 157 — *Neçe mundız erse iş edhgü, neçe egri erse yol edhgü.* (I, 458)
Ne kadar budala olsa eş, arkadaş iyi; ne kadar eğri olsa yol iyi.
- 158 — *Neçe yitik bıçak erse öz sapın yonumas.* (I, 384)
Ne kadar keskin bıçak olsa kendi sapını yontamaz.
Not: Bugün de “Bıçak kendi sapını kesmez” atasözünde yaşıyor.

- 159 *Neçeme uprak kedhük erse yagmurka yarar.*
(III, 38)
Ne kadar da yıpranık kepenek olsa (gene)
yağmura yarar.
- 160 --- *Oglak yiliksiz oylan biligsiz.* (I, 119)
Oğlak iliksiz, oğlan bilgisiz (olur).
- 161 --- *Oylan ışı ışı bolmas oglak munguzı sap bol-*
mas. (III, 145)
Çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz.
- 162 --- *Oylan suw töker, ulug yanı sınır.* (II, 19)
Oğlan su döker, büyüğün yanı kırılır.
Not: Bu savın XV. yüzyıla kadar yaşadığı
anlaşıyor: “Kiçiler su döker ulular tayı-
nur.” (Bkz: Kitab-ı Atalar, no: 454)
- 163 --- *Ortak erden artık almas.* (I, 99)
Ortak, ortağından artık almaz.
- 164 --- *Ot tise ağız köymes.* (I, 43)
Ateş dense ağız yanmaz.
- 165 --- *Ot tütünsüz bolmas yigit yazuksuz bolmas.*
(I, 400; III, 16)
Ateş dumansız olmaz, genç (yiğit) günahsız
olmaz.
Not: Bu sav aşağı yukarı bugünkü “Dağ ba-
şından duman, insan (yiğit) başından ya-
man (boran, güman) eksik olmaz” atasözü-
nün benzeridir.
- 166 --- *Otug odhguç birle öçürmes.* (I, 177)
(İnsan) ateşi alev ile söndürmez.
- 167 --- *Öd keçer kişi tuymas yalnuk oglı mengkü*
kalmas. (I, 44)
Zaman geçer insan duymaz, insanoğlu ben-
gi kalmaz (bir gün gelir, ölür.)

- 168 — *Ödhlek karıtmışka bodhug talıkmas.* (II, 304)
Zamanın kocattığına boya ayıplanmaz.
- 169 — *Ögüngügi üminde artatur.* (I, 203)
Öğünücü donunu kirletir. (Sınandığında bir şey yapamazsa sıkılır, altını pisler.)
- 170 — *Öküş sewinç bolsa katıg ohsunur.* (III, 373)
Çok sevinç olursa katı kaygılanılır.
Not: Bugünkü “Çok gülen çok ağlar.” atasözünün karşılığıdır.
- 171 — *Öküz adhakı bolgınça buzagu başı bolsa yig.* (I, 59)
Öküz ayağı olunacağına buzağı başı olursa yeğdir.
- 172 — *Öldeçi sıçgan muş taşakı(n) kaşır.* (I, 438; III, 18)
Ölecek sıçan kedi hayasını kaşır.
Not: Bu sava karşılık bugün aynı anlamda şu atasözleri var:
“Eceli gelen it cami duvarına işer”
“Keçinin eceli gelince çobanın değneğine sürünür.”
- 173 — *Ötlüg yinçü yirde kalmas.* (III, 30)
Delikli inci yerde kalmaz.
Not: Bu savın karşılığı bugün “Delikli taş (boncuk) yerde kalmaz” atasözüdür.
- 174 — *Öz kartıng kartan.* (II, 248)
Kendi yaranı sağalt (Haddini aşma anlamında.)
- 175 — *Öz köz ir kışlag.* (I, 464)
Kendi gözün ile işini gör, kışlağın iyisine er.

- 176 — *Sabanda sandırış (sandruş) bolsa örtkünde irteş bolmas.* (I, 402; II, 214; III, 416)
Sabanda atışma olursa harmanda dövüş olmaz.
- 177 — *Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhır yıgaç üze konmas.* (II, 331)
Tuzaktan korkmuş kuş, kırk yıl ayrı (çatal) ağaç üzerine konmaz.
- 178 — *Sakak bıçar, sakal okşar.* (I, 282; II, 286)
(Hilesini dalkavuklukla saklayan kimse) gizlice çeneyi keser (fakat bu sırada kurnazca) sakalı okşar.
- 179 — *Sartning (sart) azukı arıg bolsa yol üze (yolda) yir.* (I, 66; I, 342)
Sartın (satıcının) malı arı (temiz) olsa yol üzerinde yer.
Not: O çağlarda Türkler İranlılar'a özellikle Sart derlerdi ve Sartlar tüccarlıkta ileri olduklarından sart aynı zamanda tüccar, satıcı anlamında kullanılırdı.
- 180 — *Sawın sagrakka tegir.* (I, 471)
Savla sağrağa değildir. (Sözle sürahiye, sofraya erişilir.)
- 181 — *Sınamasa arıkar sakınmasa utsukar.* (I, 242)
Sınanmazsa aldanılır, düşünülmezse kaybedilir.
- 182 — *Sögüşüp uruşur otra ton titişür.* (II, 89)
Sövüşerek vuruşulur, arada elbise yırtılır.
- 183 — *Sögüt sülinge kadhıng kasınga.* (I, 356; III, 134; III, 369)

Söğüt tazeliğine, kayın katılığına. (Söğüde tazelik, kayına katılık yaraşır.)

- 184 --- *Sözke sücünse bulun barır.* (II, 150)
Söze dadanılsa esirliğe varılır. (Söze dalan kimse esir olur.)
- 185 --- *Suburganda ev bolmas topurganda aw bolmas.* (I, 516)
Eski mezarlıkta ev olmaz, topraklıkta av olmaz.
- 186 --- *Sundılaç ışı ermes örtgün tepmek.* (I, 526)
Çayır kuşunun işi değildir harman dövmek.
- 187 --- *Suw birmeske (içürmeske) süt bir.* (I, 218; III, 129)
Su vermeyene (içirmeyene) süt ver.
- 188 --- *Suw körmeginçe etük tartma.* (III, 426)
Su görmeyince pabuç çıkarma.
Not: Bu sav bugünkü “Dereyi görmeden paçaları sıvama” atasözünün karşılığıdır.
- 189 --- *Süsegen udhka Tengri munguz birmes.* (III, 364)
Çok süsen özüke Tanrı boynuz vermez.
- 190 --- *Tag tagka kawuşmas, kişi kişiğe kawuşur.* (II, 103; III, 153)
Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
Not: Bugün de atasözü olarak yaşamaktadır.
- 191 --- *Tagıg ukrukın egmes tengizni kaygıkın bükmes.* (I, 100)
(İnsan) dağı kementle eğemez, denizi kayıkla kapayamaz.

- 192 --- *Tamu kapuğın açar tawar.* (III, 234)
Cehennem kapısını açar mal. (Rüşvet, cehennemin kapısını açar.)
- 193 --- *Tapug taş yarar, taş başıg yarar.* (III, 58)
Hizmet, taşı yarar; taş başı yarar.
- 194 --- *Taşı ısrumasa öpmiş kerek.* (I, 163)
(İnsan) taşı ısıramazsa öpmeli.
- 195 --- *Tatıg közre tikenig tüpre.* (II, 280)
Tat'ın (Fars'ın) gözüne vur, dikenini kökle (kökünden çıkar).
- 196 --- *Tatsız Türk bolmas başsız börk bolmas.* (I, 349; II, 281)
Tatsız Türk olmaz, başsız börk olmaz.
- 197 --- *Tawar uçun Tengri edhlemedhip uya kadaş oglını çınla bogar.* (I, 86)
Mal için Tanrı'dan korkmayıp kardeş, kardeş çocuğunu gerçekten boğar.
- 198 --- *Tawgaç hanning turkusı telim tenglemmedhip biçmas.* (I, 427)
Çin hakanının ipeği çok (tur) (fakat) denklemeyip biçmez.
- 199 --- *Tay atatsa at tınur, ogul eredhse ata tınur.* (I, 206)
Tay, at olursa at dinlenir, oğul er olursa baba dinlenir.
- 200 --- *Tayak bile taymas, tanuk sözün bütmes.* (III, 166)
Değnek ile kayılmaz, tanık sözü ile karar kılmaz.

- 201 *Taygan yügürgenni (yügrügin) tilkü sewmes.* (II, 15; III, 175)
Tazının yürüğünü tilki sevmez.
- 202 --- *Taz at tafarcı bolmas.* (III, 149)
Daz at davarcı olmaz. (Alaca at yük taşımaz, çünkü tırnağı kötüdür).
- 203 — *Taz keligi börkçike.* (I, 26)
Dazın gelişi börkçüye. (Kelin geleceği yer börkçü dükkânıdır.)
- 204 *Teğirmende toğmuş sıçgan kök kükreginge korkmas.* (III, 282)
Değirmende doğmuş sıçan gök gürlediğinde korkmaz.
- 205 — *Tegme kişi öz bolmas, yat yağuk tüz bolmas.* (I, 433)
Değme kişi insanın kendisi gibi olmaz, yabancı akraba ile bir olmaz.
- 206 --- *Telim sözüg ukça bolmas yalım kaya yıksa bolmas.* (III, 20)
Çok sözü anlamak olmaz, yalçın kaya yıkılmak olmaz. (İnsan çok sözü anlayamaz, nasıl ki dağdan yalçın kayayı yıkamaz.)
- 207 — *Tengsizde tegirmen turgursa yaragsızda yar barır.* (III, 355)
Denk olmayan yerde değirmen yapılırsa beklenmedik sırada yar belirir.
- 208 — *Teşük suwda belgürer.* (I, 387)
Deşik, suda belirir.
- 209 — *Tewey bedük erse mayakı bedük ermes.* (III, 168)
Deve büyük ise (de) pisliği büyük değil.

- 210 *Tewey münüp koy ara yaşmas.* (III, 60)
Deveye binip koyun arasında gizlenilmez.
- 211 --- *Tewey silkinse eşekke yük çıkar.* (II, 246)
Deve silkinse eşeğe yük çıkar.
Not: Bu sav bugün de “Devenin silkintisi eşeğe yük olur” diye kullanılmaktadır.
- 212 --- *Tewey yük kötürse kamaç yeme kötürür.* (II, 75)
Deve yük götürürse kaşığı da götürür.
- 213 --- *Tezek karda yatmas edhgü isiz katmas.* (I, 386)
Tezek karda yatmaz, iyi kötü karışmaz.
- 214 --- *Tılın tırgike tegir.* (I, 429)
Dil ile sofraya değildir. (İnsan iyi sözle sofraya buyur edilir.)
- 215 — *Tılın tığmışni tışın yazmas.* (II, 20)
Dil ile bağlanan diş ile çözülmez.
- 216 — *Tikmeginçe önmes tilemeginçe bulmas.* (II, 21)
Dikilmeyince bitmez, dilemeyince bulunmaz.
- 217 — *Tilkü öz inge (yinige) ürse udhuz bolur.* (I, 54; III, 5)
Tilki kendi inine ürse (kendi yuvasını aşagılasa) uyuz olur.
- 218 --- *Tirig esen bolsa tang öküş körür.* (I, 62)
Yaşıyan, başı esen olursa şaşılacak çok (şey) görür.
- 219 — *Tokum yüzüp kudrukta bıçak sıma.* (I, 472)
Deriyi yüzüp kuyrukta bıçak kırma.

- 220 ---- *Tolum anutsa kulun bulur tolum unutsa bulun bolur.* (I, 215)
Silâh hazırlansa tay (da) bulunur, silâh unutulsa tutsak olunur.
- 221 - - *Tünle yorup kündüz sewnür kiçigde ewlenip ulgadhu sewnür.* (III, 87)
Geceleyin yürünüp gündüz sevinilir, küçük-lükte evlenilip yaşlandıkta sevinilir.
- 222 --- *Tütün kopursa islenür.* (II, 72)
Duman kaldırılırsa islenir. (Dumanla oynayan islenir.)
- 223 -- *Tütüşmeginçe tüzülmes tüpirmeginçe açılmas.* (II, 71)
(İnsanlar) çekişmeyince düzelmez, (hava) tipilemeyince açılmaz.
Not: Bu savın karşılığı “Su bulanmayınca durulmaz” atasözü olmaktadır.
- 224 ---- *Tüzün birle uruş utun birle üsterme (tireşme).* (I, 221; I, 414)
Doğru adam ile vuruş, alçak adam ile yarışma (çekişme).
- 225 --- *Ula bolsa yol azmas, bilig bolsa söz yazmas.* (I, 92)
(İnsan) işaret olsa yolu şaşırmaz, bilgi olsa sözünde yanılmaz.
- 226 -- *Ulugnu uluglasa kut bulur.* (I, 304)
(İnsan) uluyu ululasa kut bulur.
- 227 --- *Uluk yagırı (keriş yagırı) ogulka kalır.* (I, 68; I, 370)
Atın omuzbaşı (sırt) yağırı yavrusuna kalır.

- 228 --- *Uma kelse kut kelir.* (I, 92)
Konuk gelse uğur gelir.
Not: Bu sav bugünkü “Misafir kısmeti ile gelir” atasözünü andırır.
- 229 --- *Uprak yasıkdın tozlug ya çıkar.* (III, 16)
Yıpranık yaylıktan tozlu yay çıkar.
- 230 --- *Usukmışka sakıg kamug suw körünür.* (I, 191)
Susamışa ılgın (serap) bütün su görünür.
- 231 --- *Üri kopsa oğuş aklışur yağı kelse imrem tepreşür.* (I, 88)
Gürültü kopsa hısım akraba akışır (toplanır), düşman gelse halk depreşir (harekete geçer).
- 232 --- *Yadhag atı çaruk küçi azuk.* (I, 381)
Yayanın atı çarık, gücü azık.
- 233 *Yaging erse kerek yundakı tegir.* (III, 44)
Düşmanın ise (de) gereklidir, gübresi kalır.
(Mal sahibi olan düşman bile gereklidir. Hiç olmazsa ondan insana atının gübresi kalır.)
- 234 --- *Yagını aşaklasa başka çıkar.* (I, 305)
Düşman aşağılanırsa başa çıkar.
- 235 --- *Yakadaki yalgagalı eligdeki içginur.* (I, 253; III, 307)
(İnsan) yakasındakini yalarken eldekini kaybeder.
- 236 *Yakrı yağı yagsımas.* (III, 306)
İç yağı yağ yerini tutmaz.

- 237 *Yalnguk mengkü tirilmes sınka kirüp kirü
yanmas.* (III, 65)
İnsanoğlu bengi yaşamaz, mezara girip geri
dönmez.
- 238 — *Yalnguk oğlu yokadhur edhgü atı kalır.* (III,
384)
İnsanoğlu ölür yok olur, iyi adı kalır.
Not: Bugünkü “Yiğit ölür şan kalır” atasö-
zünün karşılığıdır.
- 239 — *Yalnguk oğlu munsuz bolmas.* (III, 141)
İnsanoğlu bunsuz (sıkıntısız) olmaz.
- 240 — *Yalnguk ürülmiş kap ol ağzı yazlıp alkınur.*
(I, 195)
İnsan şişirilmiş tulum gibidir, ağzı açıldı-
ğında tükenir.
- 241 — *Yalksa yeme yag edhgü köyse yeme kün
edhgü.* (III, 435)
(İnsan) bıkça da yağ iyi, yansa da güneş iyi.
- 242 — *Yalngus kaz ötmes.* (III, 384)
Yalnız kaz ötmez.
- 243 — *Yaş ot köymes yalafar ölmes.* (III, 47)
Yaş ot yanmaz, elçi ölmez (öldürülmez).
Not: Bugünkü “Elçiye zeval olmaz” atasözü-
ne karşılıktır.
- 244 — *Yatning yağlıg tiküsinden öznüng kanlıg
yudhrukı yig.* (III, 43)
Yabancınn yağlı lokmasından kendinin
kanlı yumruğu yeğdir.

- 245 -- *Yawlak tullg bigden kerü yalngu tul yig.* (III, 133)
Kötü dilli beyden yalnız dul yeğ.
- 246 --- *Yazıda böri ulısa ewde it bağırtı tartısur.* (III, 255)
Kırda kurt ulusa evde köpeğin bağırtı sızlar.
- 247 -- *Yazıdaki süwlin edhergeli ewdeki takagu ıçgınma.* (I, 447)
Kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçırma.
Not: Bu savdaki anlam, günümüzdeki “Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak” deyiminde görülüyor.
- 248 -- *Yazın katıglansa kışın sewnür.* (III, 159)
Yazın katlanılsa kışın sevinilir.
Not: Bu savın bugünkü karşılığı “Yazın başı pişenin kışın aşı pişer” atasözüdür.
- 249 -- *Yazmas atım bolmas yangılmas bilge bolmas.* (III, 59)
Şaşmaz atıcı olmaz, yanılmaz bilge olmaz.
- 250 -- *Yazmas atım yagmur yangılmas bilge yangku.* (III, 379)
Şaşmaz atıcı yağmur, yanılmaz bilge yankı.
(Yağmur hedefi olan yeryüzüne iner. Bu bakımdan şaşmayan atıcıdır. Yankı da ne söylenirse onu tekrarlar, yanılmayan bilge durumundadır.)
- 251 -- *Yıgaç uçınga yıl tegir, körklüg kişige söz kelir.* (I, 319)
Ağaç ucuna yel değer, güzel insana söz gelir.

- 252 *Yığaç uzun kes temür kısa kes.* (II, 10)
Ağacı uzun kes, demiri kısa kes.
Not: Kâşgarlı Mahmut bu savın Uygurlar arasında söylendiğini yazıyor.
- 253 — *Yılan kendü egrisin bilmes tewi boynın egri tir.* (I, 127)
Yılan kendi eğrisini bilmez, deve boynuna eğri der.
- 254 — *Yılan yarpuzdın kaçar kaçsa barsa yarpuz utru kelür.* (III, 39)
Yılan yarpuzdan kaçar nereye varsa yarpuz karşı gelir.
Not: Bu sav bugünkü “Yılanın sevmediği ot deliğinin ağzında biter” atasözünde yaşamaktadır.
- 255 — *Yıparlıg kesürgüdin yıpar kitse yıdhı kalır.* (III, 48)
Miskli kaptan misk gitse kokusu kalır.
- 256 — *Yırak yir sawın arkış keldürür.* (I, 97)
Uzak yerin haberini kervan getirir.
- 257 — *Yir basrukı tag budhun basrukı beg.* (I, 466)
Yerin baskısı dağ, insanların baskısı beydir.
(Yeri tutan nasıl dağlarsa insanları düzene sokan da beylerdir.)
- 258 — *Yitüklig anası koyun açar.* (III, 18)
Bir şey yitiren, anasının koynunda arar.
- 259 — *Yogurkanda artuk adhak kösülse üşiyür.* (II, 137)
Yorgandan artık (dışarı) ayak uzatılırsa üşür.

Not: “Ayağını yorganına göre uzat” atasözü bu savdan gelir.

260 *Yurt küçük bolsa angut bedhük ur.* (I, 93)

Delik küçük olsa da tıpayı büyük vur.

Not: Bugünkü “delik büyük yama küçük” deyimini ile bu sav ilgili görülüyor.

261 --- *Yüfüşlög kelin küdhegü, yafaş bolur.* (III, 12)

Mallı gelinin güveyi, yavaş olur. (Malının çokluğu karşısında güveyi, gelinin her dediğini yapar.)

262 — *Yüzke körme, erdhem tile.* (II, 8; III, 143)

Yüze bakma, erdem dile. (Yüz güzelliğine bakma, insanda erdem ara.)

KUTADGU BİLİĞ VE ATASÖZLERİ

Divan-ü Lûgat-it Türk'le yaşıt olan büyük bir dil anıtı da Yusuf Has Hacıp'in yazdığı Kutadgu Bilig'dir. (Yazıldığı tarih: 1070)

Kutadgu Bilig, özellikle devlet yönetimi konusunda yazılmış olup insan hayatı, ahlâk, töre, görgü ve dünya görüşü ile ilgili deyişlerle de doludur. Bunlara h i k m e t adı verilegelmiştir.

Hikmetlerin birçoğu kavram yönünden o dönemdeki atasözlerine (savlara) benzemektedir. Yusuf Has Hacıp, eserini yazarken hiç kuşkusuz kendi çağının halk düşüncesinden, halk kültüründen de geniş ölçüde yararlanmışır.

Divan-ü Lûgat-it Türk derlemeye dayandığı için savlar, içinde olduğu gibi geçer. Oysa Kutadgu Bilig işlemeye ve yaratmaya dayandığı için savlar, eserde erimiştir. Bu bakımdan Kutadgu Bilig'i Osmanlıca dönemindeki atasözü destanlarına, pend-nâmelere benzetebiliriz. Kaldı ki pend-nâmelerde bile atasözleri az çok belli olup gerek deyiş, gerekse anlam yönünden kendilerini hemen belli ederler. Kutadgu Bilig'de ise durum hiç de böyle değildir. Yusuf Has Hacıp, eserde şairlik gücünü gösterme eğiliminde olduğundan Kutadgu Bilig'deki savlar, ancak sezinlenebilir. Çağlayanı görmeyen fakat uzaklardan sesini alan insan gibi oluruz.

Bir iki örnek üzerinde duralım:

Negü ekse yirke yana ol önür

Negü birse evre anı ok alur (1394. beyit)

Buradaki hikmet “*Ne ekersen onu biçersin*” atasözünü karşılar.

İve kılmuş işler ökinçi yarın (587. beyitten)

Acele işin sonu pişmanlık, anlamında olup dilimizdeki bu atasözüne yaklaşmaktadır.

Serinse bulur er mesel kökke yol (1322. beyitten)

“İnsan sabrederse göğe bile yol bulur, bu meseldir” anlamında olup “*Sabreden derviş muradına ermiş*” atasözünü andırıyor.

Bu konuda, daha geniş açıklama, Tuncer Gülensoy’un yazısında yer almaktadır: (**Kutadgu Bilig’de Hikmetler, Türk Kültürü dergisi, 98. sayı, Aralık 1970, Ank.**)

Atasözleri yönünden Kutadgu Bilig’e göre daha net kaynak o dönem eserlerinden olan Atebetü’l Hakayık’tır.

ATEBETÜ'L HAKAYIK'TA ATASÖZLERİ

Türk dili ve edebiyatının gelişiminde, Edip Ahmet B. Mahmut Yükneki'nin yazdığı Atebetü'l Hakayık, önemli bir yer tutar. Bu eserin XIII. yüzyıl başlarında kaleme alındığı sanılmaktadır. XIV. yüzyılın sonlarında ve XV. yüzyılın başlarında yeniden düzenlenmiştir.

Atebetü'l Hakayık ile Kutadgu Bilig arasında birtakım konu benzerlikleri bulunmaktadır. Kutadgu Bilig'de olduğu gibi Atebetü'l Hakayık'ta da atasözlerinden yararlanılmıştır. Eseri yazan, "Gören ve okuyan faydalan-sın diye kitabı nadir sözlerle süsledim" diyor. Bu nadir sözlerin, atasözleri olduğu -okuyunca- hemen anlaşılıyor.

Edip Ahmet, atasözlerini çok net kullanmıştır; bu durum aşağıdaki açıklamalarda görülecektir. Atasözlerini nazma geçirme, onları kullanma yönünden Atebetü'l Hakayık, Kutadgu Bilig'e göre üstünlük göstermektedir. Eser, "Ortak Orta Asya Türkçesi" döneminin Harezm alanı ürünlerindendir.

Atebetü'l Hakayık'ın Reşid Rahmeti Arat yayımı üzerinde, konumuzla ilgili olarak yaptığımız taramayı sunuyoruz; sözlerin yanlarındaki rakamlar mısra numaralarıdır.

1 — *Bilig birle bulnur saadet yolu.* (83)

(Saadet yolu bilgi ile bulunur.)

DLT: Kut belgüsi bilig.

- 2 *Biliglig biligsiz kaçan teng bolur.* (87)
(Bilenle bilmeyen nasıl denk olur.)
Bugün: Bilen ile bilmeyen bir olmaz.
- 3 *Eren körki akl ol.* (90)
(İnsanın ziyneti akıldır).
Bugün: Akıl kişiye sermayedir.
- 4 --- *Biligsizke hak söz tatıgsız erür* (109)
Angar pend nasihat asıgsız erür. (110)
(Bilgisize doğru söz tatsızdır,
Ona öğüt ve nasihat faydasızdır.)
Bugün: Akılsız kafaya söz kâr etmez.
- 5 --- *Edebler başı til küdezme.* (130)
(Edeplerin başı dili gözetmektir.)
DLT: Erdem başı tıl.
- 6 --- *Öçüktürme erni tilin bil bu til* (139)
Başıktursa bütmez büter ok başı (140)
(İnsanı dil ile kızdırma, bil ki bu dil
Yara açsa o yara kapanmaz, kapanır ok yarası.)
Bugün: Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.
- 7 --- *Ne kim kelse erke tilindin kelür* (145)
(İnsana ne gelirse dilinden gelir.)
Bugün: a) Bülbülün çektiği dili belâsı.
b) Dilim, seni dilim dilim dileyim; her
başıma geleni senden bileyim.
- 8 --- *Küdezilse bu til küdezlür özüng* (158)
Dil korunursa kendin korunmuş olursun.
Kitab-ı Atalar: Dil epsem olsa baş esendür.
- 9 --- *Bu yalğan söz ig teg köni söz şifa* (163)
Bu bir söz ozakı urulmuş mesel (164)
(Yalan söz hastalık, doğru söz şifadır
Bu söz eskiden söylenmiş bir meseldir.)

- 10 - *İşim tip inanıp sır ayma sakın* (173)
Neçe me inançlıg iş erse yakın (174)
Serip sinde razing singip turmasa (175)
Serer mü işingde munı ked sakın. (176)
- (Eşim deyip inanıp sır söyleme sakın
 Ne kadar da güvenilir eş olsa yakın
 Sabredip sende sırrın sinip durmazsa
 Sabreder mi eşinde, bunu iyi düşün.)
 Bugün: Sırrını açma dostuna, dostunun da dostu
 vardır; o da söyler dostuna.
- 11 - *Yılan yumşak erken yavuz fi'l iter* (215)
Yırak turgu yumşak tip azılmağı. (216)
- (Yılan yumuşak iken kötülük yapar
 Uzak durmalı, yumuşak deyip yanılmamalı.)
 Bugün: Yılana yumuşak diye el sunma.
- 12 — *Eliglerde kutlug birigli elig* (251)
Alıp birmegen ol elig kutsuzı (252)
- (Ellerin en kutlusu veren eldir
 Alıp da vermeyen el, ellerin kutsuzudur.)
 Bugün: a) Veren el, alandan üstündür.
 b) Veren eli herkes öper.
 c) Veren eli kimse kesmez.
- 13 — *Tavar asgı ne ol barur sen yalıng* (287)
Kalur munda kidin seped şandukung. (288)
- (Malın faydası nedir ki, çıplak gidersin
 Kalır burada sonra sepet ve sandığın.)
 Bugün: Dünya malı dünyada kalır.
- 14 — *Burun başka börkni keder baş kerek* (300)
 (Önce başa börkü giyecek baş gerek.)
 Kitab-ı Atalar: Baş sağ olıcak börk eksük olmaz.

- 15 — *Cefa kıldaçingka yanut kıl vefa* (327)
(Sana cefa edene vefa ile cevap ver.)
Bugün: Sana taşla varana sen aşla var.
- 16 — *Arımaz neçe yusa kan birle kan* (328)
(Ne kadar yıkanırsa yıkansın, kan kan ile temizlenmez.)
DLT: Kanıg kan bile yumas.
Bugün: Kanı kan ile yıkamazlar, kanı su ile yıkarlar.
- 17 — *İsiz kılğan erke sen edgü kıla* (333)
Keremning başı bu erür ked bile (334)
(Kötülük yapan adama sen iyilik yap, Keremin başı budur, bunu iyi bil.)
Bugün: İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı.
- 18 — *Kalur sabr idisi sevabın yüdüp* (352)
(Sabır sahibi sevap kazanmakla kalır.)
Bugün: Sabrın sonu selâmettir.
- 19 — *Ukup sözle sözün ivip sözleme* (357)
Sözüng kizle kidin başıng kizleme (358)
(Düşünüp söyle sözünü, acele edip söyleme, Sözünü gizle ki sonra başını gizlemeyesin.)
Bugün: a) Sözünü bil, pişir; ağzını der, devşir.
b) Düşüne düşünce görmeli işi, sonra pişman olmamalı kişi.
- 20 — *Ming er dostung erse öküş körmegil* (359)
Bir er duşman erse anı azlama. (360)
(Bin kişi dostun olsa çok görme, Bir kişi düşman olsa, onu azımsama.)
Bugün: Bin dost az, bir düşman çok.

- 21 — *Ökünç erse andın ozarak sakın.* (372)
(Pişmanlık olacaksa, daha önceden sakın.)
Bugün: Son pişmanlık fayda etmez.
- 22 — *Tiken edlegen er üzüm biçmez ol.* (376)
(Diken eken insan üzüm biçmez.)
Bugün: a) Arpa eken buğday biçmez.
b) Ne ekersen onu biçersin.
- 23 — *Budun mallıg erke urup yüzlerin* (421)
Tözü kul kılurlar azad özlerin (422)
Kim ol malsız erse ol erni körüp (423)
Yüz evrüp geçerler yumup gözlerin (424)
(Halk mallı kişiye döndürüp yüzlerini
Hepsi kul yaparlar azad özlerini
Kim malsız ise, o kişiyi görünce
Yüz çevirip geçerler yumup gözlerini.)
Bugün: Var mı pulun, cümle âlem kulun; yok mu
pulun, öteden gider yolun.

Görüldüğü üzere Edip Ahmet Yükneki, atasözlerini asıllarını bozmadan nazma almıştır. Onun söyleyişi ile atasözlerinin söyleyişi birbirleriyle karşılaştırılınca ikisi de birbirinden güzel demekten başka elden bir şey gelmez. Atebetü'l Hakayık bu yönüyle bir kat daha değer kazanmaktadır.

DEDE KORKUT KİTABI'NDA ATASÖZLERİ

Birçok uluslarda olduğu gibi, Oğuz Türkleri'nin de başlangıcı henüz tam olarak bilinmeyen bir çağda oluşmuş bir ulusal destanları vardı. Sözlü gelenekte yaşayagelen ve bir ara derlenip toparlandığı anlaşılan bu destana Oğuzlar'la ilgili olması nedeniyle *Oğuzname* adı verilmiştir.

Bugün, on iki bölümden oluşan, Dresden'de bulunan Dede Korkut Kitabı ile Vatikan'da ele geçen ve altı bölümden oluşan Dede Korkut Kitabı'nın, asıl Oğuzname'nin parçaları olduğu konusunda görüşler vardır. Bu konuda, Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün **"tında İlk Mutasavvıflar"** adlı eserine bakılmalıdır. (ikinci Basım, Ank. 1966, 211. sayfa)

Dede Korkut Kitabı, Oğuzname'nin yer yer manzum niteliği kaybolmuş ve zamanla arasına yeni olaylarla görüşlerin ve kültür öğelerinin karışmış olduğu bir destan artığıdır. Dede Korkut Kitabı'nın yanı sıra ona benzeyen hele diğer Oğuzname metinlerinin bulunması da bu görüşü güçlü kılmaktadır. Hele Dede Korkut Kitabı'ndaki atasözleri ile diğer Oğuznameler'deki atasözlerinin ya aynı veya benzer olması, en sağlam dayanak noktalarından biridir.

Pertev Nailî Boratav'a göre "Destan geleneğinin canlı olduğu çağlarda, destanın giriş bölümünde sırası düşünce; içinde de destancı, anlatısını anlam bakımın-

dan da birbirini tamamlayan bir sıra atasözleri ile süsleyerek önem verdiği bir düşünceyi belirtmek amacını güderdi. Dede Korkut Kitabı'nın girişinde bu çeşit söz katarlarına rastlarız." (100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İst. 1969, 133. sayfa)

Kitapta, Dede Korkut, her konuda çok tecrübeli ve en iyi bilici bir ulu kişi olarak tanıtılmaktadır: "R es ul Aleyhisselâm zamanına yakın Bay at boyından Korkut Ata dirler bir er kop dı. O ğ u z'un ol kişi tamam biliçisi-y- idi. Ne dir iş e, olur idi." Giriş bölümünde sıralanan atasözleri ve diğer kalıplaşmış sözler de "Dede Korkut soylamış" veya "Dede Korkut dilinden ozan aydur" diye verilmektedir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki atasözlerini ilk olarak biz tarayıp yayımlamıştık. (Türk Dili Dergisi, 61 ve 65. sayılar, Ekim 1956 ve Şubat 1957) Burada o yazılarımızı esas aldık fakat gerekli ekleme ve düzeltmeleri yaptık. Böylece, Dede Korkut Kitabı'ndaki atasözlerini yeni araştırmaların ışığında daha değişik ölçülerle yayımlamış ol-maktayız. Dede Korkut Kitabı atasözleri ile XV yüzyıl-da yazıldığı kestirilen Atalar Sözü Kitabı'ndakiler arasında birtakım benzerlikler bulunmaktadır. İlgili bölüm-de görülecektir.

Atasözlerinin okunuşlarını, bu konuda Türkiye'de son bilimsel yayın olan ve Muharrem Ergin tarafından hazırlanan Dede Korkut Kitabı'ndan aldık. (Türk Dil Kurumu yayını, Ankara, 1958)

Giriş Bölümündeki Atasözleri

- 1 — Allah Allah dimeyinçe işler onmaz.
- 2 — Kadir Tanrı vormeyinçe er bayımaz.
- 3 — Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez.
- 4 — Ecel vade ırmeyinçe kimse ölmez.

- 5 --- Ölen adam dirilmez, çıkan can girü gelmez.
- 6 --- Bir yiğidün kara tağ yumrısınca malı olsa yığar,
direr, taleb eyler; nasibinden artuğın yiye bilmez.
- 7 --- Urulaşuban sular taşsa deniz tolmaz.
- 8 --- Tekebbürlik eyleyen Tanrı sevmez.
- 9 --- Könlin yüce tutan erde devlet olmaz.
- 10 --- Yad oğulı saklamağ ıla oğul olmaz; böyüyende sa-
lur gider, gördüm dimez.
- 11 --- Kül depeçük olmaz.
- 12 --- Güyegü oğul olmaz.
- 13 --- Kara eşek başına oyan ursan katır olmaz.
- 14 --- Karavaşa ton geyürsen kadın olmaz.
- 15 --- Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz, yapâğulu
gökçe çemen güze kalmaz.
- 16 --- Eski panbuk biz olmaz.
- 17 --- Karı düşmen dost olmaz.
- 18 --- Kara goça kıymayınca yol alınmaz.
- 19 --- Kara polad öz kılıcı çalmayınca kırım dönmez.
- 20 --- Er malına kıymayınca adı çıkmaz.
- 21 --- Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz.
- 22 --- Oğul atadan görmeyinçe sofrâ çekmez.
- 23 --- Oğul, atanın yetiridür, iki gözünün biridür.
- 24 --- Devletli oğul kopsa ocağının közidür.
- 25 --- Oğul dahı neylesün, baba ölüp mal kalmasa; baba
malından ne faide başda devlet olmasa.
- 26 --- Çalabilen yiğide ok-ıla kılıçdan bir çomak yig.
- 27 --- Gitdükde yirün otlakların geyik bilür.
- 28 --- Gögez yirler çemenlerin kulan bilür.
- 29 --- Ayru ayru yollar izin deve bilür.
- 30 --- Yidi dere kohuların dilkü bilür.
- 31 --- Dün-ile karvân köçdügin turgay bilür.
- 32 --- Oğul kimden oldugın ana bilür.
- 33 --- Erün ağırın yiynisin at bilür.

- 34 — Ağır yükler zahmın katır bilür.
35 — Ne yirde sızılar var-ısa çeken bilür.
36 — Gafil başun ağrısın beyni bilür.
37 — Kolça kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan ge-
zer; er cömerdin, er nakesin ozan bilür.
38 — Konşu hakkı Tanrı hakkı.

HIKÂYELERDE GEÇEN ATASÖZLERİ

Giriş bölümünde olduğu gibi, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyelerde de atasözleri geçmektedir. Aslında boy adı verilen bu destan parçalarında hem destan, hem masal, hem de hikâye öğeleri bulunmaktadır.

Hikâyelerde yer alan atasözlerinde de, giriş bölümündekilerde olduğu gibi, Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı yayımını ve okuyuşunu esas aldık. Sözlerin yanındaki rakamlar, hangi sayfalarda geçtiklerini belirtmektedir.

- 1 --- Aldayuban er tutmak avrat işidir. (248)
- 2 --- Alp er, erden adın yaşurmak ayıb olur. (214, 232, 241)
- 3 --- Alp ere korku virmek ayıb olur. (187, 223)
- 4 --- Ana hakkı Tanrı hakkı. (107, 227, 239)
- 5 --- Arafat'da irkek kuzı kurban için, baba oğul kazanur ad için. (160)

Not: Bunu Uruz söylemekte ve sözüne "işidürem" diye başlamaktadır.

- 6 --- Aslan enügi yine aslandur. (219)
- 7 --- Ay ayağı külüg, ozan dili çevük olur. (81, 90, 110, 186, 239)
- 8 --- At işler, er öginür; yayan erün umudı olmaz. (130)
Not: 217. sayfada Kazan Bey'in sözünde "At işlemese er öginmez" biçiminde konuşma cümlesi içinde geçmektedir.
- 9 --- At kulağı sak olur. (230)

- 10 --- Baş esen olsa börk bulunmaz mı olur. (194)
11 --- Depegen g tini s segen yırtar. (230)
12 Evvel  h r uzun ya un u ı  l m. (233, 251)
13 --- Eyeg l  ulalur, kapurgalı büyür. (81, 226)
14 — Geliml  gidiml  dünya,  h r son u ı ölümlü d n-
ya. (115, 176, 198, 243, 251)
15 --- Geyim k lcadasından, at  okramasından. (230)
16 O lan ku  y rekl  olur. (162, 221)
17 --- Oğuz’un arsu ı Türkmen’ n del sine benzer. (223)
18 Otuz iki di ten çıkan bütün orduya yayıldı. (219)

Not: Destanı anlatanın a zından verilen bu söz
bugünkü “Bir ağızdan çıkan bin a ıza ya-
yılır” atasözünü karşılamaktadır.

- 19   inmek ile avrat er olmaz. (197)
20 Öksüz o lanun dili acı olur. (226)
21 -- Yalunuz yigit alp olmaz. (222)
22 --- Yav an dibi berk olmaz. (222)

Not: Uruz’un, babası Kazan Bey’e karşı söylediği:
“Deve e b y mi sin k  ek e aklun yok.” bi-
 imindeki kakı  söz, Kitab-ı Atalar’da:
“Begler deve bigi olur kancaruya olursa yi-
dil r.” atasözünde yargı niteliği gösteren bir
cümle olarak karşımıza çıkar. (Bkz: M. Er-
gin, Dede Korkut, 156. sayfa)

BERLİN KRAL KÜTÜPHANESİ OĞUZNAME'SİNDE ATASÖZLERİ

Dede Korkut Kitabı'ndan söz ederken, eski ve büyük bir destanın kalıntısı olduğunu ve henüz ele geçmemiş bulunan bu büyük destana Oğuzname adının verildiğini söylemiştik. Her ne kadar tamamı elde değilse de Oğuzname'nin gene aynı adla anılan küçük parçalarından biri Berlin Kral Kütüphanesi'nde, diğeri de Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Berlin Kral Kütüphanesi'ndeki yazma Hazihü'l Risale-i Min Kelimat-ı Oğuzname el-Meşhur bi- Atalar Sözi adını taşımaktadır. Kitabın dışına yapıştırılan bir kâğıt üzerinde "Kitab-ı Oğuzname, Türkî ve Tatarca darb-ı meseldir" yazılıdır. Bundan Diez bahsetmiş ve ilk 400 atasözünü Tatarca ve Almanca yayımlamıştır: **(Denkwürdigkeiten von Asien, I, 157-205. sayfalar ve II, 331-338. sayfalar)**

Pertsch kataloğu yazma hakkında şu bilgiyi vermiştir: Berlin'de Kral Kütüphanesi Yazmalar Cetveli, Cilt: IV, Berlin 1889. Bu yazmadaki atasözlerinden bir kısmı yazma W. 203'te bulunmaktadır.

Bu yazmada, Dede Korkut Kitabı'nın önsözünün aynen görülmekte olduğu ve içindeki bütün atasözlerinin

hep Dede Korkut ağzından söylendiği bildiriliyor. (**Daha geniş bilgi için Orhan Şaik Gökyay: Dede Korkut, 1938, XXIX ve XXX. sayfalara, ayrıca Muharrem Ergin: Dede Korkut Kitabı, 1958, 38. sayfaya bakınız.**)

Adı geçen yazma, Berlin'de bulunduğu yıllarda Prof. Ahmet Caferoğlu tarafından kopya edilmiş, Orhan Şaik Gökyay tarafından 1938 tarihli Dede Korkut Kitabı'nda yayımlanmıştır.

Yazmanın baş tarafında yer alan atasözlerini sıralıyoruz:

- 1 Oğul acısı, yurt yoksulluğu katı düşvardır.
- 2 — Mürüvvet bilmez kişilerden dügen sürer öküz yeg.
- 3 --- Denliliğini densizliğini tanımaz arsızlardan yakası yaruk, kolu kılı kıvrık tuyuz yeg.
- 4 --- Çok söylegen karıdan dibi göçmiş göveç yeg.
- 5 — Namaz kılmaz kocadan küllige ağnamış eşek yeg.
- 6 -- Eyilik bilmez adamdan göti boklu köpek yeg.
- 7 -- Kalabada söyleyenün sözi yiter, yollarda izlerde yalnız yürüyenün özi yiter.
- 8 — Begler ile uruşanun başı ile malı yiter.
- 9 — Daniş danışmendler ile atışanun dini ile imanı yiter.
- 10 — Gönüllü yigitler ile atışanun adı ile sanı yiter.
- 11 — Dede Korkut sınarı dervişler-ile söyleşenün canı ile hânümanı yiter.
- 12 — Sanup sanup söyleyenler iş bitirür, saya saya söyleyenler yaş yitirür.
- 13 — Kelecisin begenenler yüzine kir getirür.
- 14 --- Kılıçsuzın kartı kurt er kocadır.
- 15 — Kızıoğlanun yüzüsü kov iletür, kov getirür.
- 16 --- Atalarun sözi Kuran'a girmez, Kuran yanınca yalın yalın yilişür.

- 17 — Atalar sözini tutmayan yabana atılır, âhirette ta-
mu ehline katılır.
- 18 --- Atalara atam öldi demişler, iş başına düşmüş de-
miş; anam öldi demişler, öksüz kalmışsın demiş;
oglum öldi demişler, yüregine ok tokınmış demiş;
kızum öldi demişler, harcdan kurtulmuşsın demiş;
karındaşum öldi demişler, yeründe elünde garib
olmuşsın demiş; avratum öldi demişler, döşegün
yenilenmiş demiş; konşım öldi demişler, tanışık-
çun gitmiş demiş; hısmım kavmım öldi demişler,
vay ne hata etmişsin demiş.
- 19 --- Allah Allah demeyince işler onmaz.
- 20 — Kadir Tanrım vermeyince er bayımaz.
- 21 — Halayıka ton geyürsen kadın olmaz.
- 22 --- Çalı-y-ıla kokar dikenini odun olmaz.
- 23 — Kara eşege yular ursan katır olmaz.
- 24 — Sab sikkin-ile kalemtraş satır olmaz.
- 25 — Dövlengece günde tağsan toğan olmaz.
- 26 -- Gülbeşeker içinde sogan olmaz.
- 27 --- Kül depincek olmaz.
- 28 — Güyegü ogul olmaz ve gelin kız olmaz.
- 29 — Kar ne denlü çok yağsa yaza kalmaz.
- 30 — Gök yapagılı çimen güze kalmaz.
- 31 — Kerem ehli olan kişiler çoğa aza kalmaz.

TOPKAPI SARAYI OĞUZNAME'SİNDE ATASÖZLERİ

Hakkında Berlin Oğuznamesi dolayısıyla bilgi verdiğimiz bu Oğuzname metnini Nihal Atsız kopye edip Orhan Şaik Gökyay'a göndermiştir. Orhan Şaik Gökyay tarafından yayımlanmıştır. **(Dede Korkut, 1938, 122. sayfa)** Muharrem Ergin, bu 65 satırlık Oğuzname'nin Yazıcıoğlu Selçuknamesi'nin başına eklenmiş olduğunu ve Revan Köşkü kitaplığında 1390 numarada kayıtlı bulunduğunu bildiriyor. **(Dede Korkut, 1958, 37. sayfa)**

Oğuzname'de yer alan atasözlerini veriyoruz:

- 1 --- yer eginden yer akın yılan bilür. (?)
- 2 --- Burulu yonca halin borsuk bilür.
- 3 --- Yedi dere kokuların dilkü bilür.
- 4 --- Çuvaldız kıymatın nökeri bilür.
- 5 --- Ağır yükün hengin katır bilür.
- 6 --- Yedi yollar ayırdın deve bilür .
- 7 --- Er ağırın er yeynisin eren bilür.
- 8 --- Kara başa ağırı gelse beyni bilür.
- 9 --- Gen yerler otlagın geyik bilür.
- 10 --- Datlu suyun halin kulan bilür.
- 11 --- Er nekesin er cömerdin ozan bilür.

Dede Korkut Kitabı ve Oğuzname metinlerinde geçen atasözlerinin dizinini bitirmiş bulunuyoruz. Bu arada Dede Korkut ile ilgili bir atasözü hakkındaki görüşlere de yer vermek istiyoruz:

Barthold, Rus Arkeoloji Cemiyeti Şark Şubesi'nin mecmualarında (Cilt IX, 269/72. sayfalar, 1896) A. Tumanskiy'den öğrendiği bir söylentiye vermekte "Korkud'un adının Türkmenler arasında yaşadığını" bildirmekte ve buna tanık olarak:

Korkud'un gûrını kazma

diye bir atasözü bulunduğunu söylemektedir. (Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut, 1938, VIII sayfa)

Gene Türkmenler arasında Korkut Ata'nın kabir izlediği hakkında bir söylenti daha vardır. Türkmenler takdir ve kısmet hakkında söz oldukça

Korkut'un kabrini kazıma.

diye atasözü söylerler; aynı söylenti Kırgız-Kazaklar'da da vardır. (Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut, 1938, XXXV. sayfa)

Dede Korkut Kitabı hakkında nasıl son söz söylenmiş sayılmazsa Dede Korkut'taki atasözleri için de konu tam incelenmiş kabul edilemez.

KABUSNAME ÇEVİRİSİNDE ATASÖZLERİ

Kabusname, XI. yüzyılda *Emir Keykâvus* tarafından yazılmış olup eser İran klâsikleri arasında önemli yer tutar. Yazarının *Kûhistan* hükümdarı olduğu sanılmaktadır. Eserinde oğlu *Giylân Şah*'a öğütler vermektedir. Bu yönüyle *Kabusname*, Osmanlıca döneminin *pend-namelerine* benzemektedir. Kitabın adı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, şehzadenin dedesi olan *Kabus*'la ilgisi bulunduğu kabul edilmiştir. Kırk dört konuya ayrılan eserin İran ve Hindistan'da birçok baskısı yapılmış, ayrıca Fransızca, Almanca, Rusça ve Türkçe'ye de çevrilmiştir.

Türkçe çevirileri sırasıyla şunlardır:

1 — XIV. yüzyıl sonlarına doğru *Germiyanoğlu Süleyman Şah* adına yapılan çeviri.

2 — XV. yüzyılda *Ak Kadioğlu* çevirisi.

3 — Yine aynı yüzyılda *II. Murat* adına *Mercimek Ahmet* tarafından yapılan çeviri. Bu sonuncusu, öncekilerine göre daha geniş bir çeviridir. *Mercimek Ahmet*'in “kendince müphem gördüğü yerleri aslının tercümesini verdikten sonra bir ikinci cümle ile yahut bir atasözü ile daha ziyade açtığı” görülür. *Mercimek Ahmet* tarafından eklenen cümlelerin başında “zira, kim, de-yiptürürler kim” yollu giriş sözleri bulunmaktadır.

Kabusname çevirisinde ustalıkla söylenmiş devrik cümlelere de raslanıyor. Eser, bu yönü ile tam bir konuşma havasındadır. Mercimek Ahmet'in çevirisi, Orhan Şaik Gökyay tarafından yeniden gözden geçirilip yeni Türk harfleriyle bastırılmış, eserin başına geniş bir inceleme, sonuna da açıklamalar ve sözlük konmuştur. (Kabusname, Keykâvus, Mercimek Ahmet, M. Eğ. B. Klâsikler Serisi, 1944)

Esere Mercimek Ahmet tarafından eklenen atasözlerinin dizinine ve benzerleriyle karşılaştırılmasına geçelim. Atasözlerinin sonunda parantez içinde bulunan rakamlar, eserdeki sayfa numaralarını göstermektedir.

- 1 — *Her nesnenin azı ve özü yeğrektir.* (7)
 - a) Âz olsun, öz olsun.
 - b) Çoğu zarar, 'azı karar.
- 2 — *Oğul atadan gördüğün işler.* (37)
 - a) Oğul atadan görmeyince sofraya çekmez. (D.K.)
 - b) Oğul atadan görmeyince sofraya salmaz. (V)
 - c) Kız anadan öğrenir sofraya düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sokak gezmeyi (koyun yüzmeyi) (Bölge ağızlarından)
- 3 — *Oğul, aslın ululaya kendüzün ululamış olur.* (34)
 - a) Ulugnu uluglasa kut bulur. (D.L.T.)
- 4 — *Eyiliği eyle, suya bırak, bir gün sana karşı gele.* (48)
 - a) Eylük eyle, suya sal, eğer eylük eylük ise ol seni bulur. (V)
 - b) İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.
- 5 — *Hünere hünersizlerden ve bilüyü bilüsüzlerden dahi öğrenmek olur.* (54)

- a) Bin bilsen bir bilmeze sor. (1001 Z.A.)
b) Edebi edepsizden öğren.
- 6 — *Danışıkçı bulmasan börkünle danış.* (64/5)
a) Tanışıkçun yoğ-ısa börkün yanına ko. (V.)
b) King ton upramas, kengeşlik bilig artamas. (D.L.T.)
- 7 — *Dil konukluğu yeğdir, türlü türlü nimetten ise.* (108)
a) Misafir aş değil, kaş ister. (1001 Z.A.)
- 8 — *Yok yere gülmek delilik tendir.* (114)
a) Yok (boş) yere gülene deli derler.
- 9 — *Aşk aşk giderir ancak.* (125)
a) Acı acıyı bastırır, su sancıyı.
b) Çivi çiviye söker.
- 10 — *Sonunda kişi çok nesneyi düşmana komak yeğdir, dirliğinde dosttan azacık nesne dilemekten.* (159)
a) Akçayı boş yere sarfeyleme, kalırsa düşmana kalsın dostu muhtaç eyleme. (Bursa bölgesi)
b) Kârı hesap et, malı cem et, sakla pek; ölürsen düşmana kalsın, dostu muhtaç olma tek. (İzmir bölgesi)
c) Cehdeyle, malını etme israf; düşmana kalırsa da dostu muhtaç olma tek. (Burdur çevresi)
- 11 — *Zahmetle saklamak yeğdir, zahmetle istemekten.* (159)
Tanık atasözü olarak bir öncekilere bakınız.
- 12 — *Zahmet çeken rahata erer.* (163)
a) Zahmetsiz lokma yinmez. (V.)
b) Zahmetsiz rahmet olmaz.

- 13 — *Emanete uğru dahi hıyanet etmez.* (166)
a) Emanete hıyanet olmaz.
- 14 — *Fayidesiz olan kulun ve kullukçunun azlığı ikinci baylıktır.* (184)
- 15 — *Az assı bilmeyen çok ziyan eder.* (186)
a) Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez. (V.)
b) Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.
- 16 — *Gafillik ikinci ahmaklıktır.* (187)
a) Gafil başa düşman erişir.
- 17 — *Evvel komşu andan ev.*
a) Ev alma, komşu al.
- 18 — *Eyiliği evvel komşuya etmek haktır, ayruktan ise.* (188)
a) Komşu hakkı, Tanrı hakkı. (V. ve D.K.)
- 19 — *Atını ve donunu hoş tut ki atın ve donun seni hoş tuta.* (190)
a) Ata dost gibi bak, düşman gibi bin.
- 20 — *(Kız) ya erde, ya yerde.* (210)
a) On beşindeki kız ya erde, ya yerde.
- 21 — *Er görmemiş avrete, avret görmemiş er gerektir.* (212)
a) Avretin mesturesin al, gözen çıkarsa taliün. (V.)
b) Tarlayı düz al, kadını kız al.
- 22 — *Öget düşman yeğdir, ağduk dosttan.* (216)
a) Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır.
b) Cahilin dostluğundan, âlimin düşmanlığı yeğdir. (V.)

- 23 --- *Düşman olmayan kişi sonra düşman tapası olur.* (219)
a) Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı.
- 24 --- *Düşmanı hor tutmamak gerek.* (220)
a) Düşmanın karınca ise de hor bakma.
b) Düşmanını hor görme. (İnce Memed, Yaşar Kemal)
c) Yagını aşaklasa başka çıkar. (D.L.T.)
ç) Düşmanı sen kendinden yiğün gör, alu çıkarsa taliün. (V.)
- 25 — *Desti değme gez sudan dürüst gelmez.* (227)
a) Su testisi su yolunda kırılır.
b) Yendek seğek sudan dürüst gelmez. (Kab.)
- 26 --- *Tatlı söylemek ikinci caduluktur.* (227)
a) Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok.
b) Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
- 27 — *İki kişi arasında pişen ya tuzlu olur ya tuzsuz.* (229/30)
a) Eşğin kuyruğunu kalabalıkta kesme, kimi uzun der kimi kısa.
- 28 — *İki avret olduğu ev temiz süpürülmez.* (230)
a) İki avratlı ev süpürülmemiş olur. (Ebüzziya Tevfik)
- 29 — *Biregüden dilekli olmak ikinci esirliktir.* (234)
- 30 — *Terbiyetsiz nesnenin zahmeti artuk olur.* (238)
a) At at oluncaya kadar sahibi mat olur.
- 31 — *Korkak bezirgân ne assı eder ne ziyan.* (256)
a) Korkak bezirgân ne kâr eder, ne zarar (ziyan)

- 32' — *Yakın dostunla alış ve satış eyleme.* (257)
 a) Dost ile yi iç satu bazar eyleme. (V.)
 b) Akraba (dost) ile ye iç alışveriş etme.
- 33 — *Artuk tamah ziyan getirir.* (257)
 a) Az tamah çok ziyan getirir.
 b) Tama' çok ziyan eder. (V.)
- 34 — *Haramın sebatı olmaz.* (259)
 a) Haramın temeli olmaz.
 b) Haydan gelen huya gider, selden gelen suya gider.
- 35 — *Çok kişilerin başını ve malını yine bilişleri alıptır.* (263)
 a) Akrabanın akrabaya ettiğini akrep etmez.
- 36 — *Geç geç satılan kumaşın çok assısından tez satılan kumaşın azacık assısı yeğdir.* (264)
 a) Ucuz satan tez satar.
- 37 — *Sinanmış dev yeğdir sinanmamış âdemden.* (265)
- 38 — *Bugünkü nakit serçe yarınki veresi tavustan yeğdir.* (265)
 a) Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir.
- 39 — *Mal bulunur, can bulunmaz.* (265)
 Bugün de aynen kullanılıyor.
- 40 — *Biregüyü yerseler, ne assısın bilür ne ziyanın.* (267)
- 41 — *Hainlerin sonu çürük olur.* (267)
- 42 — *Bilüsüz ve akılsız kişilerle yoldaş olma.* (270)
 a) Deli ile çıkmâ yola başa gelir türlü belâ.
- 43 — *Can tensiz olmaz ve ten cansız olmaz.* (280)

- 44 *Yendek seğek sudan dürüst gelmez.* (298)
a) Desti değme gez sudan dürüst gelmez. (Kab.)
b) Su testisi su yolunda kırılır.
- 45 --- *Ariyeti don giyenin soyumcuğu tez açılır.* (299)
a) El atına binen tez iner.
- 46 --- *Diş arasından çıkan etle karın doymaz.* (335)
a) Diş eti karın doyurmaz.
- 47 --- *Adamın adını ekmek arttırır.* (348)
a) Er malına kıymayınca adı çıkmaz. (D.K.)
- 48 --- *Müflis tunç kale içindedir.* (384)
- 49 --- *Güc ile hod kişi âkıl olmaz.* (392)
a) Sokma akıl sekiz adım gider.

Kabusname çevirisine Mercimek Ahmet tarafından alınan atasözlerinin bugün de yaşadığı görülüyor. Aradan geçen zaman boyunca halk estetiği ve halkın dil mantığı onların üzerinde gereken işlemeyi yapmış bulunuyor. Cümle kuruluşlarında ufak tefek değişiklikler olmuş, kelimeler de bu değişikliğe uymuştur.

Üzerinde asıl önemle durulması gereken nokta, Kabusname'de geçen atasözlerinin Dede Korkut Kitabı ile Velet İzbudak tarafından yayınlanan yazmalardakilerle hemen hemen aynı oluşlarıdır. Yazma Atalar Sözü Kitabı ile Kabusname çevirisinin atasözlerinin ortak oluşları, ikisinin de aynı yüzyıl ürünü olmalarındandır.

KISALTMALAR

- (V.) : Velet İzbudak, Atalar Sözü, İstanbul 1936
(D.L.T.) : Divan-ü Lûgat-it Türk'ten Derlemeler, En Eski Türk Savları, (Yayımlayan: Ferit Birtek). Ank. 1944
(D.K.) : Dede Korkut Kitabı
(Kab.) : Kabusname çevirisi

BIBLIOTHEQUE NATIONALE'DEKİ TÜRK ATASÖZLERİ YAZMASI

Türk atasözlerini toplama çalışmalarının en yoğun olduğu ilk dönem olarak XV. yüzyılı görüyoruz. Bu yüzyılda atasözlerini toplayan önemli yazmalardan biri Fatih kitaplığında 3443 no. da kayıtlı olup Velet İzbudak tarafından yayımlanmıştır. Bundan sonraki bölümde bu yazmayı ve içindeki atasözlerini tanıtacağız.

Diğer bir atasözleri yazması, Pertev Nailî Boratav tarafından tanıtılmıştır: **(Quatre-Vingt Quatorze Proverbes Turcs du XV.e Siècle, Restés Inédits, Orient, Vol. VII, Nr. 2, 1954, 223-229)**

Söz konusu atasözleri Bibliothèque Nationale'daki bir el yazmasının içinde bulunanlardır. **(Ancien Fonds Turc, No: 237; Blochet, Catalogue des Manuscrits Turcs, I, p. 99)**

Pertev Nailî Boratav, Fransa'daki yazma hakkında şu bilgileri veriyor: Metnin sonunda 932 yılında Djuma-da tarafından İstanbul'da bitirildiği hakkında bir not vardır. Milât takvimine göre 1526 yılına gelir. Boratav, bu noktadan hareketle “Yazma, şüphesiz bizce bilinen en yeni fakat tarih bakımından en eski olanıdır. Çünkü bu, hicrî 885 (milâdî 1480-1481) de meydana getirilen eserin önsözünden daha duru bir ifade taşıyor.” demektedir.

Boratav, Bibliothèque Nationale'ın elyazmaları ara-

sındaki ve ortalama bundan 35-36 yıl sonrasına ait olan bir kitapta yer alan başka bir nüshanın varlığından söz ediyor. “Bu son yazma, diğer yazmalardan kopya edilmiş sayılmaz. Bundaki atasözleri aynı sırayı takibetmedikleri gibi mükerrer numara alanlar da yoktur. Bu, Fatih yazmasında bulunmayan 94 atasözünü ihtiva ediyor. İkincisinde yer alan 140 atasözü birincisinde yoktur, eksiktir. Bibliothèque Nationale’daki yazmada çok uzun bir önsöz vardır. Burada bu önsözü ve 94 atasözünü yayınlıyoruz” diyen Boratav, şu sonuca varıyor:

“1 — Fatih yazması ile bu yazma birbirine çok benzer özelliktedirler. Fatih yazması 932 de yeni baştan başka eserlerden devşirilmiştir.

2 — 1200 atasözünün derlenmiş olduğu ve bizim gördüğümüz elyazmaları, araya giren daha başka elyazmalarından kısaltılarak sonradan toplanmıştır. Bibliothèque Nationale yazması, Fatih yazmasına göre daha doğru, emin bir yazmadır. Bu son tahmin, doğruya çok yakındır.”

Boratav’ın meydana çıkardığını söylediği yazmanın önsözünde kendince ilgi çeken bir yön vardır: “Müellif, atalar dediğimiz Türk, Türkmen kocası değil; enbiya ve evliyâdır,” demektedir. Buna benzer bir not da İzbudak’ta vardır: *Atalar sözi Kuran’a girmez ama yanınca yilişür.*”

94 atasözünün arasında bugün için çok müstehcen olanları bulunduğundan buraya almıyoruz. Yazmanın önsözünü ve içindeki atasözlerinin bir bölümünü veriyoruz:

Ö n s ö z

Her bir sözi atalar kırk yıl gütdi andan oldu tamam, kendülerden sonra bu sözi ta tutalar hâs u 'am- atalar dedüğümüz Türk Türkmen kocası degül- enbiya ve evli-yadur andan gayrı degül- sözlerini âyât ve hadisden aldılar, kim dutmasıza- dünya ve âhıreti yıkıla dedikleriyle amel itmezise- çok lataifün vardır içinde mergub sözden- yerine düşicek her biri bir sihr (ü) efsûndur - vay ana kim atalar sözi kulagina girmeye- hakikî hayvandır ol kimesne insan olmaya- diledük atalar sözün devşürem cem'eyleyem- cemi' içinde halk arasında tamam eyleyem- üç yılda cem' eyledüm bin iki yüz atalar sözün bilmeyenler ögrene hem ögrede oğlın kızın- Âdem Ata'-dan bu deme gelince söz asıl budur hâs u 'am arasında söylenen- söz budur kim işinün önün bilmeyen sonın tan-lar- firak u hasret odına bagrını taglar.

Önsözden sonra Boratav 94 atasözünün Türkçelerini ve altlarında fransızcalarını sıraladıktan sonra herbirinin yine fransızca açıklamasını yapıyor. Yukarda da belirttiğimiz gibi, müstehcen olanları atarak yazmada geçen atasözlerinden seçtiklerimizi sıralıyoruz:

- 1 --- Anbardan bir çaşnı besdür.
- 2 --- Ataların bir sözi bin öğüde geçer.
- 3 --- Avrat var kim arpa unun aş eyler, avrat var kim kertik başın yaş eyler.
- 5 -- Bazlamaç bilmeyen deve tabanın bazlamaç sanur.

- 6 — Beglerle uruşan başdan çıkar.
8 — Biş de biş, biş buçuk da biş.
9 — Bınar başından kokar.
11 — Bilmeyen katında tapu kılmagıla bükölmek bir-
dür.
13 — Birlü binlüye küsmez.
18 — Çok it av eylemez.
20 — Delilsüz cırac yanmaz.
21 — Delüden uslu haber.
25 — Devletlünün avratı ölü, bî-devletün eşegi.
28 — Ere, at(a), ite sancı yok.
30 — Eski ırmağa su yürür.
32 — Eşine benzemeyen uğrılık.
33 — Gideni ko, duranı hoş gör.
36 — Gözün ile gördüğün etegün ile örtgil.
37 — Hak bâtıdan ağlamadı, akan dereyi kimse bağ-
lamadı.
38 — Hemişe keşiş kete yimez.
39 — İl gezen ya budına bulur, ya bogazına.
40 — İl ile tavşan avlayalar.
41 — İrteye kalan belâdan korkma.
42 — İtün dışın görmeyen başını kabak sanur.
43 — İtün kulagın kes itdür, tonuzun kulagın kes to-
nuzdur .
44 — İvecek kancuk gözsüz incük doğrur.
47 — Kanda olursa olsun, buzagu kazıhda olsun.
48 — Kara haber yirde kalmaz.
54 — Kişi kendüye itdüğün il dirilüb itmez.
55 — Kişi azıtmaz illâ nefsi.
56 — Kişinün eski oynası eyerlenmiş atı gibi olur.
57 — Kocayıla yigidün ne oyunu ola.
59 — Okunmadın varan döşeksiz oturur.
60 — Evvel dahı oğlan bokından bellüdür.
63 — Öküzile oynayan danaya boynuz yeter.

- 64 --- Öküz hasta olmuş, inek gibi yügülememiş.
68 --- Sıçan inine sığmaz, götine kabak asar.
71 --- Sinek kösüreye konmuş, kösüre eyitmiş: Biz dahi demürden koparız.
75 --- Sulu sinek suda yatar.
77 --- Tadanmış kudurmuşdan artukdur.
79 --- Ton kürkdür, er Türkdür.
81 --- Ugrı kurda oyuk assı itmez, uruspiya ögüt assı itmez.
82 --- Ulu bayramda itden sakın, kiçi bayramda otdan sakın.
83 --- Ulu var şol iniye (nene) degmez.
84 --- Usuli sakla sıpayı, kurt yemeye.
85 --- Uyku ölümün kardaşıdır.
87 --- Yagmur yagıcak yarık dolar.
88 --- Yalandan hayır gelmez.
89 --- Yalan vardır kim gerçekden yegdür.
92 --- Yohsul danışmendün sözi geçmez, geçmezse de yirde kalmaz.
93 --- Yügrük at yemin kendü artırur.
94 --- Yüz dutulmaduk bildircin bir akçaya.

KİTAB-I ATALAR (FATİH KİTAPLIĞI YAZMASI) ATASÖZLERİ

Bundan önceki bölümlerde de söz konusu ettiğimiz bu yazma, Fatih Kitaplığı'ndadır. Mevlânâ Şemsettin adındaki bir tıp bilgininin yazdığı *Teshil* kitabının sonuna eklenmiş olup harekeli sülüs yazısı ile yazılmıştır. 3443 numarada kayıtlıdır. Önsözdeki:

“Bu kitab pür pend-ile hatmolundukda tamam, hicretün sekiz yüz seksen beşi olmuşdı vesselâm.” cümlesi, kitabın yazılış tarihini vermektedir: Hicrî 885 (Milâdî 1480/1481)

Yazmada, “atalar eydür” girişiyle sıralanan ve sonradan bir okuyucu tarafından lâtin rakamlarıyla sayısı belirtilmiş bulunan 698 atasözü yer almaktadır. Bunların arasında deyimler ve atasözü sayılmayan diğer sözler de bulunmaktadır. Yazma kırk iki sayfa olup baş tarafında bir giriş bölümü var. Giriş bölümünde, ayrıca numara verilmemiş bulunan “Atalar sözi Kuran’a girmez yanınca yilişür.” atasözü geçmektedir. Önsöz, secili cümlelerden oluşmuştur.

Bu yazma, Türk Dil Kurumu tarafından fotokopisi aldırılarak bastırılmıştır. Yazmayı basıma hazırlayan ve üzerinde çalışan yazar, Velet İzbudak'tır.

Velet İzbudak, baş tarafa atasözleri üzerine bir açıklama koymuş, sonradan “Okuyanlara İki Söz” başlığı

altında kitabını nasıl düzenlediğini belirtmiştir. Yazmadaki atasözleri siyah punto ile dizilmiş altlarına Divan-ü Lûgat-it Türk'teki savlardan, atasözleriyle ilgili mısra ve beyitlerden, günümüzde kullanılan atasözlerinden tamlıklar eklenmiştir.

Yazmadaki atasözü sayısı, her ne kadar 698 olarak görülmekteyse de aralarına başka sözler karıştığından ve numaralama dikkatli yapılmadığından bu sayı kesin değildir.

Divan-ü Lûgat-it Türk'teki savları, harf sırasına göre dizerek sıralamıştık. Bu bölümde de aynı yolu tutuyoruz. Her atasözünün bitiminde ayrıca Velet İzbudak'ın kitabındaki numaralarını da gösterdik.

*Haza Kitab-ı Atalar Bi-Fermayed Oğullara
Bismillâhirrahmanirrahîm*

Her işün evveli bismillâhirrahmanirrahîm ola- ne kadar müşkil iş varısa yardımcısı ola. Aklıla irdi dü ci-hânı hakdan gayrı bulmadı. Her kime hak gerekse ni'metine şükr eylesün- gönlinden gidermesün, müdâm anı zikr eylesün. Hem resûline salât ve selâm-ı bîhadd bî-pâyân- Ebubekir, Ömer, Osman, Ali; bunlar islâmı eyledi ayan. Hasan, Hüseyin, Hamza, dükeline fikrün olsun- ashâb-ı etbâ-ı resûl üzerine zikrün olsun. Hak Taalâ bu-yurur: Velekad kerremnâ benî Âdem. Âdemî oldur ki hak söz-ile amel eyleye- her sözi kancaru varur akl-ıla ol söyleye. Sözüm çok dürlü dürlü her biri bir suretten gelür- aklı olan hak sözi bulduğı yerde alur. Atalar sözi Kuran'a girmez yanınca yilişür- pes bu söz ol söze hakikatde bulışur. Söylenmemiş söz ci-handa hergiz olmaya- söylenmiş gönlüne yaz, söylenen girü gelmeye. Cihanda gizlü söz olmağ-ıçun âşikâr- ol sebebdan ad virildi buna *Kitâb-ı Atalar*. Okuyanlar, din-

leyenler olmasun hor ü zelîl- bu sözleri cem' idene tev-
fik-i imân virsün Celîl. Bu kitâb pür pend-ile hatmolun-
dukda tamam- hicretün sekiz yüz seksen beşi olmuşdı
vesselâm. Geldük imdi atalar sözün söyleyelüm- her biri
ne dimiş, ögüdini şerh eyleyelüm. Atalar eydür:

- 1 — *Ac aman bilmez erken karnun toyur.* (296)
- 2 — *Ac arslandan tok tonuz yiğdür.* (601)
- 3 — *Ac karın katık istemez uyku yasduk istemez.*
(426)
- 4 — *Ac-ıla ecelli söyleşür.* (187)
- 5 — *Acıyan işek atdan geçer.* (373)
- 6 — *Açuk boğaz ac kalmaz.* (133)
- 7 — *Ad kişi adından korkdukça adsuz Tāngri'dan
korkmaz.* (319)
- 8 — *Adam alası içinde tavar alası taşında.* (40)
- 9 — *Âdem nefsinden, hayvan yularından yidilür.* (92)
- 10 — *Ağaç kapu yapıldı-y-ısa altun kapu açıldı.* (379)
- 11 — *Ağaç ne kadar uzansa göğe ireceği yok.* (98)
- 12 — *Ağaç yumşağın kurt yir.* (683)
- 13 — *Ağrıya beglerün borcu vardur.* (440)
- 14 — *Ağustosda gölge kovan zemheride karnın ovar.*
(573)
- 15 — *Ağzı eğri ensesinden bellüdür.* (639)
- 16 — *Ahşam bazarı sabaha yömdür.* (437)
- 17 — *Ahşam oldu kon sabah oldu göç.* (30)
- 18 — *Ahşamdān sonra kapunı yap.* (83)
- 19 — *Al-ıla arslan dutulur güc-ile gücigen tutulmaz.*
(332)
- 20 — *Alçak eşek tımarlamağa genez olur.* (640)
- 21 — *Alçak uçan yüce konar yüce uçan alçak konar.*
(352)
- 22 — *Âlet işler er öğünür.* (322)
- 23 — *Alım birle borc ödenmez.* (76)

- 24 *Almağun satması dahı vardur. (507)*
- 25 - *Altun yirde paslanmaz taş yağmurda ıslanmaz. (580)*
- 26 --- *Anan kâbinin ko öcün koma. (284)*
- 27 - *Anasın gör kızın al, kıyısın gör bezin al. (7)*
- 28 --- *Arkın meleyen de bulur katı meleyen de kuzusın. (181)*
- 29 --- *Arugun aslı belürmez. (297)*
- 30 --- *Arusun söyündür balın andan yi. (87)*
- 31 *Asıl azmaz sağ yıymaz. (19)*
- 32 *Âsî kuzıya kurt yitmez. (617)*
- 33 *Aş tuz-ıla tuz oran-ıla. (410)*
- 34 *Aşağa korsam pas olur yukaru korsam is olur. (317)*
- 35 --- *Âşıka ya sabr ya sefer gerekdür. (253)*
- 36 - *Aşun altın yanında, işün üstün yanında. (502)*
(V. İzbudak, “eşün altın yanında” diye okumuş ve eş kelimesine arkadaş anlamı vererek sözü açıklamış. Biz, “Sofranın alt başında, kavganın üst başında” atasözüne dayanarak yukardaki gibi okuduk. Bkz: M. N. Özön, 7239 no. lu atasözü.)
- 37 --- *At mı satdun, gümüşlü yancuğum isen kesil. (450)*
(V. İzbudak, bu sözü “Bana at mı sattın? Atın sırmalı çulu isen de çekil benden uzaklaş.” diye açıklamıştır.)
- 38 --- *Ata dostı oğula mirasdur. (252)*
- 39 -- *Atun kulağın kesün yine atdur, tonuzun kuyruğın kesün yine tonuzdur. (606)*
- 40 --- *Atun yürügenin al yüğrük çıgarsa tali'ün. (177)*
- 41 *Atunı boz at yanına bağlama ya huyın hu(y)lanur ya tüyin. (338)*
- 42 --- *Atunı dost bigi sakla duşman bigi bin. (174)*

- 43 — *Av köpeği avdan kalmaz.* (656)
- 44 — *Avcı etin it yemez.* (508)
(V. İzbudak, “Avcı atın it yemez.” diye okumuş.)
- 45 — *Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz.* (221)
- 46 — *Avrata, oğlana, meyhora zar (raz) dime.* (528)
- 47 — *Avratun-ıla bâzârun kimseye inanma.* (107)
- 48 — *Avratun mesturesin al gözen çıkarsa tali’ün.* (177)
(V. İzbudak, gözen kelimesinin yanına (26. sayfa) soru işareti koymuş. Gözen, sevimli, hoşadenden anlamındadır. Bkz: Tarama Sözlüğü, III. cilt, 1815. sayfa)
- 49 — *Ay gör oruc tut ay gör bayram eyle.* (164)
- 50 — *Ayıbsuz yâr isteyen yârsuz kalur.* (90)
- 51 — *Aylak kan alıcı bulıcak tamarların toğrat.* (370)
- 52 — *Ayluk turmakdan ayluk işlemek yeğdür.* (17)
- 53 — *Ayunun dişin görmeyen başın kabak sanur.* (622)
- 54 — *Ayuyu belgilet temaşaya bak, kurdu belgilet kefen yarakla.* (188)
- 55 — *Azacuk nereye gidersin? -Çok getürmeğe.* (154)
- 56 — *Azaçuk işüm gavgasuz başum.* (171)
- 57 — *Azı bilmeyen çoğı hiç bilmez.* (152)
- 58 — *Bahîl cennete girmez girer-ise de rahmet bulmaz.* (637)
- 59 — *Bahîl, gün olsa, kimse üstine toğmazdı.* (492)
- 60 — *Bak bakışun, al alışun.* (135)
(V. İzbudak, 22. sayfada bu sözün bitimine soru işareti koymuş. Biz, bu sözün “Her iş, tam yapıldığında iyi sonuç alınır.” anlamında olduğunu düşünüyoruz.)
- 61 — *Bal demek-ile ağız tatlu olmaz.* (510)
- 62 — *Bal da bal, bahası da bal.* (599)

- 63 --- *Bal-ıla kaymak isteyen akçasına kıymak gerek.*
(374)
- 64 — *Bal tutan barmağın yalar.* (85)
- 65 - *Bal yiyen belâsın çekmek gerek.* (547)
- 66 - *Balı olan bal yimez mi.* (282)
- 67 - *Balçığı dıvara vur dutarsa hoş dutmazsa gine hoş.*
(323)
- 68 --- *Balık başından yıyr.* (20)
- 69 — *Bana şu'de (şu'le) virmeyen göz çıksun.* (165)
- 70 --- *Bana yaramayanı bir pula almazam.* (378)
- 71 --- *Baskusuz sazı yıl alır.* (84)
- 72 --- *Baş gidicek pâyidâr olmaz ayak.* (288)
- 73 --- *Baş sağ olıcak börk eksük olmaz.* (162)
- 74 — *Başına gelen başmakçı.* (137)
- 75 --- *Başına gelen hekim.* (51)
- 76 --- *Başuna toprak koyma koyarsan ulu yirden koy.*
(175)
- 77 — *Bayram istemeyen bayrama irmesün.* (335)
- 78 --- *Bazirgâni bit yir kazandüğün at yir.* (405)
- 79 *Beg olugör sana kul eksik olmaz.* (230)
- 80 --- *Begler buyruğı yohsula kan ağladur.* (539)
- 81 --- *Begler deve bigi olur kancaruya olursa yidilür.*
(258)
- 82 *Begler sözi gevherdür sımak olmaz.* (540)
- 83 --- *Beglere ve avrata inanma akar suya tayanma.*
(26)
- 84 — *Beglerün aklı olmaz akıl işin devlet işler.* (259)
- 85 — *Beglerün sözi sözün begidür.* (522)
- 86 --- *Belâ çekmeyince bal yenmez* (86)
- 87 --- *Ben istemez miyem kayın atam kassab ola ve*
kayın anam hammamcı ola. (497)
- 88 — *Ben keküm ile mi bükülürem beni erenler bükül-*
dür. (662)
- (Ben kendi isteğimle mi dönerim, beni sema

eden erenler döndürür. Tasavvuf kültürü ile ilgili bir söz olarak görünür.)

- 89 — *Benüm ol talığım yokdur ki gökden palan yağarsa kuskunu boğazıma geçe.* (654)
- 90 — *Beş barmak düz olmaz.* (155)
- 91 — *Bıçak kendü sapın kesmez.* (117)
- 92 — *Bıçakı ortaya ko Sa'd-ı Vakkas-ıla ok at.* (519)
(Bıçak kullanmaktaki becerikliliğin ne ölçüde çok olsa da Sad'-ı Vakkas ile yarışacak kadar ok atmağa çalış, anlamındadır. Sa'd-ı Vakkas, peygamberimizin sahabelerinden olup çok iyi ok atardı.)
- 93 — *Bınarı başından avla.* (430)
(Bu atasözündeki avla, çevir anlamındadır.)
- 94 — *Bî-devlete öğüt viresin tekin erişmedi benimle dir.* (472)
- 95 — *Bî-devletle kardaş okuşma.* (67)
- 96 — *Bile toğmak neylesün bile büyümeyince.* (477)
- 97 — *Bilen-ile bilmeyen bir olmaz.* (234)
- 98 — *Bilmeye bulut yüküdür.* (584)
(V. İzbudak, bu atasözü ile ilgili bir de fıkra anlatır: Bir adam, kırdan bir yere para gömmüş fakat sonra o yeri kaybetmiş. “Hiçbir nişane koymadın mı?” demişler; “Tam üzerinde siyah bir bulut vardı.” demiş.)
- 99 — *Bilmezem demek çok dürlü kaza savar.* (72)
- 100 — *Bilüre dan bildüğün işle.* (290)
- 101 — *Bin akçalık kılıcı çek bir akçalık yayı çekme.* (486)
- 102 — *Bin atmak bir vurmağa muhtaçdur.* (518)
- 103 — *Bin atun var-ısa inişde in bir atun var-ısa yokuşda bin.* (329)
- 104 — *Bin işçi bir başçı.* (320)
- 105 — *Bin kargaya bir sapan taşı yiter.* (336)

- 106 --- *Bin kerre Allah demekden bir kerre eyvallah demek yığdır.* (513)
- 107 — *Bir acı bin cebelû soymaz.* (367)
- 108 — *Bir ağaçdan okluk da çıkar bokluk da çıkar.* (687)
- 109 — *Bir akça bitürdüğün iller bitürmez.* (380)
- 110 — *Bir bine küsemez.* (607)
- 111 — *Bir çiçek-ile yaz yarımaz.* (345)
- 112 — *Bir dahı gelin olsam, yatış turuş öğrendüm.* (145)
- 113 — *Bir elmayı bin akçaya soy, bin armudu bir akçaya soyma.* (327)
- 114 — *Bir görüş bir kör biliş.* (67 mü.)
- 115 — *Bir kalendere iyman getir dimişler andan dahı vaz giçdüm dimiş.* (661)
- 116 — *Bir kara kuzgun ağar mı.* (244)
- 117 — *Bir kişide iki hüner çok mudur.* (559)
- 118 — *Bir kişinin karnın döğerlermiş vay arkam dirimiş.* (241)
- 119 — *Bir kişiyi kir pas gördünse dene, buzağı sanma.* (301)
- 120 — *Bir koyuna ve bin koyuna dahı bir çoban gerek.* (524)
- 121 — *Bir kuş bir çalıya sığınur, sen bir çaluca olmadun mı?* (543)
(İlk yarısı o dönem atasözlerinden olup ikinci yarısı kakıncı olarak eklenmiştir.)
- 122 — *Bir mih bir nal kurtarur, bir nal bir at kurtarur, bir at bir er kurtarur, bir er bir memleket kurtarur.* (569)
- 123 — *Bir mud tarı bir akçaya, bir karı ac ölmüş.* (353)
- 124 — *Bir sınaduğün bir dahı sinamak şomdur.* (224)
- 125 — *Bir söyle bin işit.* (203)
- 126 — *Bir sürçen atun ayağın kesmezler.* (428)

- 127 — *Bir yiğitlikde bir kocalıkda bellüdür.* (108)
- 128 — *Biregü atına binen tiz iner.* (60)
- 129 — *Biregü sözün biregüye demek kolay olur.* (424)
- 130 — *Biregü yumruğun yemeyen kendü yumruğun demür sanur.* (387)
- 131 — *Biregüyi köye koymazlar-ımuş bilügüm kethüda evine asun dirmiş.* (261)
(Bir adamı köye koymazlarmış, okluğumu kethüdanın evine asın dermiş.?)
- 132 — *Boğaza yumruk yaramaz.* (435)
- 133 — *Borca içen iki kez esirir.* (50)
- 134 — *Borcun emin bilürem, virüb kurtulmaktır.* (498)
(Emin: ilâcını)
- 135 — *Borç eyü güne kalmaz.* (29)
- 136 — *Borçlunun yalımı alçak olur.* (390)
- 137 — *Böz ata, avrata, oğlana kulluk idenün yüzi ağarmaz.* (339)
- 138 — *Börküm eski sözüm geçmez.* (371)
- 139 — *Bugünkü hergele nevbeti bizüm degüldür tavarun ayruk yirde iste.* (148)
- 140 — *Buğday etmeğün yoğ-ısa buğday dilün yok mı?* (194)
- 141 — *Buldum bilemediüm bildüm bulamadum.* (169)
- 142 — *Bulınanda kız yok.* (457)
(Olana pahalılık yok, anlamındadır. Kız, bu sözde pahalı demektir.)
- 143 — *Burun yüzden götürülmez.* (453)
- 144 — *Cahilün dostluğundan âlimün duşmanlığı yiğdür.* (58)
- 145 — *Can alıcı oğlançuklar üleşdürmiş anun ana benüm bana tek koşun.* (192)
(Azrail, küçük çocukları üleştirirmiş, tek benimkini bana bıraksın da onun vereceği çocuktan

vazgeçtim.) İzbudak, sözü bu yolda açıklıyor. Alacağını alsın, tek benimkini bana bıraksın, dense daha doğru olurdu.)

146 — *Can alıcıdan korkup oğlancukların yavuz öğretme.* (223)

147 — *Cömerd elin kimse kesmez.* (153)

148 — *Cuha'ya muhtesiblik virmişler evvelâ atasın haklamış.* (147)

(Cuha: Hicret'in ikinci yüzyılında Kûfe'de yaşamıştır. Aptallığı ile tanınmıştır. Birtakım hikâyelere konu olmuştur.)

149 — *Cühud etmeğin yiyen yine cühud yardımın kovar.* (308)

150 — *Çamı budağından güzeli.* (99)

(Bir yanlış yazma olsa gerek. Her halde “Çam budağıyla güzeldir” anlamına gelen bir söz olacak.)

151 — *Çanağa ne toğrarsan kaşuğuna ol çıkar.* (446)

152 — *Çaylağa sormuşlar anasın koyub yavrisın neye kaparsın âvâzı kulağuma hoş gelür dimiş.* (415)

153 — *Çevik kuş iki ayağında(n) tutulur.* (53)

154 — *Çıbuğu yaş-iken eğmek gerek, sonra eğir virmez.* (463)

155 — *Çırak dibi karanu olur.* (303)

156 — *Çoğ-ıla azun oyunu olmaz.* (608)

157 — *Çok ağız bir olıcak bir ağız hiç olur.* (593)

158 — *Çölmek dimiş dibüm altun, kaşık dimiş girdüm çıkıdum.* (436)

159 — *Çöreğün büyüğü un çokluğundan olur.* (526)

160 — *Çöreğinde cekün (şekin) yoğ-ısa gam yime.* (401)

161 — *Çuvalduz yurdusu denli delikden deve denli sovak girer.* (494)

162 — *Çürük baklanun kör alıcısı olur.* (136)

163 — *Dalabın bilmeyen devlüngeç atar.* (505)

(Kimıldanmayı bilmeyen kendisine yırtıcı kuş adını koyar.)

- 164 — *Dâvicün dânişmend oldı yarıcun Allah olsun.* (201)
- 165 — *Değirmene dadanan köpek dere sıyırdur.* (621)
- 166 — *Değirmene varan un öğüdür evdeki nevbet so-
rar.* (69)
- 167 — *Değirmi yurt tutmağa değirmi göt gerek.* (642)
- 168 — *Dek duranun devece assısı vardur.* (95)
- 169 — *Delüklü taş yirde kalmaz.* (111)
- 170 — *Delüye depret delü sana sapradur.* (264)
- 171 — *Delü-y-ile halva yimekten uslu-y-ıla savaş yiğ-
dür.* (295)
- 172 — *Deminde kaçmak dahı erlikdendür.* (514)
- 173 — *Derziye göç dimişler iğnesin başına sokmış.* (77)
- 174 — *Devekuşına yük getür dimişler, ben kuşam di-
miş; uç dimişler, deve uçar mı dimiş.* (660)
- 175 — *Deve ölürse derisi eşeğe yük olur.* (576)
- 176 — *Deve yirine deve çöker.* (624)
- 177 — *Deveye binüb yara puma.* (421)
- 178 — *Deveye burc gerek-ise boynın uzada.* (96)
- 179 — *Devlet oğul, mal tahıl, milk değirmen.* (592)
- 180 — *Devletlû ol kişidür kim duşmanın bile.* (516)
- 181 — *Devletlûnun ayağı katında yatmak yiğdür bî-
devletün başı katında yatmakdan.* (452)
- 182 — *Devletsüz oğlun olmakdan devletlûya kul olmak
yiğdür.* (395)
- 183 — *Devletsüze devlet olumadum devletsüzden kaçub
kurtulumadum.* (407)
- 184 — *Diğrenden korkan porsuk hırman yanında ney-
ler.* (464)
- 185 — *Digü dinleyen kendü aybın işidür.* (35)
(Gizlice konuşulanı dinleyen kendi ayıbını işi-
tir.)

- 186 — *Dil ebsem olsa baş esendür. (105)*
- 187 — *Dilkü ne kadar cevük ise bir gün boğazı ele virür. (619)*
- 188 — *Dilkü ne kadar yatarsa ol kadar yiler. (618)*
- 189 — *Diş eti karın toyurmaz. (340)*
- 190 — *Dişi sevlmeyince irkek kovulmaz. (597)*
- 191 — *Dost- ıla etmeği incecük uzunca yimek gerek. (182)*
- 192 — *Dost-ıla yi iç satu bazar eyleme. (57)*
- 193 — *Döğölmek eşeğe yar(a)şur, edebsüzlik itme. (281)*
- 194 — *Dükkân darçuk olıcak oturacak yir bulunmaz. (553)*
- 195 — *Dünyayı ümid-ile yimişlerdür. (283)*
- 196 — *Duşmana yarak gerek ya duşmandan ırak gerek. (483)*
- 197 — *Duşmanı sen kendiünden yiğın gör alu çıkarsa talî'ün. (150)*
- 198 — *Duşmanın ömri akça gibi olsun. (125)*
- 199 — *Ebleh kehl olmaz. (27)*
- 200 — *Ecel yiri açıkdur cebe dahı fayide itmez. (362)*
- 201 — *Ecelsüze ölüm yok. (385)*
- 202 — *Eğri otur toğrı söyle. (21)*
- 203 — *Eğrilerde yol toğrı. (478)*
- 204 — *Ekinci kırk yılda biter bazırgân kırk günde. (544)*
- 205 — *Eksüklük-ile büyüyenin yalımı alçak olur. (406)*
- 206 — *El elden üstündür. (280)*
- 207 — *El eli yur iki el yüzi yur. (583)*
- 208 — *Elmayı yukaru at inince hezar varış. (419)*
- 209 — *Elün-ile virürsen aş olur sonra kalan savaş olur. (558)*
- 210 — *Elün işde-y-iken gözüñ işde olsun. (170)*
- 211 — *Emanete hıyanet olmaz. (73)*

- 212 — *Engece niçün yanın yürürsin dimişler yiğide nice yürürse yaraşur dimiş.* (333)
- 213 — *Er etmeği er kursağında kalmaz.* (403)
- 214 — *Er gördün kuşan ev gördün kaşan.* (591)
- 215 — *Er oyunu üç kez.* (144)
- 216 — *Er tayıya it ataya.* (294)
- 217 — *Erenlerin ardı öni birdür.* (585)
- 218 — *Eri söylet okı fırlat.* (598)
- 219 — *Erkek eşek taşagından bellüdür.* (667)
- 220 — *Erlük on tokuzu hiyle.* (349)
- 221 — *Eski varlu varludur.* (451)
- 222 — *Eşeğe sormuşlar, bugün kanda gidersin anı biz- lingeç bilür dimiş.* (567)
- 223 — *Eşeği düğüne okumuşlar ya su eksükdür ya odun eksükdür.* (242)
- 224 — *Eşek eti dirile tatludur.* (474)
- 225 — *Eşek eve gelmiş yorga yolda kalmış.* (427)
- 226 — *Et-ile tırnak arasına giren yiyüp çıkar.* (240)
- 227 — *Et ne denlû arık olsa etmek üstinde yaraşur.* (130)
- 228 — *Etki (öteki) kapudan kovarlarsa sen bacadan düş.* (582)
- 229 — *Etmeğin hakkı var-ısa tuz anı komaya.* (271)
- 230 — *Evde bir kez ölince yabanda bin kez öl.* (167)
- 231 — *Evde her odun yanar eyle (öyle) tağda yanar.* (581)
- (Her odun evde nasıl yanarsa dağda da öyle yanar, anlamındadır.)
- 232 — *Evdeki hesab bazarda rast gelmez.* (70)
- 233 — *Eve gerek-iken mescide haram.* (134)
- 234 — *Evmek-ile kalkan pişmanlığ-ıla oturur.* (289)
- 235 — *Evren evreni yudmayınca evren olmaz.* (611)
- 236 — *Evün yapılmış avratun tutulmuş tonun dikilmiş.* (178)

- 237 — *Evün yatdı sen tur evin turdı sen yat.* (542)
(Ev halkı yatınca sen kalk, ev halkı kalkınca sen yat; eve her zaman bir bekçi lâzımdır, anlamında bir atasözüdür.)
- 238 — *Evvel bazara bazar yitmez.* (439)
(İlk pazarlığa sonraki pazarlıklar uymaz, ilk pazarlık pazarlıktır.)
- 239 — *Evvel ta'am, sonra kelâm.* (246)
- 240 — *Evvelki bereketden ay aydını kalıbdur.* (363)
- 241 — *Eylik bilmeyen katında su getüren-ile senek sıyan birdür.* (318)
- 242 — *Eylik iden eylik bulur.* (211)
- 243 — *Eylüğe eyülük olsa öküze bıçak olmazdı.* (197)
- 244 — *Eylük eyle suya sal, eğer eylük eylük-ise ol seni bulur.* (16)
- 245 — *Eyü dirliğe çok harç gerek.* (549)
- 246 — *Eyü söze ne tanışık gerek.* (512)
- 247 — *Gammazun kanda-y-ısa yüzi karadur.* (433)
- 248 — *Garip gözi kör olur.* (285)
- 249 — *Gayret altında er ölmüş.* (168)
- 250 — *Geçid bilmezsen köpriye tolan.* (129)
- 251 — *Geçmiş yağmura kepenek alup çapınma.* (309)
- 252 — *Gelini ata bindür, güyeği yolu kancarı, dir.* (470)
- 253 — *Gelmek irâdet, gitmek icâzet.* (140)
- 254 — *Giyeği kim itmez, kızı kim dilemez.* (461)
- 255 — *Göcdük yurdun kadri konduk yurtda bilinür.* (55)
- 256 — *Göçerem diyü eksüğün tağıtma.* (12)
- 257 — *Gönül yapmak arş yapmakdur.* (600)
- 258 — *Gönül yiken (yikan) Tanrı'ya irmez.* (183)
- 259 — *Gördüğün dınma (tınma) gözden düşersin.* (557)
- 260 — *Göre göre bahadur olur.* (348)
- 261 — *Görinenden görünmez çok.* (392)
- 262 — *Görünen köye ne kulağuz gerek.* (633)

- 263 — *Gözsüz kuşun yuvasın Tanrı Ta'âlâ yapar.* (198)
- 264 — *Gül dikensüz olmaz.* (89)
- 265 — *Gün kandan toğarsa elün o yana çön.* (465)
- 266 — *Gün var-iken tavarun eve getür.* (71)
- 267 — *Günine göre kürkin gey.* (102)
- 268 — *Güzel kanda-y-ısa gavgasuz olmaz.* (88)
- 269 — *Ha ördek ha değirmen ikisi dahi suda yürür.*
(434)
- 270 — *Haber, didüklerince olmaz.* (172)
- 271 — *Haberi virenden alan uslu gerek.* (166)
- 272 — *Haberün toğrusın oğlandan al.* (48)
- 273 — *Hak söz ağudan acıdur.* (423)
- 274 — *Hamamda bir tas suyu bilmeyen hamamı başına*
yıkarsan bilmez. (156)
- 275 — *Hammam senden almadan sen hammamdan al*
çık. (625)
- 276 — *Hasta sağlığınca hekim kapuya gelür.* (212)
- 277 — *Hatib, kılıç gibi bir kez gerek olur.* (469)
- 278 — *Hatun ele giricek kalayığı (halayığı) hoş görmek*
gerek. (184)
- 279 — *Hayır san işüne hayır gele başuna.* (43)
- 280 — *Helüksüz dıvar olmaz.* (265)
- 281 — *Her inişün yokuşu vardır.* (120)
- 282 — *Her kimün bağı var yüreğinde tağı var.* (180)
- 283 — *Her kişi kendü aybını gözedür.* (116)
- 284 — *Her kişi kendü çöreğine köz eşer.* (266)
- 285 — *Her kişinin ağacı tağda bellüdür.* (603)
- 286 — *Her nesnenün erkânı vardır oduna gidenün ur-*
ganı vardır. (447)
- 287 — *Her yumrı koz olmaz.* (46)
- 288 — *Her ziyan bir öğüt olur.* (196)
- 289 — *Hiç üzüm yokdur ki götünde çöpi olmaya.* (532)
- 290 — *Hiçden yok yiğdür.* (484)
- 291 — *Horosça aklun yok mı vaktında ötesin.* (520)

- 292 — *Horoş (s) çok olıcak sabah bulunmaz.* (536)
- 293 — *Horyatdan savaş kopar.* (673)
- 294 — *Huyın bilmediğün tavarun ardına tolanma.* (632)
- 295 — *İsıran it diş göstermez.* (590)
- 296 — *Issıdan korkan suyu üfürür içer.* (359)
- 297 — *İden bulur, inleyen ölür.* (33)
- 298 — *İgen açılma soğuk geçer.* (473)
- 299 — *İki çetük bir arslana tabdur.* (431)
- 300 — *İki kardaş savaşmış ebleh ana inanmış.* (247)
- 301 — *İki karpuz koltuğa sığmaz.* (577)
- 302 — *İki sanan iletmez ışkı başa.* (551)
(Vahdete eremeyen gerçek aşkı bulamaz, anlamında olup tasavvufla ilgili bir sözdür.)
- 303 — *İkiyi bir alma, yiğit diyüb karı alma.* (251)
(İkiyi bir diye alma, güçlü kuvvetli deyip yaşlı kadınla evlenme.)
- 304 — *İl atduğı taş irak gider.* (382)
- 305 — *İl gezen ilce bilür.* (420)
- 306 — *İl gözi mehekdür.* (475)
- 307 — *İl için ağlayan göz çıksun.* (207)
- 308 — *İl ilden ayruksı olmaz töresi ayruk olur.* (292)
- 309 — *İl-ile gelen vurgun düğün bayramdur.* (383)
- 310 — *İl, kuyruk yağıdır, yeyigör.* (365)
- 311 — *İl önüne kimse turmaz.* (312)
- 312 — *İle sen sorınca il sana sorsun.* (235)
- 313 — *İle uyan eşlerin boşar.* (206)
- 314 — *İlk uran okcı son vuran bokcı.* (695)
- 315 — *İllet-ile dirilen mihnet-ile can virür.* (123)
- 316 — *İlleti illet bil urgana un koymışlar.* (199)
- 317 — *İlm ehli câhili yola getürür.* (612)
- 318 — *İlün ağzı faldur ne dirse olur.* (257)
- 319 — *İmam osurıcak cemâ'ata sıçmak görünür.* (694)

- 320 — *İn dinlen, bin dinlen.* (330)
(At üzerine söylenmiş bir atasözüdür.)
- 321 — *İnce kız tonanınca yoğın kız ere varmış.* (269)
(İnce, narin kız evlenmek üzere hazırlanıncaya kadar kaba saba kız kocaya varmış olur.)
- 322 — *İp kuşaklunun sulhın kur kuşaklu bozamaz.* (462)
(Bu atasözünde ip kuşaklu sözü ile halk anlatılmaktadır. Kur kuşaklu olan da o halkın beyi, yöneticisidir. Halkın sağladığı barışı, yöneticisi bozamaz, anlamında olup halk tarafından sağlanan barışı, değerli ve sağlam bir barış olarak gösteren bir atasözüdür.)
- 323 — *İrkek arslan arslan, dişi arslan arslan değil mi?* (432)
- 324 — *İrteki dane pirinçden bugünkü bulamaç yigdir.* (39)
- 325 — *İsa için Musa'yı kınamazlar.* (218)
- 326 — *İssine benzemeyen uğurluk (uğruluk).* (638)
- 327 — *İsüz eve it buyruk.* (523)
- 328 — *İş başarana baş ururlar.* (500)
- 329 — *İşeği issi didüğü yire bağla.* (233)
- 330 — *İşeği tımarlayan osuruğına katlanur.* (672)
- 331 — *İşeğinden çulı yığ.* (666)
- 332 — *İşeğin berk bağla andan Tanrı'ya ismarla.* (393)
- 333 — *İşek ata eytmiş yokuşda sen bana küy, inişde ben sana küyem.* (570)
- 334 — *İşek atan (atın) ne yoldaşı, yohsul bayın ne karadaşı.* (605)
- 335 — *İşin yoğ-ısa evüne direk ur.* (575)
- 336 — *İt ağzın kemik tutar.* (214)
- 337 — *İt bokı keferede yaradı ol dahı bulunmadı.* (671)
- 338 — *İt değdiğiyle deniz murdar olmaz.* (657)
- 339 — *İt dişi tonuz derisine.* (670)

- 340 - *İt etmekden kaçmaz.* (402)
- 341 — *İt üni göğ'e ağmaz.* (668)
- 342 — *İti an ağacı yanuna ko.* (213)
- 343 — *İti bir kez ur ölsün bir dahı vur dirülsün.* (215)
- 344 — *İtin ahsayısı gelicek kârıvana uyar.* (623)
- 345 — *İtün issi var-ısa tavşanun dahı Tanrısı vardır.*
(25)
- 346 — *İven kız ere varmaz varsa dahı baht bulmaz.*
(18)
- 347 — *Kadı etmeğ'in karınca yimez.* (217)
- 348 — *Kadıya yalnız giren sakalın sığayıb çıkar.* (350)
- 349 — *Kalb (p) kazanur kaltaban gönenür.* (275)
- 350 — *Kalem cömerd olur ni dilerse yazar.* (151)
- 351 — *Kalendüre kış olur dimişler ditremeğe turmuşuz*
dimiş. (270)
- 352 — *Kalkan, kaza savar; götürmek gerek.* (276)
- 353 — *Kamu kuşlar uçar nesne yok bildiricin uçdı elver-*
didür. (80)
(Bütün kuşlar uçar da kimse bir şey demez,
bildiricin uçunca yetişir denir.)
- 354 — *Kanglı çökicek yol gösterici çok olur.* (47)
- 355 — *Kanı kan-ıla yuzarlar (yumazlar?) kanı su-y-ıla*
yurlar. (262)
- 356 — *Kaplan bigi buludla talaşma.* (535)
- 357 — *Kar anun-uçun yağar ki ayak üşede.* (61)
- 358 — *Kar susalık kandurmaz.* (368)
- 359 — *Karı bağla yanın al ağla.* (560)
(Karaya al bağla, geç karşısına ağla.)
- 360 — *Karı (yı) yiğit iden tondur.* (438)
- 361 — *Karıncaya dahı merdâne yok.* (10)
- 362 — *Karındaşı olmayan garib olur.* (596)
- 363 — *Karışık, kaza savar.* (114)
(Harman zamanı fakirlere verilen arpa ve buğ-

day karışımı (karışık), tıpkı sadaka gibi insanın başına gelecek olan kaza ve belâyı savar, defeder.)

- 364 — *Kartaştan karın yakın.* (587)
365 — *Kârvansaray-ıla hamam il evidür.* (157)
366 — *Kaşağuyı al ahura gir yağır at bellüdür.* (361)
367 — *Kaşuğ-ıla aş virüb sapu-y-ıla gözün çıkarma.* (471)
368 — *Katı yürürsem kaza bana yiter.* (408)
369 — *Kavırğa karın toyurmaz.* (369)
370 — *Kavm düşmanlığı düşvâr olur.* (56)
371 — *Kaza görünü gelmez karı yüğü Lüb ölmez.* (525)
(Yazmada yüğü Lüb diye yazılı kelimenin bükü- Lüb (beli bükülüp) olması gerekir.) İzbudak da bükülüb okumuştur.)
372 — *Kazan kazan kazana vir artuğın kazmaya.* (555)
(Kazandığını kendin yeyip içeceğine harca, kalanını mezar kazıcıya ver. Bu açıklamayı V. İzbudak'tan aktardık.)
373 — *Keçiye bıçak çalıcak oğlak bucakda osurur.* (614)
(Söz, yazmada bu okuyuşa uygun olarak kayıtlıdır. V. İzbudak sehven "Keçiye bıçak çalıcak oğlakda bucak osurur" diye okumuştur.)
374 — *Keçiye çanı kayusu kasaba yağ kayusu.* (245)
375 — *Kedinün usluluğı sıçan görincedür.* (216)
376 — *Kedinün yüğü Lüb samanlığa dek.* (400)
(Kedinin gideceği samanlığa kadardır. Bir kaba- hatı olan kedi ancak samanlığa kadar kaçır, orada yakayı ele verir.)
377 — *Kendü düşen ağlamaz.* (37)
378 — *Kesemedüğün eliöp başuna ko.* (62)
379 — *Kesilen baş girü bitmez.* (364)
(Kesilen baş, yerine gelmez.)
380 — *Kınadan gayrı nesne yağ götürmez.* (372)

- 381 — *Kış kış gerek yaz yaz.* (160)
- 382 — *Kızı vir köpri kes.* (594)
- 383 — *Kızıl tiz solar.* (200)
- 384 — *Kızıl olsa buğday al avrat ölse kız al.* (556)
(Pahalılık olursa yiyecek sıkıntısı çekmemek için buğday al, karın ölürse yeniden evlenince kızla evlen.)
- 385 — *Kızlıkda bok yiyen ucuzlukda utanmış.* (635)
(Kızlık, bu atasözünde de pahalılık anlamındadır.)
- 386 — *Kiçi yatduğı yiri eşer yatur.* (143)
- 387 *Kiçiler su döker ulular tayınur.* (454)
- 388 *Kim osurdu garib osurdu.* (681)
(Suç garibin olur. Nitekim Gaziantep Ağzı, 357. sayfada da geçiyor.)
- 389 *Kime tavşan yarar kime kurt.* (305)
- 390 *Kime müsliman disen haçı koltuğundan çıkar.* (341)
- 391 — *Kimsenün aybını söyleme, yirün kulağı vardır.* (34)
- 392 — *Kimsenün kapusın kakma ki kapun kakmayalar.* (28)
- 393 — *Kişi açıkmayınca ac hâlin bilmez.* (186)
- 394 — *Kişi a'yân almak çetin beslemek kolay olur.* (176)
- 395 *Kişi bildüğü otı yiyicek karın ağrımaz.* (630)
- 396 — *Kişi kekinle mi kazaya uğrar.* (691)
- 397 — *Kişi ne ekse anı getirür.* (41)
- 398 — *Kişidür yoğ-ısa pulı, işekdür atlas-ısa çulı.* (674)
- 399 — *Kişinün aybını yüzine gerek.* (552)
- 400 — *Kişinün boğazı kendüden aşağıya gerek.* (337)
- 401 — *Kişinün musâhibi kendüden yağ gerek.* (229)
- 402 — *Kişinün vatani iymânıdır.* (414)
- 403 — *Kişinün yoldaşı yancuğıdır.* (100)
- 404 — *Kişiyeye bin dostdan bir düşman çokdur.* (101)

- 405 — *Kişıyi taleb fâyide itmez nasib olmayınca.* (442)
- 406 — *Kol salsa yön bellü olur.* (14)
- 407 — *Kol sinsa yin içinde, baş yarılssa börk içinde.*
(15)
- 408 — *Konan göçer gelen geçer.* (287)
- 409 — *Konşı hakkı Tanrı hakkı.* (22)
- 410 — *Konşı taviği konşıya kaz görünür.* (636)
- 411 — *Konşunun sakalın yoldılar sen dahı sakalun ülüt.*
(645)
- 412 — *Konuğun kutsuzı ev issin ağırlar.* (389)
- 413 — *Konuk umduğun yimez bitüdüğün yir.* (91)
- 414 — *Korkak bazirgân ne assı ider ve ne ziyan.* (313)
- 415 — *Korkunun ecele fâyidesi yokdur.* (386)
- 416 — *Koyun çobansuz olmaz.* (141)
- 417 — *Koyuna güc-ile varan köpek assı eylemez.* (226)
- 418 — *Koyuna kurt gelse vay biregüyedür.* (521)
- 419 — *Koyunu yüze yitür il anı bine yitürür.* (409)
- 420 — *Köpeksüz çobanın koyunun kurd yir.* (227)
- 421 — *Köse evden yaşamayınca yaşın Allah'dan gayrı
kimse bilmez.* (481)
- 422 — *Köseye sakal muştılamışlar, haberün olacağın
söylen dimişler.* (394)
(Yazmada dimişler diye yazılı fakat cümlelerin di-
miş fiili ile bitmesi gerekiyor.)
- 423 — *Kulağuzsuz kuş uçmaz.* (44)
- 424 — *Kulun yoğ-ısa güyeğün de mi yokdur.* (490)
- 425 — *Kulunam demek-ile kul olmaz kişi.* (356)
- 426 — *Kurlu, kuru-y-ıla kopuz kılı-y-ıla.* (501)
(Kuşaklı kuşağı ile, kopuz kılı ile tamdır.)
- 427 — *Kurd enüği yine kurd olur.* (358)
- 428 — *Kurda ayak assı itmez.* (616)
- 429 — *Kurdı basmağa kurd bigi köpek gerek.* (59)
- 430 — *Kurd-ıla koyun dost olmaz.* (97)

- 431 --- *Kurdun boynu yoğun olduğu işin kimseye inanmaz.* (13)
- 432 --- *Kurı gayret adamı bitli eyler.* (391)
- 433 --- *Kurı yanında yaş da yanar.* (331)
- 434 --- *Kurt avın komaz.* (127)
- 435 --- *Kurt bulduğu kuş-ıla, kuş bulduğu ağaç başında.* (659)
 (Kurdun bulduğuna kuş da ortak olur, kuşun bulduğu ağaç başında olduğu için kuş onu tek başına yer.)
- 436 --- *Kurt konşısın incitmez.* (23)
- 437 --- *Kuru torva ile at dutulmaz.* (112)
- 438 --- *Kuş iki kanad bir kuyruk ana dahı yıl buyruk.* (381)
- 439 --- *Kuş kanadına kiri (kira) istemez.* (467)
- 440 --- *Kuş ola etün yiyeler, kuş ola et yidiürelere.* (45)
- 441 --- *Kuşa süd olsa anasından olurdu.* (468)
- 442 --- *Kutlu gün toğuşından bellüdür.* (347)
- 443 --- *Kutsuz kuşun yuvası toğan yanında olur.* (54)
- 444 --- *Kutsuz yoğsulun evi beğlere konşı ola.* (644)
- 445 --- *Kutsuzun yedi eve dek ziyanı tokunur.* (688)
- 446 --- *Kuyuyu büyükçe kaz nâgeh sen düşesin.* (42)
- 447 --- *Küçük barmağa yüzük tağ olmaz.* (629)
- 448 --- *Küçük işer, büyük tayınur düşer.* (615)
- 449 --- *Kül depecük olmaz, güyeğü oğul olmaz.* (613)
- 450 --- *Külhancının begliği hamamcılık dimişler.* (273)
- 451 --- *Küpe küb diyicek küb dahı düb dir.* (119)
 (V. İzbudak, bu atasözünün yanına soru işareti koymuş. Sözün anlamı şudur: Küpe küp denirse küb de insana düp diye ses verir. Nitekim, Ö. A. Aksoy, atasözünün mecaz anlamını şöyle açıklıyor: Değersizliğini boşluğunu yüzüne karşı söylediğiniz kişi, size, sözünüzün yankısı gibi kötü bir karşılık verir: Atasözleri Sözlüğü, 311. sayfa)

- 452 — *Kürki orak vaktında orağı kürk vaktında al.* (68)
- 453 — *Lokma şefkat arturur.* (210)
- 454 — *Mal fitnedür kanda-y-ısa fitne koparur.* (334)
- 455 — *Mal kanda-y-ısa kendüyi söyletdürür.* (232)
- 456 — *Malı olmayanun dostı olmaz.* (595)
- 457 — *Muhannet köprüsinden geçmekden düşüp suya boğulmak yeğdür.* (78)
- 458 — *Nâkes-ile cömerdün harcı birdür.* (124)
- 459 — *Ne idersen id, insâfı elden koma.* (31)
- 460 — *Ne kadar koyun yünlü-y-ise ancak götün örter.* (537)
- 461 — *Ne tarum var ve ne sirçe-y-ile dâ'vüm var.* (315)
- 462 — *Ne yavuz ol asıl ve ne yavaş ol basıl.* (126)
- 463 — *Nerdibân ayak ayak çıkmak gerek.* (375)
- 464 — *Od kış gününün gülistânıdır.* (161)
- 465 — *Od-ıla su dilsüz yağıdır.* (209)
- 466 — *Oduncu gözi omcada.* (183)
- 467 — *Oduncıya kuşcıya rahmet yokdur.* (689)
- 468 — *Oğlan oğlandur eğer peygamber-ise.* (377)
- 469 — *Oğlanı yumuşa sal ardınca sen var.* (49)
- 470 — *Oğul atadan görmeyince sofra salmaz.* (113)
- 471 — *Oğula devlet gerek-ise ataya anaya hürmet eyleye.* (626)
- 472 — *Okuduğun Kuran-ısa göneneyin dillerüne.* (685)
- 473 — *Okunan yir eyü olur.* (139)
(İnsanın çağırıldığı yer, hoşâ gider.)
- 474 — *Oldı oldı, olmadı kara işek kapuda bağlı.* (324)
- 475 — *Olsayı bulsaya vermişler hiç toğmış.* (485)
- 476 — *On Türk bir turp hayf ol turpa.* (609)
(Türk kelimesi, burada köylü anlamındadır. Bu sözün kentlilerce söylenmiş olduğu iyice bellidir.)
- 477 — *Oransuz uğrı hemen yurt ürkidür.* (578)
- 478 — *Ortaklık öküzden başka buzağı yiğdür.* (38)

- 479 — *Osurgan göte arpa etmeği bahâne.* (663)
480 — *Osuruğ-ıla boya boyanmaz.* (692)
481 — *Oynaşına inanan avrat ersüz kalur.* (648)
482 — *Oynayamıyan kız yirüm tardur dir.* (225)
483 — *Öğ küçücüği al büyüği.* (254)
484 — *Ölen ardınca kimse ölmedi.* (397)
485 — *Ölen-ile gidenün dostı olmaz.* (398)
486 — *Ölüyi döşeginde avlamak gerek.* (185)
(V. İzbudak, sözün yanına soru işareti koymuş. Buradaki avlamak kelimesi çevresini almak, yalnız bırakmamak anlamındadır. Bkz: Tarama Sözlüğü, I. cilt, 285. sayfa)
487 — *Önin anlamayan sonın tanlar.* (5)
488 — *Ötlüğen beğliği böğürtlen savlınc.* (496)
(Ötlüğenin beyliği böğürtlenin vakti geçinceye kadardır.)
489 — *Öylelik yoldaşa kuşluğa dek küy.* (75)
(Öğle vakti gelecek arkadaş kuşluğa kadar bekle)
490 — *Sabah sürçen geciyeye dek sürçür.* (429)
491 — *Sabahdan karnın toyuran küçükden evlenen aldanmamış.* (219)
492 — *Saban vaktında sağ kol orak vaktında uz gelür.* (589)
(Saban vaktinde çalışan kol, orak vaktinde ürünü toplamağa lâyıktır. Ürünü toplamak, ancak sabanı kullanan kolun hakkıdır.)
493 — *Sak çobandan sağır it yiğdür.* (571)
494 — *Sakalı kara kişi ebleh ebleh olur.* (131)
(V. İzbudak, bu atasözündeki ebleh kelimesinden birini fazla bulmuştur.)
495 — *Sakınan göze çöp düşegen olur.* (228)
496 — *Saksığan tanayı atası canı-y-uçun mı bitler.* (479)

- 497 — *Sana sana söyleyen iş bitürür sanusuz söz söyleyen baş yitürür.* (460)
- 498 — *Saru saman vaktında saru altun olur.* (52)
- 499 — *Savaşda yumruğı kim anar.* (146)
- 500 — *Sayruya mı sorursın.* (268)
(Hastaya çorba sorulmaz, atasözünün o dönemdeki biçimidir.)
- 501 — *Sayulu koyunu kurt yimez.* (445)
- 502 — *Sebebsüz söz söylenmez delilsüz çırağ yanmaz.* (63)
- 503 — *Selâmet gözleyen girmez savaşa.* (550)
- 504 — *Sen dost kazan duşman ocağın başından çıkar.* (515)
- 505 — *Sen de mi bildün yüküm koz-uduğün.* (448)
(O dönem atasözlerinden birinin hitap biçimidir. Nitekim bu (?) atasözünü Güvâhi de kullanmıştır:
Yüzüne mahremin açma sülûkun
Koz olduğun bilüp çağşatma yükün. Bkz: Atalar Sözü, 48. sayfa)
- 506 — *Sen sana yâr olugö(r) sana yâr eksük değil.* (413)
- 507 — *Serçeye çibık beredür.* (342)
- 508 — *Sermâyen bir yumurda-y-ısa taşa çal.* (79)
- 509 — *Sıçan sidüğü denize fâyidedür.* (531)
- 510 — *Sıçaram diyen göt bir gün sıçar.* (643)
- 511 — *Sipahiye sof, türki bazıç (pabuç) cimri eyler.* (554)
(Türk, bu atasözünde de köylü anlamındadır.)
- 512 — *Sofı soğan yimez bulıcak sapın komaz.* (311)
- 513 — *Sohbete sonra varan değerirek olur.* (697)
- 514 — *Son peşimanlık assı itmez.* (36)
- 515 — *Sorup verince urup vir.* (267)

- 516 --- *Söylenmedük söz yok işidilmedük söz çok.* (489)
- 517 --- *Söyleyenden olma dinleyenden ol.* (189)
- 518 --- *Söz sözi açar.* (466)
- 519 --- *Söz tokuz boğundur boğa boğa söyle.* (293)
- 520 --- *Sözün onat söyle sakalun değirmende mi ağart-dun.* (566)
- (İlk cümlesi atasözü olup ikinci cümlesi “sakalı değirmende ağartmak” deyiminin kakınç halinde söylenmiş biçimidir.)
- 521 --- *Su bulanmayınca turulmaz.* (355)
- 522 --- *Suda kuvvet olsa kurbağa zencir üzerdi.* (546)
- 523 --- *Südsüz inek mileğen olur.* (441)
- 524 --- *Sünnet var cümle kesmek yok.* (255)
- 525 --- *Şefkati olmayan şefkat bulmaz.* (351)
- 526 --- *Şer işi uzad hayra dönsün, hayr işi uzadma şerre dönmesün.* (412)
- 527 --- *Şeriatı hor gören hor olur.* (163)
- 528 --- *Şeytan oğlancukların ohşamış birbirinden kutsuzcalaram dimiş.* (417)
- (Şeytan kelimesi, yazmada baş aşağı yazılmıştır. Kutsuzcalaram diye yazılı kelimenin kutsuzcalarum olması gerekir. Hareke yanlış olmuş.)
- 529 --- *Şol sözi söyle ki sözünde basılmayasın.* (527)
- 530 --- *Şom olandan yine şom toğar.* (202)
- 531 --- *Tağ-ıla arışan tavarından çıkar.* (586)
- 532 --- *Tağ ne kadar yüce-y-ise yol üstünden aşar.* (6)
- 533 --- *Tama' çok ziyan ider.* (195)
- 534 --- *Tama' taş yarar, taş baş yarar.* (179)
- 535 --- *Tama tama göl olur duşman gözi kör olur.* (93)
- 536 --- *Tamuzlıksuz yoğurt uyımaz.* (81)
- 537 --- *Tanayı çok alan öküzi dahı uğurlar.* (482)
- 538 --- *Tangrı virmelü olıcak leglek yuvasında dahı virür.* (304)

- 539 — *Tanışıkçun yoğ-ısa borkün yanuna ko.* (103)
- 540 — *Tanışıklı tağ aşar.* (357)
- 541 — *Tanrı karaduğına iblis aleyhillâne balta alur seğirdür.* (504)
- 542 — *Tanrı nişanladuğundan kork.* (634)
- 543 — *Tavarın anmayan haramzâde.* (236)
- 544 — *Tavşan ne kadar yüğrük-ıse bahası iki akçadur.* (399)
- 545 — *Tavşanun irkeğın, sözi giçen bilür.* (24)
- 546 — *Tavşanun kaçışın gördüm etinden yiğrendür (iğrendim).* (476)
- 547 — *Tavul öti irakdan koyun gelür.* (173)
(Davulun sesi uzaktan koygun yani etkili gelir.)
- 548 — *Tay atdan tayak yiğdür deminde.* (249)
(Zamanında tayak: dayanacak değnek, tay halindeki attan iyidir.)
- 549 — *Tımar deste-maldur kime vârursa silinür.* (418)
(Bu sözde eskiden tımar adı verilen topraklardan söz ediliyor ve tımar, mendile benzetiliyor. Aslında mendil anlamındaki dest-mal kelimesi, yazmada deste-mal olarak yazılmış. Yorulan bir insan terini nasıl mendile silerse, tımar sahibi de önceden çektiği eziyetlerini elde ettiği tımarla unuttur, gibi bir anlama gelmektedir.)
- 550 — *Toğmaduk çocuğa ad komak olmaz.* (564)
- 551 — *Toğmaduk koduğa tora bicme.* (204)
- 552 — *Toğrı söyleyene ölüm yokdur.* (32)
- 553 — *Toğru gelen konuk Tanrı kazasından biterdür.* (388)
(Habersiz gelen konuk yerilmektedir.)
- 554 — *Tok aca uvak toğrar.* (602)
- 555 — *Tokı depretme acı işletme.* (534)
- 556 — *Tokuzi vir onı kurtar.* (250)
- 557 — *Ton görkdür hem üstüne örtüdür.* (298)

- 558 — *Tonuzdan bir kıl çekmek assıdır.* (680)
- 559 — *Tonuzdan bir okı esirgeme.* (690)
- 560 — *Tonuzu basmayınca göği görmez.* (588)
(Domuz, hep başı aşağı hareket ettiği için sırtüstü yatırılmadıkça yani vurulup öldürülmedikçe gökyüzünü görmez, anlamındadır.)
- 561 — *Torlakı besle gözün oysun.* (480)
- 562 — *Tuz etmek bilmezden it yığdır.* (222)
- 563 — *Türk aşı ödünç düğün aşı borç.* (66)
(Türk, köylü anlamındadır.)
- 564 — *Türk iti şehre gelicek fârsice ürer.* (548)
(Türk, bu sözde de köylü anlamındadır.)
- 565 — *Ucuz etün şorvasın it içer.* (456)
- 566 — *Uğrı güçlü olıcak rızk issi suçlu olur.* (561)
- 567 — *Uğurulayın yöğüren âşikâre buzalar.* (260)
- 568 — *Uğuruluk it, ruspılık it, insâfı elden koma.* (122)
- 569 — *Uğurun gözle okı at.* (243)
- 570 — *Ulu beglerün kaghsı (kağnısı) tavşan alır.* (503)
- 571 — *Ulu sözi yirde kalmaz.* (1)
- 572 — *Ulu yanılmaz, yanılıcak katı yanılır.* (396)
- 573 — *Ulular köpri olsa basıp geçme.* (106)
- 574 — *Ulular öğüdin tutmayan uluyu kalur.* (4)
- 575 — *Ulular-ıla urgan çekişme.* (65)
- 576 — *Ulularla keşir ekenün yoğunu götine gider.* (631)
- 577 — *Ulularun devleti gericek devlet bile.* (316)
(Büyüklerin devleti, bahtı, önceden değil sonradan belli olur.)
- 578 — *Ulularun gönlü mum bigi gerek.* (376)
(Büyüklerin gönlü yumuşak olmalıdır. Büyükler katı kalpli değil, merhametli, bağışlayıcı olmalıdır.)
- 579 — *Ulularun sözi Kuran'a girmez illâ yanınca yiler.* (3)
- 580 — *Ulusın bilmeyen Tanrısın bilmez.* (2)

- 581 — *Uslu delüye uymaz.* (128)
- 582 — *Uslu sanu sanınca delü evlenmiş.* (346)
- 583 — *Usta âşık, şâkird âşık taraba tahtası samâ' oynar.* (698)
- 584 — *Üçüz hiçiz.* (458)
- 585 — *Varduğun yir kör-ise sen dahı gözün kıp.* (94)
- 586 — *Varın viren utanmaz, baldızın alan yâd olmaz.* (443)
- 587 — *Vay ana kim Allah Ta'alâ virmeğe.* (314)
- 588 — *Vay ol kürke ki bit üşe, vay ol eve ki Türk üşe.* (64)
- (Yazmada iki ayrı atasözü gibi yazılmış olup Velet İzbudak tarafından birleştirilerek okunmuştur. Sözdeki Türk kelimesi köylü anlamındadır.)
- 589 — *Viren alur alan virür.* (118)
- 590 — *Ya herk eyle ya terk.* (511)
- 591 — *Yağ yalan kış gerçek.* (159)
- (Yağ kelimesi yaz olacaktı.)
- 592 — *Yağına kıymayan çöreğin yoz yir.* (533)
- 593 — *Yağmurda duşman koyunu satulsun dostun atı.* (488)
- 594 — *Yalunuz elün âvâzı çıkmaz.* (220)
- 595 — *Yalunuz taş dıvar olmaz.* (110)
- 596 — *Yankudan kaya yıkılır bühtandan ölür er.* (208)
- 597 — *Yapu taşı yapudan kalmaz.* (109)
- 598 — *Yârdan hayır gelmez.* (239)
- 599 — *Yarım güne yarış yokdur.* (74)
- (Yarım gün bir kez daha bölünmez, zaten bölünmüştür, anlamındadır.)
- 600 — *Yatanun yürüyene borcu var.* (321)
- 601 — *Yatur kurtdan yiler köpek yiğdür.* (272)
- 602 — *Yatur öküze yim yokdur.* (545)
- 603 — *Yatur sipâhiden yiler köpek yiğdür.* (307)
- 604 — *Yavuz baş issine tonuz gütdürür.* (104)

- 605 — *Yavuz it ne kendü yir ne bire(gü) köpeğe yidürür.* (651)
- 606 — *Yavuz it üre üre ağıla kurt düşürür.* (455)
- 607 — *Yavuz sirke küpine ziyan eyler.* (354)
- 608 — *Yazılmışda yuyulmuş yok.* (325)
(Alın yazısı silinmez, anlamındadır.)
- 609 — *Yazın gölge hoş kışın çuval boş.* (572)
- 610 — *Yazulu yazısın göre gerek görmeyince gûra girmez.* (326)
- 611 — *Yemişün eyüsin tonuz yir.* (646)
- 612 — *Yıkılmış yıkılmışı sever.* (384)
- 613 — *Yılan kanda eğilürse eğilür eni kapusunda toğrulur.* (604)
- 614 — *Yılan urduğı uyumuş ac uyumamış.* (529)
- 615 — *Yılan yılduz görmeyince ölmez.* (493)
- 616 — *Yılanı yumşak diyü el sunma.* (11)
- 617 — *Yiğit başından devlet ırak olmaz.* (231)
- 618 — *Yiğit hoş yancuk boş.* (248)
- 619 — *Yiğitlik bir oddur sakın sent yakmasun.* (627)
- 620 — *Yıl ismeyince çöp deprenmez.* (82)
- 621 — *Yimış yi ağacın sorma.* (256)
- 622 — *Yirdeki yüzi kimse basmaz.* (263)
- 623 — *Yirdün oğlan yir tutar.* (205)
(Yerdiğin oğlan - bir gün gelir - mevki sahibi olur.)
- 624 — *Yiyen bilmez toğrayan bilür.* (328)
- 625 — *Yoğın incelince ince üzülür.* (191)
- 626 — *Yoğsul âlâ ata binse selâm almaz.* (506)
- 627 — *Yokluk taşdan katıdur.* (366)
- 628 — *Yoksul tânişmendün sözi geçmez meğer avratı güzel ola.* (299)
- 629 — *Yokuşdan iniş kocaya yiğdür.* (530)
- 630 — *Yol bilmezsen yola git.* (8)
- 631 — *Yol eri yolda gerek.* (411)

- 632 — *Yola gidenün işini Allah bilür.* (425)
633 — *Yola gitmeyeni yöne getürürler.* (9)
634 — *Yorganuna göre kösil.* (142)
635 — *Yurdun atlusından (etlüsinden) kutlusı yiğdür.*
(291)
(Yazmada elif ile yazılı kelimenin doğru ve yaygın şekli ile *otlusından* olmak gerekir. Harekelemede yanlışlık yapılmış. Bu duruma göre söz: *Yurdun otlusından kutlusı yiğdür* olmalıdır)
636 — *Yurt yurtdan kutludur.* (238)
637 — *Yut yumduğı ensen tomalu gelsün.* (277)
(Ye yumruğu ensen kalınlaşsın.)
638 — *Yüğüğe bin söz sözden kaç.* (499)
(Söz kelimesi fazla yazılmış. Yüğüğe bin sözden kaç, olmalıydı.)
639 — *Yük bacından ağlamaz.* (344)
640 — *Yüz koyunlu atam kalmakdan bir yüksüklü anam kalmak yiğdür.* (495)
641 — *Yüz koyunludan yüzi berk yiğdür.* (579)
642 — *Zahmetsüz lokma yinmez.* (121)
643 — *Ziyan olmadan sakın, oldukdan sonra bilmek fayda eylemez.* (568)

— Tamam oldı kitab. —

NOT: Yazmada numaralanmış 698 söz var. Numaralama yanlış yapılmış. Atlanan numaralar olduğu gibi birkaç kez verilenler de var. Asıl söz sayısı 695'tir. Bu 695 sözün arasında çok açık saçık olanlar ile deyimleri, dilek ve ilençleri, tekerleme niteliğinde olanları, dua özelliği gösterenleri almadığımızdan söz sayısı 643'e inmiştir.

MEGİSER'İN GRAMERİNDE TÜRK ATASÖZLERİ

1612'de Avrupa'da yayımlanan ilk Türk grameri Megiser'inkidir. (Bibliyografyamızda 468 no. ya bakınız.) Bu gramerin özellikleri, A. Dilaçar tarafından 1969 Türk Dil Kurultayı'nda bir bilimsel bildiride tanıtılmış ve bu bildiri sonradan Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1970'te yayımlanmıştır.

Dilaçar'ın verdiği bilgiye göre: H. Megiser, bir aralık Leipzig Üniversitesi'nde profesörlük yapmış bir dil bilginidir. Gramerini 1612 yılında I. Ahmet'in padişahlığı sırasında Leipzig'de bastırmıştır. Bu eserinde "tam 220 Türkçe atasözü çevriyazı ile verilmiş, açıklaması yapılmış, Lâtince, İtalyanca ve Almanca denkleri ile karşılaştırılmıştır".

A. Dilaçar, birkaç müstehcen deyimi atarak atasözlerini bugünkü söylenişleriyle vermiştir; bu yüzden söz sayısı azalmıştır. Aşağıda sıralanan atasözleri A. Dilaçar'ın Belleten 1970'te yayımlanan yazısından alınmıştır. Yalnız bir farkla - kolaylık olsun diye - harf sırasına göre dizilmiştir.

- 1 — Aç karın doymayınca oynamaz.
- 2 — Açlık susuzluk nefes deliğini basar.
- 3 — Adam gezmekle sağ olur.
- 4 — Adam neyle gelmişse onunla gider.
- 5 — Adam on, dokuzu don.
- 6 — Âdem tedbir eder, Allah Taalâ takdir eder.
- 7 — Ahmak konuk ev ipsisini ağırlar.
- 8 — Akçeye her nesne muti olur.

- 9 — Ârif olana bir gül yeter.
10 --- Âşikâre düşman yeğdir gizli dosttan.
11 --- At binenin, kılıç kuşananın.
12 --- Atılan ok geri dönmez.
13 — Ayak ayak çıkarlar merdiveni.
14 — Ayıpsız yar isteyen yarsız kalır.
15 — Âzadîlerin avucunda mal durmaz.
16 — Azıcıktan çok nesne çıkar.
17 — Bal tutan parmak yalar.
18 — Balık baştan kokar.
19 --- Baş yarılrsa üsküf içinde, kol kesilse yen içinde.
20 --- Belâsız bal olmaz.
21 --- Ben çelebi, sen çelebi, ata kim verir otu.
22 --- Ben seni bir daha görsem iki olur.
23 --- Ben üzümün suyunu sever, sofı tanesini; zira kimi kızı sever, kimi annesini.
24 — Bir çıplağı on cebeli soyamaz.
25 — Bir helâl bin haramdan yeğdir.
26 — Bir okla iki kuş olmaz.
27 --- Bu dünya bir misafirhane.
28 --- Bugün bana ise yarın sanadır.
29 — Bugün bize, yarın size.
30 — Bugünkü yumurta yarınki tavuktan yeğdir.
31 --- Can canın kardeşidir.
32 — Can eyle, canan eyleme.
33 — Çevik kuş iki ayağından tutulur.
34 — Çok söyleyen çok yanılır.
35 — Çömlekçi çömlekçiyi kıskanır, demirci demirciyi.
36 — Çömlekçi kulpunu istediği yerde takar.
37 — Deliye her gün bayram.
38 — Deveden büyük fil var.
39 — Dilencinin yüzü kara, torbası dolu.
40 — Dost ile ye iç, satı pazar etme.
41 — Dostlar arasında teklif yoktur

- 42 --- Düşman karınca ise dahi fil gibi say.
43 — Eden bulur, suçu duyulur.
44 --- Efendinin nazarı, bahşışı atları semirtir.
45 — Eğri otur, doğru söyle.
46 — Ehven kancık gözsüz doğurur.
47 — Ekin eken hasıl umar.
48 — El eli yur, iki el yüzü yur.
49 — Eski düşman dost olmaz, olursa dürüst olmaz.
50 — Eski pamuk bez olmaz.
51 — Eşek, maymunlar arasında neylersin.
52 — Evvel görüş, andan biliş.
53 — Elma, ağaçtan uzak düşmez.
54 --- Gelmek iradet, gitmek icazet.
55 --- Gömlek kaftandan yakındır.
56 --- Gün doğmadan neler doğar kimbilir.
57 — Güzel avrat hem şarap, tatlı ağulardır.
58 — Haberler beylerin dümenidir.
59 — Handa aş, onda hasır baş; handa iş, ondan sıvış.
60 — Haramdan kazanılan harama gider.
61 — Hastaya döşek mi sorarsın.
62 — Her daim korku çekmekten bir uğurda uğramak yeğdir.
63 --- Her keçiye kendi huyu hoş gelir .
64 --- Her kim bu dünyaya deli gelir, kendi bu âlemde deli kalır.
65 — Her kim zeki bildi kendisini imdi tahkik bildi Tanrısını.
66 --- Her kimesne hamama gider, behem hal terler.
67 --- Her ne eylersen âkılane eyle.
68 — Her nesne oranıyle.
69 — Her nesne zamanıyle.
70 --- Her yerin bir tüzesi vardır.
71 — Hırsız hırsızın yoldaşdır.

- 72 — Hileyi hile bozar.
73 — Hizmet etmeyi öğrenmiyen efendilik de edemez.
74 — Hoyrat oğul beg olmaz, olsa da yaraşmaz.
75 — Hürmet iki baştan olur.
76 — Isıramadığın eli öp başına koy.
77 — İki sanat bir yerde olmaz.
78 — İşten artmaz dıştan artar.
79 — İttihat kavga koparmaz.
80 — İyi kılıç yaramaz demirden olmaz.
81 — İyilik eyle denize bırak, balık bilmezse Hâlik bilir.
82 — Kanaat tükenmez hazinedir.
83 — Kartal sinek avlamaz.
84 — Kavilsiz giren haksız çıkar.
85 — Kocayacak yorga olmaz.
86 — Korkak bezirgân fayda etmez.
87 — Kör körü güder, ikisi dahi çukura düşer.
88 — Körlerin arasında sen dahi gözünü kapa.
89 — Kurt, doyduğu yeri dokuz dolaşır.
90 — Kurt kuzağı kayırmaz.
91 — Kurt oğlu kurt olur, gerek beyle gerek adam ile büyüsun.
92 — Kurt tüyünü değiştirir, huyunu değiştirmez.
93 — Kuru yanında yaş da yanar.
94 — Kuştan sonra bahar olmaz.
95 — Kutlu gün doğuşundan bellidir.
96 — Kuyuya düşen yosuna sarılır.
97 — Leşker leşsiz olmaz.
98 — Maslahatların hayırlısı ortasıdır.
99 — Maşrıkı bilmeyen mağribi bilemez.
100 — Maymun tuzığa tutulmaz.
101 — Muhabbet görmekten doğar.
102 — Müft sirke baldan tatlıdır.
103 — Nasibin var ise gelir Yemen'den, nasibin yoksa düşer tependen.

- 104 — Nasip olan gelir.
105 — Ne âşıkların gönlünde sabır, ne kalburda su.
106 — Ne ölçüyle ölçersen o ölçüyle alırsın.
107 — Nesne bilmemek ayıp değildir ama ayıp, nesne öğrenmek istememektir.
108 — Nice selâm verirsen onca alırsın.
109 — Oddan korkan tütünden sakınsın.
110 — Osmanlı, tavşanı araba ile avlar.
111 — Ölüye beddua yaramaz, söyleme.
112 — Paşmak nalçasız olmaz.
113 — Peltek pelteği iyi anlar.
114 — Sabreylemek şenliğin anahtarıdır.
115 — Sakala güler yüze güler.
116 — Sen ayağının altındaki karıncadan haberin olmazsa sen dahi fil tabanı altına girdiğin gün kimse seni kayırmaz.
117 — Sen evvel buyruk tutmayı öğren, ondan sonra buyurursun.
118 — Serçeden korkan darı ekmez.
119 — Son pişmanlık fayda vermez.
120 — Söz söylemek avratlarındır, işlemek erlerindir.
121 — Sus sıfatıdır söyleyenin.
122 — Şeriatın kestiği parmak acımaz.
123 — Takdir, tedbiri bozar.
124 — Teklif cehennemde olur.
125 — Tez veren iki kere verir.
126 — Vardığın yer karanlıksa sen de gözünü hup.
127 — Vay o eve kanda tavuk öter, horoz dinler.
128 — Yalnız taş duvar olmaz.
129 — Yanılmaz bir Allah.
130 — Yaramaza esen ile katlanılır.
131 — Yarar atın mahmuza ihtiyacı yoktur.
132 — Yasak olana daha ziyade arzu kopar.

- 133 — Yatan aslandan gezen tilki yeğdir.
134 — Yazılan gelir başına.
135 — Yolu tükenene yol harçlığı istemek divaneliktir.
136 -- Yorganına göre koşun.
137 — Yuvarlanan taşa yosun yapışmaz.
138 — Yüz taşla bir borç ödenmez.
139 — Zıyan olanlar öğretirler.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ DIŞINDA
TÜRK ATASÖZLERİNDEN
ÖRNEKLER

TÜRKMENÇE ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

Türkiye dışında Kafkas ülkelerinde, İran'ın önemli bir bölümünde, Irak ve Suriye'de yaşayan Türkmenlerin konuştukları dile — yaygın bir ad olarak — *âzerî türkçesi* denilmektedir. Türkiye türkçesi, Oğuz türkçesinin batı, âzerî türkçesi ise doğu koludur.

Zamanla yüksek edebiyat da meydana getirmiş bulunan Türmenlerin aynı oranda zengin bir halk edebiyatları da vardır. Atasözleri de Türkiye'de kullanılanların ya tıpkısı ya da çok yakın benzeridir. Türkmen atasözlerinden bir kısmı ağızlara göre kendi aralarında birtakım değişiklik gösterir.

H. Zeynallı'nın **Azerbaycan Atalar Sözü**, Şakir Sabir Zabit'in **Irak Türkmanları Ağzında Atalar Sözü**, Ata Terzi-başı'nın **Kerkük Eskiler Sözü**, adlı kitapları ile yabancı türkologlardan V. Tihonoviç'in **İdelogiya i bit po material turkmanskikh poslovits**, Bakû 1929 eseri ile A. Zajaczkowski'nin **O przyslowich tureckich azerbajdzanskich** adlı incelemesi bu alanda akla ilk gelen yayımlardır.

Yusuf Azmun'un da **Reşit Rahmeti Arat İçin** adlı armağanda yer alan **Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında** başlıklı incelemesinde 160 Türkmen atasözü, fonetik özellikleriyle ve transkripsiyon kullanılarak verilmiştir. Bu son incelemede yer alan ve Türkiye'de kullanılanlara çok yakın olan Türkmen atasözlerinden birkaç örnek sunuyoruz:

- 1 — *Açlık neme iydirmez, tokluk neme didirmez.*
(Açlık ne yedirmez, tokluk ne dedirmez.)

- 2 — *Akmak dünyeni sürer, akıllı ona hayran galar.*
(Ahmak dünyasını sürer, akıllı ona hayran kalır.)
- 3 *Ayalın saçı uzun da bolsa akli kelte.*
(Kadının saçı uzun da olsa akli kısa.)
- 4 — *Bahılın bağı gögermez, gögerse de mıva bermez.*
(Pintinin bağı gögermez, gögerse de meyva vermez.)
- 5 — *Berenden al, vurandan kaç.*
(Verenden al, vurandan kaç.)
- 6 — *Bilegi yogın biri yıkar, bilimi yogın köpi yıkar.*
(Bileği kuvvetli olan birini yıkar, bilimi kuvvetli olan herkesi yıkar.)
- 7 — *Dil görki söz, yüz görki göz.*
(Dilin güzelliği söz, yüzün güzelliği göz.)
- 8 — *Gılıç öz gınını kesmez.*
(Kılıç kendi kınını kesmez.)
- 9 — *Gicenin hayrından gündizin şeri.*
(Gecenin hayrından gündüzün şerri.)
- 10 — *Gorkağı kovsan batır bolar.*
(Korkağı kovarsan kahraman olur.)
- 11 — *Gorkağın ecesi ağlamaz.*
(Korkağın anası ağlamaz.)
- 12 — *Gurdı ağzasan gurt geler.*
(Kurdun adını ağzına alırsan kurt gelir.)
- 13 — *Gülme gonşına, geler başına.*
(Gülme komşuna, gelir başına.)
- 14 — *İl bilen gelen toy da bayram.*
(El ile gelen düğün bayram.)
- 15 — *İt ite buyrar, it de guyruğna.*
(İt ite buyurur, it de kuyruğuna.)
- 16 — *Köp yaşan bilmez, köp gören.*
(Çok yaşayan bilmez, çok gören bilir.)

- 17 — *Mün gayğı bir iş bitirmez.*
(Bin kaygı bir iş bitirmez.)
- 18 — *Özini horlan toğtamaz.*
(Özünü horlayan mutlu olmaz.)
- 19 — *Su gider daş galar, yad gider gardaş galar.*
(Su gider, taş kalır; el gider, kardeş kalır.)
- 20 — *Sütde ağzı bişen suvı üflep içer.*
(Sütten ağzı yanan suyu üfleyip içer.)
- 21 — *Yağşılığa yağşılık her kişnin işidir, yamanlığa yağşılık er kişinin işidir.*
(İyiliğe iyilik her kişinin işidir, kötülüğe iyilik er kişinin işidir.)
- 22 — *Yağşılığı su dübüne okla, balık bilir; balık bilmeşe Halık bilir.*
(İyiliği su dibine at, balık bilir; balık bilmezse Hâlik bilir.)
- 23 — *Yaman günler yağşı bolar, yaman adam yağşı bolmaz.*
(Kötü günler iyi olur, kötü adam iyi olmaz.)
- 24 — *Yiten pıçağın sapı altın.*
(Yiten bıçağın sapı altın değerinde olur.)

ALTAY TÜRKLERİNİN ATASÖZLERİ

Altay Türkleri, Asya Türkleri'nin önemli bir bölümüdür. Bu Türkler hakkında Türk tarihi ve kültürü üzerine yazılmış eserlerde geniş bilgi verilmektedir. Altay Türkleri'nin atasözlerinden bir kısmını Radloff derlemiştir. Bu atasözlerini Kunoş'un "**Türk Halk Edebiyatı**" adlı eserinden Dr. Ragıp Hulûsi, Türkiye Türkçesi'ne aktarmış ve yayınlamıştır: (**Halk Bilgisi Mecmuası, Ank. 1928, I. cilt, 120-123. sayfalar**)

Bu yazıda görülen atasözlerini sıralıyoruz:

- 1 — Alabalığın çorbası olmaz, abdal adamın düşüncesi olmaz.
- 2 — Altın başlı kadından zayıf başlı erkek daha iyi.
- 3 — Aşım az (dır) başım tas (tır).
- 4 — Atın ihtiyarı kasaplık, adamın ihtiyarı masharalık.
- 5 — Atlar kişneşince tanışır (lar), insanlar söyleşince tanışır (lar).
- 6 — Atma bilmeyenin kurşunu altı kulaç (gider) .
- 7 — Bekârın boynunu bit yer, tutup biriktirdiğini it yer.
- 8 — Beyi saygılayan bey olur, bayı saygılayan bay olur.
- 9 — Çaylağı uçuşu ile (bilirler), çeviği yürüyüşü ile (bilirler).
- 10 — Çok olup çöp olacağına az olup öz olsun.
- 11 — Demir donlu ölüp gider, deri donlu kalıp yaşar.

- 12 — Döğüşen yorulur, idişen bunalır.
- 13 — Fena da olsa evin olsun, oruçluk bile olsa bulgurun olsun.
- 14 — Hatun kişinin içinde zırhlı ışıklı er yaşar, er kişinin içinde eğerli ateşli at yaşar.
- 15 — İhtiyarın sözünü torbaya sok, büyüğün sözünü heybene at.
- 16 — İnsanın dizgini uzun, atın tırnağı yassı.
- 17 — Karga kaza özenip ayağı bertildi.
- 18 — Kesmeyeceği bileme, seslemeyeceğe öğretme.
- 19 — Kurbağanın yürüyüşünü görüp dururken koşmasını ne sorarsın.
- 20 — Kuru kaşık ağıza hoş gelmez, büyük söyleyen akşama yetmez .
- 21 — Ne yersen onu ye, dışın taş a değmesin; ne giyersen onu giy, arkan güneşte yanmasın; neye binersen ona bin, ayağın yere değmesin.
- 22 — Rüzgârlı günde rahat yok, kaygulu günde uyku yok.
- 23 — Soğuk ile döğüşenin kulağı yok olur, bey ile cenkleşenin başı yok olur.
- 24 — Suyu görmeyince çizmeni çekme.
- 25 — Yavaş başı kılıç kesmez.
- 26 — Yavuz köpek semirse yanına adam soklaşmaz, yaman kişi zengin olsa yanına adam soklaşmaz.
- 27 — Yolcu için yol mu yok, kurnaz için söz mü yok.
- 28 — Yeniyi yapıp giy, eskiyi tamir edip giy.
- 29 — Yürüme bilmeyen yolu bozar, söyleme bilmeyen sözü bozar.
- 30 — Yüzün güzelliğini görüp alacağına gönlün güzelliğini sorup al.

SAGAY ATASÖZLERİ

Sagaylar, Altay Türklerinin bir koludur. Hüseyin Namık Orkun'un Türk Dünyası adlı eserinin 82. sayfasında Sagay Türkleri hakkında bilgi verilmiştir.

Prof. M. Fuad Köprülü'nün Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'nin Abakan maddesinde, Sagay ağzı ile dört atasözü verilmektedir. Bu dört Sagay atasözünü olduğu gibi alıp kısa notlarla sıralıyoruz:

- 1 --- *Temir polza kıska kes.*
Ağas polza uzun kes.
(Demir olursa kısa kes,
Ağaç olursa uzun kes.)

Divan-ü Lûgat-it Türk savları arasında da vardır. Kâşgarlı Mahmut, Uygur Türkleri'nin kullandığı bir sav olduğunu belirtir (II. cilt, 10. sayfa).

- 2 --- *Ağırın parzan irak polarzın.*
(Ağır ağır varırsan (gidersen) uzaklara varırsın.)

Türk atasözleri arasında bu kavramda olanları, az değişik söyleyişlerle geniş bir alanda kullanılmaktadır.

- 3 --- *Kizi polza attıg polar.*
Kîk polza tüklüg polar.
(Kişi olursa atlı olur,
Geyik olursa tüylü olur.)
At ve yiğit üzerine söylenmiş bir atasözüdür.

- 4 --- *Nemening ortazı kerek.*
(Her şeyin ortası gerek.)
Bu atasözü de çok yaygındır.

KIPÇAK TÜRKÇESİ ATASÖZLERİ

“Türk diyeleklerinin dip bölümlerinden biri Kıpçak (Kuman) bölümüdür. Bugün yaşayan Kazan diyeleği işte bu dip bölümün bir dalıdır.

Son zamanlarda Kuman (Kıpçak) dili üzerine yapılan incelemeler bu dilin şimdiki İdilboyu (Kazan) Türkleri diline (diyeleğine) açıkça benzerliğini meydana çıkarmıştır.” (A. B. Taymas, **Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler**, T. D. K. yayını, 13. sayfa)

Kuzey Türkçesi diye de adlandırılan Kıpçak Türkçesi üzerine atasözlerini yukardaki kaynakta buluyoruz. Kitapta yer alan Kazan atasözlerinden Türkiye Türkçesi ile söylenmiş atasözlerine hem deyiş hem de kavram yönünden büyük benzerlik gösterenlerini alıyoruz:

- 1 --- *Açnın halin tuk bilmes.*
(Açın halini tok bilmez.)
- 2 — *Akçanı akça taba.*
(Parayı para bulur.)
- 3 — *Algı küpçek kaydan tegereşe artkısı da şundan tegerer.*
(Öndeki tekerlek nereden yuvarlanırsa arkadaki de şuradan yuvarlanır.)
- 4 --- *Aşagan bilmes, turagan bilir.*
(Yiyen bilmez, doğrayan bilir.)
- 5 --- *Aşıgıç işke şaytan katışa.*
(Acele işe şeytan karışır.)

- 6 — *Ayagınnı tüşegine küre tüz.*
(Ayağını yorganına göre uzat.)
- 7 — *Bal bal diyü blen awız tatılanmas.*
(Bal bal demekle ağız tatlanmaz.)
- 8 — *Bal tutkan barmak yalar.*
(Bal tutan parmak yalar.)
- 9 *Bılçırak suga taş berme üstine çeçrer.*
(Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.)
- 10 — *Buydaknın muynın bit ciye, malın it ciye.*
(Bekârın boynunu bit yer, malını it yer.)
- 11 *Cülerge kün de beyrem.*
(Deliye her gün bayram.)
- 12 — *Dus başka duşman ayakka bağar.*
(Dost başa, düşman ayağa bakar.)
- 13 — *İlçige ülim yuk.*
(Elçiye ölüm yok: Elçiye zeval olmaz.)
- 14 — *Katının çeçi uzun aklı kısa.*
(Kadının saçı uzun, aklı kısa.)
- 15 — *Kunak kunaknı süymes, üy iyesi birsin de süymes.*
(Misafir misafiri sevmez, ev sahibi hiç birisini sevmez.)
- 16 — *Kulın blen bir, ayagın blen izle.*
(Elin ile ver, ayağın ile ara.)
- 17 — *Kul kulnı yuwa, iki kul bitni yuwa.*
(El eli yıkar, iki el yüzü yıkar.)
- 18 — *Kuyga can kaygı itçiğe may kaygı.*
(Koyun can derdinde, kasap yağ derdinde.)
- 19 *Küz kürse künil tili.*
(Göz görürse gönül çeker.)
- 20 — *Ne çeçsen şunu urırsın.*
(Ne saçarsan onu biçersin.)
- 21 — *Sabır itken muradına yitken.*
(Sabreden muradına eren.)
- 22 — *Süt blen kirgen can blen çıkar.*

- (Süt ile giren can ile çıkar.)
- 23 --- *Tandagı tawıktan bğüngi yumurka artık.*
(Yarınki tavuktan bugünkü yumurta yeğdir.)
- 24 --- *Tatlı til yılannı üninden cıgara.*
(Tatlı dil yılannı deliğinden çıkarır.)
- 25 --- *Tilnin süyegi yuk.*
(Dilin kemiği yok.)
- 26 --- *Turmanın sireği yahşi.*
(Turpun sıkından seyreği yeğdir.)
- 27 --- *Ülim hak, miras helâl.*
(Ölüm hak, miras helâl.)
- 28 --- *Üzi yıgılğan yılamas.*
(Kendi düşen ağlamaz.)
- 29 --- *Yahşı at üz cimin üzi arttırır.*
(İyi at yemini kendisi arttırır.)
- 30 --- *Yahşılıkka yahşılık her kişinin işidir, yamanlıkka yahşılık ir kişinin işidir.*
(İyiliğe iyilik her kişinin işidir, kötülüğe iyilik er kişinin işidir.)
- 31 --- *Yangızlık tik Allah'ga yaraşır.*
(Yalnızlık tek Allah'a yaraşır.)
- 32 --- *Yılamagan balaga imçek birmiyler.*
(Ağlamayan çocuğa meme vermezler.)

Bunların dışında, eserdeki birçok atasözü ve deyişin Türkiye'de kullanılanlara benzediği görülüyor. Biz, bir fikir versin diye aralarından seçmeler yapmakla yetiniyoruz.

NOGAY ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

Nogaylar, Kıpçakça konuşan Türkler grubuna girerler. Nogay Türkçesi Türkiye’de pek tanınmamaktadır. Nogayların dilleri ve atasözleri üzerinde, M. Osmanov’un **Nogayskoye nareçiye (Petersburg, Ak. Nauk 1883)** adlı eseri, akla ilk gelen araştırmadır, denilebilir.

Prof. Saadet Çağatay, bu eserden aldığı 30 atasözünü sıralamış, Türkiye Türkçesi ile açıklamalarını yapmış ve bir küçük gramer denemesinde bulunmuştur: **(Nogay Atasözlerinden Bir Kaç Örnek, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1961, Ankara 1962, Türk Dil Kurumu Yayını, 47 - 51. sayfalar)**

Prof. Saadet Çağatay, adı geçen yazısında incelediği atasözleri hakkında şu açıklamada bulunuyor:

“Bu atasözleri tabiat insanı olan Nogayların kendi iç hayatını aksettirmektedir. Bunların şu veya bu tarzda (yerine göre) her lehçede benzeri olabilir; böylece karşılaştırma imkânlarını sağlar. Buraya alınmış olanlar, özellikle fazilet anlamını, iyilik ve kötülüğü ayırt etmeğe davet eden, hiçbir zaman ve devirde hudutlanmamış olan, ebedî ve ezeli halk hikmetlerinin derinliklerini açıklamaktadırlar.”

Yukarıda belirtilen yazıdaki atasözlerini de — diğer bölümlerdeki atasözlerinde olduğu gibi — harf sırasına koyarak aktarıyoruz.

- 1 - *Argımak yaralsa yowurar, alasa karalsa yowurar.*
(İyi at eyerlenirse koşar, adî at bakılırsa koşar.)
- 2 - *At alsan bas-minen tûs al, katın alsan köz-minen kas al.*
(At alırsan baş ile renk al, kadın alırsan göz ile kaş al.)
- 3 - *At yahsısı tezden belgili, katın yahsısı közden belgili, yigit yahsısı sözden belgili, kız yahsısı kılıktan belgili, dirvis asawından, bay yasawından.*
(Atın iyisi süratinden, kadının iyisi gözünden, yiğidin iyisi sözünden, kızın iyisi kılığından, deriş yemek yemesinden, zengin yaşamasından (gün görmesinden) belli olur.)
- 4 - *Atası yahsıdın ulına kız ber, anası yahsıdan ulına kız al.*
(Babası iyi olan (kimsenin) oğluna kız ver, anası iyi olan kimseden oğluna kız al.)
- 5 - *Beşesi caman yahsı as işmes, ulı caman callı at minmes.*
(Karısı fena (olan) çorba içmez, oğlu fena (olan) yeledi ata binmez.)
- 6 - *Bilmey alma cerindi, camanga deme sirindi, ekinçiley tapmassın ewwel şıkkın törindi.*
(Yerini bilmeden alma, fena (insana) sırrını söyleme, çıktığın yüksek mevkii bir daha bulamazsın.)
- 7 - *Camanga er kim şirpaş eter, belâdı özine yoldas eter.*
(Bir kimse fena adama sırrını açarsa belâyı üzerine alır.)
- 8 - *Çaylak uşmas yassı taw, yahsıların sözi taw, camandın öz basına tili caw.*
(Düz dağda çaylak uçmaz, iyi insanların sözü emin, fena insanların dili kendi başına düşman.)

- 9 -- *Eki caman dos bolmas, eki yahsı kas bolmas.*
(İki fena insan dost olmaz, iki iyi insan birbirine kin tutmaz.)
- 10 -- *Eki camandan yahsı tusa teni bolmas, eki yahsıdan caman tusa emi bolmas.*
(İki fenadan iyi (yavru) doğsa eşi olmaz, iki iyiden fena (yavru) doğsa terbiye etmenin çaresi olmaz.)
- 11 --- *Emen ağaştın eyilgeni singanı, atadın uldın aytkan sözden tayganı ölgeni.*
(Meşe ağacının eğilmesi kırılması (na), babanın oğlunun sözünden çıkması ölümü (ne sebep) olur.)
- 12 *Er gaznası eski söz, er şıragı eki köz.*
(Erkeğin (bilgi) hazinesi eski söz (hürmetli sözler, atasözleri), erkeğin ışığı iki göz.)
- 13 *Eski sözden ne fayda esitken-minen körgendi epin tawup aytmasa, eki közden ne fayda, yahsıminen camandı körngenley ayırıp almasa.*
(İbretli sözün ne faydası var, duyduğu ile gördüğünü (münasib) zamanını bulup söylemezse; iki gözün ne faydası var, iyi ile kötüyü görünce ayırt edemezse.)
- 14 --- *Katını yahsıdı el sıylar, ta'ati yahsıdı yar sıylar.*
(Karısı iyi olana herkes hürmet eder, saygısı iyi olana sevgilisi hürmet eder.)
- 15 --- *Köp köp sıylama camandı, sıylasan da camandı, caman sıylaw bilmes, yahsı künlew bilmes.*
(Fena insana fazla saygı gösterme. Fena insana saygı göstersen de saygıdan anlamaz, iyi insan ise haset bilmez.)
- 16 --- *Köp şeynep az yutsan tüyülmessin, köp oylap az söylesen cenilmessin.*
(Çok çığneyip az yutsan tıkanmazsın, çok düşünüp az söylesen yenilmezsin.)

- 17 — *Sayan salgan boza iſer, sal baylagan su keſer, eki camanga baskossan itlik-minen kün keſer.*
(Gölgelik kuran boza iſer, sal bağılayan ırmağı geçer, iki fena (adam) ile iſ görenin itlikle (fenalıkla) günü geçer.)
- 18 — *Şabgan at arganın bilmes, caman adam karaganın bilmes.*
(Koşan at yorulduğunu bilmez, fena adam bakmasını bilmez.)
- 19 — *Tawar toymay köp kiter, caman toymay öpke eter.*
(Davarın (hayvan sürüsü) karnı doymazsa (yem arayarak) çok uzaklara gider, fena insanın karnı doymazsa (aç gözlülükle) öfkelenir.)
- 20 — *Yahsı bersen de dos, bermesen de; caman bersen dos, bermesen kas.*
(İyi insan versen de vermesen de (dost) olur, fena insan versen dost (olur) vermesen kin tutar.)
- 21 — *Yahsı cat bosa da özdey, caman öz bosa da cattay.*
(İyi (insan) yabancı olsa da kendi (yakını) gibi, fena (insan) kendi yakını olsa da yabancı gibi.)
- 22 — *Yahsı katın kündüz bayram keşe toy, caman katın kündüz fikir, keşe oy.*
(İyi kadın gündüz bayram, gece düğün; fena kadının gündüz düşünceli, gece dalgın (olur.)
- 23 — *Yahsı katın malga asu, caman katın erge aşu.*
(İyi kadın mala bereket, fena kadın erkeğe dargın.)
- 24 — *Yahsı körgeenin aytar, caman bergenin aytar.*
(İyi insan gördüğünü, fena insan verdiğini söyler.)
- 25 — *Yahsı-minen söylesen balga seker katkanday, caman-minen söylesen itke süyek atkanday.*
(İyi insanla konuşursan bala şeker katmış gibidir,

fena insanla konuşursan köpeğe kemik atmış gibidir.)

- 26 — *Yahsı-minen söylesen lâl-i cevher tökülür, caman-minen söylesen atan anan sögülür.*

(İyi insanla konuşursan lâl u cevher dökülür, fena insanla konuşursan anan baban sögülür.)

- 27 — *Yahsıdın catlığı yok, camandın özligi yok.*

(İyinin yabancılığı yok, fenanın yakınlığı yok.)

- 28 — *Yahsıdın dosı köp bolur, camandın kası köp bolur.*

(İyi insanın dostu çok olur, kötü insanın kasdı (kini) çok olur.)

- 29 — *Yahsıdın tüsi kün bolur, camandın tüsi kön bolur.*

(İyinin yüzü güneş, fenanın yüzü gön gibi olur.)

- 30 — *Yürüsi camandı it gabar, olturası camandı nesi tapar.*

(Yürüyüşü fena olanı it kapar, oturması fena olana unutkanlık (gevşeklik, gamsızlık) gelir.)

ÇAĞATAY (ÖZBEK) TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

Türkiye Türkçesi dışında, dilimize en yakın olanlardan biri de Çağatay (Özbek) türkçesidir. Çağatay (Özbek) Türkçesi, yönlerle göre adlandırmada Doğu Türkçesi diye de anılır. Büyük Türk şairi Ali Şir Nevâî, eserlerini bu Türkçe ile vermiştir.

Taşkent'te 1960 yılında basılmış bulunan “**Uzbek Halk Makolları**” adlı eserde 1800 atasözü bulunduğunu bibliyoğrafya kayıtlarından öğreniyoruz.

Bu arada H. Vambéry'nin “**Cagataische Sprachstudien**” adını taşıyan ve 1867 yılında Leipzig'de basılmış bulunan eserinin 45 - 58. sayfalarında da 112 Çağatay atasözü verilmektedir. Görüp incelediğimiz bu eserden Türkiye Türkçesi'nde kullanılmakta olanlarına çok benzeyen atasözlerinden yaptığımız seçmeyi sunuyoruz:

- 1' — *Ac ayuk oynamas.*
(Aç ayı oynamaz.)
- 2 — *Açık agız ac kalmas.*
(Açık ağız aç kalmaz.)
- 3 — *Açluk nini yidürmes tokluk nini didürmes.*
(Açlık neyi yedirmez, tokluk neyi dedirmez.)
- 4 — *Adam tilindin, hayvan moyuzındin (tutulur.)*
(İnsan dilinden, hayvan boynuzundan (tutulur.)

fena insanla konuşursan köpeğe kemik atmış gibidir.)

- 26 - *Yahsı-minen söylesen lâl-i cevher tökülür, caman-minen söylesen atan anan sögülür.*

(İyi insanla konuşursan lâl u cevher dökülür, fena insanla konuşursan anan baban sögülür.)

- 27 --- *Yahsıdın catlığı yok, camandın özligi yok.*

(İyinin yabancılığı yok, fenanın yakınlığı yok.)

- 28 --- *Yahsıdın dosı köp bolur, camandın kası köp bolur.*

(İyi insanın dostu çok olur, kötü insanın kasdı (kini) çok olur.)

- 29 --- *Yahsıdın tüsi kün bolur, camandın tüsi kön bolur.*

(İyinin yüzü güneş, fenanın yüzü gön gibi olur.)

- 30 --- *Yürüsi camandı it gabar, olturası camandı nesi tapar.*

(Yürüyüşü fena olanı it kapar, oturması fena olana unutkanlık (gevşeklik, gamsızlık) gelir.)

ÇAĞATAY (ÖZBEK) TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

Türkiye Türkçesi dışında, dilimize en yakın olanlardan biri de Çağatay (Özbek) türkçesidir. Çağatay (Özbek) Türkçesi, yönlerle göre adlandırmada Doğu Türkçesi diye de anılır. Büyük Türk şairi Ali Şir Nevâî, eserlerini bu Türkçe ile vermiştir.

Taşkent'te 1960 yılında basılmış bulunan “**Uzbek Halk Makolları**” adlı eserde 1800 atasözü bulunduğunu bibliyografya kayıtlarından öğreniyoruz.

Bu arada H. Vambery'nin “**Cagataische Sprachstudien**” adını taşıyan ve 1867 yılında Leipzig'de basılmış bulunan eserinin 45 - 58. sayfalarında da 112 Çağatay atasözü verilmektedir. Görüp incelediğimiz bu eserden Türkiye Türkçesi'nde kullanılmakta olanlarına çok benzeyen atasözlerinden yaptığımız seçmeyi sunuyoruz:

- 1' — *Ac ayuk oynamas.*
(Aç ayı oynamaz.)
- 2 — *Açık agız ac kalmas.*
(Açık ağız aç kalmaz.)
- 3 — *Açluk nini yidürmes tokluk nini didürmes.*
(Açlık neyi yedirmez, tokluk neyi dedirmez.)
- 4 — *Adam tilindin, hayvan moyuzındin (tutulur.)*
(İnsan dilinden, hayvan boynuzundan (tutulur.)

- 5 — *Akacak kan tamarda turmas.*
(Akacak kan damarda durmaz.)
- 6 — *Akıl başta imes yaşıdadur.*
(Akıl başta değil yaştadır.)
- 7 — *Akıllu kişi iki mertebe bir taşga tokunmas.*
(Akıllı insan iki kez bir taşla dokunmaz.)
- 8 — *Akılsız dostdın akıllu düşman yahşıdur.*
(Akılsız dosttan akıllı düşman iyidir.)
- 9 — *Aşukgan işke şeytan koşulur.*
(Acele işe şeytan karışır.)
- 10 — *At arıklıkda, yigit garıblıkda.*
(At arıklıkta, yiğit gariplikte.)
- 11 — *Aytkan sözni içkerü yutmak bolmas.*
(Söylenen sözü geri almak olmaz.)
- 12 — *Bal tutkan barmagın yalar.*
(Bal tutan parmağını yalar.)
- 13 — *Balaga iş buyur izindin özüng yügür.*
(Çocuğa iş buyur, ardından kendin koş dur.)
- 14 — *Baş bolmasa köde laş.*
(Baş olmazsa gövde leş.)
- 15 — *Bir yıglagannıng bir külüşü bar.*
(Bir ağlamanın bir gülüşü var.)
- 16 — *Çimçikdin korkan tarık ekmes.*
(Serçeden korkan darı ekmez.)
- 17 — *Davagering padişah bolsa arzingnı Allah işitsün.*
(Davacın padişah olursa dileğini Allah işitsin.)
- 18 — *Dost yıglatur, düşmen küldürür.*
(Dost ağlatır, düşman güldürür.)
- 19 — *Her kimni Allah ursa peygamber asâsı bile türter.*
(Her kimi Allah vurursa peygamber onu asâsı ile dırter.)
- 20 — *İçde bolgan agrını tilmek bolmas.*
(İçte olan ağrıyı dilim dilim dilmek olmaz.)

- 21 — *İşekning yüki yüngül bolsa yatkusı kilür.*
(Eşeğin yükü hafif olursa yatacağı gelir.)
- 22 — *Mizandın song yaz bolmas, navruzdın song kış bolmas.*
(Güneş mizan yani terazi burcuna girdikten sonra yaz olmaz, nevruzdan sonra da kış olmaz.)
- 23 — *Nan çaynamaganca yutulmas.*
(Ekmek çiğnenmeyince yutulmaz.)
- 24 — *Ne birürsin kolung bile o kiter sening bile.*
(Ne verirsen elin ile o gider senin ile.)
- 25 — *Ölük arslandın tirik sıçgan yahşıdur.*
(Ölü aslandan diri sıçan iyidir.)
- 26 — *Süridin ayrılğan koyı böri yırtar.*
(Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar.)
- 27 — *Süt bile kirgen can bile çıkar.*
(Süt ile giren can ile çıkar.)
- 28 — *Tamning kulagı bar.*
(Damın kulağı var.)
- 29 — *Tay at bolganca iygesi it bolur.*
(Tay, at olunca (-ya kadar) sahibi it olur; yani yaşlanır.)
- 30 — *Toyga barsan toyub bar.*
(Düğüne, ziyafete varırsan doyup var.)
- 31 — *Tüyege ot kirek bolsa boynını uzatur.*
(Deveye ot gerekirse boynunu uzatır.)
- 32 — *Yaman hergiz yahşı bolmas, karanı yusang ak bolmas.*
(Kötü asla iyi olmaz, karayı yıkasan ak olmaz.)
- 33 — *Yimek tuz bile, tuz çin bile.*
(Yemek: aş tuz ile, tuz oran ile.)

TÜRKİYE TÜRKÇESİ
İLE
GÜNÜMÜZDE KULLANILAN
ATASÖZLERİ

— A —

- 1 — Aba vakti yaba, yaba vakti aba.
- 2 — Abanın kadri (değeri) yağmurda bilinir.
- 3 — Abdal abdala çatmayınca kasnak boyna geçmez.
- 4 — Abdal, ata binmiş; bey oldum sanmış.
- 5 — Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.
- 6 — Abdal tekkede, hacı Mekke'de bulunur.
- 7 — Abdala malûm olur.
- 8 — Abdalın dostluğu köy görünesiye kadardır.
- 9 — Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur.)
- 10 — Abdalın yağı çok olursa kâh borusuna çalar, kâh gerisine.
- 11 — Acele ile menzil alınmaz.
- 12 — Acele yürüyen yolda kalır.
- 13 — Acele işe şeytan karışır.
- 14 — Acele işin sonu pişmanlık.
- 15 — Acemi katır kapı önünde yük indirir.
- 16 — Acemi nalbant kürt eşeğinde dener kendini.
- 17 — Acı acıyı bastırır, su sancıyı.
- 18 — Acı pathcanı kırağı çalmaz.
- 19 — Acı (kötü) söz (dil) insanı (adamı) dininden çıkarır; (tatlı söz (dil) yılanı deliğinden çıkarır.)
- 20 — Acıkan doymam, susayan kanmam sanır.
- 21 — Acıkan ne olsa yer, acıyan ne olsa söyler.
- 22 — Acıklı başta akıl olmaz.
- 23 — Acındırırsan arsız olur, acıktırırsan hırsız olur.

- 24 — Acıyan çok amma etmek veren yok.
25 — Acıyan uyumuş, acıkan uyumamış.
26 — Aç aç ile yatınca arada dilenci doğar.
27 — Aç, aman bilmez; çocuk, zaman bilmez.
28 — Aç, anansa da kaç.
29 — Aç aslandan tok domuz yeğdir.
30 — Aç at yol almaz, aç it av almaz.
31 — Aç ayı oynamaz.
32 — Aç dışarı, çıplak içeri kaçır.
33 — Aç domuz darıdan çıkmaz.
34 — Aç doymam, tok acıkmam sanır.
35 — Aç, elini kora sokar (Aç adam kendini ateşe salar).
36 — Aç esner, âşık gerinir.
37 — Aç esner, tok geçirir.
38 — Aç gezmektense tok ölmek yeğdir.
39 — Aç gözünü açarlar gözünü.
40 — Aç ile arkadaş olma, yemem der de sömürür.
41 — Aç ile eceli gelen söyleşir.
42 — Aç (karın) katık istemez, uyku yastık istemez.
43 — Aç kendini aslana vurur. (Aç köpek (kurt) aslana saldırır).
44 — Aç, kiminle olsa savaşır. (Aç kılıca sarılır).
45 — Aç koyma hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin.
46 — Aç köpek ava salmaz.
47 — Aç köpek fırın deler (yıkır).
48 — Aç kurt bile komşusunu dalamaz.
49 — Aç kurt yavrusunu yer.
50 — Aç mısın, soğuk su iç.
51 — Aç ne yemez, tok ne demez.
52 — Aç ölmez gözü kararır, susuz ölmez benzi sararır.

- 53 --- Aç tavuk kendini buğday (arpa) ambarında görür (sanır). (Aç tavuk uykusunda (düşünde) darı görür.)
- 54 --- Aç, tokun yüzüne **bakmakla** doymaz.
- 55 --- Aç yanından kaç.
- 56 --- Aça dokuz yorgan örtmüşler yine uyuyamamış.
- 57 --- Aça kuru ekmek bal helvası gibi gelir.
- 58 --- Açı, söyletme, toku depretme.
- 59 --- Açık ağız aç kalmaz.
- 60 --- Açık kaba it değer.
- 61 --- Açık kapı görünce it dalar.
- 62 --- Açık yaraya tuz ekilmez.
- 63 --- Açılan solar, ağlayan güler.
- 64 --- Açın amanı olmaz, tokun imanı.
- 65 --- Açın gözü ekmek teknesinde olur.
- 66 --- Açın halini tok bilmez, hastanın halini sağ bilmez.
- 67 --- Açın imanı olmaz.
- 68 --- Açın karnı doyar, gözü doymaz.
- 69 --- Açın karnında (koynunda) ekmek durmaz (eğleşmez). (Açın kursağında çörek dayanmaz).
- 70 --- Açın uykusu gelmez.
- 71 --- Açından ölmüş yok, tokundan ölmüş çok.
- 72 --- Açlık ile tokluğun arası yarım yufka (bir dilim ekmek).
- 73 --- Açtırma kutuyu söyletme kötüyü.
- 74 --- Ada bana adayım sana.
- 75 --- Adam, "Adam" demekle adam olmaz.
- 76 --- Adam, adam sayesinde adam olur.
- 77 --- Adam adama gerek olur, (iki serçeden börek olur.)
- 78 --- Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil.
- 79 --- Adam adamdan korkmaz, utanır (hatır sayar).

- 80 — Adam adamdır, olmasa da pulu; eşek eşektir, ol-
sa da çulu.
- 81 — Adam, adamı bir kere aldatır.
- 82 — Adam adamın, sarraf altının kadrini bilir.
- 83 — Adam (insan) eti ağırdır.
- 84 — Adam, iş başında belli olur.
- 85 — Adam olacak çocuk bokundan belli olur.
- 86 — Adam olana bir söz yeter.
- 87 — Adam sormakla âlim olur.
- 88 — Adamak kolay, ödemek güçtür.
- 89 — Adamakla mal tükenmez (Hak saklasın verme-
sinden).
- 90 — Adamı adam eyleyen paradır, parasız adamın
yüzü karadır.
- 91 — Adamın iyisi alışverişte belli olur.
- 92 — Adamın iyisi lâfının üstüne gelir.
- 93 — Adamın kötüsü olmaz, meğer züğürt ola.
- 94 — Adamın yiğidi güreşte, köpeğin leşte belli olur.
- 95 — Âdet etme, âdeti terk etme (Ne âdet etmeli, ne
âdeti terketmeli).
- 96 — Âdet insanda tabiat olur.
- 97 — Âfiyet ola demekle deniz içilmez.
- 98 — Afyonun keyfini tiryakiden sormalı.
- 99 — Ağa borç eder, uşak harç.
- 100 — Ağa eşikte, gelin beşikte.
- 101 — Ağaç ağaç içinde büyür.
- 102 — Ağaç, dalı ile gürler.
- 103 — Ağaç ile kabuk arasına parmak sokulmaz.
- 104 — Ağaç ne kadar uzasa göğşe ermez (ereceği yok).
- 105 — Ağaç ne kadar uzunsa (uzasa) balta, dibinde
hazırdır.
- 106 — Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz değer.
- 107 — Ağaç yaprağıyla güzeldir.
- 108 — Ağaç yaş iken eğilir.

- 109 --- Ağaca balta vurmuşlar, sapı bendendir (bedenimden) demiş.
- 110 --- Ağaca çıkan keçinin, dala bakan oğlağı olur.
- 111 --- Ağaca dayanma kurur, insana güvenme ölür.
- 112 --- Ağacı içinden kurt yer. (Ağacın yumuşağını kurt yer.)
- 113 --- Ağacı kesersen dibine düşer.
- 114 --- Ağacı kurt, insanı dert yer.
- 115 --- Ağacı uzun kes, demiri kısa.
- 116 --- Ağacın kurdu içinde (n) olur.
- 117 --- Ağacın meyvası olunca (meyvalı ağaç) başını aşağı salar.
- 118 --- Ağacın yemişini ye, kabuğunu soyma.
- 119 --- Ağaçlardan söğüttür en kabası, insanı hor eden sırtındaki abası.
- 120 --- Ağaçtan düşen dalına sarılır.
- 121 --- Ağaçtan maşa olmaz, abdaldan (kürtten) paşa olmaz.
- 122 --- Açalık (beylik) vermekle, yiğitlik vurmakla.
- 123 --- Ağanın alnı terlemedikçe ırgadın burnu kanamaz.
- 124 --- Ağanın gözü ata tıvardır.
- 125 --- Ağanın gözü öküzü (ineği) semiz eder.
- 126 --- Ağanın gözü yiğidin sözü.
- 127 --- Ağanın malı çıkar, uşağın canı.
- 128 --- Ağanın muradı olunca hizmetkâra ağlamak düşer.
- 129 --- Ağası güçlü olanın kulu suçlu (âsi) olur.
- 130 --- Ağılda oğlak doğsa ovada otu biter.
- 131 --- Ağır ağır demeli, çabuk çabuk yemeli.
- 132 --- Ağır basar, yeyni (hafif) kalkar.
- 133 --- Ağır giden yol alır, hızlı giden yolda kalır (Ağır git ki yol alsın.)
- 134 --- Ağır kazan geç kaynar.

- 135 --- Ağır ol (otur) batman gelesin.
136 --- Ağır otur ki bey desinler (Ağır ol da molla desinler).
137 --- Ağır taş batman döğer.
138 --- Ağır taş yerinden oynamaz.
139 --- Ağır yongayı yel kaldırmaz.
140 --- Ağıran baş ağlayan göz gizlenmez.
141 --- Ağırlanacak misafir yüzünden bellidir.
142 --- Ağırlık altın kale, hafiflik başa belâ.
143 --- Ağız yer yüz utanır.
144 --- Ağızdan çıkan başa değer.
145 --- Ağlama ölü için, ağla deli (diri) için.
146 --- Ağlamakla yâr ele girmez.
147 --- Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
148 --- Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar.
149 --- Ağlatan gülmez.
150 --- Ağlayanın bir derdi var, gülenin beş.
151 --- Ağrılardan göz ağrısı, her kişinin öz ağrısı.
152 --- Ağrımayan başa bez (mendil) bağlanmaz.
153 --- Ağrısız baş mezarda olur (gerek).
154 --- Ağrıya beylerin borcu vardır.
155 --- Ağustosta gölge kovan zemheride karnın (1) ovar.
156 --- Ağustosun yarısı yaz, yarısı kış.
157 --- Ağzı büyük olana kepçe kaşık.
158 --- Ağzı eğri, gözü şaşı ensesinden (arkasından) bellidir.
159 --- Ah alan onmaz.
160 --- Ah yerde kalmaz.
161 --- Ahmağa yüz, abdala söz vermeğe gelmez.
162 --- Ahmak gelin, yengeyi halayık sanır.
163 --- Ahmak köpeği yol kocaltır.
164 --- Ahmak (şaşkın) misafir, ev sahibini ağırlar.
165 --- Ak akça kara gün içindir.

- 166 — Ak don kara don geçit başında belli olur.
- 167 — Ak gün ağarıp kalmaz, kara gün kararıp kalmaz.
- 168 — Ak gün ağartır, kara gün karartır.
- 169 — Ak koyunu ak ayağından, kara koyunu kara ayağından (asarlar).
- 170 — Ak koyunu (ala keçiyi) gören içi dolu yağ sanır.
- 171 — Ak koyunun kara kuzusu da olur.
- 172 — Ak köpeğin pamuk pazarına zararı vardır.
- 173 — Ak köpek, kara köpek, ikisi de köpektir.
- 174 — Ak şeker, beyaz şeker, ikisi de soya çeker.
- 175 — Ak tavuğun zahire pazarına ziyarı olur.
- 176 — Akacak kan damarda durmaz.
- 177 — Akar su pislik tutmaz.
- 178 — Akar suya inanma, el oğluna dayanma.
- 179 — Akara kokara bakma, çuvala girene bak.
- 180 — Akbaba leyleğin dayısı, herkese kendi başının kaygısı.
- 181 — Akça akıl öğretir, don yürüyüş. (Akça sayış, kaftan yürüyüş öğretir.)
- 182 — Akçalı adamdan dağlar korkar.
- 183 — Akçası ak olanın bakma yüzü karasına.
- 184 — Akçası (parası) ucuz olanın kendisi kıymetli olur.
- 185 — Akıl akıldan üstündür (tâ mezara kadar).
- 186 — Akıl için yol birdir.
- 187 — Akıl ile nefis birbirinin düşmanı.
- 188 — Akıl kişiye sermayedir. (Akıl gibi sermaye olmaz).
- 189 — Akıl olmayınca başta kuru kafa neyler. (Akıl olmayınca ne yapsın sakal.)
- 190 — Akıl (baht) olmayınca başta ne kuruda biter ne yaşta.
- 191 — Akıl para ile satılmaz.

- 192 — Akıl veren çok ekmek (para) veren yok.
193 — Akıl yaşta değil baştadır.
194 — Akılları pazara çıkarmışlar (mezada vermişler) herkes yine kendi aklını beğenmiş (almış).
195 — Akıllı asma kabağından olmaz, deli balkabağından.
196 — Akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir (hayırlıdır).
197 — Akıllı düşmandan korkma, akılsız (deli) dosttan kork.
198 — Akıllı düşününceye kadar deli bayram eder (oğlunu everir.)
199 — Akıllı düşününceye kadar (köprü arayınca) kadar) deli çayı (suyu) geçer.
200 — Akıllı düşününceye kadar deli karnını doyurmuş.
201 — Akıllı oğlan neyler ata malını, akılsız oğlan neyler ata malını.
202 — Akıllıyı arkada tutma, akılsızı kılavuz etme.
203 — Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayaklar çeker.
204 — Akılsız kafaya söz kâr etmez.
205 — Akılsız kasabın gerisine kaçır masadı.
206 — Akla gelmeyen başa gelir.
207 — Akılsızın akrabaya ettiğini akılsız etmez.
208 — Aksak eşeğin kör nalbandı olur.
209 — Akşam ise yat, sabah ise git.
210 — Akşam işi iki katlı, sabah uykusu tatlı (olur).
211 — Akşam kavis, sabah savul.
212 — Akşam oldu kon, sabah oldu göç.
213 — Akşama karşı gitme, sabaha karşı yatma.
214 — Akşamdan sonra kapını kapa.
215 — Akşamın hayrından sabahın şerri yeğdir.
216 — Akşamın işini sabaha bırakma.
217 — Al elmaya taş atan çok olur.

- 218 — Al giyen aldanmaz.
- 219 — Al giyen alınır, mor giyen salınır.
- 220 — Al gömlek ya yeninden ya yakasından meydana çıkar. (Al gömlek gizlenemez)
- 221 — Al kiraz üstüne kar yağar.
- 222 — Al malın iyisini çekme kaygısını.
- 223 — Al ver diyorlar, al verme demiyorlar.
- 224 — Ala kargada alacağım olsun (alamazsam gözümlü oysun).
- 225 — Ala keçi her vakit püsküllü oğlak doğurmaz.
- 226 — Alacakla verecek ödenmez.
- 227 — Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövme-ye kolay.
- 228 — Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar.
- 229 — Alçak yer yiğidi hor gösterir.
- 230 — Alçak yerde tepecik kendisini dağ sanır.
- 231 — Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.
- 232 — Alçak yerin tepeciği dağ gelir.
- 233 — Aldatayım diyen aldanır. (Aldatanın sonu aldanmaktır).
- 234 — Âlemi (herkesi) nasıl bilirsin? — Kendim gibi.
- 235 — Âlemin ağzına kırk arşın bez yetişmez.
- 236 — Âlet işler, el öğrenür.
- 237 — Alın yazısını kullar değiştiremez.
- 238 — Alında (alna) yazılan görülür.
- 239 — Alışmış (dadanmış) kudurmuştan beterdir.
- 240 — Alışmış kursak bulamacını ister.
- 241 — Âlim olmak istersen durma yaz, rençber olmak istersen durma kaz.
- 242 — Âlim unutmuş, kalem unutmamış.
- 243 — Âlimden zalim (de) doğar.
- 244 — Allah balmumu yakana balmumu, yağmumu yakana yağmumu verir.

- 245 — Allah bile kulunun karasını yüzüne vurmamış.
 246 — Allah bilir amma kul da sezer.
 247 — Allah bir karıncasından bile geçmez.
 248 — Allah bir, peygamber hak; pekmez kara, yoğurt ak.
 249 — Allah dağına göre kar verir (verir kışı).
 250 — Allah, deldiği boğazı boş bırakmaz (aç koymaz).
 251 — Allah deveye kanad verseydi damı taşı dağıtırdı.
 252 — Allah doğruların yardımcısıdır.
 253 — Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz.
 254 — Allah bir (gümüş) kapıyı kaparsa bin (altın) kapıyı açar.
 255 — Allah herkesin gönlüne göre verir.
 256 — Allah ilmi dileyene malı dilediğine verir.
 257 — Allah insana bir ağız iki kulak vermiş, bir söyleyip iki dinlemek için.
 258 — Allah kulundan geçmez.
 259 — Allah kardeşi kardeş yaratmış, kesesini ayrı yaratmış.
 260 — Allah kerimdir, kerimin kuyusu derindir.
 261 — Allah kuluna nefesi sayı ile vermiş.
 262 — Allah kulunu darda komaz.
 263 — Allah kulunun götüreceği kadar verir.
 264 — Allah ne verir ki kul götürmez.
 265 — Allah sabırlı kulunu sever.
 266 — Allah sağ eli (gözü) sol ele (göze) muhtaç eylemesin.
 267 — Allah sevdiğine dert verir.
 268 — Allah uçmayan kuşa alçacık dal verir.
 269 — Allah verince kimin oğlu kimin kızı demez.
 270 — Allah yapar, kullar sebep olur.
 271 — Allah yardım ederse kuluna her iş girer yoluna.
 272 — Allah'ın bildiği kuldan saklanmaz.
 273 — Allah'ın işine karışılmaz.

- 274 — Allah'ın öldürmediğini kimse öldürmez.
- 275 — Allah'ın ondurmadığını (sevmediğini) kul da ondurmaz (sevmez).
- 276 — Allah'ın ondurmadığını (sevmediğini) peygamber sopa ile kovar.
- 277 — Alma alı, sat yağızı, besle kırı, bin doruya. (Alma alı, satma kırı, ille doru, ille doru, yağızın da binde biri.)
- 278 — Alma delinin kızını soya çeker.
- 279 — Alma mazlumun ahını, çıkar âheste âheste.
- 280 — Alma mazlumun ahını, gökten indirir şahini.
- 281 — Alma sarı, satma sarı, kapındaysa kov dışarı (tutma sarı).
- 282 — Almadan vermek Allah'a mahsus.
- 283 — Almadığın hayvanı kuyruğundan tutma. (Koçu kendinin et de ötesini berisini öyle yokla).
- 284 — Alt değirmen güçlü akar.
- 285 — Altı olur, yedi olur; hep Allah'ın dediği olur.
- 286 — Altın anahtar her kapıyı (kale kapılarını) açar.
- 287 — Altın ateşte, insan mihnette belli olur.
- 288 — Altın eli bıçak kesmez.
- 289 — Altın eşik gümüş eşığe (altın kapı demir kapıya) muhtaç olur.
- 290 — Altın leğenin kan kusana ne faydası var.
- 291 — Altın, pas tutmaz (yiğit yas tutmaz).
- 292 — Altın yerde paslanmaz, taş yağmurdan ıslanmaz.
- 293 — Altın yere düşmekle pul olmaz (Altın çamura düşmekle kıymetten düşmez)
- 294 — Altını sarrafa sor, cevahiri kuyumcuya.
- 295 — Altının kıymeti azlığından.
- 296 — Aman diyene kılıç kalkmaz (yaman olmaz).
- 297 — Amcam, dayım; hepsinden (herkesten) aldım payım.

- 298 — An beni bir kozla varsın (o da) çürük çıksın.
- 299 — Ana ata önüne geçmek hata.
- 300 — Ana evlâdını atmış yar başında tutmuş.
- 301 — Ana gibi yâr olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz.
- 302 — Ana hakkı ödenmez.
- 303 — Ana hakkı, Tanrı hakkı.
- 304 — Ana ile kız, helva ile koz.
- 305 — Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocada arar.
- 306 — Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış.
- 307 — Anadan doğmak ölmek için.
- 308 — Anadan olur daya, hamurdan olur maya.
- 309 — Anaları ne ki danaları ne olsun (Anası neyse danası da o olur).
- 310 — Analı kuzu, kınalı kuzu.
- 311 — Analık, kara yamalık.
- 312 — Anan atan kim? — Yakın komşum.
- 313 — Anan güzel idi, hani yeri; baban güzel idi, hani evi?
- 314 — Ananın bahtı kızına.
- 315 — Ananın bastığı yavru incinmez.
- 316 — Ananın ilki olmaktan dağlarda tilki olmak yeğdir.
- 317 — Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.
- 318 — Anasını babasını dinlemeyen evlât, kocasını saymayan avrat, özengi ile yürüyen at, kapında tutma, hiç durma sat.
- 319 — Ambarda duran sıçan aç kalmaz.
- 320 — Anlatışa göre verirler fetvayı.
- 321 — Anlayana kul ol, anlamayana ağa olma.
- 322 — Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurnaz az.
- 323 — Ar dünyası (yılı) değil, kâr dünyası (yılı).
- 324 — Ar eden kâr etmez.
- 325 — Ar gözden, kâr yüzden anlaşılır (bellidir).

- 326 --- Araba ile tavşan avlanmaz.
- 327 --- Araba kırılınca (devrilince) yol gösteren çok olur.
- 328 Arabanın ön tekerleği nereden geçerse art tekerleği de oradan geçer.
- 329 --- Arabayı kırıp odun ederler, halayık alıp kadın ederler.
- 330 --- Araptan paşa, ağaçtan maşa olmaz.
- 331 --- Arayan Mevlâsını da bulur, belâsını da.
- 332 --- Arayan bulur, inleyen ölür.
- 333 --- Ardıç gölgesi kardeş gölgesi, söğüt gölgesi yiğit gölgesi, ceviz gölgesi, yavuz gölgesi.
- 334 --- Ardıcın közü, yalancının sözü.
- 335 --- Ardından kırk köpek havlamayan kurda kurd denmez.
- 336 --- Arı bal alacak çiçeği bilir.
- 337 Arı, bey olunca kovana üşer.
- 338 --- Arı kızdıranı sokar.
- 339 --- Arık ata kuyruğu yüküdür.
- 340 --- Arık etten semiz (yağlı) tirit olmaz.
- 341 --- Arık öküze bıçak olmaz (çalınmaz).
- 342 --- Arının belâsını çekmeyen bal yiyemez.
- 343 --- Arısını söndür, balını ondan sonra ye.
- 344 --- Arıyı duman, insanı iman yola getirir.
- 345 --- Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar.
- 346 --- Ârife tarif gerekmez. (Ârife tarif ne gerek) (Ârif olan anlar).
- 347 --- Ârifin elinde, zarifin belinde.
- 348 --- Arka (göle) su gelinceye kadar kurbağanın gözü patlar.
- 349 --- Arkadan atılan taş topuğa düşer.
- 350 --- Arkasız olanın ayağına vurmuşlar, vay arkam

demoş; karnına vurmuşlar, yine vay arkam demoş.

- 351 — Arkaya kalan kazadan korkma.
352 — Arlı (akıllı) babanın arsız (akılsız) evlâdı.
353 — Armudu soy da ye elmayı say da ye.
354 — Armudun (ahlatın) iyisini dağda ayılar yer.
355 — Armudun önü, kirazın sonu.
356 — Armudun sapı var, üzümün çözö var.
357 — Armut ağacı elma vermez.
358 — Arnavuda (tamahkâra) cehenneme gider misin demoşler, aylık kaç demoş.
359 — Arpa buğday aş olur, altın gümüş taş olur.
360 — Arpa eken buğday biçmez. (Arpa ekip buğday bekleme).
361 — Arpa samanıyle, kömür dumanıyle.
362 — Arpa unundan kadayıf olmaz.
363 — Arpa verilmeyen at kamçı zorıyle yürümez.
364 — Arpacıya borç eden ahırını tez satar.
365 — Arsız güçlü olunca haklısı suçlu olur.
366 — Arsız neden arlanır, çul da giyer sallanır.
367 — Arsızın yüzüne tükürmüşler, yağmur yağıyor demoş.
368 — Asıl azmaz, bal kokmaz. (asılsızdan vefa gelmez).
369 — Asılacak, suda boğulmaz.
370 — Asılmış adamın evinde ipten bahsedilmez.
371 — Asılsız söz sahibine yüz karası getirir.
372 — Âsi kuzuyu kurt yemez.
373 — Asil ile taş taşı, bed asil ile yeme aşı.
374 — Asilzadeden kemlik gelmez.
375 — Aslan ağzından av alınmaz.
376 — Aslan kocayınca sıçan deliği gözetir.
377 — Aslan kükrerse atın ayağı kösteklenir.
378 — Aslan mert olur, kaplan hilekâr.

- 379 --- Aslan postunda, gönül dostunda.
380 --- Aslan yatağında nice tilki kuyruk sallar.
381 --- Aslan yatağında, yiğit çağında.
382 --- Aslan yatağından bellidir.
383 --- Aslandan doğan aslan olur.
384 --- Aslanı yatağında avla.
385 --- Aslanın ölüsünden tilkinin dirisi yeğdir.
386 --- Aslanla gezen taş, kurtla gezen leşe konar.
387 --- Aslını saklayan haramzade.
388 --- Astar bol olmayınca yüze gelmez.
389 --- Aş taşınca kepçeye baha olmaz.
390 --- Aş tuz ile, tuz oran ile.
391 --- Aşçının önü, kasabın sonu.
392 --- Aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur.
393 --- Âşık âlemi kör, dört tarafını duvar sanır.
394 --- Âşık olan kördür.
395 --- Âşık Bağdat sorulmaz (ırak gelmez).
396 --- Aşını eşini işini bil.
397 --- Âşikâr düşman gizli dosttan yeğdir.
398 --- Aşk ağlatır, dert söyletir. (Dert ağlatır, aşk söy-
letir).
399 --- Aşk başta karar etse akıl baştan firar eder.
400 --- Aşk olmayınca meşk olmaz.
401 --- Aşure yemeğe giden kaşığını (belinde) taşır.
402 --- At, adımına göre değil adamına göre yürür.
403 --- At arıklıkla, yiğit gariplikle.
404 --- At (tay) at oluncaya kadar sahibi mat olur.
405 --- At atı kazıkta geçer.
406 --- At atlarsa düşman çatlar.
407 --- At beslenirken, kız istenirken.
408 --- At binene, kürk giyene yakışır.
409 --- At binenin kılıç kuşananın (iş bilenin).
409 --- At binicisini tanır.
410 --- At, boş torbaya bir kez tutulur.

- 411 -- At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulunur, at bulunmaz.
- 412 --- At ile avrat yiğidin bahtına.
- 413 --- At ile avrata inan olmaz.
- 414 --- At koşar (kaçar) ikbal (talih) geçer.
- 415 -- At ölür, itlere bayram olur.
- 416 — At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı) kalır.
- 417 — At sahibine göre eşer (kişner).
- 418 — At teper, katır teper; ara yerde eşek ölür. (Atlar tepişir, arada eşekler ezilir.)
- 419 — At yedi günde, it yediği günde.
- 420 — At yiğidin yoldaşdır.
- 421 — Ata arpa, yiğide pilâv.
- 422 — Ata bakma dona bak, içindeki cana bak.
- 423 — Ata binen, nalını mihini arar.
- 424 --- Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma.
- 425 — Ata da soy gerek ite de.
- 426 — Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli.
- 427 — Ata dostu oğula mirastır.
- 427 --- Ata eyer gerek eyere er gerek.
- 428 — Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek.
- 429 — Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta.
- 430 — Atalar sözü sözlerin özü.
- 431 — Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar.
- 432 — Atanın (babanın) sanatı oğula mirastır.
- 433 --- Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz.
- 434 — Ateş ateşle söndürülmez.
- 435 — Ateş düştüğü yeri yakar.
- 436 --- Ateş ile barut bir arada durmaz.
- 437 — Ateş ile oyun olmaz.
- 438 — Ateş ile pamuğun oyunu olmaz. (Ateş ile pamuk oyunu terk etmektir kurda koyunu.)

- 439 — Ateş demekle ağız yanmaz.
440 — Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
441 — Ateşin şakası (dostluğu) olmaz.
442 — Ateşin oğlu kül olur.
443 — Atı atasıyla, katırı anasıyle.
444 — Atı palan saklar, ülkeyi bilen.
445 — Atılan ok geri dönmez.
446 — Atım tepmez, itim kapmaz deme. (Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz).
447 — Atın bahtsız arabaya düşer.
448 — Atın dorusu, yiğidin delisi.
449 — Atın kulağını kesin yine attır, domuzun kulağını kesin yine domuzdur.
450 — Atın ölümü arpadan olsun.
451 — Atın ölüsü, beygirin dirisi.
452 — Atın ürkeği, yiğidin korkağı.
453 — Atın varken yol tanı, ağa varken el tanı.
454 — Atın yörük ise bin de kaç.
455 — Atına bakan ardına bakmaz.
456 — Atla avratta uğur vardır.
457 — Atlı atını bağlayınca yayalar da yetişir.
458 — Atlı ile yayanın yoldaşlığı olmaz (Atlı ile yaya bir değildir).
459 — Atlıya saat olmaz.
460 — Atta karın, yiğitte burun.
461 — Attan düşen yine atlanır.
462 — Attan düşene tımar, deveden düşene mezar gerektir. (Attan düşene tımar gerek, deveden düşene kazma kürek).
463 — Attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek.
464 — Attan düşen ölmemiş, eşekten düşen ölmüş.
465 — Av avlayanın, kemer bağlayanın.
466 — Av köpeği avdan kalmaz.

- 467 --- Av vuranın değil, alanın.
468 --- Av gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz.
469 --- Ava giden avlanır.
470 --- Avcı avında yolcu yolunda gerek.
471 --- Avcı etini it yemez.
472 --- Avcı kedi mırlamaz.
473 --- Avcı kediye kurnaz fare.
474 --- Avcı ne kadar hile bilse ayı o kadar yol bilir.
475 --- Avcıya bir göz yeter.
476 --- Avradı ar zapteder, er zaptetmez.
477 --- Avradı eri saklar, peyniri deri.
478 --- Avradın yıkmadığı ev bin yıl dikili kalır.
479 --- Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozdu-
ğu evi Tanrı yapmaz.
480 --- Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.
481 --- Ay aya, yıl yıla benzemez.
482 --- Ay ayakta, çoban yatakta; ay yatakta, çoban
ayakta.
483 --- Ay görmüşün yıldıza minneti (itibarı) yoktur.
484 --- Ay ışığında ceviz silkilmez.
485 --- Ay (gün) var yılı (ay) besler, yıl (ay) var ayı
(günü) beslemez.
486 --- Ayağı büyük mihnet, başı büyük devlet.
487 --- Ayağını sıcak tut başını serin (gönlünü ferah
tut düşünme derin).
488 --- Ayağını yorganına göre uzat.
489 --- Ayak almadık (ayağa dokunmadık) taş olmaz,
baş gelmedik iş olmaz.
490 --- Ayak gitmese el getirmez.
491 --- Ayakkabı dar olunca dünya başa dar olur.
492 --- Ayı, ayı iken yenilmesini istemez (Yenilmeyi
ayı bile istemez).
493 --- Ayı çingeneyi tanır.
494 --- Ayı deyip geçme o da bir dağın şenliğidir.

- 495 Ayı sevdiği yavrusunu hırpalar.
496 Ayı sıkıya düşünce yavrusunu ayağı altına alır .
497 --- Ayının dişini görmeyen başını kabak sanır.
498 --- Ayının kırk masalı (hikâyesi, türküsü) var, kırkı da armut (ahlat) üstüne.
499 --- Ayıpsız yâr arayan yârsız kalır.
500 --- Ayyar tilki art ayağından tutulur.
501 --- Az eli aşta gör, çok eli işte gör (Az el aş kotarır, çok el iş kotarır.)
502 Az kaz, uz kaz, boyunca kaz.
503 --- Az olsun öz olsun.
504 Az olup uz olsun, çok olup yâvuz olacağına.
505 --- Az sadaka çok belâ savar (def eder).
506 --- Az söyle öz söyle.
507 Az tamah çok ziyan getirir.
508 --- Az veren candan verir, çok veren maldan verir.
509 --- Az verip gezdirme, çok verip azdırma.
510 --- Az yaşa, çok yaşa, âkıbet gelir başa.
511 --- Az yiyen az uyur, çok yiyen güç uyur.
512 --- Aza demişler nereye? — Çoğun yanına, demiş. (Azca nereye? — Çokçanın yanına).
513 Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz. (Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez.)
514 --- Azan kurda kızan köpek.
515 --- Azı çocuğa çoğu kocana gösterme.
516 --- Azıcık aşım ağrısız (kaygısız, kavgasız, tasasız) başım.
517 --- Azıksız yola çıkanın iki gözü el torbasında kalır.
518 --- Azrail gelince kimin oğlu kimin kızı demez. (oğul uşak sormaz.)

- 519 --- Baba (evlât) ekmeği, zindan ekmeği, koca ekmeği meydan ekmeği.
- 520 --- Baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana.
- 521 --- Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk.
- 522 --- Babası ekşi elma (koruk) yese oğlunun dişi kamaşır.
- 523 --- Babası oğluna bir bağ bağışlamış, oğlu babasına bir salkım üzüm vermemiş.
- 524 --- Bağ babadan zeytin dededen kalmalı.
- 525 --- Bağ bayırda, tarla çayırda.
- 526 --- Bağ çapa ister, tarla saban.
- 527 --- Bağ demiş ki bak bana bakayım sana.
- 528 --- Bağ dua değil çapa ister.
- 529 --- Bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun.
- 530 --- Bağın taşlısı karının saçlısı.
- 531 --- Bağına erik evine yörük koyma.
- 532 --- Bahçıvanın beli gelinin teli.
- 533 --- Bahtsızın bağına yağmur yağmaz, ya taş yağar ya dolu.
- 534 --- Bak bakışın, al alışın.
- 535 --- Bakan (gören) göze yasak olmaz.
- 536 --- Bakan yemez kapan yer.
- 537 --- Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur.
- 538 --- Bakla değil vakitsiz baklava olsa yenmez.
- 539 --- Bakmakla usta olunsa köpekler (kediler) kasap olurdu.
- 540 --- Baktın deli dön geri.
- 541 --- Baktın kar havası eve gel kör olası.
- 542 --- Bal bal demekle ağız tatlanmaz.
- 543 --- Bal ile kaymak yenir ama her keseye göre değil. (Bal ile kaymak isteyen akçasına kıymak gerek).

- 544 — Bal olan yerde sinek de olur.
- 545 — Bal tutan parmağını yalar.
- 546 — Balcı kızı daha tatlı.
- 547 — Balcının var bal tası, oduncunun var baltası.
- 548 — Balçığı duvara vur tutarsa hoş, tutmazsa yine hoş.
- 549 — Balı dibinden yağı yüzünden.
- 550 — Balı olan bal yemez mi.
- 551 — Balı parmağı uzun olan değil (yememiş) kısmeti olan yemiştir.
- 552 — Balık baştan avlanır.
- 553 — Balık baştan kokar.
- 554 — Balık demiştir ki etimi yiyen doymasın, avımı yapan gülmesin.
- 555 — Balık kavağa çıktığı vakit kösenin de sakalı biter.
- 556 — Balık tavada tavşan ovada.
- 557 — Balık tutan onmaz, yiyen doymaz, alıp satan kâr eder.
- 558 — Balın âlâsı oğulun tazesinden.
- 559 — Balın olsun, sinek Bağdat'tan gelir.
- 560 — Balta değmedik ağaç olmaz. (Balta girmedik orman olmaz.)
- 561 — Balta (kürek) sapı uzun olur, şamatası güzün olur.
- 562 — Bana benden olur her ne olursa, başım rahat bulur dilim durursa.
- 563 — Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin (kırk yıl) yaşasın.
- 564 — Baskın basanın, av vuranın.
- 565 — Baskısız (sahipsiz) tahtayı yel (el) alır, yel (el) almazsa sel (yel) alır.
- 566 — Baş ağır gerek, kulak sağır.
- 567 — Baş (diş) ağrısı cehennem azabından betermiştir.

- 568 Baş ağrırken sivrisinek davul çalar.
569 Başbaşa vermeyince taş yerinden kalkmaz.
570 Baş dille tartılır.
571 --- Baş kesilir (yarılır) börk (fes) içinde, kol kırılır k rk (yen) içinde.
572 Baş nereye giderse ayak da oraya gider.
573 --- Baş ol da soğan (eşek,  eri) başı ol.
574 --- Baş olan boş olmaz.
575 --- Baş sağ oldukça börk eksik olmaz.
576 --- Baş sallamakla kavuk eskimez.
577 Baş yastığı baş derdini bilmez.
578 Başa gelen çekilir.
579 -- Başa gelmeyince bilinmez.
580 --- Başa yazılan gelir.
581 -- Başın başı başın da başı var.
582 --- Başın sağlığı dünya varlığı.
583 --- Başına gelen başmak dır.
584 --- Başını acemi berbere teslim eden cebinden pamuğu eksik etmesin.
585 --- Başı ta a vurmamak  akıl başa gelmez .
586 --- Baykuşun kısmeti ayağına gelir (sıçramadan alamaz).
587 --- Bayramda borç ödeyecek olana ramazan uzun sürmez.
588 --- Bedava sirke baldan tatlıdır.
589 --- Bekâr gözü ile kız alma, gece gözü ile bez alma.
590 --- Bekâr gözü, k r gözü.
591 --- Bek ra karı boşaması kolay olur.
592 --- Bekârın parasını it yer, yakasını bit.
593 --- Bekârlık maskaralık.
594 --- Bekârlık sultanlıktır.
595 --- Beleş (bahşiş) atın di ine (dizginine) bakılmaz.
596 --- Ben ağa sen ağa bu ineği kim sağa.
597 --- Benzeye benzeye yaz, benzeye benzeye kış olur.

- 598 — Berber berbere benzer ama başın Allaha emanet.
599 ---- Berberlerin solumazı, tellâğın terlemezi, kahve-
cinin söylemezi.
600 — Besle kargayı oysun gözünü.
601 --- Besledik büyüttük danayı, şimdi tanımaz oldu
anayı.
602 ---- Beslemeyi eslemeden alma.
603 --- Besmelesiz çıkma yola, başa gelir türlü belâ.
604 — Beş parmak bir değil.
605 --- Beş tavuğa bir horoz yeter.
606 Bey aşî borç, düğün aşî ödünç.
607 Beyazın adı var, esmerin tadı var.
608 ---- Beyler buyruğu yoksula kan ağlatır.
609 -- Beylik çeşmeden su içme.
610 Bez alırsan Musul'dan, kız alırsan asilden.
611 Bezirgânı bit yer, kazandığını at (it) yer.
612 ---- Bıçak kendi sapını kesmez.
613 --- Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.
614 ---- Bilen bilir, bilmeyen aslı var sanır.
615 --- Bilenle bilmeyen bir olmaz.
616 ---- Bilinmedik aş ya karın ağrıtır ya baş.
617 ---- Bilmemek ayıp değil öğrenmemek (sormamak)
ayıp.
618 ---- Bin atın varsa inişte bin, bir atın varsa yokuş-
ta bin.
619 --- Bin atmak bir vurmaya muhtaçtır.
620 --- Bin bilsen de bir bilene danış. (bir bilmeze sor).
621 ---- Bin dost az bir düşman çok.
622 ---- Bin işçi bir başçı.
623 — Bin işit bir söyle.
624 --- Bin merak, (tasa, kaygı) bir borç ödemez.
625 ---- Bin ölçüp bir biçmeli. (Dokuz ölç, bir biç.)
626 ---- Bin nasihatten bin musibet yeğdir.
627 --- Bir adamın adı çıkacağına canı çıksın.

- 628 - Bir ağacın gölgesinde bir sürü yatar.
629 --- Bir ağaçta gül de biter diken de.
630 Bir ağaçtan okluk da çıkar bokluk da.
631 --- Bir ağızdan çıkan bin ağıza (bir orduya) yayılır.
632 - Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.
633 --- Bir avuç altının olacağına bir avuç toprağın olsun.
634 --- Bir baba dokuz evlâdını besler, dokuz evlât bir babayı besleyemez.
635 --- Bir baş nereye olsa sığar.
636 --- Bir baş soğan bir kazanı kokutur.
637 Bir bulut ile kış olmaz.
638 Bir çiçekle yaz olmaz (gelmez).
639 Bir çöplükte iki horoz ötmez.
640 --- Bir dana bir ahırını pisler.
641 --- Bir deli bir kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış.
642 --- Bir dirhem et bin ayıp örter.
643 Bir dönümün verdiği bir bey veremez.
644 --- Bir elin nesi var, iki elin sesi var. (Tek elin sesi çıkmaz).
645 --- Bir elinin verdiği öbür elin duymasın.
646 - Bir elle eken iki elle biçer.
647 --- Bir ev donanır, bir çıplak donanmaz. (Bir gemi donanır, bir kız donanmaz).
648 --- Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz.
649 --- Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.
650 --- Bir fit bin büyü yerini tutar.
651 --- Bir günlük beylik beyliktir.
652 --- Bir iş başlamayınca uçlanmaz.
653 --- Bir kapıda iki dilenci olmaz.
654 --- Bir kişiyle ya alışveriş etmeli, ya yola gitmeli ki ne olduğu bilinsin.

- 655 — Bir korkak bir orduyu bozar.
- 656 — Bir koyundan iki post çıkmaz.
- 657 — Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır.
- 658 — Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır,
bir at bir er kurtarır, bir er bir memleket kur-
tarır.
- 659 — Bir selâm bin hatır yapar.
- 660 — Bir sürçen atın başı kesilmez.
- 661 — Bir uyuz keçi bir sürüyü pisler.
- 662 — Bir yemem diyenden kork bir oturmam diyen-
den.
- 663 — Biri yer, biri bakar, kıyamet ondan kopar.
- 664 — Bitli baklanın kör alıcısı olur.
- 665 — Bodur tavuk her gün piliç.
- 666 — Boğaz dokuz boğumdur, sözünü yutkuna yutku-
na söyle.
- 667 — Bol bol yiyen bel bel bakar.
- 668 — Borcun iyisi vermek, derdin iyisi ölmek.
- 669 — Borç iyi güne kalmaz.
- 670 — Borç uzayınca kalır, dert uzayınca alır.
- 671 — Borç yiğidin kamçısıdır.
- 672 — Borç yiyen kesesinden yer.
- 673 — Borçlu ölmez benzi sararır.
- 674 — Borçlu suçlu durur.
- 675 — Borçlunun dili kısa gerek.
- 676 — Borçlunun duacısı alacaklısıdır.
- 677 — Borçtan korkan kapısını büyük açmaz.
- 678 — Bostan gök iken pazarlık yapılmaz.
- 679 — Bostana dadanan eşeğin kuyruğu kulağı olmaz.
- 680 — Boş çuval dik durmaz.
- 681 — Boş duracağına düşmanınla taş taşı.
- 682 — Boş fıçı çok lângırdar. (Boş teneke tıngırdar.)
- 683 — Boş gezmekten aylak işlemek yeğdir .
- 684 — Boş ite menzil olmaz.

- 685 --- Boş lâkırdı karın doyurmaz.
686 — Boş torba ile at tutulmaz.
687 --- Boşboğazı cehenneme atmışlar, odun yaş diye
bağırmış.
688 --- Boyuma göre boy buldum, huyuma göre huy
bulamadım.
689 — Bugün bana ise yarın sana.
690 --- Bugünkü işini yarına bırakma.
691 --- Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir.
692 — Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok?
693 Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum
var deme yoksulluğa düşmeyince (ermeyince).
694 --- Bulan bulgur kaynatır, bulmayan omuz oynatır.
695 — Buldum bilemedim, bildim bulamadım.
696 --- Bükemediğin eli öp başına koy.
697 --- Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım de-
miş.
698 — Bülbülün çektiği dili belâsıdır.
699 --- Büyük balık küçük balığı yutar.
700 --- Büyük başın derdi büyük olur.
701 --- Büyük lokma ye, büyük söz söyleme.

--- C ---

- 702 --- Cahile lâf anlatmak deveye hendek atlatmak-
tan güçtür.
703 --- Cahilin dostluğundan âlimin düşmanlığı yeğ-
dir.
704 — Cahilin sofusu şeytanın maskarasıdır.
705 — Cambaz iptе, balık dipte gerek.
706 — Cami ne kadar büyük olsa, imam gene bildiğini
okur .
707 — Caminin mumunu yiyen kedinin gözü kör olur.
708 --- Can boğazdan gelir.

- 709 — Can bostanda bitmez.
 710 — Can canın yoldaşdır.
 711 — Can cefadan da usanır safadan da.
 712 — Can cümleden aziz.
 713 — Can çıkmayınca huy çıkmaz.
 714 — Canı yanan eşek attan yürük olur.
 715 — Canı cana ölçmeli, insaf etmeli.
 716 — Canı kaymak isteyen, mandayı yanında taşır.
 717 — Cefayı çekmeyen safanın kadrini bilmez.
 718 — Cana geleceğine mala gelsin.
 719 — Cin ile şeytan bir değildir. (Cin başka, şeytan başka.)
 720 — Cin tutana bir muska yeter.
 721 — Cins cinse çeker.
 722 — Cins horoz yumurtada öter.
 723 — Cins kedi ölüsünü göstermez.
 724 — Cömert derler maldan ederler, yiğit derler candan ederler.
 725 — Cömertle nekesin harcı birdir.

— Ç —

- 726 — Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.
 727 — Çağrılmayan yere kedi ile köpek gider.
 728 — Çalma elin kapısını, çalarlar kapını. (Çalma elin kapısını elinin ucu ile, çalarlar kapını var gücü ile.)
 729 — Çamsakızı çoban armağanı.
 730 — Çatal kazık yere batmaz.
 731 — Çeken bilir.
 732 — Çekirge bir sıçrar, iki sıçrar, üçüncüsünde ele geçer.
 733 — Çekişmeyince pekişmez.

- 734 - Çengi ölüsü çalgı ile kalkar.
735 --- Çerçi başındakini satar.
736 --- Çerçi kızı boncuğa âşıktır.
737 --- Çevik kuş iki ayağından tutulur.
738 --- Çıkmadık canda ümit vardır.
739 --- Çıngıraklı deve kaybolmaz.
740 --- Çift edersen bağlanırsın, bağ edersen eğlenirsin.
741 --- Çift ile koyun, kalanı oyun.
742 --- Çiftçi yağmur ister, yolcu kurak.
743 --- Çiftçinin ambarı sabanın ucundadır.
744 --- Çiftçinin karnını yarmışlar, kırk tane gelecek yıl çıkmış.
745 --- Çiğnemededen yutulmaz.
746 --- Çingene ciğer pişirir, yemeden karnını şişirir.
747 --- Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.
748 --- Çirkin bürünür, güzel görünür.
749 --- Çirkin ile yeme aş, güzel ile taş taş.
750 --- Çivi çıkar ama yeri kalır.
751 --- Çivi çiviye söker.
752 --- Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu.
753 --- Çobana yağ kaygısı, keçiye can korkusu.
754 --- Çobanın gönlü olunca tekeden yağ çıkarır.
755 --- Çobansız koyunu kurt kapar.
756 --- Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.
757 --- Çocuğun yediği helâl, giydiği haram.
758 --- Çocuk düşe kalka büyür.
759 --- Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte.
760 --- Çocuktan al haberi.
761 --- Çoğu zarar, azı karar.
762 --- Çok ağız bir olunca bir ağız hiç olur.
763 --- Çok bilen çok yanılır.
764 --- Çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder.
765 --- Çok gezen çok bilir.
766 --- Çok gezen tavuk, ayağında pis getirir.

- 767 Çok gülen çok ağlar.
768 --- Çok havlayan köpek ısırmaz.
769 --- Çok koşan tez yorulur.
770 --- Çok naz  şık usandırır.
771 --- Çok söyleme arsız edersin, a  bırakma hırsız edersin.
772 --- Çok yaşayan bilmez, çok gezen bilir.
773 ---   mlek demiş dibim altın, kaşık demiş girdim çıktım.
774 ---   mlek i, suyu saksıdan içer.
775 --- Çürük tahta çivi tutmaz.

— D —

- 776 --- Dağ başında harman yapma savurursun yel için, sel önünde değirmen yapma  ğ t rs n sel için.
777 --- Dağ başından duman, insan başından yaman eksik olmaz.
778 --- Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.
779 --- Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
780 --- Dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar.
781 --- Dağ yürümezse abdal yürür.
782 --- Dağda bağın var, yüreğinde dağın var.
783 --- Dağda gez, belde gez, insafı elden bırakma.
784 --- Dağda gezen ayıya da rastgelir, kurda da.
785 --- Damdan düşen damdan düşenin halinden bilir.
786 --- Damlaya damlaya g l olur, aka aka sel olur.
787 --- Danışan dağı aşmış danışmayan düz ovada yolu şaşmış.
788 --- Dar yerde yemek yemektense geniş yerde dayak yemek evl dır.
789 --- Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz.
790 --- Davacın kadı olursa yardımcın Allah olsun.

- 791 — Davete icabet lâzımdır.
- 792 — Davetsiz gelen mindersiz oturur.
- 793 — Davul dengi dengine çalar.
- 794 — Davulun sesi uzaktan hoş gelir.
- 795 — Dayak cennetten çıkmadır.
- 796 — Dazlayan daza düşer, bir kel başlı kıza düşer.
- 797 — Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.
- 798 — Değirmene gelen nöbet bekler.
- 799 — Değirmenden gelenden poğaça umarlar.
- 800 — Değneği yiyenle sayan bir değil.
- 801 — Deli arlanmaz, soyu soppu arlanır.
- 802 — Deli deli akanı bura bura tıkarlar.
- 803 — Deli deliden hoşlanır, imam ölüden.
- 804 — Deli deliyi görünce çomağını gizler.
- 805 — Deli devran sürer, akıllı vakit bekler.
- 806 — Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun.
- 807 — Deli ile çıkma yola, başa gelir türlü belâ.
- 808 — Deli kısmı kendi söyler, kendi iştir.
- 809 — Deli kız düğün etmiş, kendi baş sedire geçmiş.
- 810 — Deli neyler halı, akıllı neyler malı.
- 811 — Deliden al uslu haberi.
- 812 — Delikli taş (boncuk) yerde kalmaz.
- 813 — Delilsiz cennete bile girilmez.
- 814 — Deliye göre her gün bayram.
- 815 — Deliye taş anma, başını yarar.
- 816 — Demir ıslanmaz, deli uslanmaz.
- 817 — Demir nemden, insan gamdan çürür.
- 818 — Demir tavında, dilber çağında.
- 819 — Demir tavında dövülür.
- 820 — Deniz dalgasız olmaz, kapı halkasız.
- 821 — Deniz suyu ne içilir, ne geçilir.
- 822 — Denizdeki balığın pazarlığı olmaz.
- 823 — Denize düşen yılana sarılır.
- 824 — Derdin yoksa söylen, borcun yoksa evlen.

- 825 — Derdini söylemeyen derman bulamaz.
826 — Dereyi görmeden paçaları sıvama.
827 — Dert, çekene göredir.
828 — Dert gider amma yeri boş kalmaz.
829 — Dertsiz baş terkide gerek.
830 — Dertsiz baş olmaz.
831 — Dervişin fikri ne ise zikri de odur.
832 — Destursuz bağa girilmez.
833 — Devasız dert olmaz.
834 — Deve bir akçeye, deve bin akçeye.
835 — Deve boynuz ararken kulaktan olmuş.
836 — Deve büyüktür amma beşini bir eşek yeder.
837 — Deve, deve yerine çöker.
838 — Deve Kâbe'ye gitmekle hacı olmaz.
839 — Devenin derisi eşeğe yük olur.
840 — Deveci ile görüşen kapısını büyük açar.
841 — Deveden büyük fil var.
842 — Deveye bindikten sonra çalı ardında gizlenmek olmaz.
843 — Deveye ot lâzımsa boynunu uzatır.
844 — Deveye boynun eğri demişler, nerem doğru demiş.
845 — Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.
846 — Devlet, adama ayağıyla gelmez.
847 — Devlet kuşu, başa bir defa konar.
848 — Devlet malı deniz, yemeyen domuz.
849 — Devletli gözü perdeli olur.
850 — Devletli yanını kaşısa yoksul para verecek sanır.
851 — Devletliye dokun geç, fıkardan sakın geç.
852 — Dikensiz gül olmaz, (Gül dikensiz olmaz.)
853 — Dil susmayınca baş esen olmaz.
854 — Dilenci bir olsa şekerle beslenir.
855 — Dilencinin torbası dolmaz.

- 856 — Dilenciye borçlu olma; ya düğünde ister, ya bayramda.
- 857 Dilim seni dilim **dilim dileyim**, her başıma geleni senden bileyim.
- 858 — Dilin cirmi küçük cürmü büyük.
- 859 — Dilin kemiği yok, nereye çevirsen oraya döner.
- 860 — Dinsizin hakkından imansız gelir.
- 861 — Diş eti karın doyurmaz.
- 862 — Dişi ağrıyan dilini kesmeli, gözü ağrıyan elini.
- 863 — Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca erkek köpek ardına düşmez.
- 864 — Doğmadık çocuğa kaftan biçilmez.
- 865 — Doğru bilinmeyince eğri bilinmez.
- 866 — Doğru sarsılır amma yıkılmaz.
- 867 — Doğru söyleyen dokuz köyden kovarlar.
- 868 — Doğru söyleyenin tepesi delik olur.
- 869 — Doğru söz acıdır.
- 870 — Doğru söze akan sular durur.
- 871 — Doğruluk hak kapısıdır.
- 872 — Doğruluk minarede kalmış onun da içi eğri.
- 873 — Doğuran avrat Azraili yenmiş.
- 874 — Dokuz at bir kazığa bağlanmaz.
- 875 — Dolu bardak su almaz. (Dolu testiye su konmaz.)
- 876 — Dolu küpün sesi çıkmaz.
- 877 — Domuz derisinden post olmaz, eski düşman dost olmaz.
- 878 — Donsuzun gönlünden dokuz top bez geçer.
- 879 — Dost başa bakar, düşman ayağa.
- 880 — Dost, dostun ayıbını yüzüne söyler.
- 881 — Dost evinde başını bağla, düşman evinde tırnağını kes.
- 882 — Dost ile ye iç, alışveriş etme.
- 883 — Dost kara günde belli olur.

- 884 --- Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı.
- 885 --- Dost yoluna post olmalı.
- 886 --- Dost yüzünden, düşman gözünden bellidir.
- 887 --- Dosta çok varan kişi ekşi yüz görür.
- 888 - Dostluk kantarla alışveriş miskalle.
- 889 - Dostun attığı taş baş yarmaz.
- 890 --- Döğüşte yumruk sayılmaz.
- 891 --- Dumansız baca, çekişmedik karı koca olmaz.
- 892 --- Dut kurusu ile yâr sevilmez.
- 893 --- Dut yaprak açtı soyun, döktü giyin.
- 894 --- Duvarı nem, insanı gam yıkar.
- 895 --- Düğün olur iki kişiye, kaygısı düşer deli komşuya.
- 896 --- Düğüncü düğünü uzatırsa dövünür.
- 897 --- Düğünde Fatmacığı kim bilir?
- 898 --- Düğünsüz ev olur, ölümsüz ev olmaz.
- 899 --- Dünya bir, işi bin.
- 900 --- Dünya Hazret-i Süleyman'a kalmamış.
- 901 --- Dünya malı dünyada kalır.
- 902 --- Dünya ölümlü, gün akşamlı.
- 903 --- Dünya tükenir, düşman tükenmez.
- 904 --- Dünyada eken âhirette biçer.
- 905 --- Dünyada mekân âhirette iman.
- 906 --- Dünyada tamah varken dolandırıcı açlıktan ölmez.
- 907 --- Dünyada tasasız baş bostan korkuluğunda bulunur.
- 908 --- Dünyanın ucu uzun.
- 909 --- Düşenin dostu olmaz.
- 910 --- Düşman düşmana gazel okumaz.
- 911 --- Düşman düşmanın halinden bilmez.
- 912 --- Düşmanın karınca ise de hor bakma.
- 913 --- Düşmanın yoksa kardeşin de mi yok?

- 914 — Düşmez kalkmaz bir Allah.
915 --- Düşün ise toprağa sarıl.
916 --- Düşüne düşün görmeli işi, sonra pişman olma-
malı kişi.
917 --- Düt demeye dudak gerek.

— E —

- 918 — Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane.
919 — Ecele çare olmaz.
920 — Eceli gelen köpek cami duvarına siyer.
921 — Edebi edepsizden öğren.
922 --- Eden bulur, inleyen ölür.
923 — Edepsizlik parayla pulla değil.
924 --- Eğilen baş kesilmez.
925 — Eğreti ata binen tez iner.
926 — Eğri ağaca yayım, her gördüğüne dayım deme.
927 --- Eğri bacanın dumanı doğru çıkar.
928 — Eğri otur doğru söyle.
929 --- Ek tohumun hasını, çekme yiyecek yasını.
930 --- Eken biçer, konan göçer.
931 — Eken bilmez, biçen bilir.
932 — Ekmeden biçilmez.
933 — Ekmeği ekmekçiye ver, bir ekmek de üste ver.
934 — Ekmeğin büyüğü hamurun çoğundan olur.
935 — Ekmeğini katığına denk eden, bir vakit aç kal-
maz.
936 — Ekmeğini kendi yiyen yükünü kendi kaldırır.
937 --- Ekmeksiz ev, köpeksiz köy olmaz.
938 --- Ekmekten kaşık olur amma her yoğurda göre
değil.
939 --- El ağzına bakan karısını tez boşar.
940 --- El ağzıyla kuş tutulmaz.
941 --- El el ile, değirmen yel ile.
942 --- El elden kalmaz, dil dilden kalmaz.

- 943 ---- El elden üstündür.
944 — El eli bilir, kuşak beli bilir.
945 — El eli yıkar, el de yüzü yıkar.
946 — El elin aynasıdır.
947 — El eli ile yılan tut, onu da yalan tut.
948 — El, elin eşeğini türkü çağırarak arar.
949 — El elin nesine, gülerek gider yasına.
950 — El öpmekle ağız aşınmaz.
951 --- El için ağlayan gözden olur, yâr için dövünen dizden olur.
952 --- El için kuyu kazan evvelâ kendi düşer.
953 — El için yanma nara, yak çubuğunu safanı ara.
954 — El kapısı hem geç hem güç açılır.
955 — El kazanı ile aş kaynamaz.
956 --- El ile gelen düğün bayram.
957 --- El mi yaman bey mi yaman? Bey yaman ama el daha yaman.
958 — El mizan göz terazi. (El terazi göz mizan.)
959 — El uzatılan yere dil uzatılmaz.
960 --- El üstünde gömlek eskimez.
961 --- El vergisi gönül vergisi.
962 — El yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu bal-yoz sanır.
963 — Elçiye zeval olmaz.
964 — Elden gelen övün olmaz o da vaktinde bulunmaz.
965 — Elin ağzı torba değil ki çekip büzesin.
966 --- Elin attığı taş uzak düşer.
967 --- Elin ayıbını söyleyen seninkini de söyler.
968 --- Elin ile ver, ayağın ile ara. (Ver elinle, ara ayağınla.)
969 --- Elin öğdüğünü el alır, ananın babanın öğdümü evde kalır.
970 --- Eline, beline, diline sahip ol.

- 971 — Elinden gelmezse bârî dilinden gelsin.
- 972 — Elmanın dibi göl, armudun dibi yol olmalı.
- 973 — Elmayı çayıra, armudu bayıra.
- 974 — Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar.
- 975 — Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz.
- 976 — Emanet eşeğin yuları gevşek olur.
- 977 — Emanet hayvanın kuskunu yokuşta kopar.
- 978 — Emanete hıyanet olmaz.
- 979 — Emeksiz yemek olmaz.
- 980 — Emmim dayım, hepsinden aldım payım.
- 981 — Emmim dayım kesem, elimi soksam yesem.
- 982 — Er lokması er kursağında kalmaz.
- 983 — Er kocar, gönül kocamaz.
- 984 — Er kocarsa koç olur, karı kocarsa hiç olur.
- 985 — Er olan ekmeğini taştan çıkarır.
- 986 — Er oyunu üçe kadar.
- 987 — Erenlerin helvası, insanların kavgası.
- 988 — Erenlerin sağı solu olmaz.
- 989 — Erim er olsun da yerim çalı dibi olsun.
- 990 — Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını.
- 991 — Erkeğin eli kınası, kadının yüzü karası.
- 992 — Erkek koyun kasap dükkânına yakışır.
- 993 — Erkek kuş gezer havaî havaî, dişi kuş yapar yuvayı.
- 994 — Erkek sel, kadın göl.
- 995 — Erken kalkan yol alır, er evlenen döl alır.
- 996 — Erken ekme don alır, geç kalma yer kurur.
- 997 — Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez.
- 998 — Eski düşman dost olmaz, it derisi post olmaz.
- 999 — Eski kaçır, iplik tutar.
- 1000 — Eski pamuktan bez olmaz.
- 1001 — Eskisi olmayanın yenisi olmaz.

- 1002 — Eskiye itibar olsaydı bit pazarına nur yağardı.
1003 Esmere al bağla, karşısına geç ağla.
1004 Eşeğe altın semer vurulsa eşek yine eşektir.
1005 - Eşeğe marifetini göster demişler, yıkılmış ağ-
namış.
1006 --- Eşeğe gücü yetmeyen semerini döver.
1007 Eşeği bağla, işini sağla.
1008 --- Eşeği berk bağla komşuyu hırsız etme.
1009 --- Eşeği dama çıkaran yine kendi indirir.
1010 --- Eşeği düğüne çağırmışlar, ya odun eksik ya su,
demiş.
1011 --- Eşeği sahibinin dediği yere bağla da varsın
kurt yesin.
1012 --- Eşeği yoldan çıkaran sıpasının oynaması.
1013 --- Eşeğin kulağını kesmekle küheylân olmaz.
1014 --- Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesince kimi
uzun der, kimi kısa.
1015 — Eşeğin semeri kendine yük gelmez.
1016 — Eşek at olmaz, ciğer et olmaz.
1017 --- Eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez.
1018 --- Eşek çamura çökerse sahibinden gayretlisi ol-
maz.
1019 --- Eşek dağda ölür, zararı eve gelir.
1020 — Eşek eşeği ödünç kaşır.
1021 — Eşek hoşaftan ne anlar.
1022 — Eşek kocamakla tavla başı olmaz.
1023 --- Eşek küçüktür amma dokuz deveyi yeder.
1024 --- Eşekten doğma katır, ne hal bilir ne hatır.
1025 --- Et giren yere dert girmez.
1026 — Et ile tırnak arasına girilmez.
1027 --- Et kanlı gerek, yiğit canlı gerek.
1028 --- Et lokması, can safası.
1029 — Et ne kadar arık olsa ekmek üstünde yaraşır.
1030 --- Et tırnaktan ayrılmaz.

- 1031 — Etme bulursun, inleme ölürsün.
 1032 — Ev alma komşu al.
 1033 — Ev danası öküz olmaz.
 1034 — Ev sahibinin bir evi, kiracının bin evi var.
 1035 — Ev sahibinin köpeği baş sedire geçer.
 1036 — Ev yanmış amma borç bacadan kaçmış.
 1037 — Ev yapılmış, bağ dikilmiş olmalı.
 1038 — Ev yıkanın evi yıkılır.
 1039 — Evceğizimi evceğizim, sen bilirsin halceğizim.
 1040 — Evdeki hesap çarşıya uymaz.
 1041 — Evi delikle baca milleti hacı ile hoca yıkar.
 1042 — Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet.
 1043 — Evlâdın var mı derdin var.
 1044 — Evlenenle ev yapanın Allah yardımcısıdır.
 1045 — Evlenmesi bir alaca kuş, geçinmesi bora ile kış.
 1046 — Evli evinde, köylü köyünde gerek.
 1047 — Evvel düşün, sonra söyle.
 1048 — Evvel hesap, sonra kasap.
 1049 — Evvel selâm sonra kelâm.
 1050 — Evvel taam, sonra kelâm.
 1051 — Eversiz ata yük olmaz.

— F —

- 1052 — Fakir eline bakarsa sen kesene bak.
 1053 — Fakirin ekmeği fırında bile donar.
 1054 — Fakirlik ayıp değil, tembellik ayıp.
 1055 — Fala inanma falsız da kalma.
 1056 — Fare çıktığı deliği bilir.
 1057 — Fare geçer, yol olur.
 1058 — Fayda zarar, hesap başında belli olur.
 1059 — Faydasız baş mezara yaraşır.
 1060 — Fazla mal göz çıkarmaz.
 1061 — Felek kimine kavun yedirir, kimine kelek; kimi-
 ne davul çaldırır, kimine dümbelek.

- 1062 — Fırsat her vakit ele geçmez.
1063 — Fırsatı ganimet bilmeli.
1064 — Fukaranın başı ucunda durmaktan zenginin
ayağı ucunda ölmek yeğdir.
1065 — Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar.

— G —

- 1066 — Gafil baş düşmana yaraşır.
1067 — Gafil başa düşman erişir.
1068 — Gafil kuşun avcısı çok olur.
1069 — Gafile kelâm, nafile kelâm.
1070 — Gaillesiz baş yerin altında.
1071 — Gakmaz olmasa, tilki pazarda gezer.
1072 — Garibe bir selâm bin altın yerine geçer.
1073 — Garibin parası pul, karısı dul.
1074 — Garip kuşun yuvasını Allah yapar.
1075 — Garip itin kuyruğu bacağı arasında gerek.
1076 — Gâvurun tembeli keşiş, müslümanın tembeli
derviş.
1077 — Gece uyanıp su içilmez, içilirse dertten geçilmez.
1078 — Geç olsun da güç olmasın.
1079 — Gel demesi kolay amma git demesi güçtür.
1080 — Gel denilen yere gitmeye âr eyleme, gelme de-
nilen yere gidip yerini dar eyleme.
1081 — Gelen geçer, konan göçer.
1082 — Gelen gideni aratır.
1083 — Gelen gidene rahmet okutur.
1084 — Gelene git denilmez.
1085 — Gelin altın kürsü getirmiş, çıkmış üstüne kendi
oturmuş.
1086 — Gelin, babasına hem ağlarım hem giderim de-
miş.
1087 — Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan,
her dediği yalan.

- 1088 -- Gelin eşikte, oğlan beşikte.
1089 --- Gelini arabaya bindirmişler, ya nasip demiş.
1090 Gelmek misafirin, gitmek ev sahibinin elinde.
1091 --- Gem almayan atın ölümü yakındır.
1092 — Gemisini kurtaran kaptan.
1093 --- Gemsiz ata dizgin olmaz.
1094 -- Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur.
1095 --- Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir.
1096 --- Gençliğin lezzeti dinçlik.
1097 --- Gençlik uçar kuştur, ihtiyarlık nâçar ıştır.
1098 Gençlikte ölüm, kocalıkta yoksulluk güçtür.
1099 Gençlikte para kazan, kocalıkta kur kazan.
(Gençlikte taş taşı, kocalıkta ye aşı).
1100 Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı.
1101 Gerekliyi gerekmez iken saklamalı.
1102 --- Getirince el getirir, yel getirir, sel getirir, gö-
türünce el götürür, yel götürür, sel götürür.
1103 Gezen ayağa taş değer.
1104 --- Gezen kurt aç kalmaz.
1105 --- Gidip de gelmemek var, gelip de görmemek var.
1106 --- Giydiğini el beğenmeli, yediğini sen.
1107 Göğe direk, denize kapak olmaz.
1108 --- Gök ağlamayınca yer gülmez.
1109 --- Gökten ne yağar ki yer kabul etmez.
1110 --- Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdi-
ven kurmaya kalkar.
1111 --- Gönülün yazı var, kışı var.
1112 --- Gönül bir sırça saraydır, kırılırsa yapılmaz.
1113 --- Gönül ferman dinlemez.
1114 --- Gönül kimi severse güzel odur.
1115 --- Gönül kocamaz.
1116 --- Gönül var otluğa konar, gönül var çöplüğe.
1117 -- Gönülden gönüle yol vardır.

- 1118 --- Gönülsüz namaz göklere ağmaz.
1119 --- Gördüğünü koyup işittiğine gitme.
1120 - Gördün deli savul geri.
1121 — Gören gözün hakkı vardır.
1122 — Görenedir görene, köre nedir köre ne?
1123 — Görmemiş görmüş, gülmeden ölmüş.
1124 — Görünen köy kılavuz istemez.
1125 — Görünüşe aldanma.
1126 — Götürü pazar mideyi bozar.
1127 — Göz, gördüğünü ister.
1128 --- Göz görmeyince gönül katlanır.
1129 --- Göz görür, gönül ister.
1130 — Göz iki, kulak iki, ağız tek; çok görüp çok dinleyip az söylemek gerek .
1131 — Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.
1132 --- Göze yasak olmaz.
1133 — Gözlüye gizli yoktur.
1134 — Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz.
1135 — Gurbet adı bet.
1136 — Gurbette öğrenmek hamamda türkü çağırmağa benzer.
1137 — Gurbette taşa yaslanmayan evindeki hasırın kıymetini bilmez.
1138 — Gül dalından odun, beslemeden kadın olmaz.
1139 — Gülme komşuna gelir başına.
1140 — Gülü seven dikenine katlanır.
1141 — Gün doğmadan neler doğar.
1142 — Gün geçer, kin geçmez.
1143 — Gün güne uymaz. (Her gün bir olmaz).
1144 — Gün var yılı besler, yıl var günü beslemez.
1145 — Güneş balçıkla sıvanmaz.
1146 — Gürültü istemeyen kazancı dükkânına girmez.
1147 — Güvenme dayına, ekmek al yanına.

- 1148 --- Güvenme dostuna, saman doldurur postuna.
 1149 --- Güvenme varlığa, düşersin darlığa.
 1150 --- Güzele bakmak sevaptır.
 1151 --- Güzele ne yakışmaz.
 1152 --- Güzeli herkes sever.
 1153 --- Güzelin talihi çirkin olur.
 1154 --- Güzellik ondur, dokuzu dondur.
 1155 --- Güzelliğe kırk günde doyulur, iyi huya kırk yıl-
 da doyulmaz.

H ---

- 1156 - Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke'ye, dede dede
 olmaz gitmekle tekkeye.
 1157 --- Hacı hacıyı Mekke'de derviş derviş tekke de bu-
 lur.
 1158 --- Haddini bilmeyene bildirirler.
 1159 --- Hain olan korkak olur.
 1160 --- Hak dedikten sonra akan sular durur.
 1161 --- Hak değirmende olur.
 1162 --- Hak yerde kalmaz.
 1163 --- Hak yerini bulur.
 1164 --- Hâkimsiz hekimsiz memlekette durma.
 1165 --- Hal halin yoldaşıdır.
 1166 --- Halayıktan kadın olan kurnayı deler tasla, kö-
 leden müezzin olan minareyi yıkar sesle.
 1167 --- Halının tozu tükenir, delinin sözü tükenmez.
 1168 --- Ham demir dövülmez.
 1169 --- Hamam senden almadan sen hamamdan al çık.
 1170 --- Hamam suyuyla misafir ağırlandı.
 1171 --- Hamama giren terler.
 1172 --- Hamsi balığı niçin kurban olmaz, kanı da var
 canı da .
 1173 --- Hanım kırarsa kaza, halayık kırarsa ceza.
 1174 --- Haramın temeli olmaz.

- 1175 — Haramzade pazar bozar, helâlzade pazar yapar.
1176 — Harman döven öküzün ağzı bağlanmaz.
1177 — Harman dövmek keçinin işi değil.
1178 — Harman sonu dervişlerindir.
1179 — Harman yel ile, düğün el ile.
1180 — Harmanda diren yiyen sığa yılına kadar acısını unutmaz.
1181 — Harmanı olmayanın dermanı olmaz.
1182 — Harmanı yakarım diyen orağa yetişmemiş.
1183 — Hasta ol benim için, öleyim senin için.
1184 — Hasta olmayan sıhhatin kadrini bilmez.
1185 — Hastalık kantarla gelir, miskalle gider.
1186 — Hastalık sağlık bizim için.
1187 — Hastaya bakmaktan hasta olmak yeğdir.
1188 — Hastaya döşek sorulmaz.
1189 — Hastayı döşek bilir, ölüyü tenesir.
1190 — Hatır için çiğ tavuk bile yenir.
1191 — Hatıra çok bakan yere bakar.
1192 — Hay hayın çoğundan vay vay çıkar.
1193 — Haydan gelen huya gider.
1194 — Hayır dile eşine, hayır gelsin başına.
1195 — Hayırlı evlât neylesin malı, hayırsız evlât neylesin malı.
1196 — Hayvan ölür semeri kalır, insan ölür eseri kalır.
1197 — Hayvan yularından, insan sözünden tutulur.
1198 — Hazıra dağlar dayanmaz.
1199 — Hekim kim? — Başına gelen.
1200 — Hekimden sorma, çekenden sor.
1201 — Helâl malın şeytan yarısını alır, haram malı sahibiyle beraber götürür.
1202 — Her ağacın meyvası olmaz.
1203 — Her ağaç kökünden çürür.
1204 — Her ağaçtan kaşık olmaz.
1205 — Her ağlamanın bir gülmesi var.

- 1206 — Her arı bal yapmaz.
1207 — Her başın bir derdi var, değirmencinininki su.
1208 — Her cefanın bir safası, her safanın bir cefası.
1209 — Her çiçek koklanmaz.
1210 — Her çok azdan olur.
1211 — Her damardan kan alınmaz.
1212 — Her deliğe elini sokma, ya yılan çıkar ya çıkan
1213 — Her düşüş bir öğreniş.
1214 — Her gün baklava yense bıkılır.
1215 — Her gün bir olmaz. (Gün güne uymaz).
1216 — Her gün çekmekten bir gün ölüp kurtulmak ev-
lâdır.
1217 — Her güzelin bir kusuru var. (Kusursuz güzel ol-
maz.)
1218 — Her horoz kendi çöplüğünde öter.
1219 — Her inişin bir yokuşu, her yokuşun bir inişi var-
dır.
1220 — Her işin başı sağlık.
1221 — Her işte bir hayır vardır.
1222 — Her karışanın bir görüşeni olur.
1223 — Her kaşığın kısmeti bir olmaz.
1224 — Her koyun kendi bacağından asılır.
1225 — Her kuşun eti yenmez.
1226 — Her nesnenin erkânı vardır, oduna gidenin ur-
ganı vardır.
1227 — Her sakaldan bir tel çekseler köseye sakal olur.
1228 — Her su geçit vermez.
1229 — Her şey incelikten, insan kabalıktan kırılır.
1230 — Her şeyin ortası hayırlıdır.
1231 — Her şeyin bir vakti var, horoz bile vaktinde öter.
1232 — Her şeyin yenisi dostun eskisi.
1233 — Her şeyin yokluğu yokluktur.
1234 — Her taş baş yarmaz.
1235 — Her uzun ağaç selvi değildir.

- 1236 — Her vakit bir olmaz.
1237 — Her vakit düşüş gelmez.
1238 — Her yerde okka dört yüz dirhem. (Nereye gitsen okka dört yüz dirhem.)
1239 — Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.
1240 — Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar.
1241 — Her yorulan için bir han yapılmaz. (Herkesin yorulduğu yerde han yapmazlar.)
1242 — Her yüze güleni dost sanma.
1243 — Her zararda bir hayır vardır. (Her ziyan bir öğüttür.)
1244 — Herkes ana baba evlâdıdır.
1245 — Herkes bildiğini okur.
1246 — Herkes cennete girecek olsa cehennem boş kalır.
1247 — Herkes davul çalar ama tokmağı makama uyduramaz.
1248 — Herkes ektiğini biçer.
1249 — Herkes evinde ağadır.
1250 — Herkes haşık yapar amma sapını ortaya getiremez.
1251 — Herkes kendi aklını beğenir.
1252 — Herkes kendi ayıbını bilmez.
1253 — Herkes kendi çıkarına bakar.
1254 — Herkes kendi ölüsü için ağlar.
1255 — Herkes sakız çiğner amma kürt kızı tadını çıkarır.
1256 — Herkes toprağının alındığı yerde kalır.
1257 — Herkese kendi huyu hoş gelir.
1258 — Herkesin akli bir olsa koyuna çoban bulunmaz.
1259 — Herkesin arşınına göre bez verilmez.
1260 — Herkesin bir delilik damarı vardır.
1261 — Herkesin canı tatlıdır.
1262 — Herkesin geçtiği köprüden sen de geç.
1263 — Herkesin hamuru ekmeğine göredir.

- 1264 — Herkesin içi ile dışı bir olmaz.
 1265 — Herkesin iç yüzünü Allah bilir.
 1266 — Herkesin tenceresi kapalı kaynar.
 1267 — Hesapsız kasap ya bıçak kırar ya masat.
 1268 — Hıdrellez yağmurunun damlası altın olur.
 1269 — Hıdrellezden sonra yazdır. (Bugün hıdrellez, yarın yaz.)
 1270 — Hıdrelleze kadar bir tutam, hıdrellezden sonra tutam tutam.
 1271 — Hırsız evden olursa bulunması müşkül olur.
 1272 — Hırsıza beylerin borcu var.
 1273 — Hırsıza kilit olmaz.
 1274 — Hırsızlık bir ekmekten, kahpelik bir öpmekten.
 1275 — Hısım akraba ile ye iç, alışveriş etme.
 1276 — Hıyar akçasıyla alınan eşeğin ölümü sudandır.
 1277 — Hiç bir şeyi olmayan hiç bir şey kaybetmez.
 1278 — Hiçi hiçe versen yine hiç çıkar.
 1279 — Hile ile iş gören mihnet ile can verir.
 1280 — Hizmet etmesini öğrenmeyen efendilik edemez.
 1281 — Hocanın vurduğu yerde gül biter.
 1282 — Hocanın yap dediğini yap, yaptığını yapma.
 1283 — Horoz ölür, gözü çöplükte kalır.
 1284 — Horozu çok olan köyde sabah geç olur.
 1285 — Huy canın altındadır, huy çıkmayınca can çıkmaz.
 1286 — Huylu huyundan vazgeçmez.

— I —

- 1287 — Ihlamurdan odun olmaz, beslemeden kadın olmaz.
 1288 — Irak yerin haberini kervan getirir.
 1289 — Irgat gibi kazan, bey gibi ye.
 1290 — Irmak kenarına çeşme yapılmaz.
 1291 — Irz düşmanı onmaz.

- 1292 — Irz insanın kanı pahasıdır.
1293 — Isırarak it dişini göstermez.
1294 — Isırgan ile taharet olmaz.
1295 --- Islanmışın yağmurdan pervası olmaz.
1296 — Ismarlama hac kabul olunmaz.
1297 ---- Issız eve it buyruk.

— i —

- 1298 — İbadet de gizli, kabahat da.
1299 — İç güveyisi iç ağrısı.
1300 — İğneyi kendine, çuvaldızı ele batır.
1301 — İki aslan bir posta sığmaz.
1302 — İki at bir kazığa bağlanmaz.
1303 — İki baş bir kazanda kaynamaz.
1304 — İki bülbül bir dala konmaz.
1305 — İki cambaz bir ipte oynamaz.
1306 — İki çıplak bir hamamda yakışır.
1307 — İki deliye bir uslu koymuşlar.
1308 — İki dinle bir söyle.
1309 — İki el bir baş içindir.
1310 — İki eminden bir yemin. (İki emini bir yemin aralar.)
1311 — İki göç bir bozgun yerini tutar.
1312 — İki gönül bir olunca samanlık seyran olur.
1313 — İki kaptan bir gemiyi batırır.
1314 — İki kardeş savaşmış, ebleh buna inanmış.
1315 — İki karpuz bir koltuğa sığmaz.
1316 — İki kişi dinden çıkarsa bir kişi candan çıkar.
1317 — İki kişi konuşurken üçüncüsü sen olma.
1318 — İki pilâv arasında bir su gerek.
1319 — İki su, bir ekmek yerini tutar.
1320 — İki testi tokuşunca biri elbet kırılır.
1321 — İki tımar bir yem yerine geçer.

- 1322 — İlim sahibine dost, mal sahibine düşman kazandırır.
- 1323 — İllet ile dirilen mihnet ile can verir.
- 1324 — İmam evinden aş, ölü gözünden yaş çıkmaz.
- 1325 — İmam osurursa cemaat sıçar.
- 1326 — İmece günü bulutlu görmeyene ne mutlu.
- 1327 — İneğin sarısı, toprağın karası.
- 1328 — İnek gibi süt vermeyen öküz gibi kutan sürer.
- 1329 — İnsan ayaktan, at tırnaktan kapar.
- 1330 — İnsan beşer, kuldur, şaşar.
- 1331 — İnsan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde.
- 1332 — İnsan göre göre, hayvan süre süre alışır.
- 1333 — İnsan insanın şeytanıdır.
- 1334 — İnsan kendini beğenmezse çatlar.
- 1335 — İnsan kıymetini insan bilir.
- 1336 — İnsan malı bir dost için kazanır, bir de düşman.
- 1337 — İnsan öleceğini bilse mezarını kendi kazar.
- 1338 — İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa.
- 1339 — İnsan ikrarından, hayvan yularından tutulur.
(İnsan sözünden, öküz boynuzundan tutulur.)
- 1340 — İnsan yanılmakla âlim olur.
- 1341 — İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur.
- 1342 — İnsanın adı çıkmadan canı çıkması hayırlıdır.
- 1343 — İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışındadır.
- 1344 — İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez, tatlı dilinden başka nesi var.
- 1345 — İnsanın gözünü bir avuç toprak doyurur.
- 1346 — İnsanoğlu çiğ süt emmiş.
- 1347 — İp, ince yerinden kopar.
- 1348 — İp, koptuğu yerden bağlanır.
- 1349 — İsin yanına varan is, misin yanına varan mis kokar.
- 1350 — İslâmın şartı beş, altıncısı insaf demişler.

- 1351 — İstemem diyenden korkmalı.
1352 — İstedliğini söyleyen, istemediğini iştir.
1353 — İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü.
1354 — İş amana binince kavga uzamaz.
1355 — İş anlatılınca kadar baş elden gider.
1356 — İş olacağına varır.
1357 — İşin iyisi altı ayda çıkar.
1358 — İşin sonuna bak.
1359 — İşin yoksa şahit ol, paran çoksa kefil ol.
1360 — İşini kış tut da yaz çıkarsa bahtına.
1361 — İşkilli pazar mideyi bozar.
1362 — İşleyen demir ışıldar. (İşleyen demir pas tutmaz.)
1363 — İştah dışın altındadır.
1364 — İştten artmaz, dışten artar.
1365 — İt ağzını kemik tutar.
1366 — İt işemekle deniz pis tutmaz.
1367 — İt ile çuvala girilmez, kedi ile harara.
1368 — İt ite buyurmuş, it de kuyruğuna.
1369 — İt iti ısırmaz. (İt itin ayağına basmaz.)
1370 — İt korktuğu yere ürür.
1371 — İt sürü, akça kazan.
1372 — İt ürür, kervan yürür.
1373 — İtle dalaşmaktansa çalıyı dolaşmak yeğdir.
1374 — İti an, taşı eline al.
1375 — İti ite salarlar.
1376 — İti, öldürene sürütürler.
1377 — İtte vefa olur, avratta vefa olmaz.
1378 — İtin kursağı yağ götürmez.
1379 — İtten çok pabuç aşırın olmaz, yine yalnayak gezer.
1380 — İyi evlât ana babayı vezir, kötüsü rezil eder.
1381 — İyi nasihat verilir, iyi ad verilmez.
1382 — İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir.

- 1383 --- İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er
kişinin kârı. (Kötülük her kişinin kârı, iyilik er
kişinin kârı.)
1384 — İyiliğe iyilik olsaydı, koca öküz bıçak olmazdı.
1385 — İyi insan çok yaşamaz.
1386 — İyilik eden iyilik bulur.
1387 — İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.
1388 — İyilik iki baştan olur.

— K —

- 1389 --- Kabahat öldüründe değil ölümdedir.
1390 --- Kabul olmayacak duaya âmin denmez.
1391 — Kaçan balık büyük olur .
1392 — Kaçanı kovmazlar, yıkılanı vurmazlar.
1393 — Kaçanın anası ağlamamış.
1394 — Kader olmayınca kadir bilinmez.
1395 — Kadı kızında bile kusur olur.
1396 — Kadın kısmının saçı uzun olur aklı kısa.
1397 — Kadın yüzünden gülen ömründe bir kere güler.
1398 — Kadının biri âlâ, ikisi belâdır.
1399 — Kadının fendi erkeği yendi.
1400 — Kadının sofusu şeytanın maskarasıdır.
1401 — Kadının şamdanı altın olsa mumu dikecek er-
kektir.
1402 — Kadıya yalan kadına inan olmaz.
1403 — Kahvenin yüzü kara amma yüz ağartır.
1404 — Kalabalıkta görülen iş alacalı olur.
1405 — Kalaylı bakır küflenmez.
1406 — Kale içinden fetholur.
1407 — Kalın incelene kadar ince üzülür.
1408 — Kalıp kıyafetle adam adam olmaz.
1409 — Kalp, kalbe karşıdır.
1410 — Kalp kazanır, kaltaban gönenir.
1411 — Kanaat gibi devlet olmaz.

- 1412 --- Kanatsız kuş olmaz.
- 1413 --- Kanı kan ile yıkamazlar, kanı su ile yıkarlar.
- 1414 --- Kapı arkası bile gurbet.
- 1415 --- Kapını iyi kapa, komşunu hırsız etme.
- 1416 --- Kaplumbağa kabuğunda ne büyük sarayım vardır demiş.
- 1417 --- Kaplumbağa yumurtasını gözüyle ısıtır.
- 1418 --- Kar ekinin yorganıdır.
- 1419 --- Kar kuytuda para pintide eğleşir.
- 1420 --- Kar ne kadar çok yağsa yaza kalmaz.
- 1421 --- Kar susuzluk kandırmaz.
- 1422 --- Kâr eden ar etmez.
- 1423 --- Kâr zararın kardeşidir.
- 1424 --- Kara dut yaprak döktü kış, kara dut yaprak açtı yaz.
- 1425 --- Kara gözde olsun, yüzde olmasın.
- 1426 --- Kara gün kararır kalmaz.
- 1427 --- Kara haber tez duyulur.
- 1428 --- Karakış âlemin yüzünü ağartır.
- 1429 --- Kara yaslanma, kar erir; ere yaslanma, er ölür.
- 1430 --- Karakışta kara serçe baharı bulmaz.
- 1431 --- Karakışta karlar, nartta yağmaz, nisanda durmazsa değme keyfine.
- 1432 --- Karaya al bağla, geç karşısına ağla.
- 1433 --- Karaya sabun, deliye öğüt neylesin.
- 1434 --- Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş.
- 1435 --- Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.
- 1436 --- Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister, ne onduğunu.
- 1437 --- Kardeşim olsun da kanlım olsun.
- 1438 --- Kardeşin büyüğü baba, küçüğü evlât yerine geçer.
- 1439 --- Kardeşten karın yakın.

- 1440 --- Karga kekliğı taklit edeyim derken yürüyüşünü
şaşırmış.
- 1441 — Karga mandayı (saksağan danayı) babası hay-
rına bitlemez.
- 1442 — Karga yavrusuna bákmiş, ah benim ak pak ev-
lâdım demiş.
- 1443 — Karı bulunur ama kardeş bulunmaz.
- 1444 — Karı koca arasına girilmez. (Karı koca ipek,
araya giren köpek.)
- 1445 — Karı malı, kapı mandalı.
- 1446 — Karınçadan ibret al, yazdan kışı karşılar.
- 1447 — Karıncanın kanatlanması zevaline işarettir.
- 1448 — Karışık ipin buruşuk bezi.
- 1449 --- Karışma el işine, akşam evine sabah işine.
- 1450 — Karlar yağsa kış değil mi, kişi halini bilse hoş
değil mi?
- 1451 — Karnı tok it gölgede yatar.
- 1452 — Karnının doymayacağı yerde açlığını belli etme.
- 1453 — Karpuz kesmekle hararet sönmez.
- 1454 — Karpuz kökünde büyür.
- 1455 — Kartala bir ok değmiş yine kendi yeleğinden.
- 1456 — Kasap, yağı bol olunca gerisini yağlar.
- 1457 — Kasavetsiz ağız anahtarsız açılır.
- 1458 — Kaş ile göz, gayrısı söz.
- 1459 — Katıra baban kim demişler, at dayımdır demiş.
- 1460 — Katrandan olmaz şeker, olsa da cinsine çeker.
- 1461 — Kavga sen ben demekle çıkar.
- 1462 — Kavgada kılıç ödünç verilmez.
- 1463 — Kavgada yumruk sayılmaz.
- 1464 — Kavganın iyisi boğaz kavgası.
- 1465 — Kavgaya katılma, bilmediğin işe atılma.
- 1466 — Kaya uçmazsa dere dolmaz.
- 1467 — Kaynana böcü, oğlu cici.

- 1468 — Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar.
- 1469 — Kaynayan kazan kapak tutmaz.
- 1470 — Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.
- 1471 — Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kel horozla.
- 1472 — Kaz öter, saz biterse kaç oradan, keklik öter, kekik biterse kal orada.
- 1473 — Kaza geliyorum demez.
- 1474 — Kazanmayınca kazan kaynamaz.
- 1475 — Kazaya rıza gerek.
- 1476 — Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.
- 1477 — Kazma kuyuyu kendin düşersin.
- 1478 — Keçi can kaygısında, kasap yağ kaygısında.
- 1479 — Keçi geberse de kuyruğunu indirmez.
- 1480 — Keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar.
- 1481 — Keçinin eceli gelince çobanın değneğine sürünür.
- 1482 — Keçinin de sakalı var.
- 1483 — Keçinin sevmediği ot gelir karşısında biter.
- 1484 — Keçinin uyuzu çeşmenin gözünden içer suyunu.
- 1485 — Kedi beslemeyen fareleri besler.
- 1486 — Kedi uzanamadığı ciğere pis dermiş.
- 1487 — Kedi yavrusunu yiyeceği zaman sığana benziyor dermiş.
- 1488 — Kedinin dokuz canı vardır.
- 1489 — Kedinin gözü sıçan deliğindedir.
- 1490 — Kedinin kabahatını önüne koyarlar, öyle döverler.
- 1491 — Kedinin kanadı olsaydı serçelerin adı olmazdı.
- 1492 — Kedinin usluluğu sıçan görünceye kadardır.
- 1493 — Kediye ciğer emanet edilmez.
- 1494 — Kefen alacak adam gözünün yaşından belli olur.
- 1495 — Kel dövünür, uyuz sürtünür.
- 1496 — Kelin ilâcı olsa başına sürer.

- 1497 — Kele kösedden yardım olmaz.
1498 — Kel kızın kör alıcısı olur.
1499 — Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur.
1500 — Kel yanında kabak anılmaz. (Kel yanında zift denmez.)
1501 — Kele yıkandın mı demişler, tarandım bile demiş.
1502 — Kelin ayıbını takke örter.
1503 — Kem söz, kalp akçe sahibinindir.
1504 — Kenarın dilberi nazik de olsa nazenin olmaz.
1505 — Kendi düşen ağlamaz.
1506 — Kendin kazan kendin ye, kimseye minnet etme.
1507 — Kendinden büyüğe el kaldırılmaz.
1508 — Kendinden küçükten kız al, kendinden büyüğe kız verme.
1509 — Kendini yorulmuş bilersen yoldaşını ölmüş bil.
1510 — Kepenek altında er yatar.
1511 — Kervan geri dönerse topal deve öne düşer.
1512 — Keseye danış, pazarlığa sonra giriş.
1513 — Kesilen baş yerine konmaz.
1514 — Keskin sirke küpüne zarar.
1515 — Kesmez bıçak ele, iş bilmeyen avrat dile.
1516 — Kestane kabuğundan çıkmış kabuğunu beğenmemiş.
1517 — Kestirme yoldan giden çok dolaşır.
1518 — Kılavuzu karga olanın, burnu boktan çıkmaz.
1519 — Kılıç kınını kesmez.
1520 — Kır atın yanında duran ya huyundan, ya suyundan.
1521 — Kırk gün taban eti, bir gün av eti.
1522 — Kırk hırsız bir çıplağı soyamamış.
1523 — Kırk yılda bir kıran olur, eceli gelen ölür.
1524 — Kırk yıl yağmur yağsa mermere geçmez.
1525 — Kırk yılda bir karı sözü dinlemelidir.

- 1526 --- Kırkında saza başlayan kıyamette çalar.
- 1527 --- Kırkıdan sonra azanı teneşir paklar.
- 1528 --- Kırılancın zararını biberiden sor.
- 1529 --- Kısa günün kârı az olur.
- 1530 --- Kısa ile kösenin yaşı bilinmez.
- 1531 --- Kısmet gökten zembille inmez.
1532. --- Kısmet ise gelir Hint'ten Yemen'den, kısmet de-
ğilse ne gelir elden.
- 1433 --- Kısmetinde varsa kaşığında çıkar.
- 1534 --- Kış günü kırk türlü.
- 1535 --- Kışın ekmeksiz, yazın gömleksiz yola çıkma.
- 1536 --- Kışın ocak başı, yazın dağlar başı.
- 1537 --- Kışın soba al, yazın yaba al.
- 1538 --- Kız anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz.
- 1539 --- Kız beşikte çeyiz sandıkta.
- 1540 --- Kız evi, naz evi.
- 1541 --- Kız kocayınca gayret dayıya düşer.
- 1542 --- Kız pazarda satılmaz, oğlan atılmaz, çekmek ge-
rek.
- 1543 --- Kızı kendi haline bırakırsan ya davulcuya va-
rır, ya zurnacıya.
- 1544 --- Kızı olan tez kocar .
- 1545 --- Kızın var, yüreğinde sizin var.
- 1546 --- Kızını dövmeyen dizini döver.
- 1547 --- Kibarın düşkün, beyaz giyer kış günü.
- 1548 --- Kilit dost içindir, düşman için değil.
- 1549 --- Kimi istemezsen ayak ucuna, o geçer baş ucuna.
- 1550 --- Kimi köprü bulamaz geçmeğe, kimi su bulamaz
içmeğe.
- 1551 --- Kimine hay hay, kimine vay vay.
- 1552 --- Kiminin devesi, kiminin duası.
- 1553 --- Kimse kimsenin çukurunu doldurmaz. (Herkes
kendi çukurunu doldurur.)
- 1554 --- Kimse kimsenin kısmetini yemez.

- 1555 --- Kimse kimseye sebepsiz selâm bile vermez.
1556 --- Kimseden kimseye fayda yok.
1557 --- Kimsenin ahı kimsede kalmaz.
1558 --- Kiraz, arkamdan dut yetişmese beni yiyenin
boynunu sapıma döndürürdüm, dermiş.
1559 --- Kişi refikinden azar.
1560 --- Kişi ne ederse kendine eder işi.
1561 --- Kişinin kendine ettiğini âlem bir yere gelse
edemez.
1562 --- Kişinin ayıbını bir avuç toprak örter.
1563 --- Koca elde, evlât belde, kardeş nerde?
1564 --- Koca iyi bir şey olsa idi adını gonca korlardı.
1565 --- Kocana göre bağla başını, harcına göre pişir
aşını.
1566 --- Koca boynuzu yük değil.
1567 --- Kolu kırık işlemiş, gönlü kırık işlememiş.
1568 --- Komşu boncuğunu çalan gece takınır.
1569 --- Komşu hakkı Tanrı hakkı.
1570 --- Komşu iti komşuya ürümez.
1571 --- Komşu kızı almak kalaylı kabdan su içmek gi-
bidir.
1572 --- Komşu komşudan huy kapar, ayranına su katar.
1573 --- Komşu komşunun külüne muhtaçtır.
1574 --- Komşuda pişer, bize de düşer.
1575 --- Komşunu iki inekli iste ki kendin bir inekli
olasın.
1576 --- Komşunun kötüsü insanı mal sahibi eder.
1577 --- Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür, karı-
sı kız görünür.
1578 --- Kork Allah'tan korkmayandan.
1579 --- Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.
1580 --- Korkak bezirgân ne kâr eder, ne zarar (ziyan).
1581 --- Korkma martın kışından, kork aprilin beşinden.
1582 --- Korku dağları bekler.

- 1583 — Korkulu rüya görmektense uyanık yatmak hayırlıdır.
- 1584 — Korkunun ecele faydası yoktur.
- 1585 — Koyun bağlı olduğu yerde otlar.
- 1586 — Koyun üçten, keçi beşten çoğalır.
- 1587 — Koyun can derdinde, kasap et derdinde.
- 1588 — Koyuna çoban, tarlaya saban.
- 1589 — Koyunu güden kurdu görür.
- 1590 — Koyunu koyun, keçiye keçi ayağı ile asarlar.
- 1591 — Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler.
- 1592 — Kömürçünün evine giren yüzü kara çıkar.
- 1593 — Köpeği dövmeli amma sahibinden utanmalı.
(Köpeğin hatırı yok, sahibinin hatırı var.)
- 1594 — Köpeğin ahmağı baklavadan pay umar.
- 1595 — Köpeğin duası kabul olsaydı gökten kemik yağardı.
- 1596 — Köpeğin iyisi leş başında, insanın iyisi iş başında.
- 1597 — Köpek artığı ile aslan beslenmez.
- 1598 — Köpek avlanırsa tavlânır.
- 1599 — Köpek, ekmek veren eli tanır.
- 1600 — Köpek sahibini ısırmaz.
- 1601 — Köpek suya düşmeyince yüzmesini öğrenmez.
- 1602 — Köpek ulur, birbirini bulur.
- 1603 — Köpeksiz köye kurt iner.
- 1604 — Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı demelidir.
- 1605 — Kör Allah'a nasıl bakarsa Allah da köre öyle bakar.
- 1606 — Kör bıçak ele, iş bilmeyen avrat dile.
- 1607 — Kör bile düştüğü çukura bir daha düşmez.
- 1608 — Kör görmez sezer, sağır işitmez uydurur.
- 1609 — Kör ile yatan şaşı kalkar.
- 1610 — Kör köre kılavuz olursa ikisi de çukura düşer.

- 1611 - Kör körü arar, su çukuru.
1612 - Kör pazara varmasın, pazar köysüz kalmasın.
1613 - Köre renkten bahsedilmez.
1614 — Körler arasında sen de gözünü yum.
1615 — Körler memleketinde şaşılar padişah olur.
1616 — Körün istediği bir göz ikisi olursa ne söz.
1617 — Körün istediği iki göz, biri elâ biri boz.
1618 — Köseyle alay edenin top sakalı kara gerek.
1619 — Köşe taşı köşede yaraşır.
1620 — Kötü demirden kılıç olmaz.
1621 — Kötü gelmeyince iyyinin kadri bilinmez.
1622 — Kötürümden aksak, hiç yoktan torlak yeğdir.
1623 — Köylü, misafir kabul etmeyiz demez, konacak konak yoktur der.
1624 — Köylünün kahve cezvesi karaca amma sürece.
1625 — Kul azmayınca Hak yazmaz.
1626 — Kul ile Allah arasına girilmez.
1627 — Kul kullanan bir gözünü kör etmeli, bir kulağını sağır.
1628 — Kul bunalmadıkça Hızır yetişmez.
1629 — Kul kusursuz olmaz.
1630 — Kumar parasıyla cami yapılmaz.
1631 — Kumarda kazanan aşkta kaybeder. (Kumarda kaybeden aşkta kazanır.)
1632 — Kurbağasız göl olmaz.
1633 — Kurban kemiğiyle köpek tavlalmaz.
1634 — Kurcalama sivilceyi çıban edersin.
1635 — Kurda ensen neden kalın demişler, kendi işimi kendim görürüm demiş.
1636 — Kurda koyun inanılmaz.
1637 — Kurdu gören bağırır, görmeyen daha çok bağıır.
1638 — Kurdu ormandan açlık çıkarır.

- 1639 -- Kurdun adı yaman çıkmış, tilki vardır baş keser.
- 1640 --- Kurt ağzından kuzu alınmaz.
- 1641 --- Kurdun oğlu kurt olur.
- 1642 — Kurdun yanında kuş da geçinir.
- 1643 — Kurt dumanlı havayı sever.
- 1644 — Kurt ile koyun, kılıçla oyun.
- 1645 — Kurt kapana düşmeyince faka bastığını bilmez.
- 1646 — Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur.
- 1647 — Kurt komşusunu yemez.
- 1648 — Kurt tüyünü değiştirir, huyunu değiştirmez.
- 1649 -- Kurtla görüşürsen köpeğini yanından ayırma.
(Kurda konuk giden köpeğini yanında götürür.)
- 1650 — Kurtla ortak olan tilkinin hissesi ya tırnaktır, ya barsak.
- 1651 — Kurttan korkan çoban olmaz.
- 1652 — Kuru gayret çarık eskitir.
- 1653 — Kurunun yanında yaş da yanar.
- 1654 — Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.
- 1655 — Kusursuz güzel olmaz.
- 1656 — Kuş gördüğü yuvayı yapar.
- 1657 — Kuş, kanadına kira istemez.
- 1658 — Kuş var eti yenir, kuş var et yedirilir.
- 1659 — Kuşa kafes lâzım, boruya nefes.
- 1660 — Kuşa süt nasip olsa anasından olurdu.
- 1661 — Kuşkulu uyku evin bekçisidir.
- 1662 — Kuşu kuşla avlarlar.
- 1663 — Kutlu gün doğuşundan bellidir.
- 1664 — Kutsuz kuşun yuvası doğan yanında olur.
- 1665 — Kuyruğunu kessen de domuz, kulağını kessen de domuz.
- 1666 — Kuyruklu yıldız her zaman doğmaz.
- 1667 — Kuyu derin, suyu serin.
- 1668 — Kuzguna yavrusu anka görünür.

- 1669 --- Kuzunun derisi, tavuğun gerisi.
 1670 --- Küçük deli, büyük deli, beşikteki başını sallar.
 1671 --- Küheylân at çul içinde de bellidir.
 1672 --- Külhancının beyliği hamamcılık demişler.
 1673 --- Kürdün yağı çok olursa hem yer, hem yüzüne sürer.
 1674 --- Kürk ile börk ile adam olunmaz.
 1675 --- Kürkünün kürkü olmaz, börkünün börkü.
 1676 --- Kürkü giymeli fakat yakasını kirletmemeli.
 1677 --- Kürkü orak vaktinde, orağı kürk vaktinde al.
 1678 --- Küsen barışır, ölen toprağa karışır.
 1679 --- Küstüğün dağın odununu kesme.

— L —

- 1680 — Laf lafı açar, laf da kutuyu açar.
 1681 — Laf torbaya girmez.
 1682 — Lafa gümrük alınmaz.
 1683 — Lafla pılav pişerse deniz kadar yağı benden.
 1684 — Lafını bilmeyen hödükler, sönmüş ateşi körükler.
 1685 — Lâtime lâtime gerek.
 1686 — Leyleği kuştan mı sayarsın, yazın gelir kışın gider.
 1687 — Leyleğin ömrü laklakla geçer.
 1688 — Lodos cehennemden, poyraz cennetten gelirmiş.
 1689 — Lodos kara kor gibi, insana kar gibi dokunur.
 1690 — Lodosun gözü yaşlı olur.
 1691 — Lokma çiğnenmeden yutulmaz.
 1692 — Lokma karın doyurmaz, muhabbet arttırır.

— M —

- 1693 — Mahkeme kadiya mülk değil.
 1694 — Mal adama hem dost hem düşmandır.
 1695 — Mal bulunur, cân bulunmaz.

- 1696 — Mal canı kazanmaz, can malı kazanır.
1697 — Mal canın yongasıdır.
1698 — Mal insanı zengin etmez, idare lâzım.
1699 — Mal kendini gösterir.
1700 — Mal malı kazanır.
1701 — Mal melâmet örter.
1702 — Malı mala, canı cana ölçmeli.
1703 — Malı ongun olanın adı angın olur.
1704 — Malın iyisi boğazdan geçer.
1705 — Malın iyisi suya yakın daha iyisi eve yakın.
1706 — Malını övme, pazarını öv.
1707 — Malını yemesini bilmeyen zengin her gün zü-
ğürttür.
1708 — Mantara kabak bağlanmaz.
1709 — Mart ayı dert ayı.
1710 — Mart ayların çingenesiymiş.
1711 — Mart çıkmadıkça dert çıkmaz.
1712 — Mart dokuzu, iki dokuzu, üç dokuzu.
1713 — Mart içeri, pire dışarı.
1714 — Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
1715 — Mart yağar, nisan övünür, nisan yağar insan
övünür.
1716 — Martın yarısı kış, yarısı yaz.
1717 — Martın onundan, şubatın sonundan korkulur.
1718 — Martta yağmasın, nisanda dinmesin.
1719 — Maşa varken elini ateşe sokma.
1720 — Mayasız yoğurt çalınmaz (tutmaz)
1721 — Maymunu ateşe atmışlar, yavrusunu ayağının
altına almış.
1722 — Mazlumun ahı yerde kalmaz.
1723 — Merak insanı mezara kadar sokar.
1724 — Meramın elinden bir şey kurtulmaz.
1725 — Merdiven ayak ayak çıkılır.
1726 — Merhametten maraz hasıl olur.

- 1781 — Oğlan dayıya, kız halaya çeker.
 1782 — Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.
 1783 — Oğlan yer oyuna gider, çoban yer koyuna gider.
 1784 — Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü.
 1785 — Oğlum deli neylesin malı, oğlum akıllı neylesin malı.
 1786 — Oğlumu doğurdum ama gönlünü doğuramadım.
 1787 — Oğlunu seven hocaya, kızını seven kocaya vermez.
 1788 — Okumayı öğrenmeyen çuval taşımayı öğrenir.
 1789 — Olacakla öleceğe çare bulunmaz.
 1790 — Olan dört bağlar, olmayan dert bağlar.
 1791 — Olmayacak hacıyı deve üstünde yılan sokar.
 1792 — Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz.
 1793 — Olsa ile bulsa bir araya gelse neler olurdu neler. (Olsa ile bulsayı bir yere ekseler yel ile yuf biter.)
 1794 — On beşindeki kız ya erde gerek, ya yerde.
 1795 — On para on aslanın ağzında.
 1796 — Orman yağmurun yularıdır.
 1797 — Ortak gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.
 1798 — Ortak malda hayır yoktur.
 1799 — Ortaklık öküzden tek buzağı yeğdir.
 1800 — Oturan aslandan gezen tilki yeğdir.
 1801 — Otuz iki dişten çıkan otuz iki mahalleye yayılır,
 1802 — Oynamasını bilmeyen kız yerim dar demiş, yerini bollatmışlar, yenim dar demiş.

— Ö —

- 1803 — Ödünç güle güle gider, ağlaya ağlaya gelir.
 1804 — Öfke baldan tatlıdır.
 1805 — Öfkeyle kalkan zararlar oturur.
 1806 — Öğrenmeye ar olmaz.

- 1807 — Öksüz çocuk göbeğini kendi keser.
1808 --- Öksüz güler mi meğer yanıla.
1809 — Öksüz hırsızlığa çıkarsa ay ilk akşamdan doğar.
1810 — Öksüze acıyan çok amma ekmek veren yok.
1811 — Öksüzü dövmüşler, vay arkam demiş.
1812 — Öksüzün boynu bükük olur.
1813 — Öksüzün karnı doymaz.
1814 — Öksüzün karnına vurmuşlar, vay arkam demiş.
1815 — Öküze boynuzu yük olmaz.
1816 — Öldürürüm diyenden korkma, ölürüm diyenden kork.
1817 --- Ölenle beraber ölünmez. (Ölenle kim ölmüş.)
1818 — Ölmüş aslana tavşanlar bile hücum eder.
1819 — Ölmüş eşek kurttan korkmaz.
1820 --- Ölüm dirim bizim için.
1821 — Ölüm hak, miras helâl.
1822 --- Ölüm ile öğ alınmaz.
1823 --- Ölümü gören hastalığa razı olur.
1824 --- Ölürsen yer beğensin, kalırsa el beğensin.
1825 --- Ölüsü olan bir gün ağlar, delisi olan her gün ağlar.
1826 --- Ölüye varan ağlar, düğüne varan oynar.
1827 --- Ölü evinden aş, imam gözünden yaş.
1828 --- Önce can, sonra canan.
1829 --- Önüne bakma, sonuna bak.
1830 --- Övünürse baht övünsün.
1831 --- Öz ağlamayınca göz ağlamaz.

— P —

- 1832 --- Papaz her gün pilav yemez.
1833 --- Para ile iman kimde olduğu bilinmez.
1834 --- Para isteme benden, buz gibi soğurum senden.
1835 --- Para parayı çeker.

- 1836 — Paran gitti mi diye sormazlar, işin bitti mi diye sorarlar.
- 1837 — Paranın gittiğine bakma, işinin bittiğine bak.
- 1838 — Paranın yüzü sıcaktır.
- 1839 — Parası aziz olanın kendisi rezil olur.
- 1840 — Parayı veren düdüğü çalar.
- 1841 — Pazar ilk pazardır.
- 1842 — Pek yaş olma sıkılırsın, pek de kuru olma kırılırsın.
- 1843 — Pekmez gibi malın olsun, Antakya'dan sinek gelir.
- 1844 — Pekmezi küpten kadını kökten al.
- 1845 — Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.
- 1846 — Peynir ekmek, hazır yemek.
- 1847 — Pilav yiyen kaşığını yanında taşır.

— R —

- 1848 — Rağbet güzel ile zenginedir.
- 1849 — Rahat ararsan mezarda.
- 1850 — Rakip ölsün de ne yüzden ölürse ölsün.
- 1851 — Ramazanda yalan söyleyenin bayramda yüzü kara olur. (Perşembe günü yalan söyleyenin cuma günü yüzü kara olur.)
- 1852 — Rençber kırk yılda, tüccar kırk günde.
- 1853 — Rumeli'nin bozgunu, Anadolu'nun salgını, İstanbul'un yangını.
- 1854 — Rüzgâr esmeyince yaprak kımıldamaz.
- 1855 — Rüzgâra tüküren yüzüne tükürür.
- 1856 — Rüzgârın önüne durulmaz.
- 1857 — Rüzgârın önüne düşmeyen yorulur.
- 1858 — Rüzgârlı havanın kuytusı, yağmurlu havanın uykusu.

- 1859 — Sabah ola, hayır ola.
1860 — Sabahın kızılığı akşamı kış eder, akşamın kızılığı sabahı güz eder.
1861 — Sabahtan karnını doyuran, küçükten evlenen aldanmamış.
1862 — Sabahın tutağına yapışan el aç kalmaz.
1863 — Sabır acıdır amma meyvası tatlıdır.
1864 — Sabır ile koruk helva olur, dut yaprağı atlas.
1865 — Sabreden derviş, muradına ermiş.
1866 — Sabreyle işine, hayır gelsin başına.
1867 — Sabrın sonu selâmettir.
1868 — Saç safadan, tırnak cefadan uzar.
1869 — Saçın ak mı kara mı, önüne düşünce görürsün.
1870 — Sade piring zerde olmaz, bal gerektir kazana; baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana.
1871 — Sadık dost akrabadan yeğdir.
1872 — Safa ile yenen cefa ile kazanılır.
1873 — Sağ elinin verdiğini sol elin görmesin.
1874 — Sağ gözden sol göze inan yok.
1875 — Sağ olana her gün düğün bayram.
1876 — Sağ olsun da dağ ardında olsun. (Taş altında olmasın da dağ ardında olsun.)
1877 — Sağılır ineğin buzağısı kesilmez.
1878 — Sağır işitmez, uydurur.
1879 — Sağlam baş yastık istemez.
1880 — Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.
1881 — Sağlık varlıktan yeğdir.
1882 — Sağanaklı yağmur tez geçer.
1883 — Sahipsiz eşeği kim olsa döver.
1884 — Sakal bıyığa denk olmayınca berber ne yapsın.
1885 — Sakal ile olaydı kişi, keçiye danıştırlardı her işi.
1886 — Sakınılan göze çöp batar.

- 1887 — Sakla samanı, gelir zamanı.
- 1888 — Sana taşla dokunana sen aşla (pamukla) dokun.
- 1889 — Sana vereyim bir öğüt: Kendi ununu kendin öğüt.
- 1890 — Sanat altın bileziktir.
- 1891 — Sanatı ustadan görmeyen öğrenmez.
- 1892 — Sanatını hor gören, boğazına torba takar.
- 1893 — Sarhoşun mektubu meyhanede okunur.
- 1894 — Sarmısağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış.
- 1895 — Sarmısak da acı amma evde lâzım bir diş.
- 1896 — Sarmısak içli dışlı, soğan yalnız başlı.
- 1897 — Satılık ziftin olsun, Selânik'ten kel gelir.
- 1898 — Say beni sayayım seni. (Sev beni, seveyim seni.)
- 1899 — Sayılı gün tez geçer.
- 1900 — Sayılı koyunu kurt kapmaz.
- 1901 — Sebepsiz kuş uçmaz.
- 1902 — Sebepsiz ölüm olmaz.
- 1903 — Sel gider, kum kalır.
- 1904 — Selâm para, kelâm para.
- 1905 — Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa?
- 1906 — Sen bilirsin deyince kavga olmaz.
- 1907 — Sen dede, ben dede, bu atı kim tımar ede?
- 1908 — Sen doğru ol, eğri belâsını bulur.
- 1909 — Sen dost kazan, düşman ocağın başından çıkar.
(Kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur.)
- 1910 — Sen kazan da isterse düşmana kalsın.
- 1911 — Sen işi bırakmayınca iş seni bırakmaz.
- 1912 — Sen işlersen mal işler, insan öyle genişler.
- 1913 — Sen sen, ben de ben.
- 1914 — Sen zot, ben zot, bu ineğe kim verecek ot?

- 1915 — Senden devletli ile ortak olma. (Kendinden b -
yükle tutuşma.)
- 1916 — Serçeden korkan darı ekmez.
- 1917 — Serkeş  k z son soluğu kasap d kk nında alır.
- 1918 — Sermayen bir yumurta ise taşa  al.
- 1919 — Sev seni seveni yer ile yeks n ise de, sevmeyeni Mısır'a sultan ise de.
- 1920 — Sevda geçer yalan olur, sonra sokar yılan olur.
- 1921 — Sevenin kulu ol, sevmeyenin sultanı.
- 1922 — Sevip dostuna, boşanıp kocana varma.
- 1923 — Seyrek git dostuna, kalksın ayak üstüne. (Sık gidersen dostuna, yatar sırtı üstüne; seyrek git ki dostuna, kalksın ayak üstüne.)
- 1924 — Sır a köşkte oturan komşusuna taş atmamalı.
- 1925 — Sırrını açma dostuna, dostunun da dostu vardır o da söyler dostuna.
- 1926 — Sıtma, ben tuttuğumu kırk yıl tanırım demiş.
- 1927 — Silâh, sahibine bile düşmandır.
- 1928 — Sinek bir damla pekmeze konar, bir fıçı sirke-
ye gelmez.
- 1929 — Sinek küçüktür amma mide bulandırır.
- 1930 — Sinek pekmezciyi tanır.
- 1931 — Sirkesini, sarmısağını düşünen pa a yiyemez.
- 1932 — Sofra görürsen yanaş, dayak görürsen dolaş.
- 1933 — Sofrada elini, mecliste dilini kısa tut.
- 1934 — Sofranın alt başında, kavganın üst başında.
- 1935 — Sofu soğan yemez, bulunca sapını komaz.
- 1936 — Soğanın acısını yiyen bilmez, doğrayan bilir.
- 1937 — Sokma akıl sekiz adım gider. (Verme akıl yama tutmaz.)
- 1938 — Son gülen iyi güler.
- 1939 — Son pişmanlık fayda etmez.
- 1940 — Sona kalan dona kalır.
- 1941 — Sonradan çıkan boynuz, kulağı geçer.

- 1942 --- Sonradan gelen devlet, devlet değildir.
- 1943 --- Sonradan görme, gâvurdan dönme.
- 1944 --- Sora sora Bağdat bulunur.
- 1945 --- Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir.
- 1946 --- Soran yanılmamış.
- 1947 --- Soydur çeker. (Soy, soya çeker.)
- 1948 --- Söylenmedik söz olmaz. (Söylenmedik söz yok, işitilmedik söz çok.)
- 1949 --- Söyleyenden dinleyen ârif gerek.
- 1950 --- Söyleyene bakma, söyletene bak.
- 1951 --- Söz bir Allah bir.
- 1952 --- Söz gümüşse sükût altındır.
- 1953 --- Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir.
- 1954 --- Söz yaş deriye benzer, nereye çeksen oraya uzar.
- 1955 --- Sözünü bil pişir, ağzını der devşir. (Sözünü pişir söyle, ağzını devşir söyle.)
- 1956 --- Su aka aka yolunu bulur.
- 1957 --- Su akarken testiye doldurmalı. (Yağmur yağarken küpleri doldurmalı.)
- 1958 --- Su, aktığı yere akar.
- 1959 --- Sular başından bulanır.
- 1960 --- Sular başından kesilir. (Suyu başından tutmak gerek.)
- 1961 --- Sular bulanmayınca durulmaz.
- 1962 --- Su çukurunu, yel tepesini bulur.
- 1963 --- Su her şeyi temizler, yalnız yüz karasını temizlemez.
- 1964 --- Su içene yılan bile dokunmaz.
- 1965 --- Su küçüğün, sofr a (söz) büyüğün.
- 1966 --- Su sesi, para sesi, kadın sesi.
- 1967 --- Su testisi su yolunda kırılır.
- 1968 --- Su uyur, düşman uyumaz.
- 1969 --- Suçu gelin etmişler, kimse güvey girmemiş. (Kabahatı gelin etmişler, kimse evlenmemiş.)

- 1970 — Suyu bardakta, gemiyi resimde görmeli.
 1971 — Suyun çağlamazı, insanın söylemezi.
 1972 — Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanın-
 dan kork.
 1973 — Sükût ikrardan gelir.
 1974 — Sür git demişler, gör geç demişler.
 1975 — Sürüden ayrılanı kurt kapar.
 1976 — Sütle giren huy, canla çıkar.
 1977 — Sütlüyü sürüden çıkarmazlar.
 1978 — Sütten ağzı yanan yoğurdu üflüyerek yer.

— Ş —

- 1979 — Şahin ile deve avlanmaz.
 1980 — Şahin küçüktür amma koca turnayı havadan
 indirir.
 1981 — Şakanın sonu kaka.
 1982 — Şap ile şeker bir değil.
 1983 — Şaraptan bozma sirke keskin olur.
 1984 — Şaşı çakır demektense kör de de kurtul.
 1985 — Şaşkın ördek başını bırakır da kışından dalar.
 1986 — Şehirde eşek bile makamla anırır.
 1987 — Şeriatın kestiği parmak acımaz.
 1988 — Şeyh uçmaz, müridi uçurur.
 1989 — Şeyhin kerameti kendinden menkul.
 1990 — Şeytan, adamın düşünüyü azdırır, suyunu ısıtıver-
 mez.
 1991 — Şeytan azapta gerek.
 1992 — Şeytan ile ortak eken buğdayın samanını alır.
 1993 — Şeytanın dostluğu darağacına (zindana) kadar-
 dır.
 1994 — Şeytanla kabak ekenin, kabak başında patlar.
 1995 — Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçadır.
 1996 — Şimşek çakmadan gök gürlemez.

- 2044 — Tevekkelin (tevekküllünün) gemisi batmaz.
2045 — Teyze ana yarısıdır. (Amca baba yarısıdır.)
2046 — Tez giden tez yorulur.
2047 — Tırnağın varsa başını kaşı.
2048 — Tilki, tilkiliğini bildirinceye kadar post elden gider.
2049 — Tilkinin dönüp geleceği yer kürkçü dükkânıdır.
2050 — Tilkinin yüz masalı varmış doksan dokuzu tavuk üstüne.
2051 — Tilkiye tavuk kebabı yer misin demişler, adamın güleceğini getiriyorsunuz demiş.
2052 — Tok, açın halinden bilmez.
2053 — Tok ağırlaması güç olur.
2054 — Tok iken yemek yiyen mezarını dişile kazar.
2055 — Topal eşekle kervana karışılmaz.
2056 — Topalla gezen aksamak öğrenir.
2057 — Tozda dumanda ferman okunmaz.
2058 — Turpun sıkından seyreği iyidir.
2059 — Tutulmayan uğru beyden doğru.
2060 — Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur.
2061 — Türk'ün akli sonradan gelir.

— U —

- 2062 — Ucuz alan pahalı alır, pahalı alan aldanmaz.
2063 — Ucuz etin yahnisi tatsız olur.
2064 — Ucuz satan tez satar.
2065 — Ucuzdur vardır illeti, pahalıdır vardır hikmeti.
2066 — Uğursuzun yüzüne bakma, kırk gün işin rast gitmez.
2067 — Ulu sözü dinlemeyen uluya kalır.
2068 — Ulular köprü olsa basıp geçme.
2069 — Ummadığın taş baş yarar.
2070 — Unun çoksa çörek et, yağın çoksa börek et.
(Unun çoksa bazlama ye, yağın çoksa gözleme.)

- 2071 — Usta hırsız kapı baca dinlemez. (Usta hırsıza kapı baca olmaz.)
2072 — Ustanın çekici bin altın.
2073 — Uşağı işe koş, sen de ardına düş.
2074 — Uyku, ölümün kardeşidir. (Uyku küçük ölümdür.)
2075 — Uyku uykunun mayasıdır.
2076 — Uyuyan yılanın kuyruğuna basma.
2077 — Uyuz kaşınsa kanı çıkar, kaşınmasa canı çıkar.
2078 — Uzak yeri urgan ile ölçme.

— Ü —

- 2079 — Üç göç bir yangın yerini tutar.
2080 — Ümitle geçinen açlıkla ölür.
2081 — Ümit fakirin ekmeği.
2082 — Ürkütme tavşanı, aslan edersin.
2083 — Ürüme bilmeyen it, sürüye getirir kurt.
2084 — Ürüyen it ısırılmaz.
2085 — Üşenenin oğlu kızı olmamış.
2086 — Üvey öz olmaz, kemha bez olmaz.
2087 — Üveye etme özünde bulursun, geline etme kızında bulursun.
2088 — Üzüm bağda, bağ dağda.
2089 — Üzüm hırsız güzün belli olur.
2090 — Üzüm, üzüme baka baka kararır.
2091 — Üzümü elde gör, çöpünü yerde gör.
2092 — Üzümünü ye de bağını sorma.

— V —

- 2093 — Vakıf mal kimseye mal olmaz.
2094 — Vakit nakittir.
2095 — Vakitsiz açan gül tez solar.
2096 — Vakitsiz öten horozun başını keserler.
2097 — Vaktine göre sıçan deliği bin altın olur.

- 2098 --- Var akar, yok bakar.
 2099 --- Var eli titremez.
 2100 — Var evi kerem evi, yok evi elem (verem) evi.
 2101 --- Var mı pulun herkes kulun, yok mu pulun dar-
 dır yolun.
 2102 — Var varlatır, yok söyletir.
 2103 — Vara var, yoka yok denir.
 2104 — Vardığın yer karanlık ise sen de gözünü kapa.
 2105 — Varını veren utanmamış.
 2106 — Varışına gelişim, tarhana aşına bulgur aşım.
 2107 — Varlığa darlık olmaz.
 2108 --- Varsa aşın, rahattır başın.
 2109 — Varsa hünerin, var her yerde yerin.
 2110 — Vasiyet ölüm getirmez.
 2111 — Ver elindeki ellere, sonra vur başını yerlere.
 2112 — Veren el, alandan üstündür.
 2113 — Veren eli herkes öper.
 2114 — Veren eli kimse kesmez.
 2115 — Veresiye şarap içen iki kere sarhoş olur.
 2116 — Vergi Allah vergisidir.
 2117 — Verip de pişman olmaktansa vermeyip de piş-
 man olmak yeğdir.
 2118 — Verirsen veresiye, gidersin batasıya.
 2119 — Vermekle mal tükenmez.
 2120 — Vermemiş Mâbut, ne yapsın Mahmut.
 2121 — Vurursan acıt, yedirirsen doyur.
 2122 — Vücut kocar amma gönül kocamaz.

— Y —

- 2123 — Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli.
 2124 — Ya devlet başa ,ya kuzgun leşe.
 2125 — Ya evlât bir, ya ocak kör.
 2126 — Ya pek durmalı, ya tek.
 2127 — Yabancı koyun kenara yatar.

- 2128 --- Yabancı köpeğin kuyruğu bacağı arasında gerek.
- 2129 — Yağ ile yavşan, sirke ile tavşan.
- 2130 --- Yağ yiyen köpek tüyünden bellidir.
- 2131 — Yağına göre tavası, kuyusuna göre kovası.
- 2132 — Yağına kıymayan çöreğini kuru yer.
- 2133 — Yağmur olsa kimsenin tarlasına yağmaz.
- 2134 — Yahudi'yi öldürmektense korkutmak yeğdir.
- 2135 — Yakın komşu, hayırsız akrabadan yeğdir.
- 2136 — Yakına erinen uzağa gerinir.
- 2137 — Yalan dinlemek söylemekten güçtür.
- 2138 --- Yalan ile iman bir yerde durmaz.
- 2139 — Yalan söyleyen unutkan olmamalı.
- 2140 --- Yalan var ki gerçekten yeğdir.
- 2141 — Yalancı kim? - İşittiğini söyleyen.
- 2142 --- Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.
- 2143 — Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.
- 2144 — Yalnız kalanı kurt yer.
- 2145 — Yalnız öküz boyunduruğa koşulmaz.
- 2146 — Yalnız yiyen sofrasını kendi kaldırır.
- 2147 — Yalnızlık Allah'a mahsus.
- 2148 — Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birini boşla, birini sat.
- 2149 — Yananla yenene dağlar dayanmaz.
- 2150 — Yangını körükleyen saçından tutuşur.
- 2151 — Yanık yerin otu tez biter.
- 2152 — Yanılmayan bir Allah.
- 2153 — Yanlış hesap Bağdat'tan döner.
- 2154 — Yanmış mal ile, ölmüş baba ile öğünülmez.
- 2155 — Yapı taşı yapıdan kalmaz.
- 2156 — Yâr beni ansın bir çürük elma ile.
- 2157 — Yara sıcak iken sarılır.
- 2158 — Yarası olan gocunur.
- 2159 — Yarım elma gönül alma.

- 2160 — Yarı hekim candan eder, yarı hoca dinden eder.
2161 --- Yarın ile öbür gün bitmez.
2162 --- Yasak dediğin üç gün sürer.
2163 — Yasak merak arttırır.
2164 — Yaş kesen, baş keser.
2165 — Yaş yetmiş, iş bitmiş.
2166 — Yaşa yaşa gör temaşa.
2167 — Yaşı at pazarında sorarlar.
2168 — Yatan aslandan gezen tilki yeğdir.
2169 — Yatan ölmez, eceli yeten ölür.
2170 — Yatan öküze saman olmaz.
2171 --- Yatanın yürüyene borcu var.
2172 — Yatsının faziletini güveyden sormalı.
2173 — Yavaş atın tekmesi yavuz olur.
2174 --- Yavaş tükürüğün sakala zararı vardır.
2175 — Yavru kuşun ağzı büyük olur. (Küçük kuşun ağzı büyük olur.)
2176 — Yavuz at yemini, yavuz it ününü arttırır.
2177 — Yavuz hırsız ev sahibini bastırır.
2178 — Yavuz it ne yer, ne yedirir.
2179 — Yazın ayransız, kışın yorgansız olmaz.
2180 — Yaz garibindir. (Yaz fakirin, kış zenginin.)
2181 --- Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.
2182 --- Yazın başı pişenin kışın aşı pişer.
2183 — Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.
2184 — Yazın gölge kovan zemheride karnını ovar.
2185 — Yazın serçeye kim olsa yem verir.
2186 — Yazın yaşa, kışın taşa oturma.
2187 — Ye yağlıyı iç suyu donarsa donsun, ye tatlıyı içme suyu yanarsa yansın.
2188 — Yeğniyi yel alır, ağır yerinde kalır.
2189 — Yel gibi gelen sel gibi gider.
2190 — Yel, kayadan ne koparır.
2191 — Yemeğin iyisi hazır olanıdır.

- 2192 --- Yemeyenin malını yerler.
- 2193 --- Yengece sormuşlar, niçin yan yan gidersin demişler, serde kabadayılık var demiş.
- 2194 — Yer altında olmasın da dağ ardında olsun.
- 2195 — Yer damar damar, insan soy soy.
- 2196 --- Yer pek, girilmez, gök yüksek, çıkılmaz.
- 2197 — Yerdeki yüze basılmaz.
- 2198 — Yere bakan yürek yakan.
- 2199 — Yerin kulağı var.
- 2200 — Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir.
- 2201 --- Yerini bilmeyen, yılda bir kat urba eskidir.
- 2202 — Yetim malı ateşten gömlektir.
- 2203 — Yetişemediğin köyün alt tarafında yat.
- 2204 --- Yıkılan ağaca balta vuran çok olur.
- 2205 --- Yıkılan yıkılanı sever.
- 2206 --- Yıkmaq kolay, yapmak güç.
- 2207 — Yıl harmansız olmaz.
- 2208 — Yıl uğursuzun, eyyam arsızın.
- 2209 --- Yılan doğrulmayınca deliğine giremez. (Yılan eğri büğrüdür amma deliğin ağzına gelince doğrulur.)
- 2210 --- Yılan sokan uyumuş, aç kalan uyumamış.
- 2211 — Yılan yıldız görmeyince ölmez.
- 2212 --- Yılana yumuşak diye el sunma.
- 2213 — Yılanın kafası küçükken ezilir.
- 2214 — Yılanın sevmediği ot, deliğinin ağzında biter.
- 2215 — Yırtıcı kuşun ömrü az olur.
- 2216 — Yiğidin malı meydandadır.
- 2217 — Yiğidin sözü, demirin kertigi.
- 2218 — Yiğit, arkasından vurulmaz.
- 2219 — Yiğit başından devlet ırak değildir.
- 2220 — Yiğit bin yaşar, fırsat bir düşer.
- 2221 — Yiğit ekmeğiyle yiğit beslenir.

- 2222 --- Yiğit lâkabıyla anılır.
- 2223 — Yiğit meydanda belli olur.
- 2224 — Yiğit yarasına yiğit katlanır.
- 2225 — Yiğit yiğide at bağışlar.
- 2226 — Yiğitlik dokuzdur; sekizi kaçmak, biri hiç görünmemek.
- 2227 — Yiyen bilmez, doğrayan bilir.
- 2228 — Yoğurdum karadır diyen olmaz. (Kim der ki yoğurdum ekşi.)
- 2229 — Yok büyümez, artık büyür.
- 2230 --- Yok deme yok olur.
- 2231 --- Yok (boş) yere gülene deli derler.
- 2232 — Yoksul ata binmiş, bey oldum sanmış.
- 2233 — Yoktan çıkmaz, pekten çıkar. (Yoktan ne çıkar?) (Yoktan yonga çıkmaz.)
- 2234 — Yoktan vermek Allah'a vergi.
- 2235 — Yol bilen kervana katılmaz.
- 2236 — Yol yürümekle borç ödemekle tükenir.
- 2237 — Yolcu yolunda gerek.
- 2238 — Yolda doğru gidene kimse ilişmez.
- 2239 — Yoldan kal, yoldaştan kalma.
- 2240 — Yolu yol ile, ormanı balta ile.
- 2241 — Yolundan (yoluyla) giden yorulmaz.
- 2242 — Yorgun öküzün ıslık canına minnet. (Yorgun eşeğin çüş canına minnet.)
- 2243 — Yularsız ata binilmez. (Yularsız deve yedilmez.)
- 2244 — Yumurtada kıl bitmez.
- 2245 — Yumurtadan çıkan yine yumurta çıkarır.
- 2246 — Yumurtayı satan sarısını bulamaz.
- 2247 — Yumurtlayan tavuk bağırğan olur.
- 2248 — Yurdun otlusundan kutlusu yeğdir.
- 2249 — Yuvarlanan taş yosun tutmaz.
- 2250 — Yuvayı dişi kuş yapar.
- 2251 — Yük altında eşek anırmaz.

- 2252 — Yürük at, yemini kendi arttırır.
 2253 — Yürük ata baha **olmaz**.
 2254 — Yürük ata kamçı olmaz (Yürük at kamçı değ-
dirmez.)
 2255 — Yüz aklın varsa bir akıllıya danış.
 2256 — Yüz verme arsız olur, az verme hırsız olur.
 2257 — Yüz yüzden utanır.
 2258 — Yüzü güzel olanın huyu da güzel olur.
 2259 — Yüzü güzelden kırk günde usanılır, huyu gü-
 zelden kırk yılda usanılmaz.

— Z —

- 2260 — Zahrenin ambarı sabanın ucundadır.
 2261 — Zahmet çeken rahat bulur. (Zahmetsiz rahmet
 olmaz.)
 2262 — Zahmetsiz lokma yenmez.
 2263 — Zalim ettiğini bulur. (Zalimin ettiği yanına
 kalmaz.)
 2264 — Zaman, saman satar. (Zaman satar samanı.)
 2265 — Zaman sana uymazsa sen zamana uy.
 2266 — Zaman zamana uymaz.
 2267 — Zamane çocuğu dokuz babalıdır.
 2268 — Zararın neresinden dönülse kârdır.
 2269 — Zarifin belinde, ârifin elinde.
 2270 — Zehirden şifa, kahpeden vefa gelmez.
 2271 — Zelzeleyi gören yangına razı olur.
 2272 — Zemheride kar yağmasından kan yağması iyi.
 2273 — Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ova-
 da yolunu şaşırır.
 2274 — Zengin helvasını baldan pişirir, züğürt derman
 için pekmez bulamaz.
 2275 — Zengin kesesini döver, züğürt dizini.
 2276 — Zenginin ayıbı, fukaranın hastalığı meydana
 çıkmaz.

- 2277 --- Zenginin gönlü oluncaya kadar fukaranın canı çıkar.
- 2278 -- Zenginin horozu bile yumurtlar.
- 2279 --- Zenginin kesesi, fakirin döşegi. (Zenginin malı, züğürdün evlâdı.)
- 2280 — Zenginin malı züğürdün çenesini yorar.
- 2281 — Zenginin sermayesi kasasında, âlimin sermayesi kafasında.
- 2282 — Zenginlik isteyen pilâvın üstüne su içer.
- 2283 — Zırva tevil götürmez.
- 2284 --- Zor kapıdan girirse şeriat bacadan çıkar.
- 2285 — Zor oyunu bozar.
- 2286 — Zora beylerin borcu var.
- 2287 — Zora dağlar dayanmaz.
- 2288 — Zorla güzellik olmaz.
- 2289 — Zurnada peşrev olmaz, ne çıkarsa bahtına.
- 2290 — Züğürt olup düşünmektense uyuz olup kaşınmak yeğdir.
- 2291 --- Züğürtlük zadeliği bozar

S Ö Z L Ü K

S Ö Z L Ü K

Buraya alınan kelimelerin kitaptaki anlamları verilmektedir. Bunların dışında kalan diğer anlamları üzerinde durulmamıştır. Yerinde anlamı verilmiş bulunan veya cümle içindeki kullanılışlarından anlamı kavranılacak gibi olan kelimeler de alınmamıştır.

— A —

- aba:** Kaba yünden yapılmış bir kumaştan yakasız köylü üstlüğü.
- abdal:** 1 — Eskiden gezginci derviş, 2 — Kılıksız dilenci, fakir, 3 — Çiğene, sanatı davul zurna çalarak herkesi eğlendirmek olan çiğene.
- acıklı:** Acılı, dertli.
- acıyan:** Canı yanan.
- açsık:** Acıkma, açlık, aç olma durumu.
- Âdem Ata:** Âdem peygamber.
- ağduk:** Uygunsuz, sapık, muhalif.
- ağırlık:** 1 — Ağırbaşlı olma, 2 — Çeyizini düzmek için güveyin geline verdiği para (Buna kalın da denir).
- ağız:** Bölgelere ve sınıflara göre değişen söyleyiş özellikleri ve kelime hazinesi. (Rumeli ağzı, İstanbul ağzı gibi)
- ağmak:** Yukarı çıkmak, yükselmek.
- ağnamak:** Debelenmek, yatıp yuvarlanmak.
- ağu:** Zehir.
- âheste:** Yavaş, hareket yönünden ağır.
- ahsayısı:** Aksayacağı.
- âkıl:** Akıllı.
- al:** Hile.

al-ıla: Hile ile
alaca: Karışık renk, huy.
alarmak: Kızarmak, olgunlaşmaya başlamak.
aldayuban: Aldatarak.
aleyhillâne: Lânet onun üzerine olsun. (Şeytan için kullanılan arapça bir söz)
alım: Alacak
alınlık: Binalarda cephe bezekleri.
alp: Yiğit, kahraman; zor, çetin, sert, müthiş.
alu: Âciz, aşağı, geri, değersiz.
aluklamadin: Palan vurulmadan.
amel: İş, insanın yaşarken yaptığıları.
amel etmek: Buyruklara, özellikle din buyruklarına uygun hareket etmek.
ancak: O kadar.
andan: Ondan, ondan sonra.
angın: Çok anılan, ünlü.
anonim: Asıl yaratıcısı bilinmeyen, halkın arasında yaygın olarak benimsenen eser yahut tür.
april: Nisan.
ar: Utanma, utanç.
Arafat: Mekke yakınında bulunan ve müslümanlarca kutsal sayılan dağ. Hacılar, hac töreni sırasında burada kurbanlarını keserler.
arık: Yağı erimiş, yağsız, zayıf.
arıklık: Zayıf olma durumu, cılızlık.
arışmak: Bozuşmak, darılmak.
ârif: Pek anlayışlı ve sezgili.
âriyet: Eğreti.
arkın: Yavaş, ağır, hafif, zayıf.
arş yapmak: Allah'ın sevgisini kazanmak.
artuk: Artık, fazla, ziyade, çok.
aruk: Arık, zayıf.
asıl: Soy.
asil: Soylu, soyu yüksek olan.
assi: Fayda, kâr, kazanç, çıkar (menfaat)
aş kotarmak: Yemek pişirip kaplara koymak.
âşık: 1 — Sevgisi ve bağlılığı güçlü olan, 2 — Saz çalarak deyişler okuyan ve diyar diyar dolaşan halk ozanı, saz şairi.
atakin,sınmayuk: Şöhrete lâyık olmayan kimse.
atig: Şöhret, ün.
âvâz: Ses.

ayal: Kadın, eş.

âyât: Âyetler, Kuran sûrelerini meydana getiren cümleler.

âyine: Ayna.

ayluk: Aylak, işsiz güçsüz, boş.

ayruk: Başka, gayrı, diğer, artık.

ayruksı: Başka türlü, değişik.

ayyar: Hileci, dolandırıcı, kurnaz.

azık: Yolculukta yemek üzere hazırlanan kumanya.

azmak: Azgınlaşmak, doğru yoldan ayrılmak.

— B —

bâb: Bir kitabın bölümleri, konu.

baç: Vergi, haraç.

bahadur: Kahraman, yiğit, bahadır.

bahîl: Pinti, hasis.

basılmak: Baskına uğramak, yenilmek.

başmakçı: Ayakkabıcı.

bâtıl: Boş, çürük, doğru ve gerçek olmayan.

batır: Bahadır, yigit, kahraman.

batman: Eskiden oldukça ağır şeyler için tartı birimi olarak kullanılan bir ağırlık ölçüsü.

bay: Zengin.

bayımak: Zengin olmak.

baylık: Zenginlik.

bazirgân: Bezirgân, tüccar.

bazlamaç: Tatlısı bol, kalın gözleme; saçta pişirilmiş gözleme.

beğimsinmeyük: Bey olmak istemeyen, bey olmayacak kimse.

bel: Bir dağın iki tepesi arasındaki alçak yer.

bel bel bakmak: Şaşkın şaşkın bakmak.

belgiletmek: Heyecana getirmek.

beling: Korku, korku ânı.

beltir: Yol kavşağı, yol ağızı.

bend: Baraj, birkaç kısımdan meydana gelmiş uzun bir manzumenin bölümleri.

bengi: Sonu olmayıp hep kalacak olan, ebedî.

berge: Değnek, sopa, kamçı.

berk: Sağlam, sıkı, kuvvetli, katı.

bes: Yeter, yetişir, elverir.

bet: Fena, kötü.

bet asıl: Soysuz, soyu soppu kötü olan.

beylik: Devlet malı olan.

bezirgân: Tüccar.

bî-devlet: Talihsiz, bahtsız.

bigi: Gibi,

bile: Birlikte.

bilen: İle.

bilge: Çok ve sağlam bilen ve bildiğini kendisi ve başkaları için en yararlı şekilde kullanan kimse, hakîm, filozof.

bilgelik: Filozofluk.

bilig: Bilgi.

biliş: 1 — Tanıdık, bildik, âşina. 2 — Bilgi, irfan, hüner.

bilmez ermiş: Bilmez imiş, bilinmez imiş.

bilüsüz: Bilgisiz, cahil, idraksiz.

biregü: Başkası, yabancı, el; bir kimse.

birle: İle.

bitüdük: Yazılmış, takdir olunmuş, nasip olmuş.

biz: Bez.

biz: Meşin gibi şeyler dikilirken iğneye yol açmak için kullanılan, bir sapa çakılmış ince çivi gibi kalın iğne.

bizlengeç: Ucu sivri demir çivili değnek.

bolsar: Olsa.

boran: Yel, şimşek ve gök gürültüleri ile karışık yağın yağış.

böcü: Umacı, (Öcü de denir.)

böngmek (büngmek): Tekme atmak, çiftte atmak, tepişmek.

börk: Eskiden kullanılan bir çeşit başlık.

budun: Kavim, ulus, halk.

buk bakır: İçi boş bakır.

buka: Boğa.

bulıcak: Bulunca.

burç: Ot, taze dal, filiz, ökse otu.

Burkan: Buda dininde din adamlarına verilen ad, hoca ve papaz karşılığı.

buyanlığı: İyilik yapan kimse.

buzagu: Buzağı.

bühtan: İftira, birisine yalandan birşey kondurma.

— C —

caduluk: Cadılık, sihirbazlık, büyücülük.

cebe: Silâh, zırh.

cebelü: Zırhlı, silâhlı.

cek (şek): Şüphe.

cevahir: Cevherler, değerli süs taşları.

cem eylemek: Toplamak.

cihargir (cihangir): Dünyanın en büyük devletlerinden birini kurmuş olan hükümdar.

cirim: Hacım (oylum), büyüklük.

cönk: İçinde çeşitli şiirler veya bir şairin birçok şiiri bulunan ve halktan meraklı bir kimse tarafından elle yazılmış şiir dergisi.

cühût: Yahudi.

cülbeşeker (gülbeşeker): Bir çeşit gül tatlısı.

cümle: Hep, toptan, bütün, tamamen.

cürüm: Suç.

— Ç —

çahşak (çağşak): Dağ tepelerindeki taşlık yerler.

çalıcak: Çalınca.

çapınmak: Atılmak, saldırmak, sür'atle koşmak.

çeç: Harmandaki tahıl yığını.

çengi: Çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kadın.

çerçi: Köy köy dolaşarak incik boncuk satan kimse.

çetük: Kedi.

çevri yazı: Bir yazıyı bütün ses inceliklerini belirterek başka bir alfabeğe çevirme yolu, bir kitabın bu yolla hazırlanmış olan bölümü.

çırak: Çerağ, çıra.

çokrama: Kaynama, fokurdama.

çökicek: Çökünce, devrilince.

çömçe: Ağaç kepçe.

çönmek: Dönmek, çevrilmek, çevirmek.

çuvaldız: Çuval gibi şeyleri dikmekte kullanılan büyük iğne.

— D —

dağ: Yara, ateş yarası.

dalabımak: Kımıldamak.

dâmen: Etek.

dâniş: Biliş, bilgi, ilim.

dânişment: Bilgili, kendisine akıl danışılan insan.

danmak: Danışmak, akıl sormak.

darı: 1 — Darı, 2 — Mısır tarlası.

dâvi: Dava.

daya: Dadı.

daz: Kel, boynuzsuz, bitkisiz, çorak.

dazlamak: Kusur bulup beğenmemek.

dede: Dervişlerin büyükleri.

değerirek: Çok değerli, daha değerli.

değirmi: Yuvarlak.

değme gez: Her sefer, her zaman.

dek durmak: Sakin, terbiyeli, uslu durmak.

delil: 1 — Kanıt, 2 — Kılavuz.

dem: Zaman.

depegen: Çok tepen, çok tekme atan, tepme huyu olan.

depincek: Az yüksek tepe.

derviş: Tasavvuf yoluna girmiş, tekke hayatını benimsemiş kimse.

deveçe: Deve kadar, deve gibi.

devletli: 1 — Devlet görevi almış yüksek rütbeli kimse, 2 — Zengin, 3 — Talihli.

devletli oğul: Ana babanın istediği gibi, aile şerefini yüceltecek olan oğul.

devletlü: Bkz. devletli.

devran sürmek: Gününü gün etmek, çok iyi eğlenerek vakit geçirmek.

devşirmek: Toplamak.

diğren (dirgen): Harmanda sapları toplamağa yarayan iki çatallı âlet.

dirhem: Okkanın dört yüzde biri, üç gram kadar olan eski bir ağırlık ölçüsü.

divan: Bir şairin bütün şiirlerinin toplandığı kitap.

diyelek: Lehçe, dialekt. Bir dilin ayrıldığı ana bölümlerden her biri.

diyicek: Deyince.

dobra: Dolambaçlı yollara sapmadan söz söylemek, böyle söylenmiş söz.

don: Elbise, giyim, kılık kıyafet.

doru: Kızıl kahverengi at donu (rengi).

döl: Nesil.

dövlengeç: Çaylak cinsinden bir alıcı kuş.

düş: Rüya.

düşegen: Çok düşen, her an düşmeye hazır.

düşvar: Güç, zor. (**katı düşvar:** En zor durum)

— E —

ebleh: Pek akılsız, ahmak, alık.

ebsem olmak: Susmak.

ece: Ana.

edebiyat sosyolojisi: Ebediyatın toplum ile ilişkilerini inceleyen bilim.

efsun: Büyü, üfürük, afsun.

ehven: Pek ucuz, daha hafif.

em: İlâç, merhem.

emin: Emniyet veren, güvenilir.

enbiya: Peygamberler.

endaze: Ölçü.

engeç: Yengeç.

ense: Arka.

enük: Hayvan yavrusu. (Enik, encek de denir. Kedi, köpek, kurt yavrusu için kullanılır.)

er tutmak: Bir eri tutsak etmek.

erdemlig: Erdemli (faziletli).

erdini: Cevher, iri inci.

ere varmak: Kocaya varmak, evlenmek.

eren: Velî, evlîya. Gerçeğe ulaşmış, ermiş olan kimse.

erinmek: Üşenmek.

erkân: 1 — Yol, yöntem, 2 — Bir topluluğun ileri gelenleri.

erkeç: Erkek keçi, genç teke.

erkli: İken, olan, olanı.

erklig: Kuvvetli.

esen: Hastalıksız, sağlam.

esirmek (esirmek): Sarhoş olmak, kendinden geçmek.

eslemek: Haberini almak, sorup soruşturarak kim olduğu hakkında bilgi edinmek.

eşmek: 1 — Kazmak, 2 — Hızlı yürümek, at ile hızlı hızlı gitmek.

etmek: Ekmek.

etük (etik): Pabuç, çizme.

evliya: Keramet sahibi olanlar, erenler.

evmek (ivmek): Acele etmek.

evren: Ejderha.

evvel âhir: Önünde sonunda (eninde sonunda)

eyegü: Kaburgaların omurgaya bağlı olmayanları.

eyyam: Devir, zaman, dönem, günler.

eytmiş: Demiş, söylemiş.

- fanatizm:** Bağnazlık (taassup). Bir düşünceye, bir inanışa körükörüne bağlanıp ondan başkasını düşünmeme.
- fasıl:** 1 — Kitaplarda bölüm parçası, 2 — Müzik parçalarının bölümleri. 3— Ara.
- felek:** Gök, talihleri çizdiği sanılan doğa üstü güç.
- fent:** Düzen, hile.
- fetva:** Eskiden şeyhülislâm tarafından bir konunun şeriata uygunluğunu belirtmek için verilen karar ve bu kararı gösteren belge.
- firak:** Ayrılık.
- fit:** Bir kimseyi başkasına karşı kışkırtma.
- fitne:** Ara bozma, karışıklık çıkarma, baştan çıkarma.
- Flaman:** Flandre ülkesi halkından olan kimse.
- fonetik:** Dilbilgisinin ses bilimi bölümü.
- fotokopi:** Kitap sayfalarını fotoğrafla kopya etme tekniği.
- fratri:** Totem adı verilen putlara tapan ve birkaçı birleşerek aşiretleri meydana getiren ilkel toplumlara verilen ad.

- gafil:** Çevresinde olup bitenleri sezemeyen.
- gaile:** Üzüntü veren pürüzlü iş.
- gammaz:** Birine iftira ederek zarar veren, birini çekiştiren.
- garip:** 1 — Yabancı, kimsesiz, 2 — Hayret uyandıran.
- gelicek:** Gelince.
- genez:** Kolay.
- geniz n si:** Burundan, genizden söylenen n sesi. (Nasal n adı da verilir)
- gidicek:** Gidince.
- giricek:** Girince.
- giyeği:** Güvey (güveylik anlamında da kullanılıyor.)
- gocunmak:** Alınıp telâşa düşmek, tedirgin olmak.
- göçdük:** Göçülmüş, göç edilmiş, terkedilip bırakılmış (yer).
- gögez:** (Burada) Yemyeşil çayır.
- gök:** Yeşil.
- gökçe:** Taze, yeşil.
- gönenmek:** Mutlu olmak, rahata kavuşmak, sevinmek.
- görk:** Güzellik, ziynet.
- görümlük:** Herkesin görmesi için geline takılan takı. (Yüz görümlüğü)
- göveç (güveç):** İçinde yemek pişirilen toprak kap, böyle bir kapta özel olarak pişirilen yemek.

gözen: Sevimli, hoş giden, göze hoş gelen.

gamer: Dilbilgisi, dilbilgisi kitabı.

gûr: Mezar, kabir.

gücigen: Köstebek.

güman: Zan, şüphe.

güyegü: Güvey.

— H —

hadis: Hz. Muhammed'in sözleri.

Hak söz: Doğru söz.

hakîr: Aşağılanmış, hor görülmüş.

halayık: Kadın hizmetçi.

Hâlik: Yaratıcı Tanrı, Yaradan.

han: 1 — Hükümdar, 2 — Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarıyan bina.

hanüman: Ev bark, yuva, ocak.

haramzâde: Babası belli olmayan çocuk.

hareke: Ünsüz arap harflerinin hangi ünlülerle birlikte okunacağını gösteren üstün, esre ve ötrü adları verilen işaretler.

has u 'âm: Bütün halk.

hatmolunmak: Tamamlanmak, (Kuran için) Baştan sona okunup bitirilmek.

hayf: Yâzık.

helâlzade: Helâl süt etmiş.

helük: Bina yapımında taş veya kerpiç arasına sokulan kerpic kırıkları.

hemişe: Her zaman, daima.

hergele: Bineğe ve yük taşımaya alışmamış hayvan.

hergiz: Hiç, hiçbir zaman, asla.

herk etmek: Bir tarlayı ikinci defa sürmek.

hezar: Bin.

hezen: Kuru odun, odun parçası.

hırman: Harman.

Hızır: Ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğuna ve en sıkışık zamanlarda insanların yardımına yetişip işlerini kolaylaştırdığına inanılan peygamber.

hikmetü'l avam: Halk felsefesi, halk düşüncesi.

hitam: Son.

hod: Zaten.

horyat (Hoyrat): Kaba saba.

hödük: Görgüsüz ve anlayışsız.

«Hu!» **çekmek**: Tekkelerde tören sırasında dervişlerce «Hu!» diye Allah'a seslenmek, Allah'ın adını söylemek. (Hu, arapçada o anlamına gelen bir kelime olup bu kelimeyle Allah anlatılırdı. Bazı dervişlerce «Hu» kelimesi Allah'ın en iyi adı kabul edilirdi.)

ırgat: İşçi, rençber.

ıssı: Sıcaklık, hararet; sıcak.

ıblis: Şeytan.

ıcabet: Çağrıya (davete) uyup gitmek.

icâzet: İzin, olur deme.

ıgen: Çok.

ıhsan: Bir büyüğün, birine, gönlünü etmek için, yaptığı bağış veya böyle bir bağışta bulunmak.

ıhtiva etmek: İçine almak, içinde bulundurmak.

ıkrar: Kendisini ilgilendiren bir gerçeği gizlemeyip söyleme, kabul etme.

il: El, yabancı, başkası.

il atduğı: Başkasının attığı.

ilerü zaman: Eski zaman, geçmiş zaman.

illâ: —den başka.

illet: Hastalık, bozukluk.

imece: Köylerde köylülerin toplanıp el birliği ile bir kişinin işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi.

incük: Encik, yavru.

inkıraz: Batma, sönme, yok olma.

irâdet: İrade, gönüldeki istek.

irteki: Yarınki, sonraki.

irticalen: Çok düşünmeksizin, daha önce kafasında tasarlamadan, içine doğduğu şekilde.

is (ıssı): Sahip.

istatistik: Olay ve varlıklarla ilgili durumları sayılarla bildirme.

iş kotarmak: Bir işi bitirmek.

işini inanmak: Birisine güvenerek kendi yapacağı işi ona bırakmak.

işkilli: Kuşkulu, vesveseli.

itibar: Değer verme.

ittihat: Birl şme, bir olma, aynı fikirde olma.

ivecek: Aceleci.

iven: Acele eden.

kâbin: Geline verilen ağırlık, kalın.

kadir: Değer.

kagıl (kağıl): Asmaların bağlandığı yaş söğüt dalı.

kalendür (kalender): Dünyadaki olaylarla pek ilgilenmeyen, dünyadan el çekip başı boş dolaşan derviş, umursamaz kişi.

kalp: İki yüzlü kimse, düzme, sahte.

kaltaban: Namussuz, şarlatan, hileci, yalancı.

kamu: Hep, bütün.

kanagı: Kan aldırması (birisinin).

kancaru: Nereye.

kancaruya: Nereye.

kanda: Nerede, nereye.

kandan: Nereden.

kanglı: Kağm.

kanon: Bir koronun bölümleri tarafından her bir parçası ayrı ayrı zaman aralıkları ile başlanarak söylenen müzik parçası.

kantar: Eskiden büyük ağırlıkları tartmada kullanılmış olan ton gibi bir ağırlık birimi.

kara goç: İyi cins binek atı.

karanu: Karanlık.

karavaş: Hizmetçi, cariyе.

karı: Yaşlı, kart, ihtiyar.

karımak: Yaşlanmak, ihtiyarlamak, kocamak.

karı düşman: Eski düşman.

karın: (burada) İnsanın kendi çocuğu.

karışık: Harman zamanı fakirlere dağıtılan arpa ve buğday karışımı.

kârıvan: Kervan

kartaş: Kardeş.

kasavetsiz: Üzüntüsüz, sıkıntısız.

kaşağı: Hayvanları tımar etmeye yarayan madenden dişli âlet.

kaşanmak: İstirahat etmek, def-i hâcet etmek. (Daha çok at için kullanılır)

kaşuğ-ıla: Kaşık ile.

katalog: Belli bir düzene göre yapılmış olan, kitaplar hakkında bilgi veren liste.

katı: Çok, gayet, ağır, acı, sert.

kavırğa (kavurga): Kavrulmuş buğday, mısır, nohut gibi yiyecekler.

kavil: Söz, söyleşme.

kaygı: Kötü bir sonuca varma korkusu ve tedirginliği.

kayu: Bkz. kaygı.

kefered: Kefaret, bir günaha karşı tutulmak üzere yapılan şey veya verilen nesne.

kehl (kehel): Olgun.

kek: Keyif, arzu (Keküm: Arzum, keyfim)

kelâm: Söz.

keleci: Söz, lâkırdı.

kelte: Kısa.

kemha: Bir çeşit ipek kumaş.

kendüzün: Kendisini, kendi özünü.

kepenek: Çobanların giydikleri dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük.

keramet: Sırrına akıl ermeyen hayret edilecek şey. (Dervişlerle ilgili)

kerem ehli: Cömert, asil, soylu.

kergek: Gerek.

kerîm: Cömert, ulu, büyük, kerem sahibi.

kermek: Sürünmek.

kertik: Kertilmiş olan.

keşir: Havuç.

keşiş: Rahip, papaz.

kete: Bir çeşit çörek.

kethüda: Bir dairenin yahut bir köyün işlerine bakan güvenilir adam, köy kâhyası, köyün ileri gelen adamı.

kışlamak: (Deve, koyun için) Pislemek, tersini etmek.

kıran: Salgın hastalık.

kırım: Garîm, hasım, savaşta karşı taraf.

kışlag (kışlak): Kışlanacak yer. Sürü besleyen yürüklerin yayladan inip kışı geçirmek üzere kondukları yer.

kız: Panalı, (insan için) pinti.

kızoğlan: Hiç evlenmemiş kız.

kiçi: 1 — Küçük, 2 — Keçi.

kimesne: Kimse.

klân: Sosyolojinin tanımladığı en küçük insan topluluğu, en ilkel topluluk.

klâsik: Her zaman için değerini koruyan eser.

koduk: Sıpa, eşek yavrusu.

kolça kopuz: Eski bir Türk sazı.

konduk: Konulmuş, yerleşilmiş (yer).

kopmak: Ortaya çıkmak, belirtmek, doğmak.

kopuz: Ozanların çaldığı eski Türk sazı.

kor: İyice yanmış odun veya kömür.
koşunmak: Ayağını uzatmak.
kov: Dedikodu.
koyncı: Cariye.
koz: Ceviz
köp: Çok.
kösmek: Uzatmak, ayaklarını uzatmak.
kösüre: Bileği taşı.
köşek: Deve yavrusu.
köşekçe: Deve yavrusu gibi, deve yavrusu kadar.
köz: Kor, ateş parçası.
kudug: Kuyu.
kulağuz: Kılavuz.
kulan: Yaban eşiği sürüsü.
kulluk: Hizmet, iş.
kullukçu: Hizmetçi, hizmetkâr, uşak.
kulun: Tay.
kuma: Eskiden aynı erkeğe varan kadınların birbirine göre adı.
kur kuşak: Süslü, özenle yapılmış kuşak.
kuskun: Eyere bağlı olup hayvanın kuyruğu altından geçirilen kayış.
kuş yürekli: Korkak, gereksiz yere heyecanlı.
kut: Kut, uğur, devlet, baht, talih, saadet.
kutan: Büyük pulluk.
küheylân: Soylu arap atı, iyi cins yarış atı.
külüg: Şöhretli, ünlü.
kürtün: İçi ot doldurulmuş palan.
küskü: Taşa veya duvara delik açmak, ateşi kurcalamak için kullanılan demir.
küymek: Beklemek.

— L —

lâkap: Takma ad.
lehçe: Bir dilin büyük ayrılıklar gösteren ana bölümlerinden her biri.
leşker: Asker.
letaif: Şakalar, takılmalar, lâtifeler; güldürücü, güzel ve tuhaf hikâyeler.

— M —

Mâbut: Tanrı.
mağrip: Güneşin kavuştuğu yön, batı.

mahiyet-i efkâr: Düşüncelerin niteliği.

maksut: İstenilen şey, amaç.

masat: Bıçak bilemeye yarayan çelikten, çomak biçiminde âlet.

maslahat: İş.

maşrık: Güneşin doğduğu yön, doğu.

mat olmak: (burada) Gücünü ve varlığını tüketmek.

mayakamak: Hudut işaretlerini yerine çakmak.

mecal: Güç, derman, takat.

mehek: Mihenk, ayar taşı, ölçü.

melâmet: (burada) ayıp, kusur.

melûl: Usanmış, bezmiş, bıkmış.

menkıbe: Çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kişilerle ilgili hikâye.

menşe: Bir şeyin çıktığı yer.

menzil: Bir günlük yol.

menzil almak: Konacak yere doğru yol almak.

merdane: Mertlik, mert olana yakışır şekilde.

merd-i kıpti: Çingenenin kahramanı.

mergub: Beğenilen, istenilen, sevilip aranan.

mesnevi: Divan edebiyatında kullanılmış bulunan ve mısraları kendi aralarında uyaklı beyitlerden meydana gelen nazım şekli.

mesture: Açık saçık gezmeyen namuslu kadın.

meşk: Öğrenmek için yapılan çalışma, çalışarak öğrenme.

meyhor: Şarap içen, sarhoş.

mezat: Açık arttırma.

mih: Çivi.

mihnet: Zahmet, eziyet, sıkıntı.

mileğen: Çok meleyen.

mis: Misk, güzel koku.

miskal: Eski bir ağırlık ölçüsü, bir buçuk dirhem.

mizan: Ölçü, terazi.

monografi: Pek özel bir konu üzerinde yapılan çalışma sonucu ortaya konan yazı veya eser.

morfoloji: Dilbilgisi bölümlerinden olup kelime ve eklerle ilgili durumları inceleyen şekil bilgisi.

mud: Eskiden kullanılmış bir ölçek, batman.

muhannet (muhanne): Korkak, alçak, mert olmayan, ahlâksız.

murdar: Pis.

musahip: Biriyle konuşan, arkadaş, kendisiyle sohbet edilen.

musarra: Mısraları birbiriyle uyaklı (kafiyeli) beyitlere verilen ad.

musibet: Belâ.

muştılamak: Müjdelemek.
mutasavvıf: Tasavvuf yolunu benimsemiş ve bu yolda ilerlemiş kimse, mistik.
muteber: İtibarda olan, geçerli, güvenilir.
muti: İtaat eden, baş eğen, bağlı.
müdam: Daima, her zaman.
müellif: Yazar.
müflis: İflâs etmiş, borca batmış kişi.
mükerrer: Tekrarlanmış.
mün: Bin.
mürüvvet: İnsanlık, mertlik, yiğitlik, cömertlik, iyilik.
müstehcen: Edep dışı, açık saçık, ayıp.

— N —

nâçar: Çaresi olmayan.
nafile: Boşu boşuna.
nageh: Ansızın.
nakes: Nekes, pinti, hasis.
nakit: Akça, para olarak bulunan servet, peşin para.
nalça: Ayakkabıların altına çakılan demir.
nar: Ateş.
nasihat: Öğüt.
nazenin: Narin, ince yapılı.
nazire: Başka bir şiirin konusu ile ilgili olarak aynı uyak ve ölçüde yazılan şiir.
ne denlü: Ne kadar, nasıl.
nefis: Öz varlık, beden istekleri.
nerdiban: Merdiven.
nevbet: Nöbet, sıra.
nişanlamak: Nişan koymak.
nöker: Maiyet memuru, bir işte hizmet gören kimse.

— O —

objektif: Nesnel, tarafsız olarak.
od: Ateş.
okka: Eskiden kullanılan, 400 dirhem ağırlığında bir tartma ölçüsü.
oklamak: Atmak.
okunmadın: Çağırılmadan.
okuşmak: Bir kimse ile kardeş olmak.

olıcak: Olunca.

omca: Kütük, ağaç kökü, üzüm kütüğü.

onat: Uygun, temkinli, özenli, düzgün, ahlâklı.

onmak: İyi duruma erişmek.

ondurmak: İyi duruma eriştirmek.

ongun: Bol.

orijin: Asıl, başlangıç, kaynak, menşe (köken), etimoloji.

Ortak Orta Asya Türkçesi: Eski Türkçe döneminden sonra gelen, X-XII. yüzyıllar arasında sürdüğü kabul edilen yazı diline Türkologlarca verilen ad.

oyan: Palan.

ozan: Saz şairi, âşık.

ozmak: İlerlemek.

— Ö —

öget: Güzel, beğenilen, makbul, uygun, beğenmeğe değer.

öküz: 1 — Öküz, 2 — Irmak.

ömez sen: Düşünmezsin, hatırlamazsın, anlamazsın, bilmezsin.

ötlügen: Bülbül cinsinden küçük bir kuş.

öz: 1 — Esas, 2 — Kendi, 3 — Cevher.

özdeyiş: Vecize, büyük kimselerin söylediği özlü söz.

— P —

pafta: Büyük haritaları meydana getiren parçalardan her biri.

palan: Enli ve yumuşak bir çeşit eyer.

panbuk: Pamuk.

pây: Ayak.

payını almak: Azarlanmak, birisinin nasıl insan olduğunu anlayıp gereken acı dersi almak.

pâyidar: Sürekli.

perva: Çekinme, sakınma, korku.

pes: 1 — Art, arka, geri, 2 — İmdi, bundan sonra, öyle ise.

peşrev: Doğu müziğinde faslın giriş taksiminden sonra çalınan parça.

pendname: Divan edebiyatında öğüt verici nitelikte şiirler veya bu şiirlerin toplandığı kitabın adı.

polat (pulat): Çelik.

popüler: Halkla ilgili, halkı konu edinen, halk tarafından bilinen.

pul: Eskiden kullanılmış olan en küçük değerli maden para.

punto: Basım işlerinde harflerin boyunu anlatmada kullanılan ölçü.

pusmak: Saklanmak, gizlenmek, sinmek.

— R —

râz: Sır.

refik: Arkadaş.

romantizm: Aşırı duygululuğa ve hayalciliğe ön plânda yer veren, bunun yanı sıra tarih ve folklorla ilgilenen sanat akımı.

rütbe-i akl: Akıl derecesi.

— S —

sâdır: Çıkan.

safa: Gönül şenliği, eğlence.

sağdıç: Düğünde gelin ve güveyin kılavuzu.

sağılmak: İyi olmak, hastalıktan kurtulmak.

sağır kef: Eski yazıda, burundan söylenen n seslerinin gösterildiği harf.

sağrak: Sürahi, kâse, kap, kadeh.

sak: Uyanık, tetik, dikkatli, kulağı çabuk duyar.

sakınmak: Düşünmek.

sâkıt olmak: Düşmek, değerinden kaybetmek.

saksığan: Saksığan.

sama (sema): Mevlevilerin raksı.

sana sana: Düşüne düşüne.

sanmak: 1 — Zannetmek, 2 — Düşünmek, 3 — Dilemek.

sanu sanmak: Düşünüp taşınmak.

sanup sanup: Düşüne düşüne.

sanusuz: Düşüncesiz.

sapratmak: Tokat vurmak, şiddetle azarlamak.

sapu-y-ıla: Sapı ile.

sarraf: Para ve altın bozan, değiştiren, alıp satan kimse.

satu bazar: Alışveriş.

sav: Söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şan, atasözü.

savılınca: Savuluncaya kadar, zaman geçinceye kadar.

sayru: Hasta.

sayu: Diyerek, sayarak.

sebat: Bir kararda durma.

seci: Nesir cümlelerinde kafiye (uyak).

seğek: Bkz. Senek.

seğirtmek: Çabuk adımlarla veya sıçrayarak yakın bir yere doğru yürümek.

sembol: Özel bir anlamı bulunan resim, harf gibi işaret.

senek: Testi, kadeh, bardak.

sımak: Kırmak, bozmak.

sınanmış: Denenmiş, tecrübe edilmiş, imtihandan geçirilmiş.

sınmak: Bozulmak, yenilmek, kırılmak.

sihir: Büyü, büyü kadar etkili.

sin: Mezar.

sirkat: Çalma, hırsızlık.

siyasetname: Yönetim üzerine görüşleri bildiren kitap.

siymek: (Kedi ve köpek için kullanılır) İşemek.

sof: Yün, yapağı; yünden yapılmış hırka.

sofra çekmek: Ziyafet vermek, toy hazırlamak.

sofi: Sofu.

somut: Varlığı duyularla anlaşılan, müşahhas.

soyut: Varlığı kafada tasarlanan, mücerret.

söylegen: Söylenen, çok söyleyen, dırdır eden.

sungur: Akdoğan.

susalık: Susuzluk.

suv (suw): Su.

sülüs: Arap alfabesiyle yazılan bir yazı çeşidi.

sümerolog: Sümer dil ve edebiyatını inceleyen bilgin.

sürçmek: Tökezlemek, yere dikkatsiz basıp yıkılır gibi olmak.

sürece: Sürekli, ateşe sürülmüş olan (cezve için).

süsegen: Boynuzlama huyu olan, çok boynuzlayan.

süsmek: Boynuzu ile vurmak.

— Ş —

şâkird: Öğrenci, çırak, yamak.

şecaat: Yiğitlik, yüreklilik.

şer: Kötülük.

şerh: Açıklamak.

şeriat: Kuran âyetlerine dayanan müslümanlık yasası.

şom: Uğursuz.

şorva: Çorba.

şu'le: Işık, parıltı.

ta'am: Yemek.

tab: Denk, uygun, pes, yetişir, kâfi.

tablet: Pişmiş çamurdan yapılmış, eskiden Mezopotamyalılar ve Etiler'-den kalma yazılı belge.

tağlamak: Dağlamak, kızgın demirle yara açmak.

tağ: 1 — Dağ, 2 — Yara.

takdir: Alinyazısı, değer biçme.

talaşmak: Dalaşmak, kavga etmek, itişip boğuşmak.

taliğ: Talih.

tama': Tamah, tamahkâr.

tama tama: Damlaya damlaya.

tamah: Açgözlülük.

tamır: Damar, sinir.

tamu: Cehennem.

tamuzluk: Yoğurt yapmak için süte katılan maya.

tana: Dana.

tanışıkçu: Danışıkçı, kendisine akıl danışılan insan.

tanışıklı: Danışan, akıl soran.

tanlamak: Şaşırmak, hayrette kalmak.

Tanrı karaduğı: Allah'ın lânetlediğı.

tapu kılmak: Hizmet etmek.

taraba: Tahta perde (Tekkelerde tempo tutmak için kullanılırdı.)

taru: Darı.

tasa: Güç bir durumun doğurduğu üzüntülü düşünce.

tasavvuf: Kişinin gönlünü Tanrı sevgisine bağlaması, bu esasa göre kurulmuş bulunan ve başka özellikleri de olan bir düşünce sistemi.

Tat: Fars, İranlı.

tavar: Davar, mal, para, evcilleştirilmiş hayvan. (Eskiden özellikle at, eşek gibi binit hayvanlarına denirdi; bugün Anadolu'da koyun keçiye de denir.)

tavla: At ahır.

tavlamak: (Hayvan için) Semirmek.

tavsif: Vasıflandırma, nitelendirme.

tayınmak: Ayağı kayıp düşmek.

tefekür: Düşünme, düşünüş.

tehzil: Alaya alma.

tek durmak: Uslu durmak.

tekabül etmek: Karşılığı olmak.

- tekdir:** Azarlama, paylama.
- tekebbürlük:** Kibirli olma, büyüklük satma.
- tekin:** boş, beyhudə.
- tekke:** Eskiden tarikat adamlarının toplanıp âyin yaptıkları yer.
- telim:** Çok (Tellim, dellim, delim de denir.)
- temaşa:** (burada) Görülecek türlü türlü şeyler.
- terbiyetsiz:** Terbiye edilmemiş, iyi eğitilmemiş.
- terki:** Eyerin arka kısmı.
- tering:** Derin.
- teshil:** Kolaylaştırma.
- teşbih:** Benzetme.
- tevekkel:** Her şeyi oluruna bırakan.
- tevil:** Sözü çevirme.
- tezek:** Kurutulmuş hayvan tersi (Köylerde yakıt olarak kullanılır.)
- tımar:** 1 - Selçuklular, Anadolu beylikleri ve Osmanlılar'da toprak yönetimi sistemi, 2 - Hayvan bakımı.
- tımarlamak:** Tımar etmek, hayvanı temizlemek.
- tirit:** Kızartılmış ekmeği et suyu ile haşlayarak yapılan yemek.
- tiyin:** Diye, diyerek, deyip.
- tiz-reftar:** Acele yürüyen, acele yürüyüş.
- toğru:** Habersizce.
- tokurkak:** Tokluğu bilmeyen, kendisini tok hisseden, tokluğa değer vermeyen.
- tomalmak:** İki kat olmak, kamburlaşmak.
- ton:** Bkz don.
- tonuz:** Domuz.
- topoğrafik:** Bir yerin engebeleri, konumu ile ilgili.
- tora biçmek:** Torba biçmek, torba hazırlamak.
- torlak:** 1 - Acemi, alışmamış, 2 - Küçük bir kuş, 3 - Sokaklarda yatan serseri.
- toruk:** Zayıf, güçsüz.
- torva:** Torba.
- tosık:** Doyma, tok olma.
- tosun:** Genç boğa, iki yaşını geçmiş kara sığır aygırı.
- toyın:** Buda dininin din büyüğüne verlien ad.
- töre:** Bir toplulukta tutulagelen yolların topu, âdetler ve ahlâk.
- tragedya:** Konusunu efsanelerden veya tarihten alan acıklı nitelikte tiyatro eseri.
- transkripsiyon:** Bir yazıyı kolay okunacak yolda belli bir işaret sistemi ile yazma.

tupulgalı: Delinmesi (bir şeyin.)

turgay: Büyük çayır kuşu.

turmak: Kalkmak.

türe: Bkz töre.

Türkçe Turfan Metinleri: Turfan şehrindeki araştırmalarda ele geçen ve Uygur Türkçesi dönemi ile ilgili olan, batıda Türkisch Turfan Texte denilen belgeler.

türkolog: Türk dili ve edebiyatı üzerinde araştırma ve inceleme yapan bilginlere verilen ad.

tütün: Duman.

tüz ol: Düzdür, eşittir, birdir.

— U —

ucuz ermiş: Kolay imiş.

ud: Sığır, öküz.

uğru: Hırsız.

uğurlamak: Yollamak, def etmek, kovmak.

uğurluk: Hırsızlık.

ulyak: Taban astarı.

uvak: Ufak, küçük.

Uygur Türkçesi Dönemi: Genellikle Uygur devleti sıralarında Asyada konuşulan Türkçe. (Eski Türkçe döneminden sonra gelmektedir.)

uz: Yatkın, uygun, münâsip.

uzun yaşun uçı: Uzun ömrün, çok yaşamanın sonu.

— Ü —

ülütmek: Traş ettirmek.

ün: 1 - Şan, şöhret, 2 - Ses.

üşküf: Yarısı arkaya sarkan uzun bir başlık. (Yeniçeri keçe külâhı.)

üşmek: Üşüşmek, bir şeyin üstüne çokça gelip toplanmak.

üzgeli: (Bir şeyi) kesmesi, kırması, koparması, delip parçalaması.

üzülmek: Kopacak duruma gelmek.

— V —

vahdet: Tanrı'nın birliği. Bütün varlıkları, bütün işleri Tanrı'nın sıfatları-nın görünüşü sayan tasavvuf inancı.

vav: Arap alfabesinde v harfinin adı.

vesselâm: Sözü'n kısıtı.

virmelü: Verecek.

yaba: Harman savurmakta kullanılan çatal biçiminde tahta kürek.

yaban: İssiz kır.

yabana atmak: Hiç değer vermemek, değersiz görmek.

yağı: Düşman.

yağır: Eyer vurması yüzünden hayvanın sırtında açılan yara.

yağır at: Yağırı olan at.

yağşılık: İyilik.

yalım: Mertebe, derece.

yamanlık: Kötülük, fenalık.

yancuk: Para kesesi, at zırhı.

yanılacak: Yanılınca.

yanın: Yan yan.

yap: Kapa.

yarpuz: Nane cinsinden güzel kokulu bir bitki.

yaşurmak: Gizlemek, saklamak.

yatur: Yatan, iş görmeyen.

yava kılmak (yavu kılmak): Kaybetmek.

yavşan: Mavi ve beyaz renkte çiçekleri olan acı bir ot.

yavuz: Kötü, fena, şiddetli, sert.

yavuz sirke: Keskin sirke.

yazma: Elle yazılmış kitap .

yedmek: Çekip götürmek.

yeğ: İyi, üstün.

yeğrek: Daha iyi, daha üstün.

yen: Giyeceklerde kol ya da kol ağzı ile bilek arasındaki boşluk.

yendek: Daima, durmamacasına, durmadan, her zaman.

yenge: 1 — Ağabey, dayı, amca karısı, 2 — Düğünde kılavuzluk eden kadın.

yermek: Arkasından konuşmak, kınamak, ayıplamak.

yılkı: At veya eşek sürüsü.

yıymak: Kokmak.

yidilmek (yedilmek): Çekip götürülmek.

yiğ: Bkz. yeğ.

yiler: Yel gibi giden.

yilişmek: Yel gibi gitmek.

yinçge: İnce.

yitmek: 1 — Kaybolmak, 2 — Erişmek, 3 — Kâfi gelmek.

yitürmek: 1 — Kaybetmek, 2 — Eriştirmek, ulaştırmak.

yiyyecek: Yeyince.

yiyni: Yeyni, hafif.

yoğın (yoğun): Yoğun, kaba, kalın.

yonga: Yontulan ya da rendelenen tahtadan çıkan küçük parça.

yorga: Biniciyi sarsmadan, koşmaya yakın bir hızla yürüyen at.

yo: Kuru, yağsız, yavan, katıksız, tatsız.

yöğürmek: Hızlı yürümek, koşmak.

yumak: Yıkamak.

yumuş: Hizmet, vazife, iş.

yurdu: İğne deliği.

yuwka: Yufka, ince.

yuyılmış: Yıkanmış, (yazı için) silinmiş.

yuyka: Yufka, ince.

yügrük: Yürük, hızlı giden.

— Z —

zadelik: Soyluluk, asillik.

zemheri: Karakiş, kışın 22 aralıkla 1 şubat arasındaki kırk günlük şiddetli ve zorlu zamanı.

zencir üzme: Zinciri söküp götürmek.

zeval: Düşkünlük, bozulma; yok olma, yok edilme, ölüm.

zırva: Saçma sapan (söz).

zıkr: Anma, hatıra getirme, adını söyleme.

zügürt: Parasız.

ATASÖZLERİ BİBLİYOGRAFYASI

YAZMALAR

TEZLER

BASIL KİTAPLAR

MAKALELER

DERLEMELER

ATASÖZLERİ BİBLİYOGRAFYASI

Bu bibliyografya, kendisinden önceki bibliyografyanın geliştirilmesi ile ortaya konuyor. Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan ve Ömer Âsım Aksoy'un başkanlığındaki bir uzman kurulca hazırlanan "ATASÖZLERİ VE DEYİMLER" adlı kitabın dördüncü bölümünde (513-542. sayfalar) atasözleri konusunda Türkiye'de o tarihe kadar ortaya konmuş en geniş bibliyografyaya yer verilmiş oldu.

Burada sunulan bibliyografya, yukarda adı geçen atasözleri bibliyografyasının daha olgun bir hale getirilmesiyle elde edilmiştir. Şöyle ki:

1 — T.D.K. tarafından yayımlanan kitapta hem atasözleri hem de deyimlerle ilgili kaynaklar bir arada ele alınmıştı. Elinize aldığınız bu kitapta ise deyimlerle ilgili olan kaynaklar ayıklanmış, yalnız atasözleri ile ilgili olan kaynaklar verilmiştir.

2 — 1965 yılında hazırlanan bibliyografyada anılmayan fakat o yıllara kadar yayımlanmış bulunan kitaplar ve dergilerde yer alan yazılar eklenerek görülen eksiklikler tamamlanmıştır.

3 — 1965'ten sonraki kitap ve dergiler, yapılan çalışmalar, çeşitli araştırmaları da içine alan bu bibliyografyamız, T.D.K.'nca yayımlanan eseri geniş ölçüde tamamlayan ve bütünleyen bir kaynak olma niteliğini kazanmaktadır.

4 — Bibliyoğrafyamızın bir bölümünü Türkiye dışındaki atasözleri çalışmalarını gösteren yayımlara ayırdık. Bu bölüm, Stanisława Plaskowicka - Rymkiewicz'in A. Dilaçar'a yollamış bulunduğu bibliyoğrafyaya birtakım eklemeler yapılarak daha geniş olarak hazırlandı.

5 — Sayın Ülkütaşır'ın görmediği ve bunun yanı sıra Polonyalı türkoloğun adlarını ve künyelerini verdiği Türkiye'de yayımlanmış bulunan eserler de ilgili bölümde bir araya getirilerek bir bütünlük sağlandı.

YAZMALAR VE TEZLER

- 1 — *Akalın, L. Sami*: Dede Korkut Kitabının Folklor Bakımından Değerlendirilmesi (Doktora tezi), İstanbul 1969, 269 sayfa.
- 2 — *Akmangil, Noman*: Altınordu Atalarsözü (Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etütler Bölümü: 60)
- 3 — *Akşemsettinoglu Emrullah Efendizâde Mehmet* (?-1552): Mecmua-ı Durub-ı Emsal (Osmanlı Müellifleri 3. cilt, 138. sayfaya bkz.)
- 4 — *Alkış, Necmiye*: Tercüme-i Pendname-i Feridüddin Attar (Edisyon Kritik, tahlil) 1952-1953, XXV + 86 sayfa. "Türkiyat Enstitüsü t 242 no. da kayıtlı."
- 5 — *Ali Emiri*: Durub-ı Emsal (Fatih Millet Kitaplığı, Yazmalar Bölümü No: 209, 211'de kayıtlı. Üç defter halindedir.)
- 6 — *Atalay, Besim*: Atasözlerinin Ana Kaynakları (Henüz basılmamıştır.) (Türk Dili Dergisi 171. sayı, Aralık 1971'e göre.)
- 7 — *Atasözleri* (Süleymaniye Kitaplığı, Esat Efendi Bölümü No: 2733) (Eserin 50-67. sayfaları arasında 700-800 kadar atasözü var.)
- 8 — *Atasözlerinin İzahı*. Yazma Mecmua. (Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı. No: 2897)
- 9 — *Aybars, Nevin*: Divan-ü Lûgat-it Türk'teki Atasözleri ve Öğütler. (Transliterasyon, tercüme, mevzularına göre tasnif) 1948-1949, XI + 143 + XI sayfa. (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Tezler Bölümü, No: 1706 ve Türkiyat Enstitüsü T 311'de kayıtlı.)
- 10 — *Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı*: Atalarsözü Mecmuası. 2 cilt, 1326/1910 (Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etütler Bölümü: 59)

Bu eser hakkında Halk Bilgisi Haberleri I. cilt, 3. sayıda şu bilgi veriliyor: "I Cilt Kanun-ı Kadîm-i Felsefî Cöngü Mecmuası, II. cilt Durub-ı Emsal-i Osmanî, Halk Bilgisi Atalar Sözü Cöngü."

- 11 — *Darbimeseller ve Onlara Uygun Beyitler*. Yazma Mecmua (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, No: 3510)
(Mecmuanın 50-100. sayfalarında Güvanî, Sâbit, Emrî, Nâbî, Atâî, Kabulî gibi şairlerin manzum atasözleri niteliğindeki beyitleri toplanmıştır.)
- 12 — *Defterdarzâde, Ahmet Cemalî*. (? - 991/1583): Matal-i Cemalî. (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Türkçe Yazmalar Bölümü. No: 9263)
- 13 — *Durub-ı Emsâl*. Yazma Mecmua. (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, No: 3349. Yazmanın 313-325. sayfalarında 700 atasözü vardır.)
- 14 — *Durub-ı Emsâl*. Yazma Mecmua. (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, İbnü'l Emin Mahmut Kemal Bölümü No: 2486)
(Mecmuanın 171-186. sayfalarında 726 atasözü vardır.)
- 15 — *Emirî (Diyarbakırlı)*: Pendnâme-i Emirî. (manzum) XVI. yüzyıl. (Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Yazmalar Bölümü A/362'de kayıtlı)
- 16 — *Emrî*: Durub-ı Emsâl-i Müstâmele. XVI. yüzyıl. (Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Yazmalar Bölümü, A/361'de kayıtlı)
- 17 — *Fodlacızâde Rasım*: (? - 1270/1853) Durub-ı Emsâl-i Osmanîye. (Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, II. cilt, 200. sayfaya bkz.)
- 18 — *Güvahi, Mehmet bin Abdullah*: Pendnâme (yahut Pendnâme-i Güvahi) 933/1526-1527. İstanbul ve Ankara kitaplıklarında altı nüshası var. Süleymaniye Kitaplığı Lala İsmail Bölümü No: 242 ve İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar Bölümü No: 1907'yi örnek olarak gösterebiliriz. Bkz: Prof. Fahir İz, Türk Edebiyatında Nazım I. cilt, 771. sayfa, İst. 1967.
- 19 — *Halis İbrahim*. Mecmuatü'l Emsâl ve'l Hikâyetü'l Fari-siyye. (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Rıza Paşa Bölümü No: 87)
- 20 — *Hamit Mehmet* (? - 1258/1842): Terceme-i Mazaminü'l Emsâl. (İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Yıldız Kataloğu)

- 21 — *Hacı İbrahim* (? - 1217/1802): *Durub-ı Emsâl-i Türkiyye*. (Bu eser için bkz: Osmanlı Müellifleri I. cilt, 282. sayfa)
- 22 — *Hazihü'l Risâleti min Kelimât-ı Oğuznâme el-Meşhur bi Atalarsözü*. (Pertsch, Wilhelm. Verzeichniss der Türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin) (Eserin IV. cilt, 65-67. sayfalarında eski Türk atasözleri vardır.)
- 23 — *Manzum ve Musavver Durub-ı Emsâl*. (Topkapı Sarayı Kitaplığı, Hazine Kitapları, No: 1589) (Eserde 275 atasözü bulunmaktadır.)
- 24 — *Mecmuatü'l Resâil* (Nuruosmaniye Kitaplığı, No: 5001. Atasözleri risâlesi, mecmuanın 206-211. sayfalarındadır.)
- 25 — *Mustafa* (? - 1231/1816): *Durub-ı Emsâl-i Türkiyye*. (Eserde 100'den fazla atasözü vardır. Bkz: Osmanlı Müellifleri II. cilt, 34. sayfa)
- 26 — *Mustafa Nedim*: *Tuhfetü'l Nedim*. 1126/1714 (Fatih Millet Kitaplığı No: 103-104'te kayıtlı olan eserde birkaç yüz atasözü vardır.)
- 27 — *Müstakimzâde Süleyman Sadettin*: *Durub-ı Emsâl*. 1787 (Süleymaniye Kitaplığı, Esat Efendi Bölümü, No: 3740; İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Yıldız Bölümü, No: 3702; Fatih Kitaplığı, Pertev Paşa Bölümü No: 614'te kayıtlı eserde ilk harflerine göre düzenlenmiş 250 kadar alfabetik atasözü vardır.)
- 28 — *Nâli Mehmet bin Osman*: *Tuhfetü'l Emsâl*. 1085/1674 (Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi Kitaplığı, No: 2472)
- 29 — (Ötüken) *Adnan Cahit*: *Türkiye'de Kullanılan Atasözleri*. 1933-1934, 123 sayfa. (İstanbul Üniversitesi Tezler Bölümü No: 216 ve Türkiyat Enstitüsü T 18'de kayıtlı.)
- 30 — *Salih Efendi*: *Durub-ı Emsâl - Kelâm-ı Zurefa*. 1922 (Fatih Kitaplığı Yazmalar Bölümü)
- 31 — *Taşkentli Mehmet Nakşibendî*: *Durub-ı Emsâl*. 1020/1611 (Süleymaniye Kitaplığı, Aşir Efendi Bölümü. No: 483)
- 32 — *Tosyalı Ahmet Nazif*: *Ukudü'l Leâl fi Tercemeti'l Emsâl*. 1818-1819 (Köprülü Kitaplığı, Asım Bey Kitapları No: 405)

ATASÖZLERİ ÜZERİNE KİTAPLAR

- 33 — *Abdülahad Nuri*: Atalarsözü. (Kadim Türkçe gayet müfit, muhtasar sav-meselleri, emsâl-i osmaniyemizde bulunabilen mukabillerini, münasebet-i darb ü iratlarını ve bazı mütelâat-ı münasebeyi hâvidir.) İstanbul, 1334/1918, Yeni Osmanlı Matbaası, 68 sayfa.
- 34 — *Abdülahad Nuri*: Atalarsözü. Kastamonu 1923, Kastamonu Basımevi, 65 sayfa. Divan-ü Lûgat-it Türk'teki savları kapsayan ilk eserdir. Eserde 290 atasözü vardır.
- 35 — *Ağakay, Mehmet Ali*: Türkçe Sözlük. 5. baskı, Ankara 1969 (Türk Dil Kurumu yayınlarından olan sözlüğün maddelerinde yeri geldikçe atasözlerinden tanıklar verilmiştir.)
- 36 — *Ahmet Fevzi Efendi*: Durub-ı Emsâl Mecmuası (Osmanlı Müellifleri, II. cilt, 382. sayfaya bkz.)
- 37 — *Ahmet Mithat*: Durub-ı Emsâl-i Osmaniye Hikemiyatının Ahvalini Tasvir. İstanbul, 1288, Kırkanbar Basımevi, 224 sayfa, 1871.
- 38 — *Ahmet Mithat*: Türki Durub-ı Emsâl. İstanbul 1871, Matbaa-ı Âmire, 168 sayfa. (Eserde 4300 atasözü ve deyim vardır.)
- 39 — *Ahmet Rasim*: Cümel-i Hikemiye-i Osmaniye. İstanbul 1303/1887. Arakel Kütüphanesi, 64 sayfa, Osmanlı Kütüphanesi No: 6
- 40 — *Ahmet Rasim*: Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiye. İstanbul 1303/1887, Arakel Kütüphanesi, 65-128. sayfalar, Osmanlı Kütüphanesi No: 41. (1-64. sayfaları içine alan ilk kitap, Halil Edip tarafından hazırlanmıştır.)
- 41 — *Ahmet Rıza*: Atalarsözü. Çankırı 1933, Çankırı Basımevi, 102 sayfa. (Kitapta 4500 kadar atasözü vardır.)

- 42 — *Ahmet Vefik Paşa*: Müntahabat-ı Durub-ı Emsâl-i Türkiyye. İstanbul 1871 (?), Matbaa-ı Âmire, 303 sayfa.
- 43 — *Akay, İ. Hakkı*: Balıkesir Halkiyatı. 2 cilt, Balıkesir 1942, Türk Dili Basımevi, 245 sayfa.
- 44 — *Akbaş, Fuat Sait Uğur*: İçel Rehberi. Mersin 1944, Yeni Mersin Basımevi, 152 sayfa, resimli. (Eserde 274 yerli atasözü vardır.)
- 45 — *Aksoy, Ömer Asım*: Gaziantep Dilinin Tetkiki. Gaziantep 1933, Halk Fırkası Basımevi, 215 sayfa. (Eser, Gaziantep Halkevi yayınlarından olup atasözlerine de yer vermektedir.)
- 46 — *Aksoy, Ömer Asım*: Gaziantep Ağzı Üzerine Etütler. Deyim, Takım Söz, Meşhur Söz, Atalar Sözü, Türk Dili Belleten 1940, 5-6. sayıdan ayırıbasım, Ankara 1940, Recep Ulusoglu Basımevi, 65-96. sayfalar. "Türk Dil Kurumu Yayını"
- 47 — *Aksoy, Ömer Asım*: Gaziantep Ağzında Atasözleri. Ankara 1941, Recep Ulusoglu Basımevi, 81 sayfa. "Türk Dil Kurumu yayını"
- 48 — *Aksoy, Ömer Asım*: Gaziantep Ağzı II. Deyimler, Meşhur Sözler, Atasözleri, Dualar, Beddualar. İstanbul 1945, İbrahim Horoz Basımevi, 420 sayfa. Türk Dil Kurumu Yayınları No: 95 (Eserin 2. bölümünde 860 atasözü vardır.)
- 49 — *Aksoy, Ömer Asım*: Atasözleri ve Deyimler. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965, Türk Dil Kurumu yayınları, No: 238, 542 sayfa. (Eser inceleme, atasözleri ve deyimler dizini, bibliyografya gibi üç geniş bölümden meydana gelmiştir.)
- 50 — *Aksoy, Ömer Asım*: Atasözleri ve Deyimler (El Kitabı). Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları Dil Konuları Dizisi, No: 11 (1965 yılında yayınlanmış bulunan eserin pek az farklı olanıdır. Yalnız bazı bölümler çıkarılmıştır.)
- 51 — *Aksoy, Ömer Asım*: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1969, Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 279, 406 sayfa.
- 52 — *Aksoy, Ömer Asım*: Atasözleri Sözlüğü. "Türk Dil Kurumu Yayınları" Ankara 1971, 392 sayfa. 1965 yılında basılmış bulunan eserdeki atasözlerinin yeniden gözden ge-

çirilmesiyle hazırlanmış olup her atasözü kısaca açıklanmıştır.)

- 53 — *Akverdi, Hamdi*: Halk İçin Atalar Sözüne Tatbik Edilmiş Ruhi Bilgiler. İstanbul, 1940 (Eserde 72 atasözünün psikolojik çözümü var.)
- 54 — *Andreas, Dr. Gotfried*: Atasözü Öğrenelim. 4. baskı. Çeviren: Turan Aziz Beler, İstanbul 1947, Cumhuriyet Basımevi, 378 sayfa.
- 55 — *Arat, Reşit Rahmeti*: Eski Türk Şiiri. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965, XXIII + 506 sayfa. (Eserin 53-54. sayfalarında Uygur türkçesi ile atasözleri ve açıklamaları yer alıyor.)
- 56 — *Arsunar, Ferruh*: Gaziantep Folkloru. İstanbul 1962. Milli Eğitim Basımevi, 318 sayfa. (Eserde 149 atasözü vardır.)
- 57 — *Aşkun, Vehbi Cem*: Sivas Folkloru. Sivas 1941. Kâmil Basımevi, 367 sayfa. "Sivas Halkevi yayınlarından No: 6"
- 58 — *Atakurt, Mithat*: Urfa Folklorundan Bir Demet. Ankara 1951, II. Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü, 79 sayfa.
- 59 — *Atalay, Besim*: Çeşitli Halk Fıkraları ve Deyimleri. Ankara 1968, (Kitapta atasözlerine dayalı fıkra ve deyimlere de yer verilmiştir.)
- 60 — *Atasözleri, Darbimesel Olmuş Kelime ve Tabirler*. Ankara 1953, Emek Basım-Yayınevi. 16 sayfa. "Güvercin Kitap Yayını. No: 24
- 61 — *Ayanî Mehmet Emin*: Durub-ı Emsal Risalesi, 1738-1739 (Eserde 1000 kadar atasözü vardır.)
- 62 — *Aytöre, İ.*: Atasözleri ve Söz Çalımları. Bolu 1938, Bolu Basımevi, 31 sayfa. "Bolu Halkevi yayınlarından"
- 63 — *Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı*: Türke Doğru I-II, İstanbul 1943. (Kitabın I. cildinin 154. sayfasında Atasözleri hakkında görüşlere yer veren bir bölüm var.)
- 64 — *Bayrı, Mehmet Halit*: İstanbul Folkloru. İstanbul 1947, Türkiye Yayınevi, 236 sayfa. (Eserde 34-51. sayfalarda alfabetik düzene göre atasözleri sıralanmıştır.)
- 65 — *Bekşioğlu, Şemsettin*: 1001 Ziraî Atasözü. Yeni Matbaa. Ankara 1952, 73 sayfa.
- 66 — *Bergama'da Folklor*. Cumhuriyet Basımevi, İzmir 1941, 85 sayfa.

- 67 — (*Beysanoğlu*) *Şevket*: Diyarbakır Folkloru. Diyarbakır 1943 Diyarbakır Basımevi, V + 255 sayfa. “Diyarbakır Halkevi Neşriyatı”
- 68 — *Birtek, Ferit*: En Eski Türk Sıvıları. Divan-ü Lûgat-it Türk'ten Derlemeler I., Ankara 1944, Alâeddin Kral Basımevi, 122 sayfa. “Türk Dil Kurumu yayınlarından” (Divan-ü Lûgat-it Türk'teki sıvıları inceleme, açıklama, dizinleme ve sıvılarla ilgili notlar koyma yönünden dik-kate değeri bir kitaptır.)
- 69 — *Bolulu, Ahmet Canip bin Hüseyin*: Cümel-i Hikemiyye-i Türkiyye. Kastamonu Basımevi, (Vilâyet Matbaası), Kastamonu, 22 sayfa.
- 70 — *Borataş, Pertev Naili*: Halk Edebiyatı Dersleri. Ankara 1942, Uzluk Basımevi, 159 sayfa. “Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını” (Eserin 5. bölümünde atasözleri inceleniyor.)
- 71 — *Borataş, Pertev Naili*: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul 1969, Gerçek Yayınevi, 1. baskı, Eylül 1969. (Yedinci bölüm atalarsözü, alkış, kargış başlığını taşıyor. 128-135. sayfalarda atasözleri üzerine görüş ve açıklamalar yer alıyor.)
- 72 — *Cenubi Marmara Havzası Coğrafyası*. Bursa vilâyeti, (İstanbul) 1926, Askerî Coğrafya Encümeni. (Eserde Bursa ve ilçelerinde söylenen atasözlerinden bir kısmı ayrı ayrı yazılmıştır.)
- 73 — *Çağatay, Prof. Dr. Saadet*: Kazakça Metinler, Ankara 1961, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 110, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No: 18 (Eserin 12-97. sayfaları atasözlerine ayrılmıştır.)
- 74 — *Çaylı, Fehmi*: İlgin Folkloru, Birinci Kitap. Konya 1945. Yeni Kitap Basımevi, 220 sayfa. “Konya Halkevi Tarih-Müze Komitesi Yayınları”, Seri: I, 1. sayı. Büyük boy. (Eserin 129-219. sayfalarında atasözleri, deyim ve diğer sözlerle birlikte 2881 söz sıralanmıştır.)
- 75 — *Çekli, Hasan - Mehmet Dobada*: Ataların Dilinden. Samsun 1945, Samsun Basımevi, 170 sayfa. “Samsun Halkevi Yayınları: 7” (Eserde 2400 atasözü vardır.)
- 76 — *Demir Alp*: Türk Darbimeselleri Yahut Atalarsözü. İstanbul 1933, Tefeyyüz Kütüphanesi, 200 sayfa.

- 77 — *Dilçin, Dehri*: Edebiyatımızda Atasözleri I., İstanbul 1945, 221 sayfa. “Türk Dil Kurumu yayınlarından” (İlgi çekici bir eserdir.)
- 78 — *Dimitriyadis, Jan*: Durub-ı Emsâl-i Osmaniyye ve Franseviyye (Proverbes Turc-Français), İstanbul 1888, Ebüzziya Basımevi, 50 sayfa.
- 79 — *Doğudandoğan, Yusuf*: Atasözü ve Tortum Sesi. Adana 1940, İpek Basım ve Ciltevi, 23 sayfa. (Yazar, kitabına aldığı her atasözüne uygun bir mısra eklemiştir.)
- 80 — *Edip Ahmet b. Mahmut Yükneki*: Atebetü'l Hakayık. Hazırlayan: Reşit Rahmeti Arat, İstanbul 1951, “Türk Dil Kurumu Yayını”
- 81 — *Ekrem Reşat - Osman Ferit*: Musavver Nevsal-i Osmanî, 4 cilt. İstanbul 1909-1912 (Her cildin altında atasözü, fıkra, deyim, beyit var.)
- 82 — *Elçin, Şükrü Murat*: Kerem İle Aslı Hikâyesi. Ankara 1949, Milli Eğitim Basımevi, 128 sayfa. (Kitabın 46. sayfasında atasözleri var.)
- 83 — *Emir, Sabahat*: Atasözleri ve Vecizelerin Açıklanmaları. İstanbul 1969, (Kitap, okullardaki kompozisyon çalışmalarına yardımcı olmak üzere hazırlanmıştır.)
- 84 — *Erdoğan, Fehmi*: Türk Atasözü, Mani ve Bilmeceleri. İstanbul 1963, Nurgök Matbaası, 48 sayfa.
- 85 — *Ergin, Dr. Muharrem*: Dede Korkut Kitabı I. Giriş, metin, faksimile, Ankara 1958, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XVII + 251 sayfa. “Türk Dil Kurumu yayınlarından Sayı: 169”
- 86 — *(Ergun) Sadettin Nüzhet - Mehmet Ferit*: Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı. Konya 1926, Konya Basımevi, 347 sayfa. (Eserde 2057 atasözü vardır. Ayrıca atasözlerinin anlam ve nitelikleri de açıklanmıştır.)
- 87 — *Ertan, An*: Derslerle İlgili Seçme Atasözleri. İstanbul 1958, Hamle Basımevi, 64 sayfa.
- 88 — *Ethem, Dr.*: Terbiye-i İrade. 2. baskı. İstanbul 1926, Hüs-nûtabiat Basımevi, 314 sayfa.
- 89 — *Freilitz, Dr. Ravlig*: Türkmen Aşiretleri. (çeviri), İstanbul 1917. Matbaa-ı Orhaniye, 533 sayfa. “Aşair ve Muhacirin Müdüriyyet-i Umumiyesi Neşriyatı, No: 2” (Eserde 99 orijinal Türkmen atasözü vardır.)
- 90 — *Gökşen, Enver Naci*: Kompozisyon İlkeleri ve Antolojisi.

İstanbul 1969, "May yayınları" (Kitabın 143-148. sayfalarında atasözleri ve özlü sözlerin açıklamaları üzerine kompozisyon bilgileri verilmektedir.)

- 91 — *Gökyay, Orhan Şaik*: Dede Korkut. İstanbul 1938, Arkadaş Basımevi, 2 + LXXVII + 172 sayfa, büyük boy.
- 92 — *Gölpınarlı, Abdülbaki*: Yunus Emre, Risalat-al Nushiyya ve Divan, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1965, LIII + 310 + 210 sayfa. "Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını: 1"
- 93 — *Gölpınarlı, Abdülbaki*: 100 Soruda Tasavvuf. Gerçek Yayınevi, İstanbul 1961, (180. sayfada folklor, dolayısıyla atasözlerinde tasavvuf izleri gösterilmiştir.)
- 94 — *Güney, Eflâtun Cem*: Folklor ve Eğitim. İstanbul 1967, Milli Eğitim Basımevi, 25 sayfa. (Kitabın 14-15. sayfalarında atasözleri üzerine açıklamalar yer alıyor.)
- 95 — *Hasan Lütü - Muzaffer Lütü*: Türk Atalarsözü. İstanbul 1928, Hilmi Kitabevi, 68 sayfa.
- 96 — *Haşim Veli*: Atalarsözü. İstanbul 1926, Mahmutbey Basımevi, 55 sayfa. (İçinde 763 atasözü ve deyim yer alan eser, 1928'de yeni harflerle de basılmıştır.)
- 97 — *Hıfzı (Edirneli)*: Manzume-i Durub-ı Emsâl. İstanbul 1845, 26 sayfa. Tabhane-i Âmire, (Eserde 700 kadar atasözü vardır.)
- 98 — *Hikâyeli Atasözleri*. İstanbul 1943, Sebat Basımevi, 15 sayfa. "Yeni Adam Yayınları, Çocuk Hikâyeleri Dizisi"
- 99 — *Hüseyin Kâzım Kadri*: Türk Lûgatı. Türk Dillerinin İttikakı ve Edebi Lûgatlar, 4 cilt, İstanbul 1927-1945, Devlet, Maarif, Cumhuriyet Basımevleri, I. cilt XCIX + 859 sayfa; 2. cilt 2 + 982 sayfa; 3. cilt IV + 928 sayfa; 4. cilt 2 + 894 sayfa.
- 100 — *İl Yıllıkları*. (İç İşleri Bakanlığı'nın genelgesi üzerine her ilimiz için ayrı ayrı hazırlanan ve 1967 yılında yayımlanmış bulunan yıllıkların folklor bölümleri, atasözlerini de kapsamaktadır.)
- 101 — *İleri, Esat*: Sözlerin Özü Atalarsözü. İzmir, 1947, Sühulet Basımevi, 55 sayfa.
- 102 — *(İleri) Esat*: Türk Dilinde Darbimeseller. İzmir 1925, Âhenk Basımevi, 36 sayfa.
- 103 — *İnönü (Türk) Ansiklopedisi*. IV. cilt, 87. sayfa, atasözü maddesi.

- 104 — *İzahlı Atasözleri*. İstanbul 1941, Kültür Basımevi, 31 sayfa.
“Kültür Bakanlığı yayınlarından, Çocuk Hikâyeleri: 21”
- 105 — *İzbudak, Velet*: Atalar Sözü. İstanbul 1936, Devlet Basımevi, 88 + 42 sayfa.
“Türk Dil Kurumu Yayınları” (Anadolu’da derlenmiş eski bir el yazmasındaki 698 eski atasözünü ve açıklamalarını kapsamaktadır.)
- 106 — *Kardeş, Mehmet*: Tortum Halk İnanmaları, Âdetler ve Taşlamalar. İstanbul 1961, Ekin Basımevi, 72 sayfa. (Eserde 64 atasözü vardır.)
- 167 — *Kâşgarlı Mahmut: Divan-ü Lûgat-it Türk* (Tercüme, Dizin ve Tıpkıbasım olarak 5 cilt), çeviren: Besim Atalay, Ankara, 1939 - 1943, Alâeddin Kral Basımevi, “Türk Dil Kurumu yayınlarından” I. cilt XXXVI + 530 sayfa, II. cilt 366 sayfa, III. cilt 452 sayfa, IV. cilt 638 tıpkıbasım sayfası V. cilt XL + 886 sayfa.
- 108 — *Kırımlı, Sadi G.*: Atalar Sözü. İstanbul 1939, yeni baskı 1961, Kanaat Kitabevi yayınlarından, 4+ 207 sayfa. (Başlangıç ve bibliyografya Selim Nüzhet Gerçek tarafından yazılmıştır. 2742 atasözü ve 2140 deyim vardır.)
- 109 — *Kitab-ı Mukaddes* (Tevrat ve İncil bir arada): İstanbul 1949, 902 + 274 sayfa, “Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstiklâl Caddesi İstanbul yayınlarından” (Atasözleriyle ilgili Süleyman’ın Meselleri bölümü Eski Ahit kitabının 629 - 658. sayfalarında bulunuyor. Süleyman’ın Meselleri ayrıca küçük cep kitabı olarak da basılmıştır.)
- 110 — *Konstantinidis*: Müntehabat-ı Edebiyat-ı Osmaniye (Vâcid’in Durub-ı Emsal’ini tamamen nakleden bir kitaptır.)
- 111 — *Koşay, Hamit Zübeyr*: Ankara Budunbilgisi. Ankara 1935, Ulus Basımevi, 284 sayfa, resimli. “Ankara Halkevi yayınlarından”
- 112 — *Koşay, Hamit Zübeyr*: Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme. Ankara 1944 (Eserin 343 - 347. sayfaları evlenme ve düğünle ilgili atasözlerine ayrılmıştır.)
- 113 — *Köprülü, Ord. Prof. Dr. M. Fuad*: Türk Sazşairleri I, II, III. ciltler, Ankara 1961. “Millî Kültür yayınları Türk Dili ve Edebiyatı dizisi” (II. cildin 358 - 361. sayfalarında Levni’nin Atalar Sözü destanı var.)

- 114 — *Köyü ve Ziraatı İlgilendiren Atasözleri*. Ankara 1938 “Ziraat Bakanlığı Köy ve Ziraat Kongresi yayını Seri: A, Takım: 29”
- 115 — *Kurgan, Şükrü*: İzahlı Eski Metinler Antolojisi, Maarif Matbaası, Ankara 1943 (Kitabın 26 - 35. sayfalarında Savlar başlığı altında Divan-ü Lûgat-it Türk'ten seçilmiş 67 atasözü var. 128 — 129. sayfalarında Dede Korkut kitabından seçilmiş 11 atasözü yer alıyor. 175 - 179. sayfalarda Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan ve Velet İzbudak tarafından düzenlenen Atalar Sözü kitabından aktarılmış 28 atasözü sıralanıyor.)
- 116 — *Kurnaz, Selim*: Konularına Göre Seçme Türk Atasözleri. Emek yayınları, Ekin Basımevi, İstanbul 1962, 74 sayfa. (Kitapta, atasözleri konularına göre kümelendirilmiştir.)
- 117 — *M. Agâh*: Ataların Dilinden. İstanbul 1928, İktisat Basımevi, 40 sayfa.
- 118 — *M. Agâh*: Hayat Düşünceleri ve Atalar Sözü. Aydın 1934, Aydın Basımevi, 76 sayfa.
- 119 — *M. Emin*: Durub-ı Emsâl-i Fransevî Lûgatçesi. İstanbul 1890. (Eserde 200'den fazla Fransız atasözünün Türkçe karşılıkları verilmiştir.)
- 120 — *Manioğlu Kemal-Ludwig Schuermacher*: Türk Atalar Sözü İstanbul 1936.
- 121 — (*Malatya*) *Hamparsum Beneyan*: Atalarsözü Külliyyatı. Aradzabadum. İstanbul 1897, Bağdatlıyan Basımevi. (Eserde bir fıkraya dayanan 50 atasözünün manzum birer hikâyesi vardır.)
- 122 — *Manof, Anastas*: Gagavuzlar. çeviren: Türker Acaroğlu, Ankara 1939, Ulusal Basımevi, 111 - 113 sayfa. “Varlık Yayınları” (Eserde genel nitelikte 102 atasözü vardır.)
- 123 — *Manyasig, Mübin*: A Brief Selection of Turkish Proverbs. Ankara 1955. “Millî Eğitim Basımevi, 27 sayfa, Altan Erbulak'ın karikatürleriyle. “Basın-yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü yayını”
- 124 — *Mecmua min Nivâdir'ül Üdebâ ve Asârü'l Zürefâ*. İstanbul 1882. (Fasiküller halinde yayımlanmış bir müntahabat kitabıdır. Atasözleri eserin 178 - 192. sayfalarındadır.)
- 125 — *Mercanlıgil, Çiğdem*: Kitapla İlgili Özlü Sözler. Ankara 1964 (Kitap üzerinde 230 özdeyiş ve atasözü)

- 126 — Meydan Larousse, I. cilt. İstanbul 1969. Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti. yayını (Bu ansiklopedinin I. cildinin 800-805. sayfalarında Türk atasözlerinden seçmeler yer alıyor. Eserin 798. sayfasındaki atasözü maddesi Mehmet Kaplan, Ali Karamanlıoğlu, Oya Ribar, Perihan Yurtyapan, Yusuf Azmun tarafından hazırlanmıştır.)
- 127 — *Mehmet Recep*: Emsâl-i Hakikat. İstanbul 1897 - 1898.
- 128 — *Muğlalı, Sabri*: Oğula Öğüt. Ankara 1935, Ulus Basımevi, 15 sayfa.
- 129 — *Okutan, Hasan Tahsin*: Şebinkarahisar ve Civarı Tarih-Coğrafya Folkloru. Giresun 1949, Yeşil Giresun Basımevi, 464 sayfa. (Eserin 337 - 341. sayfalarında 98 yerli atasözü var.)
- 130 — *Olgun, Tahir*: Edebiyat Lûgatı. İstanbul 1938 (Eserin 18. sayfasında darbimesel maddesi yer alıyor.)
- 131 — *(Onay) Ahmet Talât*: Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i. İstanbul 1928. Devlet Basımevi, 166 sayfa. "Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından"
- 132 — *Oyat, Fazıl*: Atalarsözü, Deyişler. İstanbul 1946, Hüsnütabiat Basımevi, 16 sayfa.
- 133 — *Özön, Mustafa Nihat*: Ata Sözleri. İstanbul 1956, İnkılâp Kitabevi, VIII + 340 sayfa. (İlk baskısı İstanbul 1952'de İnkılâp Kitabevi tarafından yapılan eserde 8600 atasözü ve deyim var.)
- 134 — *Özön, Mustafa Nihat*: Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü. İstanbul 1954, İnkılâp Kitabevi, (Kitabın 26. sayfasında atalar sözü, ata sözleri maddesi var.)
- 135 — *(Ötüken) Adnan Cahit*: Şimal ve Cenup Türklerinin 763 Meşhur Sözü ve Bazı Divan Şairlerinin Bu Mahiyetteki Mısraları. İstanbul 1926 (Bkz: T. D. K. Atasözleri ve Deyimler Kitabı, bibliyografya No: 372)
- 136 — *Ötüken, Adnan*: Türk Atasözleri ve Deyimleri I - II. Millî Eğitim Basımevi İstanbul 1971. "1000 Temel Eser Dizisi, No: 47 - 48" (Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü'nce hazırlandığı belirtilen eserin önsözünü Ötüken yazmıştır. İki cildinde toplam 10730 atasözü ve deyim bulunan kitabın sonunda kısa bir bibliyografya ile sözlük yer alıyor.)
- 137 — *Özder, M. Âdil*: Artvin Folkloru. Ankara 1969.

- 138 — *Öztaş, Kaya*: Atasözleri. (Türkçe-Fransızca, Fransızca-Türkçe atasözleri) Dil yayınları, Ankara 1967, 116 sayfa. (P. K. 66 Ulus-Ankara)
- 139 — *Özbekoğlu, Gümülcineli Esat*: Türk Dilinde Darbimeseller. İzmir 1925.
- 140 — *Pamirli, Osman Turgut*: Folklor. Giresun 1943, Yeşil Giresun Basımevi, 108 sayfa, (Eserin 73-89. sayfaları arasında çoğu Giresun ve çevresinde söylenen 535 atasözü vardır.)
- 141 — *Peremeci, Osman Nuri*: Atalar Sözleri. İstanbul 1943, Resimli Ay Basımevi, 302 sayfa. "Edirne Halkevi yayınları I" (Eserde 7693 atasözü ve deyim yer almaktadır.)
- 142 — *Salman, Mustafa*: Balıkesir Tarihi, Coğrafyası ve Folkloru, Balıkesir, 1957, 144, sayfa.
- 143 — *Sander, Mithat Sadullah*: Ziya Paşa, Terakib-i Bent ve Tercii-i Bent. İnkılâp Kitabevi, İst. 1951.
- 144 — *Schenermann, Ludvig-Kemal Manioğlu*: Türkische Sprichwörter. İstanbul 1936, 150 sayfa. (Bibliyografyamızın 120. maddesinde belirtilen eserle aynı olup olmadığını şimdilik çıkaramadık.)
- 145 — *Su, Aydın*: Açıklamalı Atasözleri. İstanbul 1971, 103 sayfa, "Hür Yayınları: 62"
- 146 — *Sungur, Pertev*: Diyarbakır Halkiyatından Mani, Maya, Horyat ve Atasözleri. Diyarbakır 1935, Diyarbakır Basımevi, 118 sayfa.
- 147 — *Sunguroğlu, İshak*: Harput Yollarında. 3 cilt, İstanbul 1928, (İkinci baskı 1961) Hüsnütabiat Basımevi. I. cilt 376 sayfa, II. cilt VII + 552 sayfa, III. cilt 384 sayfa, 4 plânş. (Eserin III. cildinin 252 - 254. sayfaları arasında 73 yerli atasözü vardır.)
- 148 — *Sunguroğlu, İshak*: Harput'un Tarihi, Coğrafyası, Şairleri, Aile Tarihleri, Âdetleri, Tüm Folkloru ve Etnoğrafyası. İstanbul 1968.
- 149 — *Şahbaz, Bayazıt*: Türk Atasözleri. Ankara 1969, Yazıcıoğlu Matbaası, 92 sayfa.
- 150 — *Şahin, Sabur*: Atalarsözü. Balıkesir 1936, Balıkesir Basımevi, 128 sayfa, "Balıkesir Halkevi Yayını"
- 151 — *Şen, Âdil*: Atalarımız Neler Demişler, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul 1944, 200 sayfa.

- 152 — *Şinasi*: Durub-ı Emsâl-i Osmaniye. İstanbul 1863, 1885. Tasvir-i Efkâr ve Ebüzziya Matbaları. Birinci baskı 229 sayfa, ikinci baskı 329 sayfa. (Eserin birinci baskısında 1500, ikinci baskısında 2500 kadar atasözü, deyim, fıkra ve beyit vardır.)
- 153 — *Şinasi-Ebüzziya*: Durub-ı Emsâl-i Osmaniye, Üçüncü baskı. İstanbul 1887, Matbaa-ı Ebüzziya, 510 sayfa (Ebüzziya Tevfik, Şinasi'nin ölümünden sonra esere 1504 atasözü ve sonuna da uzunca bir görüşler bölümü ekleyerek üçüncü baskıyı hazırlamıştır.)
- 154 — *Tahsin Ömer*: Darbimesellerimiz Hakkında Tahlilî Tetkikat. İstanbul 1921, Evkaf Basımevi, 16 sayfa.
- 155 — *(Tarhan) Abdülhak Hâmit*: Sabr ü Sebat. İstanbul 1874, Mekteb-i Sanayi Basımevi, 143 sayfa. (Piyas. Eserde türlü konuşmalar sırasında söylenmiş, 73 atasözü vardır.)
- 156 — *Taymas, Abdullah Battal*: Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler. Ankara Üniversite Basımevi, Ankara 1968, 151 sayfa. "Türk Dil Kurumu Yayınları: 275"
- 157 — *Tekezade, M. Sait*: Durub-ı Emsâl-i Türkiye Yahut Atalarsözü. İstanbul 1895, Kasbar Basımevi, 384 sayfa. "Asır Kütüphanesi Yayınlarından" (Eserde 5742 atasözü bulunmaktadır.)
- 158 — *Tezel, Naki*: Türkiye Folklor ve Etnoğrafya Kılavuzu. Millî Folklor Enstitüsü Yayınları: 3, Ankara 1969.
- 159 — *Tokatlı Lutfü*: Hâzihi Münazarat. Uslu Efendi ile Vezirler Münazarası. Eşeknâme. Yayınlayan: Dr. Reşir. İstanbul 1926, 34 sayfa.
- 160 — *Tülbentçi, Feridun Fazıl*: Türk Atasözleri ve Deyimler. İstanbul 1963, İnkılâp ve Ata Kitabevleri, 403 sayfa. (Eserde 15080 söz vardır.)
- 161 — *Uğur, Sait*: İçel Folkloru. Ankara 1947, Ulus Basımevi, 282 sayfa. "C. H. P. Halkevleri Yayınları Millî Kültür Araştırmaları: I" (Kitabın 215 - 255. sayfalarında 1600 kadar atasözü yer alıyor.)
- 162 — *Uğurkan, Melâhat*: Atasözleri. Özyürek Yayınevi, İstanbul 1966, 48 sayfa.
- 163 — *Uraz, Murat*: Halk Edebiyatı. "Şiir ve Dil Örnekleri, İstanbul 1933, Sühulet Kütüphanesi, 532 sayfa. (Eserin 473 - 482. sayfalarında 115 atasözü vardır.)

- 164 — *Uzluk, Prof. Dr. Feridun Nafiz*: Büyük Annemden İşittiğim Atasözleri. VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1957. Ankara 1960, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VI + 6 + 256 sayfa. "Türk Dil Kurumu Yayınları 179" (Eserin 235 - 247. sayfalarında yer alan bildiride Konya ve çevresinde söylenen 318 orijinal atasözü vardır.)
- 165 — *Ülküsal, Müstecib*: Dobruca ve Türkler. "Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını", Ankara 1966 (Kitabın 103 - 104. sayfalarında atasözleri veriliyor.)
- 166 — *Ülküsal, Müstecib*: Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler. Türk Dil Kurumu Yayımı, Ankara 1970, 253 sayfa.
- 167 — *Ülkütaşır, M. Şakir*: Kâşgarlı Mahmut. Ankara 1962, "Türk Dil Kurumu Yayınları" (Kitabın 18 - 19. sayfalarında Divan-ü Lûgat-it Türk'ten Seçmeler başlığı altında savlardan örnekler verilmiştir.)
- 168 — *(Ün) İzzet Hamit*: Mukayeseli Türkçe ve Fransızca Durub-ı Emsâl. İstanbul 1923, İkdâm Basımevi, 64 sayfa.
- 169 — *Vacid*: Durub-ı Emsâl. İstanbul 1257/1841, Âşir Efendi Basımevi, 31 sayfa. (T. D. K.'nca yayımlanan kitapta yazarının adı Vacidî ve taş basması olan eserin basım tarihi 1858 olarak gösterilmektedir.)
- 170 — *Vahit Efendi*: Huruf-ı Necâ Üzre Cem ü Tertip Olunan Durub-ı Emsâl Risalesi, İstanbul 1859.
- 171 — *Weneger, Prof. Dr. F. Christiansen - Osman Tosun*: Modern Kuru Ziraat Esaslarının Türk Atasözleriyle İzah ve Karşılaştırılması. Ankara 1938, Ulusal Basımevi.
- 172 — *(Yazıksız) Necip Âsım*: Eski Savlar. İstanbul 1924, Evkaf Basımevi, 59 sayfa.
- 173 — *(Yazıksız) Necip Âsım*: Millî Aruz. İstanbul 1913, Kanaat Kütüphanesi. 31 sayfa.
- 174 — *Yund, Kerim*: Ağaç, Orman Üzerine Atasözleri ve Açıklamaları. Ankara, 1944, Recep Ulusoglu Basımevi, 64 sayfa.
- 175 — *Yund, Kerim*: Ağaç Üzerine Doğru ve Özlü Sözler. Ankara 1955, Gürsoy Basımevi, 40 sayfa, resim, plânş.
- 176 — *Yund, Kerim*: Ormancılıkla İlgili Atasözleri, Deyimler, Dilekler, Mecazlar. Türk Ormancılık Folkloru: I. Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1966, 62 sayfa.

- 177 — *Yurtter, Mahmut*: Ata Sözleri. İstanbul 1971 (İsteme Adresi: Posta Kutusu: 401 - İstanbul)
- 178 — *Yükselmiş, Fatih*: Türk Atasözleri. İstanbul 1960, Çelikkilt Basımevi. 32 sayfa.
- 179 — *Zajaczkowski, A.*: Kutb'un Hüsrev ü Şirin Adlı Eseri Hakkında, "VII. Türk Dil Kurultayı'nda Okunan Bilimsel Bildiriler 1957. Ankara 1960, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8 + 256 sayfa. "Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 179" (Atasözleri, eserin 160 - 164. sayfaları arasındadır.)
- 180 — *Zuckmayer, Ed.*: Türk Atasözleri Üzerine Onbir Kanon. "Jorj D. Papajorjiu Yayımı" İstanbul, 16 sayfa. (Kitapta on bir atasözümüz ile ilgili küçük besteler var. Önsözde Ankara, Ağustos 1949 tarihi yer alıyor.)

DERGİ VE GAZETELERDE YAYIMLANAN YAZILAR

- 181 — *Acaroğlu Türker*: Bulgarcaya Geçen Türk Atasözleri. *Ülkü (Ankara)*, III. seri, 2. cilt, 14. sayı, Şubat 1948.
- 182 — *Acaroğlu, Türker*: Kıyaslı Balkan Atasözleri. *Türk Dili* 239. sayı, Ağustos 1971.
- 183 — *Aker, Recep*: Ağaç ve Orman Üzerine Atasözleri ve Açıklamaları. *Ziraat Dergisi*, 1944, 9 - 354.
- 184 — *Aksoy, Ömer Asım*: Deyim - Takım Söz - Meşhur Söz - Atalar Sözü. *Türk Dili Belleten (Ankara) Seri II*, Sayı: 5 - 6, 1940.
- 185 — *Aksoy, Ömer Asım*: Gaziantep Ağzında Atasözleri, *Türk Dili Türkçe - Fransızca Belleten (Ankara) Seri: II*, Sayı: 7 - 8, 1941 ve aynı dergi sayı: 9 - 10 (Bu iki dergideki yazılar sonradan Gaziantep Ağzında Atasözleri kitabına alınmıştır. Bkz: 47. madde)
- 186 — *Aksoy, Ömer Asım*: Atasözleri ve Deyimler Üzerine. (T. D. K.'nca yayımlanan aynı adlı kitap için ilgililere gönderilen soruşturma ve derleme teksiri), *Ankara* 1960, 14 sayfa.
- 187 — *Aksoy, Ömer Asım*: *Atasözleri ve Deyimler Hakkında*. *Türk Dili (Ankara) II. cilt*, 14 - 17. sayılar, Kasım 1952, Şubat 1953.
- 188 — *Aksoy, Ömer Asım*: Atasözleri, Deyimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1962, 131 - 166. sayfalar. "Türk Dil Kurumu Yayını" (Ayrıbasımı da bulunan bu makale çok az ayrıcalıklarla 1965'te basılan ATASÖZLERİ VE DEYİMLER adlı kitabın birinci bölümünü meydana getirmiştir.)
- 189 — *Aksoy, Ömer Asım*: "Türk Atasözleri ve Deyimleri". (1000 Temel Eser dizisinde yayımlanan kitabı üzerine), *Türk Dili* 236. sayı, Mayıs 1971.

- 190 — *Aktan, Reşat*: Ağaç ve Orman Üzerine Atasözleri ve Açıklamaları. Ziraat Dergisi, 1944, 55 - 46.
- 191 — *Aktaş, Aziz*: Atasözleri. Emel Dergisi, Sayı: 18, Eylül - Ekim 1963 ve Sayı: 38, Ocak - Şubat 1967.
- 192 — *Akün, Ömer Faruk*: Atalar Sözüne Dair. Şadırvan (İstanbul) II. cilt, 28. sayı, 7 Ekim 1949.
- 193 — *Akverdi, Hamdi*: Atalarsözü. Ülkü (Ankara), Yeni seri, I. cilt, 6 sayı, Aralık 1941.
- 194 — *Akverdi, Hamdi*: Yiğit ve At. (Bu konuda atasözlerine yer veren bir inceleme yazısı), Ülkü (Ankara), Yeni seri, I. cilt, 14. sayı.
- 195 — *Ali Rıza Seyfi*: Bin Yıl Önceki Türk Atasözleri ve Bin Yıl Önceki Türk Kültür Seviyesi. Resimli Şark (İstanbul) 36. sayı, Aralık 1933. (Divan-ü Lûgat-it Türk'teki savları inceleyen ve eski Türk kültürünün yüksekliğini belirten bir yazıdır.)
- 196 — *Alman Atasözleri*. Yücel, Sayı: 37, Mart 1938.
- 197 — *Artam, Nurettin*: Gaziantep Ağzında Atasözleri. Başpınar (İstanbul), 1942.
- 198 — *At İçin Milletler Neler Demişler (Atla İlgili Atasözleri)*. Yücel, Şubat 1941.
- 199 — *Ata, Hüsnü İrkkıl*: At Üzerine Derlenen Ata Sözleri. Başpınar (İstanbul) 85. sayı, 1940.
- 200 — *Atalarsözü*. Seyyah (Bartın), 45. sayı, Mart 1933.
- 201 — *Atalay, Besim*: Atasözlerimiz Nereden Geliyor. Dünya (İstanbul) 15 ve 29 Eylül 1957; Hayat (İstanbul) 24. sayı, 1961.
- 202 — *Ayaldı, Kemal*: Türk Atasözlerinde Çocuk. Türk Folklor Araştırmaları, (İstanbul), 250. sayı, Mayıs 1970.
- 203 — *Aycan, Ünsal*: Van Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 7. cilt, 162. sayı, Ocak 1963.
- 204 — *Ayral, Sabahat*: Kayseri'de Söylenen Atasözleri. Erciyeş (Kayseri), 21 ve 22. sayılar, 1943, 1944.
- 205 — *Aziz Nesin*: "Atasözleri ve Deyimler" (Ö. A. Aksoy'un kitabını tanııtma yazısı), Yeni Tanın (İstanbul), 3 Mart 1966.
- 206 — *Azmun, Yusuf*: Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında. Reşit Rahmeti Arat İçin, Ankara, 1966. (Eserin 38 - 42. sayfalarında atasözleri var) "Türk Kültürü Enstitüsü Yayını"

- 207 — *Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı*: Atasözleri. Türk Dili (Ankara), 211. sayı, Nisan 1969.
- 208 — *Başgöz, İlhan*: Atalar Sözleri. (O. N. Peremeci'nin eserini tanıtma yazısı) DTCFD IV, I Kasım-Aralık 1945, 136 - 137. sayfalar.
- 209 — *Baschmakoff, Natalia*: Tacik Atasözleri Üzerine Yeni Yayınlar. çeviren: Musaffer Uyguner, Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) 215. sayı, Haziran 1967.
- 210 — *Bayrı, M. Halit*: İstanbul'da Derlenmiş Atasözleri. Halk Bilgisi Haberleri, II. cilt, 21-26, 28-30, 33, 40, 48, 96, 97, 98, sayılar, 1933 1939.
- 211 — *Berke, Mustafa*: Kırım Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 25. sayı, Ağustos 1951; 27. sayı, Ekim 1951, 31. sayı Şubat 1952; 34. sayı, Mayıs 1952; 38. sayı, Eylül 1952; 54 sayı, Ocak 1954; 56. sayı, Mart 1954; 60. sayı, Temmuz 1954; 62. sayı, Eylül 1954; 65. sayı, Aralık 1954; 68. sayı, Mart 1955; 70. sayı, Mayıs 1955; 71. sayı, Haziran 1955.
- 212 — *Beyhan, Ali İhsan*: Niğde ve Dolaylarından Derlenen Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 104. sayı, Mart 1958.
- 213 — *Bilgen, Kemal*: Atasözleri. Yeşil Amasya (Amasya), 127. ve 159. sayılar, Şubat ve Ekim 1935.
- 214 — *Birdoğan, Nejat*: Köroğlu Anlatımlarında Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 249. sayı, Nisan 1970.
- 215 — *(Bodrumlu) Avram Galanti*: Eski Türk Savlarının Eski-liği. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası (İstanbul), 6. sayı Ocak 1339/1923. (Bu makale, yazarın "Küçük Türk Tetebbuları" adlı kitabında da yer almıştır.)
- 216 — *Bozyiğit, Ali Esat*: Atasözleri ve Deyimlerimizde Giyim-Kuşam. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 261. sayı, Nisan 1971.
- 217 — *Brockelmann, C.*: Mesel. İslâm Ansiklopedisi, 8. cilt, 80. fasikül, 120 - 124. sayfalar, İstanbul.
- 218 — *Burdurlu, İbrahim Zeki*: Atasözlerimizin Cümle Yapısı I, Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 217. sayı, Ağustos 1967; II Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), Ekim 1967. (Aynı inceleme Türk Dili (Ankara) dergisinin 187 ve 188. sayılarında da yayımlanmıştır.)

- 219 — *Caferoğlu, Ahmet*: Orhon Âbidelerinde Atalarsözü. Halk-bilgisi Haberleri. (İstanbul), 3. sayı, Aralık 1929.
- 220 — *Çalım, Mehmet*: Mâni ve Darbimeseller. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 4. cilt, 79. sayı, Şubat 1956.
- 221 — *Çağatay, Prof. Dr. Saadet*: Nogay Atasözlerinden Birkaç Örnek. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1961, 47 - 51. sayfalar. "Türk Dil Kurumu Yayını", Ankara 1962.
- 222 — *Çığ, Muazzez*: Dünyanın En Eski Atasözleri. Tarih-Coğrafya Dünyası (İstanbul), I. cilt, 2. sayı, Mayıs 1959.
- 223 — *Çiloğlu, A. S.*: Konya'da Karaman Muhitinde Hayvanlara Ait Atasözleri. Konya Halkevi (Konya), 50 ve 51. sayılar, 1947.
- 224 — *Dağlıoğlu, Hikmet Turan*: Dağ'a Ait Atasözleri. Halk Bilgisi Haberleri. (İstanbul), 123. sayı, Ocak 1942.
- 225 — *Dağlıoğlu, Hikmet Turan*: Isparta'da Söylenen Atasözleri. Halk Bilgisi Haberleri (İstanbul), 40. sayı, Eylül 1934; 64. sayı, Şubat 1937; 98. sayı Aralık 1939.
- 226 — *Demiray, M. Güner*: Gemerek'ten Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 205. sayı, Ağustos 1966.
- 227 — *Demiray, M. Güner*: Bedesten Köyü (Kırıkkale) Folkloru. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 208. sayı, Kasım 1966.
- 228 — *Dilaçar, A.*: 1612'de Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1970, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971. "Türk Dil Kurumu Yayınları, sayı: 319" (Yıllığın 197-210. sayfalarında yer alan bu tanıtma yazısının 207. sayfasından başlayarak Megiser'in gramerinde yer alan atasözleri verilmiştir. Megiser'in grameri için bibliyografyamızın ilgili maddesine bkz.)
- 229 — *Dizdaroğlu, Hikmet*: Edebiyatımızda Atasözleri. (Dehri Dilçin'in aynı adı taşıyan kitabını tanıtma yazısı). Er-ciyeş (Kayseri). 38 - 39. sayı, Kayseri 1947; Türk Dili Belleten III. seri, 10 - 11. sayı Ocak - Aralık 1947 "Türk Dil Kurumu Yayınlarından"
- 230 — *Durub-ı Emsâl-i Osmanî*. Hamiyyet (İstanbul), 15. sayı, 1913.
- 231 — *Eker, Hamit*: Ziraat Esaslarına Ait Türk Atasözleri. Çorum Halkevi (Çorum), 2. cilt, 24. sayı, 1940.

- 232 — *Elçin, (Şükrü):* Ata Terzibaşı'nın Yeni Eserleri (Kerkük Eskiler Sözü kitabını tanıtma yazısı). Türk Kültürü, 7. sayı, Ankara, Mayıs 1963.
- 233 — *Elçin, Doç. Dr. Şükrü:* Türk Atasözlerinde At. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 8. cilt, 171. sayı, Ekim 1963.
- 234 — *Elçin, Dr. Şükrü:* Türk Dilinde Atalar Sözü. (Kelime-kavram-bibliyoğrafya-örnekler) Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Ankara) Cilt: I, Sayı: 2, Ekim 1969 "Hacettepe Üniversitesi Yayını"
- 235 — *Elçin, Doç. Dr. Şükrü:* Türk Tarihinde Atalar Sözü (Kelime, Kavram, Örnekler) Büyük Türkiye, I. cilt, 5. sayı, 1970.
- 236 — *Elmas, Yılmaz-Aylâ Satın:* Çırakman Köyünün Folkloru. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 184. sayı, Kasım 1964.
- 237 — *Elöve, Ali Ulvi:* Divan-ü Lûgat-it Türk'teki Halk Şiirleri, Halk Sözleri (Savlar). Uludağ Mecmuası, 1-10. sayılar, 1935-1937. "Bursa Halkevi Yayını"
- 238 — *Emir, Eşref:* Maraş'ta Derlenen Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 257. sayı, Aralık 1970.
- 239 — *Ercan, Hakkı:* Köy Atasözleri ve Öğüt Bakımından İzahları. Köy Postası (İstanbul)
- 240 — *Erdemer, Ahmet Muhtar:* Atasözlerinin Psikolojisi. Kayseri (Kayseri), 1248-1250. sayılar, 20-27 Haziran 1938.
- 241 — *(Ergun), Sadettin Nüzhet:* Atasözleri. Halk Bilgisi Mecmuası. (İstanbul) I. sayı, 1928.
- 242 — *(Ergun) Sadettin Nüzhet:* Türk Diline Dair Çok Faydalı Bir Eser. Azerbaycan Yurtbilgisi (İstanbul), 8 ve 9. sayılar, 1932.
- 243 — *Felek, Burhan:* Mart Havası. Milliyet (İstanbul), 12 Mart 1971 (Mart ayı hakkında söylenmiş sözler ve açıklamaları)
- 244 — *Ferruh, C.:* Atalarsözü-Sözlerin Özü. Maraş (Maraş), Aralık 1933.
- 245 — *Gazimihal, Mahmut Ragıp:* Atasözlerinde Musiki. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), IV. cilt, 80. sayı, Mart 1956.
- 246 — *Gazimihal, Mahmut Ragıp:* Efsaneler ve Atasözleri Arasında. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), IV. cilt, 83. sayı, Haziran 1956.

- 247 — *Gaziantep, Mahmut Ragıp*: Çalgı ve Çağırğı İle İlgili Atasözleri ve Deyimler. Türk Folklor Araştırmaları, Sayı 217, Ağustos 1967.
- 248 — *Gençtürk, İsmail Celâl*: Sorgun Köyü Atasözleri ve Deyimleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), VII. cilt, 153. sayı, Nisan 1962.
- 249 — *Göksan, Ayhan*: Türk Dünyası Atasözleri. Reşit Rahmeti Arat İçin. Ankara 1966, 248-258. sayfalar. "Türk Kültürü Enstitüsü Yayını".
- 250 — *Gökşen, Enver Naci*: Atasözleri ve Değerleri. Hür Türkiye (İstanbul), 52. sayı, 1959.
- 251 — *Güçyetmez, Cemil*: Atalar Sözü: Başpınar (İstanbul) 15-21. sayılar, 1940.
- 252 — *Güçyetmez, Cemil*: Folklor Derlemeleri. Başpınar (İstanbul), 8 ve 10. sayılar, 1939.
- 253 — *Güleç, Azmi*: Türklük Hakkında İftira Edebiyatı. Türk Düşüncesi (İstanbul) VI. cilt, 3. sayı, 1957.
- 254 — *Güleç, Azmi*: Türk Tarım Folkloruna Giriş. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 250. sayı, Mayıs 1970.
- 255 — *Güleç, Azmi*: İklim ve İklima Dair Atasözleri, Deyimler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 252. sayı, Temmuz 1970.
- 256 — *Güleç, Azmi*: Sulama, Nadas ve Gübre İle İlgili Atasözleri ve Deyimler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 256. sayı, Kasım 1970.
- 257 — *Güleç, Azmi*: Büyüme, Hasat ve Harmana Dair Atasözleri ve Deyimler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 266. sayı, Eylül 1971.
- 258 — *Gülensoy, Tuncer*: Türk'lerde 3, 7, 40 Sayıları. Ankara 1966 (Broşür).
- 259 — *Gülensoy, Tuncer*: Kutadgu Bilig'den Hikmetler. Türk Kültürü (Ankara), 98. sayı, Aralık 1970. "Türk Kültürü Enstitüsü Yayını"
- 260 — *Günalp, Ziya*: Ereğli'de En Çok Söylenen Atasözleri. Halk Bilgisi Haberleri (İstanbul), 100. sayı, Şubat 1940.
- 261 — *Gündüz, M.*: Ziraatte Atasözleri. Dönüm (Ankara), 1-3, 4, 7, 9. sayılar 1952.
- 262 — *Gürcan, Behire*: İstanbul'da Kullanılan Bazı Tabirler ve Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 141. sayı, Nisan 1961.

- 263 — *Halkevleri dergileri*. (Eski halkevlerinin ve halk odalarının yayımladığı dergiler, bölge folklor çalışmaları ve atasözleri yönünden ilgi çekici niteliktedir.)
- 264 — *Hatiboğlu, Vecihe*: Kelime Grupları ve Kuralları. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1963 (Ankara), 203-204. sayfalar. "Türk Dil Kurumu Yayını"
- 265 — *Hatiboğlu, Vecihe*: Atasözleri ve Deyimler. Türk Dili (Ankara) 13. cilt, 152. sayı, Mayıs 1964.
- 266 — *Hınçer, İhsan*: Atasözleri ve Deyimler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 203. sayı, Haziran 1966 (Ö. A. Aksoy'un aynı adı taşıyan kitabını tanııtma yazısı)
- 267 — *Hicri-i Negamî*: Dilimiz ve Derlemeler. Türk Dili (Balıkesir), 1999-2000. sayıları, 1932.
- 268 — *İlk Ata Sözleri*. Yeni Ufuklar (İstanbul), 65. sayı, Ekim 1957 (S. N. Kramer adındaki sümerologun Tarih Sümerle Başlar adlı kitabından S. Eyüboğlu'nun türkçesi ile)
- 269 — *İnan, Abdülkadir*: Halk Tabirleri ve Atasözleri. Kopuz (İstanbul), 7, 8. sayılar, 1943, 1944.
- 270 — *İspanyol Atasözleri*. Yücel (İstanbul) Şubat 1939.
- 271 — *İzbudak, Velet*: Atalarsözü. Vakit (İstanbul), 2, 5, 11, 20, 21. sayılar, Ağustos ve Eylül 1932.
- 272 — *İzbudak, Velet*: Atalarsözü İçin Bir Toplama Teşebbüsü. Vakit (İstanbul) 17 Temmuz 1932.
- 273 — *Karahan, Prof. Dr. Abdülkadir*: Trabzon'lu Figani'de Atasözleri ve Deyimler, XII. Türk Dil Kurultayı Bilimsel Bilirdisi. (Basılmamıştır).
- 274 — *Kartal, Numan*: Halktan Özdeyişler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 8. cilt, 178. sayı, Mayıs 1964.
- 275 — *Katircioğlu, Nuri*: Isparta İlinde Konuşulan Atasözleri. Isparta Halkevi Mecmuası, Isparta, 41-90. sayılar, Ağustos, Haziran, Eylül 1941.
- 276 — *Kırzioğlu, M. Fahrettin*: Atasözleri ve Halk Şairleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 238. sayı, Mayıs 1969.
- 277 — *Koçak, Enver Sadık*: Gaziantep'ten Türkü, Gelenek ve Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 6. cilt, 131. sayı, Haziran 1960.
- 278 — *Koçu, Reşat Ekrem*: Türk Tarih ve Edebiyatında At. Tarih Dünyası (İstanbul), II. cilt, 10. sayı, Eylül 1950 (Atla ilgili atasözleri).

- 279 — *Koşay, Hamit Zübeyr*: Proverbium. Türk Kültürü (Ankara) 57. sayı, Temmuz 1967, "Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını"
- 280 — *Köktürk, Muhtar*: Yozgat Atasözlerinden Bir Demet. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 266. sayı, Eylül 1971.
- 281 — *Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad*: Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi I, (İstanbul) Abakan maddesi, 1935 "Türkiyat Enstitüsü yayını"
- 282 — *Köy Postası*. (dergi). Sahibi: Kadri Oğuz, İsteme adresi: Başmusahip Sokağı, Emek Han, 13/22, Cağaloğlu-İstanbul (Derginin hemen her sayısı atasözlerine yer vermektedir.)
- 283 — *Küçükbezirci, Seyit*: Konya Atasözleri ve Deyimleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 6. cilt, 134. sayı, Eylül 1960.
- 284 — *Levend, Agâh Sırrı*: Attar ile Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevileri. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1959, Ankara 1959. Türk Tarih Kurumu Basımevi 4 + 418 sayfa. (192-200. sayfalarda atasözleri) "Türk Dil Kurumu yayını"
- 285 — *Levend, Agâh Sırrı*: Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1961, Ankara 1962. Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Atasözleri 137-146. sayfalarda) "Türk Dil Kurumu Yayını"
- 286 — *Mahir*: Atalarsözü. Sinop Gazetesi (Sinop), 821, 824. sayılar, 1932.
- 287 — *Oğuz, Lütfü*: İçinde 10338 Atasözü Olan Eser. Vakit (İstanbul), 19 Ekim 1932.
- 288 — *Onay, Ahmet Talât*: Atalarsözü. Halka Doğru (İzmir), 1-4. sayılar.
- 289 — *Orhan, Tarık*: Divriği'den Atasözleri ve Tabirler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 118. sayı, Mayıs 1959; 122. sayı, Eylül 1959 ve 126. sayı, Ocak 1960.
- 290 — *Orta, Nedim*: Karaçayır Folklorunda Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 9. cilt, 186. sayı, Ocak 1965.
- 291 — *Oy. Aydın*: Atasözlerinin Edebî Değeri. Türk Dili (Ankara), 5. cilt, 57. sayı, Haziran 1956, "Türk Dil Kurumu yayını"
- 292 — *Oy. Aydın*: Dede Korkut'ta Atasözleri I-II. Türk Dili (Ankara), 6. cilt, 61 ve 65. sayılar, Ekim 1956 ve Şubat 1957

- 293 — *Oy, Aydın*: Atasözleri. Eğitim Hareketleri (Ankara), 36. sayı, Aralık 1957.
- 294 — *Oy, Aydın*: Ata Sözleri Nasıl Doğmuştur? Eğitim Hareketleri (Ankara), 37-38. sayı, Ocak-Şubat 1958.
- 295 — *Oy, Aydın*: Kabusnâme'de Atasözleri. Türk Dili (Ankara), 7. cilt, 79. sayı, Nisan 1958 "Türk Dil Kurumu yayını"
- 296 — *Oy, Aydın*: Atasözlerinin Toplumsal Değeri. Eğitim Hareketleri (Ankara), 40. sayı, Nisan 1958.
- 297 — *Oy, Aydın*: Türk Ata Sözleri. Türk Dili (Ankara) 80. sayı, Mayıs 1958, (Mustafa Nihat Özön'ün aynı adı taşıyan kitabı üzerine) "Türk Dil Kurumu yayını"
- 298 — *Oy, Aydın*: Tanzimat Yazarları ve Atasözleri. Türk Dili (Ankara), 8. cilt, 93. sayı, Haziran 1959 "Türk Dil Kurumu yayını"
- 299 — *Oy, Aydın*: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler. (T. D. K.'nce yayımlanan aynı adlı kitap üzerine), Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) 238. sayı, Mayıs 1969 ve Türk Dili (Ankara) 213. sayı, Haziran 1969 "Türk Dil Kurumu yayını"
- 300 — *Öcal, Cemal Oğuz*: Budunbilik. Görüşler (Adana), 47. sayı, 1942.
- 301 — *Önder, Mehmet*: Mevlânâ'da Türk Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 7. cilt, 149. sayı, Aralık 1961 ve Çağrı (Konya) 35. sayı, Aralık 1960.
- 302 — (*Ötüken*), *Adnan Cahit*: Azerbaycan Darbimesellerini Muhtevi İki Mecmua (Cönk). Azerbaycan Yurtbilgisi (İstanbul) 13. sayı, 1933.
- 303 — (*Ötüken*), *Adnan*: Eski Türk Atasözleri. Edebiyat (İstanbul), 1. yıl, 2. sayı, Ağustos 1934 "Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayını"
- 304 — (*Ötüken*) *Adnan Cahit*: Darbimesel Mecmuaları Kitabıyatı. Atsız Mecmua, (İstanbul), 12, 13, 15-17. sayılar, Nisan-Eylül 1932.
- 305 — *Ötüken, A. C.*: Çin Ökemleri. Yücel 48. sayı, Şubat 1939.
- 306 — *Ötüken, Adnan*: Ağaç ve Orman Üzerine Atasözleri. Radyo Dergisi. 1944, 34-21.
- 307 — *Özdemir, Emin*: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. (Ö. A. Aksoy'un aynı adlı kitabı üzerine tanıtma yazısı), Türk Dili (Ankara) 242. sayı, Kasım 1971 "Türk Dil Kurumu yayını"

- 308 — *Özdemir, Kerim*: Atalar Sözü. Çukurova'da Memleket (Adana), 8(21). sayı, 1929, 14(27), 15(28), 16(29), 17(30), 18(31). sayılar, 1930.
- 309 — *Özdemir, Kerim*: Atasözleri. Memleket (Ankara), 24-39. sayılar, 1944-1945.
- 310 — *Özer, Kemal*: Folklor ve Önemi ve Balıkesir Folkloru. Türk Dili (Balıkesir) 1964 koleksiyonu.
- 311 — *Özerdem, Sami N.*: 1957 Yılında Etnoğrafya ve Folklor Yayınları. Türk Etnoğrafya Dergisi (Ankara), 3. sayı, 1958 "Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayımı"
- 312 — *Öztelli, Cahit*: Türk Atasözleri. Türk Dili (Ankara), 2. cilt, 13. sayı, Ekim 1952 "Türk Dil Kurumu yayını" (M. N. Özön'ün aynı adlı kitabı üzerine)
- 313 — *Öztelli, Cahit*: Türk Atasözleri Bibliyografyası. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 6. cilt, 134. sayı, Eylül 1960.
- 314 — *Öztelli, Cahit*: Atasözleri ve Deyimler. Türk Dili (Ankara) 173. sayı, Şubat 1966 "Türk Dil Kurumu yayını" (Ö. A. Aksoy'un aynı adı taşıyan kitabı üzerine).
- 315 — *Peremeci, Osman Nuri*: Atalar Sözlere. Altı Ok (Edirne), Edirne Halkevi Dergisi, I. cilt, 10-21. sayılar, 1933-1936.
- 316 — *Radloff*: Altay Türklerinin Atasözleri. Çeviren: Ragıp Hulûsi (Özdem). Halkbilgisi Mecmuası (Ankara), I. cilt, 1928.
- 317 — *Robert Kolej Folklor Kulübü*: Folklorla Doğru (İstanbul) Aylık Dergi.
- 318 — *Rymkiewicz-Plaskowicka Dr. S.*: Olumsuz Yargılı Türk Atasözleri. XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildirilerden. Ankara 1967.
- 319 — *Sakaoğlu, Saim*: Tokat Atasözleri ve Tabirleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), Sayı: 251, Haziran 1970.
- 320 — *Selek, Candan*: Atasözlerinde Kadın. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) 6. cilt, 143. sayı, Haziran 1961.
- 321 — *Sertkaya, Osman F.*: Çukurova'da Derlenmiş Mahalli Atasözleri ve Deyimler. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (İstanbul), XVI. cilt, 1968 "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını" (Ayrıbasımı da vardır.)
- 322 — *Sevig, Vasfi Raşit*: Sana Taşla Dokunana Sen Ekmekle Dokun. Yücel, 58-59. sayılar, Aralık-Ocak 1939-1940. (Bu atasözünü konu edinen bir inceleme yazısı).

- 323 — *Sevig, Vasfi Raşit*: Atasözleriyle Millî Eğitim (Ankara), 1-4. sayılar, 1956 (1 Ocak 1956'da yayıma başlayan dergi dört sayı çıkabilmiştir.)
- 324 — *Sokut, (Soykut) Hilmi İ.*: Atasözlerinin Edebî Değerleri. Halk Bilgisi Haberleri (İstanbul), 55. sayı, Mayıs 1936.
- 325 — *Speroni, Charles*: Proverbium-Atasözleri Dergisi. Çeviren: Muzaffer Uyguner, Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 213. sayı, Nisan 1967. (Fin edebiyat derneğinin bu adla yayımladığı dergi üzerine)
- 326 — *Şahin, Sabur*: Atalarsözü. Kaynak (Balıkesir) 33, 36. sayılar, 1935.
- 327 — *Şeker, Bahattin*: Refahiye Folkloruna Toplu Bakış. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 205. sayı, Ağustos 1966.
- 328 — *Şeşen, Ramazan*: Eski Araplara Göre Türkler. Türkiyat Mecmuası (İstanbul) XV. cilt, 1969 (Derginin 11-36. sayfalarında Türkler hakkındaki atasözleri bölümü yer alıyor.)
- 329 — *Tanalp, Ümran*: Erzurum Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) 239. sayı, Haziran 1969.
- 330 — *(Tarhan) Abdülhak Hâmit*: Eserlerimi Nasıl Yazdım. Ülkü (Ankara) 51. sayı, 1937 (Derginin 196. sayfasında, yazarın Sabr ü Sebat piyesinde kullanmış olduğu atasözleri üzerine bir açıklama bulunuyor.)
- 331 — *Taşdemir, Saim*: Arpaçay Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) 246. sayı, Ocak 1970.
- 332 — *Tezel, Naki*: Atalarsözü. Ulus (Ankara) 5, 15 Nisan 1941.
- 333 — *Tezel, Naki*: Türk Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) IV. cilt, 73-77. sayılar, Ağustos-Aralık 1955.
- 334 — *Turan, Mustafa*: Kars'ta Koçkatımı. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) 214. sayı, Mayıs 1967 (Yazıda koçla ilgili atasözleri var.)
- 335 — *Türk Folklor Kurumu*: Folklor (Aylık Dergi) Ankara.
- 336 — *Türmen, Hayret M.*: Allah Adı İle Başlayan Halk Konuşmaları. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 9. cilt, 182. sayı, Eylül 1964.
- 337 — *Türmen, Hayret M.*: Hayvanlar Üzerine Söylenen Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 8. cilt, 168 ve 170. sayılar, Temmuz ve Eylül 1963.
- 338 — *Türmen, Hayret M.*: İnsan Organları Üzerine Atasözleri

- ve Deyimler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 9. cilt, 188. sayı, Mart 1965.
- 339 — *(Us) Mehmet Asım*: Darbimesellerimiz - Delâlet ve Kıymet-i Tarihiyye ve Ahlâkiyyeleri. Terbiye (İstanbul), 1. sayı, Ocak 1333/1917.
- 340 — *Uyguner, Muzaffer*: Kandıra'da Derlenmiş Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 3. cilt, 72. sayı, Temmuz 1955.
- 341 — *Uyguner, Muzaffer*: Konularına Göre Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 8. cilt, 163. sayı, Şubat 1963 (Selim Kurnaz'ın aynı adı taşıyan kitabını tanıtma yazısı).
- 342 — *Uyguner, Muzaffer*: Atasözleri ve Deyimler. Türk Dili (Ankara), 175. sayı, 1966 "Türk Dil Kurumu yayını" (Ö. A. Aksoy'un kitabı üzerine bir tanıtma yazısı.)
- 343 — *Uyguner, Muzaffer*: Sait Faik'te Atasözleri ve Deyimler. Türk Dili (Ankara), 176. sayı, Mayıs 1966 "Türk Dil Kurumu yayını"
- 344 — *Uyguner, Muzaffer*: Ata Sözleri ve Deyimler Üzerine İki Kitap. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 246. sayı, Ocak 1970.
- 345 — *Uyguner, Muzaffer*: Proverbium-Atasözleri Dergisi (çeviri). Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul) 213. sayı, Nisan 1967.
- 346 — *Ülkütaşır, M. Şakir*: Bir Vak'a ya veya Fıkra ya Dayanan Bazı Halk Tabirleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 5. cilt, 99. sayı, Ekim 1957; 6. cilt, 104. sayı, Mart 1958; 110. sayı, Eylül 1958; 116. sayı, Mart 1959 (Atasözlerine de yer verilmektedir.)
- 347 — *Ülkütaşır, M. Şakir*: Sinop ve Samsun'da Derlenmiş Atasözleri. Öz Dilimize Doğru (İstanbul), 5. sayı, Eylül 1932 (Çocukla ilgili atasözleri)
- 348 — *Ülkütaşır, M. Şakir*: Sinop ve Samsun'da Derlenmiş Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 7. cilt, 151. sayı, Şubat 1962 (Yazıda at ile ilgili 63 atasözü vardır.)
- 349 — *Ülkütaşır, M. Şakir*: Türk Atasözlerinin Menşe ve Mahiyeti. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 7. cilt, 158. sayı, Eylül 1962.

- 350 — *Ünver, Dr. A. Süheyl*: Ölümüne Müteallik Darbimeseller ve Söylenmelerinin Hikmeti. Yücel (İstanbul), 25. sayı, Mart 1937.
- 351 — *Ünver, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl*: Darbimesellerimiz Nereden Geliyor? Hayat Tarih Mecmuası (İstanbul) II. cilt, 10. sayı, Kasım 1966.
- 352 — *Vural, Kemal*: Atalarsözü Nasıl Doğmuştur. Erciyes (Kayseri) 15. sayı 1940.
- 353 — *Yanıkoglu, Bilâl Aziz*: Trabzon ve Havalisinde Toplanmış Folklor Malzemesi. İstanbul 1943, Kenan Matbaası. (Eserin 245-256. sayfalarında atasözleri yer alıyor.)
- 354 — *Yastıman, Şemsi*: Kırşehir ve Hinterlandında Söylenen Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 4. cilt, 93 ve 94. sayılar, Nisan ve Mayıs 1957.
- 355 — *Yavuz, Güngör*: Boşnak Atasözleri. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 235. sayı, Şubat 1969.
- 356 — *(Yazıksız) Nesip Asım*: Atalarsözü ve Osmanlı Tarihi. Bilgi (İstanbul), 6. sayı, 1914 (Türk-Osmanlı atasözlerini tarihî anlam ve özelliklerine göre karşılaştırmaya dayanan bir inceleme).
- 357 — *(Yazıksız) Necip Asım*: En Eski Türk Savları. İkdâm (İstanbul) 1921.
- 358 — *(Yazıksız) Necip Asım*: Eski Savlar. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, II. cilt, 2. sayı, Mayıs 1338/1922; 4. sayı, Eylül 1338/1922; 5. sayı, Kasım 1338/1922; 6. sayı, Ocak 1339/1923.
- 359 — *(Yolpazoğlu) Osman Attilâ*: Ağaç Üzerine Neler Söylenmiş. Yurd dergisi, 1944, 266. sayı.
- 360 — *Yolpazoğlu (Osman Attilâ)*: Orman Üzerine Atasözleri. Yayla dergisi 15. sayı, 1944.
- 361 — *Yolpazoğlu (Osman Attilâ)*: Ağaç Orman Üzerine Atasözleri. Bibliyoğrafya Dergisi 1944.
- 362 — *Yolpazoğlu (Osman Attilâ)*: Orman Üzerine Atasözleri. Çığır dergisi, 140. sayı, 1944.
- 363 — *Yolpazoğlu (Osman Attilâ)*: Ağaç ve Orman Üzerine Atasözleri. Ormancı Postası, 13. sayı, 1944.
Not: Yolpazoğlu imzalı yazıların hepsi de Kerim Yund'un aynı adları taşıyan eserleri üzerine tanıtma yazıdır.

- 364 — *Yund, Kerim*: Ağaç ve Orman Üzerine Atasözleri. Orman Postası (İstanbul) 3, 6, 9, 10. sayılar, 1943-1944.
- 365 — *Yund, Kerim*: Atalarsözü Üzerine Bir Araştırma. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 7. cilt, 158. sayı, Eylül 1962.
- 366 — *Yund, Kerim*: İçil'de Atasözleri. Millet (Ankara), 17, 21, 23. sayılar, 1943-1944.
- 367 — *Yund, Kerim*: Ormancılık Üzerine Atasözlerinin İzahı. Orman ve Av (Ankara), 2, 6, 8-9, 11-12. sayılar, 1943.
- 368 — *Yund, Kerim*: Atasözlerinde Değişmeler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 202. sayı, Mayıs 1966.
- 369 — *Yund, Kerim*: Atasözlerimizde Kişi Adları. Türk Yurdu (İstanbul), 6. cilt, 4. sayı, Nisan 1967.
- 370 — *Yund, Kerim*: Dobruca'daki Kırım Türkleri'nde Atasözleri ve Deyimler. Dolayısıyla. Türk Dili (Ankara), 231. sayı, Aralık 1970 "Türk Dil Kurumu Yayını" (Müstecib Ülküsal'ın aynı adlı eseri üzerine).
- 371 — *Yund, Kerim*: Bir Atasözümüzdeki Değişmeler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 255. sayı, Ekim 1970.
- 372 — *Yund, Kerim*: Türk Atasözleri ve Deyimler. (1000 Temel Eser dizisinde yayımlanan aynı adlı kitap üzerine), Türk Dili (Ankara), 238. sayı, Temmuz 1971 "Türk Dil Kurumu".
- 373 — *Yund, Kerim*: "Kendin Merdane İsen Düşmanını Karınca Bil!" Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 266. sayı, Eylül 1971.
- 374 — *Yüksel, Avni*: Akdağmadeni'nden Atasözleri ve Deyimler. Türk Folklor Araştırmaları (İstanbul), 203. sayı Haziran 1966.
- 375 — *Zülfikar, Hamza*: Bitlis'te Derlenmiş Atasözleri, Deyimler, Alkış, Kargış ve Bilmeceler. Türkoloji Dergisi (Ankara), II. cilt, 1. sayı, 1968. "Ankara Üniversitesi Yayını" (Yazı, derginin 65-105. sayfaları arasında bulunmaktadır).

TÜRKİYE DIŞINDA ATASÖZLERİ ÜZERİNE KİTAP, DERGİ, İNCELEME BİBLİYOGRAFYASI

- 376 — *A. F.*: Moldavkie Pogovorki. Bessarabsk. Obl. Ved. 53. sayı, 1861.
- 377 — A Pocket Dictionary of the English, Armenian and Turkish Languages. Venedig 1843.
- 378 — *Altman, J.*: Beiträge zur Gnomologie der Türken. Mag. f. lit. a. Auslandes (Berlin) 60. sayı, 1854.
- 379 — *Altman, J.*: Sprichwörter der Krimschen Tataren. Blätter f. Litt. Unterhalt (Leipzig) 4. sayı, 1855.
- 380 — *Arash, Hamid*: Nizamî'de Halk Sözləri. Bakû 1942, Azerbaycan Bilimler Akademisi.
- 381 — *Badi Hoca*: Halk Edebiyatı. Kazan 1926.
- 382 — *Bälint, Gábor*: Gazáni-tatár nyelvtanulmányok. Budapest 1875.
- 383 — *Barbier de Meynard, Charles A. C.*: Dictionnaire turc-français. Paris 1881.
- 384 — *Barth, H.*: Käfer und Schmetterlinge, Weisheit im Lande des Khalifen. Breslau 1901.
(Almancaya çevrilmiş 1100 kadar atasözü vardır.)
- 385 — *Berezin, İ. N.*: Narodne poslovitsı turetskogo plemeni. Biblioteka Dlyaçteniya. 6. sayı, 98. sayfa, 1856.
- 386 — *Berje, A.*: Tatarskie poslovitsı. Sbornik Sved. o Kavkaze Tiflis 1871.
- 387 — *Berkeliev*: Turkmenskie poslovitsı i pogovorki. Avtoref. Moskova 1956.
- 388 — *Berkeliev, K.*: Nahıllar ve Atalarsözü. Türkmenistan Devlet Neşriyatı 155 sayfa, Magtımğulı Edebiyat İnstitutı, Aşgabat 1961.
- 389 — *Bertels Je. E.* Persindsckaja Poezija v Buhara X veka. Trudy İn-ta Vostokovedenija X. M-L. 1935.
- 390 — *Bobçev, S. S.*: Turski Poslovitsi v Balgaria. İzv. na Narodnia Etnografski Muzei v Sofia, 1932, 211-226. sayfalar.

- 391 — *Bonelli, Luigi*: Locuzioni proverbiali del turco volgare. Keleti Szemle (Budapeşte) I. sayı, 1900.
- 392 — *Boratan, Pertev Naili*: Quatre Vingt Quatorze Proverbes de XV. Siècle Restes Inédits, Orients (Leiden) VII. vol. No: 2, 1954.
- 393 — *Boyacıyan, Zabelle*: Wit and Wisdom from the Near East. Contemporary Review (Londra) 1922.
- 394 — *Brockelmann, Carl*: Altturkestanische Volksweisheit. Ostsasiatische Zeitschrift, 8. cilt. 49-73. sayılar, 1920 (D. L. T. savları üzerine).
- 395 — *Browne E. G., A.*: Literary History of the Persia, Cilt I, Londra 1919.
- 396 — *Cahier, Charles*: Quelques six mille proverbes et aphorismes usuels empruntés à notre âge et aux siècles derniers. Paris 1856.
- 397 — *Carnoy, E. H., Nicolaidès*: Traditions populaires de L' asie Mineure. 1889.
- 398 — *Cats, Jacop*: Spiegel van den ouden en nieuwen Tydt. Bestaende Uyt Spreekwoorden... Lahey 1632 (Son baskısı 1828'de çıkmıştır.)
- 399 — *Champfleury, J. F. F. F.*: Le Musée secret de la Caricature. Paris 1888.
- 400 — *Clodius, Johannes Christianus*: Compendiosum Lexicon Latino-Turcico Germanicum, Gramatica Turcica, Leipzig 1729. 180-192. sayfalar.
- 401 — *Cularlean, Simon*: Tackakan aradzki'. Venedig 1882 (Kaynağı Venedig Mekhitarist'ler Manastırında bulunan ermeni harfleriyle yazılı 4000 türkçe atasözünü kapsayan el yazmasıdır.)
- 402 — *Çilingirov, S.*: Turski poslovitsi, pogovorki i harakterni izrazi. İzv. na Narodnia Etnografski Muzei v Sofia 1922, 1923.
- 403 — *Davis, E. J.*: Osmanli proverbs and Quaint Sayings. Londra 1879, 1898.
- 404 — *Damar, Murad*: Türkçe Söyler misiniz? Leipzig 1882.
- 405 — *Decourdemanche, A, Jean*: Mille et un Proverbes Turcs. Paris 1878, Ernest Leroux.
- 406 — *Desjardin, A.*: Les bas-fonds de Constantinople, par Paul de Regla 1892.

- 407 — *Destrilhes, M.*: Confidences sur la Turquie. Paris 1856.
- 408 — Die Weisheit der Völker, Sprüche der Türker. Wiesbaden 1962. (R. Böhm tarafından toplanmıştır.)
- 409 — *Donado, G. B.*: Della Letteratura de Turchi. Venedig 1688.
- 410 — *Donado, G. B.*: Racolta curiosissima d'adagii turceschi trasportati dal proprio idioma nell'italiano e letino. Venedik 1688.
- 411 — *Dubinski, A.*: Przysłowia i sentencje uz bekie. Przejazn (Varşova, 13. yıl, 35 (65.) sayı, 15. sayfa, 1961.
- 412 — *Endres, Karl Franz*: Die türkische Frau in der Spruchweisheit. Ztg. X Armee (Wilno) 1917.
- 413 — *Ensari L.- Z. Beşir Hemmi- B. Hidaykul*: Uygur El Edebiyatından Beyit, Nakşakoğukla, Mahal, Atasözü, Tapışmak, Çöçekle. Moskova, 1925. 247 sayfa. "S. S. S. R. Halklarının Özel Neşriyatı"
- 414 — Erzählungen aus dem Orient. Leipzig 1787.
- 415 — *Febbure, M.*: Teatero della Turchia. Venedig 1684.
- 416 — *Fethullahoğlu, Abdullah*: Mecmua-ı Emsâl (Yâki Güzel Mekaller), Kazan 1904, Matbaa-ı Kerimiyye.
- 417 — *Filonenko, V. I.*: Atalar sozy-Karaimskie poslovitsı i pogovorki. İzv. Tavr. Obsç. İnst. Arhi Etn. (Simferopol) 3. cilt, 60. sayfa, 1929.
- 418 — *Filonenko, V. I.*: Materyalı po izuçeniyu karaimskoy narodnoy poeziiposlovitsı i pogovorki. İzv. Krim. Pedagog. Inst. (Simferopol) 3. cilt, 1930.
- 419 — *Fink, L.*: Türkischer Dragoman. Leipzig 1872.
- 420 — *Fleischer, H. F.*: Der Türkische Selbstlehrer. Viyana 1853.
- 421 — *Franz*: Popular Philosophie der Araber, Perser und Türken. Agram 1795.
- 422 — *Freiche, O. - V. Scheschta*: Osmanische Spichwörter. Viyana 1895, Viyana İmparatorluk Basımevi, 200 sayfa.
- 423 — Fundgruben des Orients, cilt I ve III, Viyana 1809 ve 1813.
- 424 — *Gafarov M. A.*: VI. Gordlevskij: Persidskije Poslovitsy. Transkriptskija Perevod i Kommentarij. Drevnosti vost., M. 1913.
- 425 — *Galland, Antoine*: Les Paroles Remarquables, Les Bons Mots et les Maximes des Orientaux... Paris 1694, 1708.
- 426 — *Gamazov, M. A.*: "Gore ot uma" v Turetskom Perevode. Vestnik Evropi, 1. sayı, 431. sayfa, 1886.

- 427 — *Gel'ghev, M.*: Sbornik Turkmenskih Narodnih Pogovorok Poslovits Zagadok. Poltorak 1925.
- 428 — *Gordlevskiy, V. A.*: İz İstории Osmanskoy Poslovitsı i Pogovorki, Petersburg. 1909.
- 429 — *Gordlevskiy, V. A.*: Obraztsı Osmanskogo Narodnogo Tvorcestva, Moskova 1916, 184 sayfa. (Osmanlı Halk Edebiyatı Numuneleri adlı bu kitapta atasözleri konularına göre düzenlenmiştir.)
- 430 — *Gordon, Edmund*: Sumerian Proverbs, Glimpses of Everyday Life in Ancien Mesopotamia, Philadelphia 1959.
- 431 — *Hommel, Fritz*: Zu den Alttürkischen Sprichworten. Hert Anniversary Volume (Londra-Leipzig) 182-193. sayılar, 1922.
- 432 — *Huart, Cl.*: Konia, la ville des Derviches Tourneurs. Paris 1898.
- 433 — *Humières, Abbé J. P.*: Recueil de Proverbes Français, Latins, Espagnols, Italiens, Allemands, Hollandais, Juifs, Americaine, Russes, Turcs. Paris 1790.
- 434 — *Hüseynzade, Ebülkasım*: Atalarsözü. Azərbaycan Folklorundan. Bakû 1949, Azerneşr. XXIV + 310 sayfa.
- 435 — *İsenbet, Nekiy*: Tatar Halh Mekal'leri I. cilt, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1959.
- 436 — *Jaubert, Amédée P.*: Eléments de la Grammaire Turc à L'usage des élèves de L'école Royale et Spéciales des Langues Orientales Vivantes. 2. ed. Paris 1883 İmprimerie de Firmin Didot Frères XV + 377 sayfa, ekler, levhalar. (Kitapta fransızca çevirileriyle birlikte 358 atasözü)
- 437 — *Jehlitschka, H.*: Türkische Konversationsgrammatik. Heidelberg 1895.
- 438 — *Jolowicz, Heimann*: Polyglotte der Orientalischen Poésie. Leipzig 1853, 1856, Breslau 1860.
- 439 — *Jonquière, A.*: Histoire de L'Empire Ottoman. Paris 1897.
- 440 — *Kalaşev, A. - A. Eakimov*: Tatarskie Tekstı. Sborn. Mat. Kavk., Tiflis 1894.
- 441 — *Kalaşev, N. D.*: Poslovitsı Şırvanskih Tatar. Sboru Mat. Kavk. Tiflis 1898.
- 442 — *Karadimitrov, G.*: Madri Turski İzreçeniya. Sofya 1933.
- 443 — *Katanov, N. E.*: Materialı k İzuçeniyu Kazanskogo Tatarskogo Nareçiya, Kazan 1898.
- 444 — *Kefeli, R. S.*: Atalar Sözy. Petersburg 1910.

- 445 — *Kerimov, Yusuf-B. Şişmanoğlu*: Türk Atalar Sözləri ve Özlü Sözlər. Sofya 1955, 1960.
- 446 — *Kırımı Abdülhalim Hakkı*: Atalar Sözü. (1930'dan sonra).
- 447 — *Kobieta w Przysłowiach Tureckich*. Kurier Poranny (Varşova) 22. yıl, 248. sayı, 1898.
- 448 — *Kokenaj, B.*: Ata Sozleri Krymly Karajlarnyn. Karaj Avazy (Luck), 8. sayı, 1935.
- 449 — *Korgolu, H. G.*: Persidskiye Poslovitsy v Transkriptsii V. A. Gordlevskogo. M. İzd. AN SSSR, 1953.
- 450 — *Kowalski, T.*: Ze Studiow nad Forma Poezji Ludow Tur-
eckich. Krakow 1922.
- 451 — *Kúnos, İ.*: Három Karagöz-Jaték. Budapeşte 1886.
- 452 — *Kúnos, İ.*: Rumalisch-Türkische Sprichwörter. Keleti Szemle (Budapeşte) 7. cilt 1906.
- 453 — *Kúnos, İ.*: Türk Halk Edebiyatı. 1925.
- 454 — *Le Coq, A. Von.*: Sprichwörter und Leider aus der Gegand von Turfan, Leipzig 1911 (Berlin 1910.) (M. Bernat Ksz. XII/3, 1911, 340 - 343. s.)
- 455 — *Les Meilleurs Proverbes Français et étrangers*, par L' auteur de "Deux Humilités Illustres" Paris 1865.
- 456 — *Loebel, Th.*: Deutsch-Türkisches Wörterbuch. İstanbul 1894.
- 457 — *Mahmutbekov*: Tatarskaya Narodnaya Slovestnost' v Zakazkazie. Sborn. Mat. Kavk., Tiflis 1884.
- 458 — *Malluf, Nassif*: Dictionnaire Français-Turc et Turc-Français. 3. cilt Paris 1855, 1856, 1863, 1867, 1881.
- 459 — *Malluf Nassif*: Nasreddin Hoca Astaia Poromiaı Türki-kai. İzmir 1869.
- 460 — *Manastırlı Rifat*: Cevahir-i Çihar-yar ve Emsal-i Kibar, Halep, Matbaa-i Uhuvvet.
- 461 — *Mardkowicz, Aleksander*: Biznin Ata Sözlerimiz. Luwach-lar dert jilda Luck 1932.
- 462 — *Mardkowicz, Aleksander*: Karaim, jego Zycie i zwyczaje w przysłowiach ludowych, Luck, 1935.
- 463 — *Mardkowicz, Aleksander*: Okruchy ze stolu ojców (garse przysłow karaimskich). Mysl Karaimska (Wilno) 12. sa-yı, 105-108. s. 1939.
- 464 — *Mecmua-ı Enva-i Durub-i Emsal* (yazma. Varşova Ja-gellon Kitaplığı No. 2027) (Esérde 124 atasözü vardır.)

- 465 — *Mahmutova, M.-S. Boranova*: Tatar telenen frazeologiyase, mekal hem eytemner, Kazan 1957.
- 466 — *Mehmet Saffet*: Nazmü'l Meali. Halep 1891.
- 467 — *Megiser, Hieronymus*: Paroemiologia polyglottes... Leipzig 1605.
- 468 — *Megiser, Hieronymus*: Institutionum Linguae Turcicae Libri Ouatuor. Leipzig 1612, 339 sayfa. (Eserde 200 kadar Türk atasözü lâtinçe çevirileriyle birlikte verilmiştir.)
- 469 — *Merrx, Ernest Otto Adalbert*: Türkische Sprichwörter ins Deutsche Übersetzt. Venedig 1877, 1893.
- 470 — *Mery C.*: Histoire générale des proverbes adages, sentences, apophtegmes dérivés des mœurs... des peuples anciens et modernes. Paris 1823 (60 kadar Türk atasözü de vardır.)
- 471 — *Mlaednov, St.*: Ein Beitrag zum Türkischen Sprichwörterschatz. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (Leipzig) 68. cilt, 1914.
- 472 — *Moll, Otto E*: Sprichwörter Bibliographie. Frankfurt am Main 1958. 630 sayfa.
- 473 — *Molla Gulhani*: Darab-al Amsal Kitabı. Taşkent 1896.
- 474 — *Montlong*: Quintessenz der Konversation oder 3000 Sprichwörter in 14 sprachen. Viyana 1862.
- 475 — *Musaios, M. J.*: Kheirographos syllogê tôn en Leibêsiô en khresei turkikôn paroimiôn.
- 476 — *Müller, J.*: Albanien, Rumelien und die österreichisch-montenegriscche Grenze. Praga 1834.
- 477 — *Mysli o malzenstwach. Myslim zdania i uwagi, przypowiesci. Przypowiesci i mysli wschodnie. Zbieracz literacki i polityczny* (Krakow) 3. cilt I., 12., 14., 24., 28., 33., 35. sayılar, 1837.
- 478 — *Mysli wschodnie* (Milosc) *Mafazyn Mod* (Varşova) 6. sayı, 1844.
- 479 — *N. M. H.*: Durub-ı Emsâl. Londra 1885, 21 sayfa. (Huruf-i munfasıla yani Lâtin harfleri gibi ayrı, aralık harflerle basılmıştır.)
- 480 — *Nikolajevic, G.*: Poslovice Turkske. Kalendar Zabarnik 1835.
- 481 — *Nordkan, J.*: Türkische Sprichwörter zur Orientalischen Frage. Der Salon (Viyana) 2. yıl, 14. sayı, 1854.

- 482 — *Orbaneja y Machada, Eduardo*: El Saber del pueblo, o Rallete formado con les Refranes castellanos Frases proverbiales, Aforismos Máximas, Axiomas Pensamientos, Sentencias... y los Proverbios. Valladolid 1890.
- 483 — *Orientaliana*. Amsterdam 1730.
- 484 — *Osmanische Sprichwörter*. Viyana 1865 (Viyana'daki Orientalische Akademie tarafından yayımlanmıştır.)
- 485 — *Osmanoğlu, Mollla Mehmet*: Osmanof Müntahabatı (Hrestomatiya Osmanova) Petersburg, 1883, İlimler Akademisi Basımevi, 174 sayfa.
- 486 — *Palailogue, G.*: Esquisses des Moeurs Turques au XIX e siècle. Paris 1827.
- 487 — *Pantusov, N.*: Obraztsı Tarançinskoy Literaturi. Kazan 1909.
- 488 — *Papazyan Karabet*: (Yazma, Varşova, Jagellon kitaplığı No: 2477) (Yazmada 680 Anadolu atasözü vardır.)
- 489 — *Piquéré, P. J.*: Grammatik der Türkisch-Osmanischen Umgangssprache. Viyana 1870.
- 490 — *Plaskowicka-Rymkiewicz-M.Borzecka-M.Koecherowa*: Locutions turques formées avec le mot "ağız". Folia Orientalia, V. 1963, 97 - 126. sayfalar.
- 491 — *Plotkina, E.- A. Kalzan*: Tuvinskie narodnie poslovitsı i pogovorki. Kızıl 1955.
- 492 — *Prato, Stanislao*: II Concetto del lavaro nella mitologia vedica e nella tradizione popolare. Proverbi indiani, proverbi turchi, proverbi arabi. Arch. Stud. Trad. Pop. (Palermo) 5. cilt, 569 - 582. 1886.
- 493 — *Preindl, Joseph*: Grammaire turque. Berlin 1791.
- 494 — *Proverbes Turcs*. Magazin pittoresque (Paris) 1859.
- 495 — *Proverbes turcs traduits en français*. Venedig 1875, 1881. (Kaynağı Venedik Mekhitarist'ler manastırında bulunan Ermeni harfleri ile yazılı 4000 Türkçe atasözünü kapsayan el yazmasıdır.)
- 496 — *Proverbi popolari turchi scritti con lettere armene e tradotti in italiano*. Venedig, 1871 (Kaynağı Venedik Mekhitarist'ler manastırında bulunan Ermeni harfleri ile yazılı 4000 Türkçe atasözünü kapsayan el yazmasıdır.)
- 497 — *Proverbis turchs*. Illustratio catalana (Barcelona) 1880.
- 498 — *Proverbium (Atasözleri)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Fin Edebiyat Derneği), Helsinki. (Hallituskatu I Helsinki 17-Finland)

- 499 — Przysłowia uzbeckie. Przegląd Orientalistyczny (Varşova) 2. (42). sayı 142, 152, 164. sayfalar, 1962.
- 500 — *Radloff, W.*: Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme. 10. cilt Moskova. 1866 - 1910.
- 501 — Recueil de proverbes et contes traduits du turc en français, İzmir 1848.
- 502 — *Reznik, D. G.*: Poslovitsy i Pogovorki b. Kulabskoi Oblasti Kak. Dialektologitseskij Material, Uts. zap. Kulabskogo gos. ped. in-ta. Kulab, 1957.
- 503 — *Rodenberg*: Türkische Sprüche Sprischwörter. Ztg. X. Armee (Wilno) 1917.
- 504 — *Rondini, Druso*: Proverbi turchi. Arch. Stud. Trad. Pop. (Palermo) 8. cilt, 3. sayı, 1889.
- 505 — *Rymkiewicz - Plaskowicka - Stanisława*: Etat des recherches concernant la parémiographie et la parémiologie turques (Türk atasözleri üzerine yapılan araştırmaların durumu). Róeznik Orientalistyczny XXVIII, 2., Varşova.
- 506 — *Rypka, Jan*: La qasida de Meali composée sur les proverbes turcs. Rocznik Orientalistyczny (Krakow XVII.) 29-46. 1953.
- 507 — *Rypka, Jan*: Sabit's Ramazaniyye. Islamica III/4. 435-478. sayfalar.
- 508 — *Saman, Pavel*: Turecka prslovi. Novy Orient, II. cilt, 9. sayı, 132. sayfa, 1956; 12. cilt, 6. sayı, 84. sayfa, 1957.
- 509 — *Samoylovic, A. N. - P. A. Falev*: Poslovitsı pogovorki i primeti krımskih tatar İzv. Tavriçeskoy Uç. Arh Komm. 52. cilt 1-67. 1915.
- 510 — *Sandreçki, E.*: Türkische Sprischwörter und einige Weisheitssprüche. Das Ausland. 51. sayı, 1872.
- 511 — *Sarre, F.*: Reise in Kleinasien. Berlin 1896.
- 512 — *Schwarter, Géza*: Török közmondások. Budapest 1876.
- 513 — *Seelhach, Carl*: Proverbial Treasury. English and Select Foreign Proverbs. New York 1880.
- 514 — *Sefer Bey*: A Travers la litterature turque. La Revue 70. cilt, 1907.
- 515 — *Selinskiy, S.*: Tatarskie poslovitsı i pogovorki. Sbornik Mat. Kavkaza Tiflis 1881.
- 516 — *Slaveykoy, Petko R.*: Pritiçi, poslovitsi i harekterni dumi. I, 1889; II. 1897, Sofya.

- 517 — *Smirnov, V. D.*: Oçerk istorii turetskoy literaturı. Vseobs-
şçaya istoriya literaturı. Petersbourg 1892.
- 518 — *Standing, B.*: Anecdotes, Aphdrisme and Proverbs. Col-
lected by a Septuagenarian. Londra 1891, 1906.
- 519 — *Szapszal, Seraya*: Proby literatury ludowej Turkow Azer-
bajdzanu perskiego. Krakow 1935.
- 520 — *Şaineanu, Lazar*: Influenta Orientama Asupra Limbei şi
Culturei Române. Bükreş 1900. 335 sayfa. (Rumen dil ve
kültürü üzerinde doğu etkisini inceleyen bu kitapta 54
atasözü vardır.)
- 521 — *Şenaltan, Semahat*: Studen Zur Sprachlichen Gestalt der
Deutschen und Türkischen Sprichwörter, Marburg, 1968.
186 sayfa. (Bu eser, Alman ve Türk atalar sözünü dil ba-
kımından inceleyen ilk doktora tezidir.)
- 522 — Tabuşmaklar ve Her Türölü Halk Arasında Ayutula, Tur-
gan Makaller. Kazan 1880, Kökölün Basımevi, 16 sayfa.
- 523 — *Terentiev, M.*: Uzbekische Grammatik. Petersburg 1875-
1876.
- 524 — *Terzibaşı, Ata*: Kerkük Eskiler Sözü. Bağdat 1962, Za-
man Basımevi. 128 sayfa.
- 525 — *Tihonoviç, V.*: İdelogiya i bit po materialam turkmenskih
poslovits. Bakû 1929.
- 526 — *Tilalov, B. T.*: Novyje Publikatsii Tadziksikh Poslovits i
pogovorok. Utsennyje Zapiski LGU. No: 306, Leningrad
1962.
- 527 — *Tryjarski, E.*: W oazie i na stepie. Mysli Srebrne i Zlote
(Varşova) 1958.
- 528 — Turecká prislovi. Novy Orient, 2. cilt 9. 10. sayılar, 1947.
- 529 — Tureçskiye Paslovisi. Venedik. "Venedik Ermeni Cemiye-
ti" I kitap 1884 (?), II. kitap 1877, III kitap 1880, IV kitap
1881, V. kitap 1893, VI. kitap 1893 (Altı küçük kitap hak-
kında fazla bilgi için bkz.: Adnan Ötüken, Atsız Mec-
muası 12, 13, 15-17. sayılar 1932)
- 530 — Turkish Proverbs Translated into English. Venedig 1844,
1860, 1880, (Kaynağı Venedik Mekhitarist'ler manastırın-
da bulunan Ermeni harfleri ile yazılı 4000 Türkçe atasö-
zünü kapsayan el yazmasıdır.)
- 531 — *Turkovâ Helena*: Turecká prislovi. Novy Orient 12. cilt,
9. sayı, 131. 1957.

- 532 — *Turková, Helena*: Turecká prislovi. Novy Orient, 15. cilt 2. sayı, 36. 1960.
- 533 — *Turková, Helena*: Turecká prislovi z Rumélie. Novy Orient, 15. cilt, 8. sayı, 185, 1960.
- 534 — *Turková, Helena*: Über ein türkisches Sprichwörtergedicht. Charisteria Orientalia 374-384. 1956 (Çekoslavak Bilimler Akademisi Yayını)
- 535 — Türlü Milletlerden Toplanmış Atasözleri Dergisi. (Yazarı belli değil) Valencia 1829.
- 536 — Uzbek halk makalları. Taşkent 1960 (1800 atasözü vardır.)
- 537 — *Vamberg, H.*: Cagataische Sprachstudien. Leipzig 1867.
- 538 — *Vamber, H.*: Das Turkenvolk in seinen ethnologischen Beziehungen, Leipzig 1885.
- 539 — *Vamber, H.*: Sittenbilder aus dem Morgenlande, Berlin 1876 (Rusçaya çevirisi: O çerki iz jizni i nraov Vostoka. Petersburg 1877; poloncaya çevirisi: Obrazy obyczajowe ze Wschodu, Varşova 1880)
- 540 — *Welles, Charles*: A Pratical Grammar of the Turkish Language. Londra 1880. 272 sayfa. (Kitapta 120 atasözü vardır. Atasözlerinin lâtin harfleriyle telâffuzları ve ingilizce çevirileri verilmiştir)
- 541 — *Wickerhauser, Moriz*: Wegweiser zur Versdöndnis der Türkischen Sprache eine Deutsch-Türkische Chrestomathie (Kitab-ı Delilü'l İdrâk fi Lisanü'l Etrâk) Viyana 1853, İmparatorluk Matbaası, 328 sayfa.
- 542 — *Wied, Carl*: Die Kunst die Türkische Sprache... zu lernen. Viyana.
- 543 — *Volodin, A.*: 15 turkmenische Sprichwörter. Sborn. Mat. Kavkaz.
- 544 — *Vrbitskiy, V.*: Altaytsi, Miss. Svyaşç. Tomsk. Gub. Ved. 1870.
- 545 — *Wood, James*: Dictionary of Quotations from Ancient and Modern English and Foreign Sources Including Phrases, Mottoes Maxims, Proverbs Definitions, Aphorisms and Sayings of Wise Men. Londra 1893, 1909.
- 546 — *Zabit, Şakir Sabir*: Irak Türkmanları Ağzında Atalar Sözü. Bağdat 1961. Matbaa-ı Darü'l Basrî, 98 sayfa. (İkinci baskısı 1962'de Darü'l Zaman Basımevi'nde yapılmıştır.)

- 547 — *Zanne, J. A.*: Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. vol. I-V, București, 1895-1901 (1959'da Proverbele românilor editura tineretului adı altında kısaltılmış bir basımı daha vardır.)
- 548 — *Zaşçuk, A.*: Materialı dlya geogr. i stat. Ross. Bessar. Obl. Petersburg 1862.
- 549 — *Zajaczkowski, A.*: O przyslowiach tureckich azerbajdzanskich. Przegląd Orientalistyczny, 4 (24). sayı, 371-396. sayfalar, 1957. Not: O. Pritsak UAjs. C. 30, 1958, Nr. 72.
- 550 — *Zajaczkowski, A.*: Starejsaja Tjurskaja Poëmy Chosrev-u Şirin Kutba. Charisteria Orientalia (Jan Rypka Armağanı), Praha, 1956, 387-396. sayfalar. "Çekoslavak Bilimler Akademisi yayını"
- 551 — *Zajaczkowski, A.*: Ze studiow nad tworczością Nizamia a folklorem tureckim. I Przysłowia tureskie Husrev-u Şirin (w perskim oryginalnie Nizamiego i wersji złotoordowej Qutba). Spr. PAN. S. 1, 84-92. (Comptes Rendus des Sessions de la 1 ère Section de L'academie Polonaise des Sciences, 1957) Not: O. Pritsak. UAjb, C. 30, 1958, 155, Nr. 68.
- 552 — *Zajaczkowski, W.*: Die krimkaraimischen Sprichwörter, Folia Orientalia (Krakow) I. cilt, 1959.
- 553 — *Zajaczkowski, W.*: Przysłowia powiedzenia i fomulki Karaimow trockich. Mysl. Karaimska (Wroclaw) Yeni dizi, 2. cilt, 1947.
- 554 — *Zeynallı, H.*: Azərbaycan Atalar Sözü. Bakû, 1926, 146. sayfa. "Azərbaycan Edebiyatı Cemiyeti Yayını"
- 555 — *Apperson, G. L.*: English Proverbs and Proverbial Phrases Historical Dictionaty, 1929.
- 556 — *Azerbaycan-Rus Karşılıklı Atalar Sözü*. Edebiyat ve İncesenet. no. 30 (1335), 24 Temmuz 1965, s. 4, s. 6-8.
- 557 — *Cemal Velî*: Tulu Sözlüğü, I. cilt, Kazan 1929.
- 558 — *Dâkukî, İbrahim*: Irak Türkmenleri. "Güven Yayınları" Ankara 1970 (Kitabın 115-122. sayfaları "Atalarsözleri ve Vecizeler" bölümüdür.)
- 559 — *Diez, H. F. von*: Denkwürdigkeiten von Asien I, 157-205. (Sayfalar ve 331-388. sayfalarda Türk atasözlerine yer veriliyor.) Berlin 1811, 1815.
- 560 — *Dünya Halkları Din Elëyhine (Atalar Sözü ve Meseller)*. Edebiyat ve İncesenet, no. 5 (1310), 30 Ocak 1965, s. s. 3-5

- 561 — *Herenin Öz İşi Var*. Azərbaycan, no. 9, Eylül 1964, 16 sayfa.
- 562 — *İkonomov, Nikolay İl*: Balkanska narodna midrost; usporreditsi na Bulgarski, Sırbski, Turski, Ruminski, Gritski i Albanski poslovitsi i pogovorki. Sofya 1968, 364 sayfa.
- 563 — *Kayyum Nasirî (Abdülkayyum Molla Abdünnasiroğlu)*: Fevakihi'l Cülesâ. Kazan 1884.
- 564 — *Neciîb ve Fedakâr İs*. Azərbaycan, no. 11 Kasım 1965, 171 sayfa.
- 565 — *Osmanov, M.*: Nogayskoye nareçiye. Petersburg, Ak. Nari. 1883.
- 566 — *Smith, W. G. and Heseltine, Janet E.*: The Oxford Dictionary of English Proverbs 1935 (2. ed. by. Sir Paul Harvey, 1948)
- 567 — *Tiley, Morris, P.*: A Dictionary of Proverbs and Proverbial Phrases in England, 1950.

Fiati: 20 Lira